

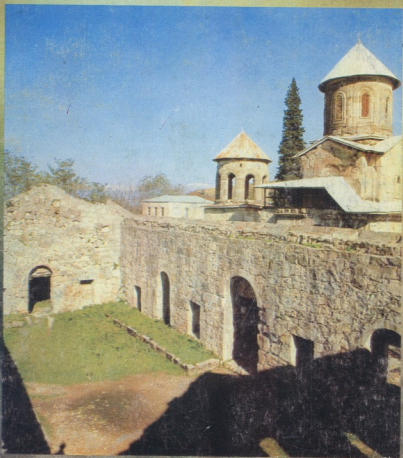
გზიგნობარი

გაზეთი
გამოცემის
სახელი

1610

2002

'02

მნიშვნელობა

'02

საქართველოს
ილია ჭავჭავაძის
სახელობის
მნიშვნელობა
ასოციაციის
ყოველწლიური
ალმანახი

გამომდის
1980 წლიდან

თბილისი
2002

**აღმანახი „მნიგნობარი“ მოგვითხრობს
ნიგნაგსა და ნიგნის შამამნაღაგზე,
გიგლიოთაგასა და გიგლიოფიღაგზე,
ქიგაგაგზე ნიგნის სამყაროში,
ქველ ნიგნაგზე,
სხვადასხვა ქვაყნისა და
მხარის ნიგნის მოყვარულაგზე.**

მთავარი რედაქტორი

ლევან მენაგდე

სარედაქციო საბჭო:

ლალი ავალიანი (მთ. რედაქტორის მოადგილე)
აღმქსანდრა გვახარია
შოთა კობიაშვილი (პასუხისმგებელი მდივანი)
გივი მიქაძე
ლია ნადარეიშვილი
ნოდარ ტაბიძე
მიხეილ ქავთარია
პალო ღელაყვა
როსტომ ჩხეიძე

მხატვარი

ანზორ თოდრია

© საქართველოს ილია ჭავჭავაძის სახელობის მნიგნობართა
ასოციაცია. თბილისი, 2002.

გარეკანის პირველ გვერდზე: გელათის აკედემიის შენობა. შიდა ხედი.

წიგნი და სმოვნება

წიგნებს აქვთ უკვდავების უნარი.

წიგნი ადამიანური საქმიანობის

ყველაზე უფრო დღეგრძელი ნაყოფია.

სამუელ სმაილსი

აკაკი წერეთლის „ჩემი თავგადასავალი“ - ქართული მემუარისტუკის მშვენიერება

მემუარები (ფრანგ. - მოგონება), ეს არის ჩანაწერები ავტორისა, რომელიც გვიამბობს თავის წარსულზე, მოვლენებზე - რისი მონაწილეც თვითონ იყო. ბუნებრივია, ამ შემთხვევაში თხრობა პირველი პირით წარმოებს.

ისტორიული პროზისა ან მეცნიერული ბიოგრაფიის ავტორთაგან განსხვავებით, მემუარისტი უაღრესად სუბიექტურია. ჯემალ ქარჩხაძის სამართლიანი შენიშვნით, „სუბიექტური მაინცდამაინც მცდარს არ ნიშნავს. სუბიექტური, ალბათ, ობიექტურის ნაწილია, რომელიც კონტექსტიდან ამოღებულია და ცალკე გამოტანილი“.

მრავალფეროვანია მემუარული ლიტერატურის ტიპოლოგია, რომელსაც დიდი ხნის ისტორია აქვს. ამ ჟანრმა განსაკუთრებული ინტენსივობა გამოავლინა XVII-XVIII საუკუნეებში, როდესაც მემუარების ავტორებად, უმეტესად, მეფის ოჯახის წევრები და მათთან დაახლოებული პირები გვევლინებიან. აქ მთავარი თემა იყო პოლიტიკა, სასახლის ინტრიგები.

„სწორედ მე-18 ს. მოღვაწეობდა ამ ჟანრის დიდებული წარმომადგენელი ჰერცოგი ლუი დე სენ-სიმონი. მის დამსახურებად ისიც უნდა ჩაითვალოს, რომ თანამედროვე ცხოვრების ყოფის სურათების აღწერასთან ერთად, სენ-სიმონი შესანიშნავად ძერწავდა ადამიანების პორტრეტებს. თავიდან, სენ-სიმონის „მემუარებს“ აღიქვამდნენ, მხოლოდ როგორც ეპოქის უტყუარ სურათს, როგორც ისტორიულ წყაროს და მხოლოდ დიდი ხნის შემდეგ გახდა ნათელი, რომ სენ-სიმონი არის უდიდესი მწერალი, მწერალი, რომელსაც აქვს

უფლება, შეხედოს სამყაროს სუბიექტური თვალთ, რომელსაც აქვს ნება ზოგიერთი ფაქტის შეცვლისა, რადგან ამ დეფორმაციით ის აღწევს უმაღლეს სიმართლეს – პოეტურსა და ისტორიულს“ (Л.Гинзбург, О психологической прозе, Л., 1971 г.).

სენტ-ბიოვის ნათქვამია: „ეპოქა, რომელსაც არ ჰყავს თავისი სენ-სიმონი, მეჩვენება უდაბნოდ – უფერო და უტყვე უდაბნოდ, ასე მგონია, იქ არაფერი ცოცხალი არ არის“.

ჩვენდა საბედნიეროდ, მე-19 საუკუნის საქართველო არ გადაქცეულა უტყვე უდაბნოდ იმიტომ, რომ მას ჰყავდა თავისი სენ-სიმონი – აკაკი წერეთელი; მხედველობაში მაქვს დოკუმენტური პროზის საუკეთესო ნიმუში – აკაკი წერეთლის „ჩემი თავგადასავალი“.

„დოკუმენტური პროზის მნიშვნელობა თანამედროვე ლიტერატურაში სულ უფრო იზრდება. ეს ტენდენცია მკვეთრად იყო გამოვლენილი მე-19 ს. გამონაკლისი არც ქართული მწერლობაა“ (ე. კვიტაიშვილი).

მე-19 საუკუნის ბევრი ქართველი მწერალი თუ საზოგადო მოღვაწე აღწერს თავის თავგადასავალს, თუმცა ზოგი მათგანი – ფრაგმენტულად. ესენი არიან: დიმიტრი ყიფიანი, ილია ჭავჭავაძე, აკაკი წერეთელი, ალექსანდრე ყაზბეგი, ვაჟა-ფშაველა, დავით კლდიაშვილი, სოფრომ მგალობლიშვილი, იაკობ მანსვეტაშვილი, ნიკო ნიკოლაძე...

აკაკი წერეთლის „ჩემი თავგადასავალი“ იწერებოდა 1894-1908 წლებში (გამოქვეყნდა ნაწილებად, ამავე წლებში).

ძალიან დიდი მნიშვნელობა აქვს იმ ფაქტს, თუ როგორ აფასებს თვითონ ავტორი თავის ნაღვანს. ხშირად მწერალი პირდაპირ მიუთითებს, რომელი თხზულება მოსწონს, და რომელი – არა. დიკენსი აღიარებდა: „ჩემს მრავალრიცხოვან შვილებს შორის მე ერთი განსაკუთრებით მიყვარს და მისი სახელია დავით კოპერფილდი“.

ზოგჯერ მწერალი ანადგურებს თავის ნაშრომს. მაგალითად, ნ.გოგოლი, რომელმაც დანვა „მკვდარი სულების“ II ნაწილი. გავიხსენოთ ლ. ტოლსტოის სასოწარკვეთილი ჩანაწერი დღიურში: „მოხდა

საშინელება: გამოქვეყნდა ჩემი რომანი „ოჯახური ბედნიერება“^{საშინელი}
 ცნობილია აკაკის წერეთლის თავმდაბლობა, როგორც შემოქმე-
 დისა. რად ღირს თუნდ ეს განაცხადი: „გაპუტული გლეხის შვილის
 ავტორს არ ეკუთვნის ნობელის პრემია“. გავიხსენოთ, როგორ შე-
 აფასა მან თავისი მშვენიერი პოემა „თორნიკე ერისთავი“ – ამბავია
 საინტერესო, თორემ პოემა არაფერი შეილიაო. გამანადგურებელი შე-
 ფასება მისცა აკაკიმ თავის პოემას „ვორონცოვი“ იაკობ გოგებაშვი-
 ლთან მიწერილ წერილში: „გავათავე პოემა „ვორონცოვი“ და შევატყე,
 რომ ძალიან ჩავგორებულვარ თავდაღმართში“. ეს ის აკაკი წერეთე-
 ლია, ვინც თავს ხან „უგნურს“ უწოდებს, ხან „ბრძენს“ (ლექსი
 „პოეტი“). საინტერესოა მიზეზი ასეთი პოლარული თვითდახასი-
 ათებისა. ამავე სახელწოდების ლექსში პუშკინიც დამდაბლებულად
 წარმოადგენდა თავს, სანამ აპოლონი არ მოუხმობდა. როგორია
 პოეტი მუზის სტუმრობამდე? როგორი და „უგნური“, „მინის კაცი“, ან,
 პუშკინის სიტყვებით რომ ვთქვათ – არარაობა. „Меж детей ничтожных
 мира, быть может, всех ничтожней он“. მაგრამ საკმარისია ღვთაებრივ
 აპოლონთან დაკავშირება, რომ ის მალღდება, ხდება „ბრძენი“ და ცის
 ბინადარი, – „Душа поэта встрепеснется, как пробудившийся орел“ (პუ-
 შკინი). „ხან მინისა ვარ, ხან ცისა“ (აკაკი). პოეტის ასეთი მეტამო-
 რფოზა არ არის ადვილი შესაცნობი. პოეტის ფენომენი ძნელი ამოსა-
 ცნობია – „თუ ხარ პოეტი, უნდა იყო გამოცანა“, „თქვენ რომ გგონიათ,
 ის არ ვარ, სხვებს რომ ჰგონიათ, არც ისა“. მაშინ, ვინ არის პოეტი?
 „შუა კაცია, უბრალო“, „ხან მინისა“ და რაც მთავარია, „ხან ცისა“.
 ეს კავშირი ჩვეულებრივსა და ღვთაებრივს შორის, რაც პოეტური სა-
 ნყისით რეალიზდება, ორივე პოეტთან ერთნაირადაა გამოთქმული.
 დავუბრუნდეთ „ჩემს თავგადასავალს“. თავისი თხზულებების
 მიმართ კრიტიკული გამოხატუვამების ფონზე მრავლისმთქმელია
 „ჩემი თავგადასავლის“ ავტორისეული შეფასება:
 – „ერთადერთი ჩემი თხზულებათაგანი, რომელიც განსაკუთრე-
 ბით მიყვარს, არის „ჩემი თავგადასავალი“. ნათქვამია: „ყვავსაც თა-
 ვისი ბახალა მოსწონსო“. შეიძლება დიდი არა იყოს-რა, მაგრამ მე

კი წმინდა გული და წრფელი სული მაქვს შიგ ჩადებულია. აკაკი წერეთელი თითქოს მემუარული ჟანრის დეფინიციას ახდენს, როცა წერს: „ამ თხზულებაში ყველაფერია მოხსენებული, რაც კი ნახევარი საუკუნის განმავლობაში მინახავს და სარწმუნოდ გამიგონია“. სრულიად არატიპურია მემუარისტის განცხადება – „საკუთრად ჩემს შესახებ საინტერესო, მაინცდამაინც, იმდენი არა არის რა, რამდენიც სხვებისა“. არატიპურს ვამბობთ იმიტომ, რომ კლასიკური მემუარული ლიტერატურის ცენტრში სწორედ ავტორი იგულისხმება, მაგრამ აკაკი წერეთელი ხომ ტიპური არ არის, ის „შუა კაცია, უბრალო“.

აკაკი ამბობს, რომ უყვარს „ჩემი თავგადასავალი“ და ჩამოთვლის საკითხებს, რაზეც არის გამახვილებული ყურადღება ამ თხზულებაში. „1. ჩვენი მოღვაწეების წერილები... 2. ბიოგრაფია საზოგადო მოღვაწეებისა და ჩემი პირადი შეხედულება მათ შესახებ. 3. ბანკების დაარსება ჩვენში, წერა-კითხვის საზოგადოების, თეატრისა და მათ გამო გამოწვეული არჩევნები, ზედმოყოლებული ავანჩავანით. 4. ბატონყმობის ამბავი. 5. ძველებური ზნე-ჩვეულებანი. 6. მათი გადავარდნა და სამაგიეროს შემოღება. 7. საისტორიო ანექდოტები და სხვანი... ერთი სიტყვით, ჩემი შეძლებისდაგვარად, ნამდვილი სარკე ნახევარსაუკუნისა“. აკაკი თავისი ბავშვობის, ყრმობის, მოღვაწეობის ამბებს კი გადმოგვცემს, მაგრამ ავტორზე აქცენტი არ კეთდება. ის ხატავს, გვიამბობს ისე, რომ არ გვახვევს თავზე თავის მოსაზრებებს. მორალისტური ტენდენცია, რაც ასე დამახასიათებელია ჩვენი თერგდალეულებისთვის, „ჩემს თავგადასავალში“ მკრთალია. მიჰყვები ამ თხზულების დინებას, გეზულობ გარდასული საუკუნის ავ-კარგს, ხედავ აკაკის მიერ გამოძერწილ პერსონაჟებს და თავისთავად მოდის შეგნება იმისა, რასაც აკაკი ასეთი ტაქტიტ განვდის: ეს სახარების პოსტულატებია – გიყვარდეს ადამიანები, შეამჩნიე მათში დადებითი, ებრძოლე შენს თავში ავს, სიამაყეს, თავმოწონებას...

აკაკი წერეთლის „ჩემი თავგადასავალი“ მრავალმხრივ საინტერესო დოკუმენტია, მე-19 საუკუნის საქართველოს ყოფის ამსა-

ხველი. ჩვენ შევჩერდებით რამდენიმე ასპექტზე, რომ ნათელს გაგვითხროს აკაკის თავისებურება ამ ფაქტების ინტერპრეტაციისას.

„ჩემი თავგადასავლის“ ერთ-ერთი საუკეთესო ნაწილია პატარა აკაკის ცხოვრება ძიძის ოჯახში.

ძიძიშვილობის ინსტიტუტი, კონსტანტინე გამსახურდიას თქმით, იყო ოაზისი იმ ფეოდალურ საქართველოში, სადაც ბატონები ყიდდნენ ყმებს და ძაღლებში ცვლიდნენ, ყმები კლავდნენ ბატონებს (ოსმან-ალა, ზაქრო, გაბრიელი, დანიელ ჭონქაძისა და ილია ჭავჭავაძის პერსონაჟები). ასეთი ძალადობის ფონზე, სწორედ ძიძიშვილობის სისტემა იყო ის ერთადერთი, რაზეც არ ვრცელდებოდა ეს დამღუპველი სიძულვილი. „ეს გამზრდელ-გაზრდილობა აკავშირებდა ერთმანეთთან სხვადასხვა წოდებას. გარდა ნათელ-მირონობისა, თითქმის სისხლხორცობა არ მიაჩნდათ ისე მტკიცე კავშირად, როგორც გამზრდელ-გაზრდილობა“, – წერს აკაკი.

მან ექვსი წელი გაატარა გლეხი ყანჩაველის ოჯახში: „თუკი რამ დარჩა ჩემში კარგი და კეთილი, უფრო იმის წყალობით, რომ მე სოფელში ვიყავი გაბარებული და გლეხების შვილებთან ერთად ვიზრდებოდი“.

როგორ გამოიყენეს აკაკის ეს განცხადება იმ „კრიტიკოსებმა“, რომელთა მთავარი მიზანი თავად-აზნაურთა განქიქება იყო?! თუ მათ მსჯელობას მიეყვებით, უნდა წარმოვიდგინოთ, რომ სოფელ სავანიდან ექვსი წლის აკაკი პირდაპირ „მტარვალთა“ ბუნაგში აღმოჩნდა, სადაც ის ველარაფერ კარგსა და კეთილს ვერ ნახავდა. მაგრამ რომ არ იყო ასე? პირიქით, სასახლეში, მშობლების ოჯახში, მას ელოდნენ: კეთილშობილი, სამართლიანი, გამრჯე დედა, რომელიც არ არჩევდა თავადსა და ყმას და გაჭირვებისას, ავადმყოფობისას, ერთნაირად ზრუნავდა მათზე. დედა, რომელიც თავისი დაუღალავი ქმედებით უნერგავდა შრომის სიყვარულს შვილებს, თავადებსა და გლეხებს. მამა – გულუბრყვილობამდე კეთილი, უბოროტო, გონიერი და მიმტევებელი. აკაკის სხვიტორში ელოდა სიყვარულის, შრომის, ურთიერთგაგების ატმოსფერო.

მაგრამ აკაკი სწორედ სავანეში, გლეხის ოჯახში, გატარებული წლებს აძლევს უპირატესობას. იმიტომ, რომ სწორედ აქ (სავანეში) ეზიარა ის მთავარ ჭეშმარიტებას – ადამიანები თანასწორნი არიან, კლასობრივი განსხვავება არაფერს არ ნიშნავს.

აკაკი წერეთელი მოგვითხრობს 40-50-იანი წლების საქართველოს შესახებ, როდესაც ბატონყმობა კიდევ არსებობდა, მაგრამ სულს ღაფავდა. გავიხსენოთ საინტერესო ეპიზოდი: ერთ ყმას ბატონის, თავ. როსტომ წერეთლის, ვალი აქვს (გავიზაროთ ეს ფაქტი – მთელი წლის განმავლობაში ყმა უზღის ბატონს ბეგარად ნახევარ კვერცხს!), ის სთხოვს ბატონს, გაათავისუფლოს დამამცირებელი გადასახადისაგან, მაგრამ როსტომი, ტრადიციების კაცი, უარით ისტუმრებს მას. ბოლოს, მაინც მოხდა ისე, როგორც უნდოდა ყმას. როდის გამოიღო წყალობა ბატონმა? როცა „ამ გლეხკაცმა იშოვა დრო, დაადგა თავზე ავაღმყოფებს და უპატრონა“. არავითარი მორალისტური წიაღსვლა – აკაკი მხოლოდ გვიამბობს, მკითხველმა თვითონ უნდა გააკეთოს დასკვნა: ბატონყმობა იურიდიულადაც მალე მოისპობა, ფაქტობრივად აღარ არსებობს, აკაკის მამა სულგრძელი კაცია და თავისი ქმედებით სტიმულს იძლევა – ჩაიდინე სიკეთე! დაეხმარე გაჭირვებულს – თავადსა და გლეხს (ან „დიდთა და წვრილთა წყალობა... ნუ მოგენყინების“).

საინტერესოა ყოფითი დეტალები, რაც ასე უხვად გვხვდება ამ თხზულებაში: როგორი იყო თავადის, გლეხის საცხოვრისი, რითი ერთობოდნენ ბავშვები, ბატონების „კვირაში ერთხელ ან ორჯერ“ ამალით მობრძანება გაძიძავებული შვილის სანახავად (ეს ფაქტი ნათლად ახასიათებს აკაკის მშობლებს: გაძიძავება თავიდან მოცილება არ ყოფილა. სხვა სოციალურ წრეში შვილის აღზრდას გარკვეული ფუნქცია ჰქონდა), სადილის რიტუალი – რომელ საათზე სადილობენ, როგორ სხდებიან სუფრასთან, მღვდლის მიერ სადილის კურთხევა, ხელის ბანის წესი, სტუმრები, ფარეშები, საქმელ-სასმელი, ძილი – სადილის შემდეგ. საინტერესოა ასეთი ცნობა: „იმ დროს ჩაის არ სვამდნენ, მხოლოდ სტუმრებისთვის მო-

ადულებდნენ ხოლმე, მაგრამ ბავშვებს მაინც არ ასმევდნენ: „ცხელი წყალი შიგნეულს გაუფუჭებსო და შაქარიც კბილებს ნაუხდენსო“. ასე რომ, „ჩემი თავგადასავალი“ თავადთა ერთგვარი „კარის გარიგებაა“.

განსაკუთრებით საყურადღებოა ბავშვის თვალით დანახული მარხვის შენახვის იმდროინდელი წესი. „უმთავრესი ყურადღება ჩვენი, წირვა-ლოცვაზე და მარხვაზე იყო მიქცეული. დიდმარხვას – მთელი დღე საღამომდის, სანამ ღოცვა არ გამოვიდოდა, წყლის მეტს არაფერს მიგვაკარებდნენ, საღამოს მარტო ხმელ პურს გვაძლევდნენ, არა თუ შეჭამანდი რამე, ღვინო, მარილი და ზეთიც კი აკრძალული გვქონდა. თამაშის ნებაც არ გვეძლეოდა. ცისკრის ზარს როგორ დავაკლდებოდით!“

„ჩემი თავგადასავალი“ იძლევა იმდროინდელი ქუთაისის გიმნაზიის სტრუქტურის უტყუარ სურათს – სწავლების წესი, სასწავლო საგნები, გაროზგვის ფაქტები, მასწავლებლები, ინსპექტორები, „სტოროჟები“, თვითონ გიმნაზიელები...

ესაა დაუვინყარი სურათები სამუდამოდ წასული დროისა, უტყუარი და გულწრფელი.

ცალკე თემაა მ. ვორონცოვის ფენომენი აკაკი წერეთელთან. ეს მეფისნაცვალი მყარად ზის აკაკის მხატვრულ თუ პუბლიცისტურ სამყაროში. მას უძღვნა აკაკიმ რამდენიმე ლექსი, პოემა – სათაურით „ვორონცოვი“ და შესანიშნავი მოგონება მის ქვრივზე („ჩემი თავგადასავალი“).

რა მიზეზია, რომ ქართველი ერის მეხსიერებაში მხოლოდ ის, მ.ვორონცოვი დარჩა, როგორც მეფისნაცვალი, იმ უთვალავ მეფისნაცვალთა შორის? აკაკი წერეთელი გვაძლევს ნამდვილ სურათს იმდროინდელი ყოფისა და, ამავე დროს, დამარწმუნებელ საბუთებს, თუ როგორი სიმპათიით იყო გამსჭვალული ქართული საზოგადოება ამ პიროვნების მიმართ. საქართველოს ჭირისუფალი, აკაკი წერეთელი, ახასიათებს, მ. ვორონცოვს, როგორც „გონება ნათელს, გრძნობა ბრწყინვალეს“ („ქართველი ძეგლის წინ“), „გმირთა გმირს“

(„ბებუიას ნაამბობი“). ბევრისმთქმელია ის ფაქტი, რომ „მტკვრისა დუდუნი“ გვხვდება დიმიტრი ყიფიანისადმი („განთიადი“) და მ. ვორონცოვისადმი („ბებუიას ნაამბობი“) მიძღვნილ თხზულებებში: „ისმენს დუდუნსა მტკვრისასა“, „უამბობს მტკვარი, დუდუნით მთხრობელი“. ეს ლექსიკური დამთხვევა უნდა გულისხმობდეს აკაკი წერეთლის მიერ მ. ვორონცოვის საქართველოს წინაშე დიდი დამსახურების აღიარებას. პოეტის აზრით, ვორონცოვის მმართველობის ხანა (1845-1854 წწ.) სანატრელი გახდა მისი თანამედროვეებისათვის: „მის დროს ვიგონებ მოხუცი და, შვილო, მიტომ ვტირიო“ („ბებუიას ნაამბობი“). ასეთი დამოკიდებულება მ. ვორონცოვისადმი „საზოგადოდ ქართველებისთვის“ იყო დამახასიათებელი.

არ არის შემთხვევითი, რომ აკაკი წერეთელი მოგვითხრობს იმ კეთილშობილური საქციელის შესახებ, რაც ვორონცოვმა ალექსანდრე ორბელიანის მიმართ ჩაიდინა და ამ ფაქტს თვით ალექსანდრე ორბელიანი უამბობს აკაკის („ჩემი თავგადასავალი“).

1859 წელს აკაკი წერეთელი მიემგზავრება პეტერბურგში. „ხმელეთით წასვლა უფრო მოსახერხებელი იყო, და არც ისე საშიში, როგორც ზღვით, მაგრამ ამ გზით იმიტომ გამისტუმრეს, რომ იქ ვორონცოვის ქვრივი ეგულებოდათ და მისი ნახვა დამავალეს. იმ დროს საზოგადოდ ქართველებს ისეთი სიყვარული და ხსოვნა ჰქონდათ ვარანცოვის, რომ, თუ რუსეთში მყოფი, ან მიმავალი ქართველი ვარანცოვის ქვრივს არ გაუვლიდა და არ ნახავდა, ვერც კი წარმოიდგენდნენ. ჩემმა მშობლებმაც მიტომ დამავალეს, რომ უთუოდ მივსულიყავი კნენასთან და მათ მაგიერ მოკითხვა გადამეცა; ძღვნად – მისართმევად ერთი დიდი გიშრის ჯვარი, ზედ ჯვარცმაცამოსახული გამატანეს“.

მიხეილ ვორონცოვის ქვრივმა შვილივით მიიღო ახალგაზრდა აკაკი. „ვახსოვართ ქართველებს და სჩანს, რომ ჩემს ქმარს მალე არ დაივინყებენ“, – უთქვამს მას. ამაზე აკაკიმ უპასუხა: „სანამ საქართველოს სახსენებელი არ მოისპობა, ვარანცოვის სახელიც არ დავინწყდება“, – და ასეთ შენიშვნას უკეთებს თავის სიტყვებს: „ეს უფრო-

სებისგან ჩვენში ბევრჯერ ნათქვამი და ჩემგან გაგონილი და ჩუქნული ჩარჩენილი სიტყვებია". აკაკი წერეთელი იგონებს, რა აღტაცებით ლაპარაკობდა ე. ვორონცოვა ქართველებზე და საქართველოზე.

მ. ვორონცოვის მეუღლე ელიზავეტა ქსავერის ასული ვორონცოვა (ბრანიცკაია) (1792-1880 წწ.) რუსულ ლიტერატურაში შევიდა, როგორც ა. პუშკინის მუზა: „რომანი პუშკინისა და გრაფინია ვორონცოვას შორის დიდხანს არ გაგრძელებულა. ვორონცოვა ჩავიდა ოდესაში 6. IX. 1823 წ. იმავე წლის ნოემბერში ა. პუშკინმა მიაქცია მას ყურადღება. განსაკუთრებით ინტენსიურად გრძელდებოდა მათი ურთიერთობა 1824 წ. ივნისამდე. პუშკინი უძღვნის მას ლექსებს, ხატავს მის პროფილს („ევგენი ონეგინის“ XXIII თავის შავ ხელნაწერებზე). 1824 წ. 31/VII ა. პუშკინი გადაასახლეს მიხაილოვსკოეში. მთელი წლის განმავლობაში ისინი წერილებს სწერდნენ ერთმანეთს. (Вл. Набоков, Комментарии к Евгению Онегину Александра Пушкина, М., 1999 г.).

„ჩემი თავგადასავალი“, როგორც სარკე მე-19 საუკუნის ცხოვრებისა, გვანვდის ცნობებს რუსეთის მწერლობის იმ ფრთაზე, რომელსაც რევოლუციონერ-დემოკრატები ეწოდებათ. აქ დახასიათებულია ჩერნიშევსკის შეხედულებები ხელოვნებაზე და მისი ფილოსოფიის გავლენა ახალ თაობაზე. ის ფაქტი, რომ „ჩემი თავგადასავალი“ დაწერილია ამ ამბებიდან რამდენიმე ათეული წლის შემდეგ, აკაკის აძლევს საშუალებას, კრიტიკული თვალთ შეაფასოს პისარევის და „მყვირალა“ ზაიცევის მოღვაწეობა. „მაშინ წარმოითქვა შესანიშნავი სისულელე – შექსპირს ანტონოვიჩის ჩექმები სჯობიაო“, – წერს აკაკი წერეთელი და სევდანარევი ირონიით ამბობს: „ამავე დროს, რასაკვირველია, ცდილობდნენ პუშკინის მიწასთან გასწორებას“.

ლიტერატურულ საზოგადოებას მთელი საუკუნე დასჭირდა იმ კერპების დასამხობად, რომელთა დიქტატით ვითარდებოდა რუსული და, რამდენადმე, ქართული ლიტერატურაც. აკაკი წერეთელმა კი ეს გაცილებით ადრე შეძლო.

აკაკის მიერ იშვიათი მხატვრული ალლოთი გამოძერწილი ნაწარმი, ებიდან, პირველ რიგში, უნდა ვახსენოთ აკაკის დედა, ეკატერინე, ცნობილი ივანე აბაშიძის ქალი: „დიდი ივანე აბაშიძე... დარეჯან ბატონიშვილის, პირველი სოლომონ მეფის ასულის, შვილი იყო“. ქალი – სწორუპოვარი პედაგოგიური ალლოთი დაჯილდოებული, „ფრანგი პატრების“ განრთვნილი, ქართულ ტრადიციებზე აღზრდილი, მკაცრი, დაუღალავი, სამართლიანი და კეთილი. დედამ გადააჩვია აკაკი ტრაბახს, დედამ შეაყვარა ნიგნი, ჩაუნერგა დამცირებულის პატივისცემა. „ნამეტანი მოფერება აფუჭებს ყმაწვილს“, – იყო ეკატერინე აბაშიძის დევიზი. ასე სპარტანულად გაზრდილი აკაკი-სათვის შოკის მომგვრელი იყო სცენა, როდესაც მოხუცი ეკატერინე, სხვებისგან ფარულად, ეფერებოდა აკაკის პატარა შვილს. მაშინ გაიაზრა პოეტმა დედამისის მეთოდის არსი და მიხვდა, რამდენად მოჩვენებითი იყო მისი სიცივე და მიუკარებლობა. დაუვინყარია ერთი ეპიზოდი აკაკის დედის ცხოვრებიდან. ეს დაუღალავი ქალი, დიდი ოჯახის დიასახლისი, ჯარასავით რომ ტრიალებდა, წელიწადში ერთხელ, ფერისცვალობას, იჯდა განმარტოებით თავის ოთახში და რაღაცას გლოვობდა და დასტიროდა. რას? არავინ არ იცოდა და უკვე ვერავინ ვერ გაიგებს – დიდი საიდუმლო მან საფლავში ჩაიტანა. ეს პასაჟი დაამშვენებდა ყველა დიდი მწერლის რომანს.

აკაკი წერეთელი აღმერთებდა დედას და არ არის მოულოდნელი, რომ თავის წერილებს, მიწერილს დედისადმი, ასე ამთავრებდა: „მონა შვილი აკაკი“.

„სულ სხვა ბუნების, მიმართულებისა და ხასიათის იყო“ აკაკის მამა, თავადი როსტომ წერეთელი. გარკვეული მიზეზების გამო, ის „სულ სახლში იჯდა“, „სძულდა ნადირობა, ეჯავრებოდა აქეთ-იქით სიარული, არც თვითონ შრომობდა და არც სხვას ანუხებდა. სულ იმას იძახოდა: „არიქა, მშვიერი არავინ დარჩეს სახლში, დიდსა და პატარას, ყველას სამყოფად აჭამეთო“; და, ყველაზე მნიშვნელოვანი როსტომის პორტრეტისთვის – „შური და ბოროტება არ ესმოდა, რა

იყო". როსტომ წერეთელი „ძლიერი გონების კაცი იყო... ენამოსწრე ბული" და მოთხრობაში ამის მრავალ დამადასტურებელ ეპიზოდს ვხედავთ.

ბუნებრივია, ასეთი დაპირისპირებული ხასიათის ცოლ-ქმარს საკმაოდ ბევრი ექნებოდა: „ბევრს ახირებულს ჩადიოდა და ხელს უშლიდა დედაჩემის ყოველთვის წინდანი მოფიქრებულ და გონივრულ განკარგულებას".

ცალკე საუბრის თემაა „ჩემი თავგადასავლის" ის ნაწილი, სადაც ავტორი თავის თანამედროვე მწერლებსა და საზოგადო მოღვაწეებზე საუბრობს. თავისთავად, ძალიან საინტერესოა, როგორ აფასებდნენ მე-19 საუკუნის ყველაზე დიდი პიროვნებები – ილია და აკაკი თავიანთ თანამედროვეებს. ეს დახასიათებები, გამონათქვამები გაბნეულია მათ მდიდარ პუბლიცისტურ მემკვიდრეობაში. მაგრამ, როდესაც ასეთი შინაარსის მასალა ერთად არის თავმოყრილი, თანამიმდევრულად დალაგებული და ჩართული ისეთ ინტიმურ თხზულებაში, როგორიც არის „ჩემი თავგადასავალი", მაშინ ამ მასალას განსაკუთრებული ფასი აქვს.

თხზულების I ნაწილისგან განსხვავებით, II ნაწილი დასათაურებულია: 1. ივანე კერესელიძე; 2. ალექსანდრე ორბელიანი; 3. „ცისკრის" თანამშრომლები; 4. გიორგი წერეთელი; 5. სერგეი მესხი; 6. ნიკო ნიკოლაძე; 7. ალექსანდრე ყაზბეგი; 8. თ-დი გრიგოლ ორბელიანი; 9. დიმიტრი ყიფიანი.

ივანე კერესელიძეს აკაკი წერეთელი წარმოგვიდგენს, როგორც პიროვნებას (გახაზავს მის ინდივიდუალურ თვისებებს) და, როგორც „ცისკრის" მოამაგესა და რედაქტორს. „მეტად საყვარელი და საამხანაგო კაცი იყო", ... „ივანე კერესელიძე ნამდვილი ქართველი იყო მისის ნაკლით და ნამეტნობით", „დიდი მომღზენი კაცი იყო".

აკაკი წერეთელი შიფრავს ამ „ნამეტნობას": „ფული იმიტომ კი არ უყვარდა, რომ სხვებსავით ქონება შეეძინა; მხოლოდ შესაქმელად დაეძებდა, თვითონაც სჭამდა და სხვებსაც აჭმევდა, ჩაიგდებდა თუ არა ხელში, მაშინვე სადილს გაუმართავდა ხოლმე მუ-

ქთა თანამშრომლებს“. ეს დარდიმანდი ქართველი, ამავე დროს თავ-
ვგადაკლული მოღვაწე იყო და აკაკი არ უკარგავს მას ამ დამსახუ-
რებას. სწორედ აკაკის მემუარებმა შემოგვინახეს ცნობა იმის შესა-
ხებზე, რომ ივანე კერესელიძემ „ცისკრის“ შენარჩუნებისთვის თავისი
სახლი დააგირავა.

ივანე კერესელიძე 18 წლის განმავლობაში რედაქტორობდა
ჟურნალ „ცისკარს“ და ეს დიდი ღვაწლი სათანადოდ დაუფასდა მას.
ივანე კერესელიძეს აკაკი წერეთელი იმიტომაც ემადლიერება, რომ
სწორედ მან წარუდგინა ახალგაზრდა პოეტი ალექსანდრე ორბე-
ლიანს.

ალექსანდრე ორბელიანისადმი აკაკის მონივნება ცნობილია. რო-
გორც თვითონ ამბობს, ეს დარბაისელი პიროვნება პირველი ნახვი-
სთანავე შეუყვარდა.

აქვეა ალექსანდრე ორბელიანის სხარტი დახასიათება: „ის იყო
ნამდვილი ქართველი კაცი, ბევრის მნახველი, ბევრის გამგონე და
ნაღვანი... ძალიან უყვარდა საქართველო“. ცოტა ქვემოთ: „ძალიან
საყვარელი ვინმე იყო და საქართველოც განსხვავებულად უყვა-
რდა“. ამავე აზრს იმეორებს აკაკი წერილში „ფიქრები ბუხართან“:
„მისი გულისთქმა და სულის დგმა საქართველო იყო“. აკაკი გვიხა-
ტავს ალექსანდრე ორბელიანს, როგორც ქვეყნის პატრიოტს, 1832
წლის შეთქმულების აქტიურ წევრს, ერეკლე II შვილიშვილს.
გვაუწყებს, რომ ეს, 1832 წლის გმირი, ახლა უკვე ხანდაზმული, „ნა-
მეტანი ფრთხილი იყო პოლიტიკაში“. ხაზს უსვამს ალექსანდრე
ორბელიანის, როგორც მემუარისტის, მნიშვნელობას. „ბევრი რამ
დარჩა ნაწერი. ნეტავი სად იქნენ ის წერილები?“

„ჩემი თავგადასავლის“ მკითხველი შეიტყობს, რომ ალ. ორბელი-
ანი სიმპათიით იყო განწყობილი აკაკის მიმართ. „მხიარულად
მიმილო, დიდის პატივით...“ „პატივით და მონივნებით მიგიღებ, რო-
გორც წერეთელს და როგორც აკაკის კი მინდა გადაგეხვიო“... ბე-
ვრი რამ დარჩა ნაწერი, ზოგიერთი მათგანი ჩემთვისაც ნაუკით-
ხავს“ („ჩემი თავგადასავალი“).

აკაკის სიახლოვე ალ. ორბელიანთან იმითაც დასტურდება, რომ მისი პიესა „ბატონიშვილის ირაკლის პირველი დრო“ გამოიყენა წყაროდ თავისი დრამატული პოემისთვის „პატარა კახი“.

„ცისკრის თანამშრომლები“ – ამ ქვეთავში ჩამოთვლილი არიან „ცისკრის“ თანამშრომლები და გაკეთებულია აქცენტი ლავრენტი არდაზიანზე. აკაკი ასე ახასიათებს ამ პიროვნებას: „ჩუმი კაცი იყო და სათნო, მის ქართველობას საზღვარი არ ჰქონდა“. ძალიან ბევრისმთქმელია ფაქტი, როდესაც დიდი მწერალი, უგვირგვინო მეფედ აღიარებული კაცი, წერს სხვა მწერალზე: „შესანიშნავი მწერალი იყო“ და კითხვაზე: „ვინ მიგაჩნიათ დღეს ყველაზე ნიჭიერ პროზაიკოსად?“ პასუხობს: „ლავრენტი არდაზიანი“. ეს მაშინ, როცა გამოქვეყნებულია ილიას პროზაული თხზულებები. განა არ იცის აკაკიმ ორივე მწერლის ფასი? იცის და ისიც კარგად მოეხსენება, რომ ილია ჭავჭავაძეს არ სჭირდება რეკლამა, მაშინ, როცა „სოლომონ ისაკიჩ მეჯღანუაშვილის“ დამწერს არც სიცოცხლეში ჰქონდა დიდი პატივი და არც ახლა იხსენებს ვინმე“ (აკაკი). და აი, ამ შეცდომის, დაუდევრობის გამოსწორების ცდაა აკაკის ასეთი დახასიათება ლავრენტი არდაზიანისა. სწორედ ლავრენტი არდაზიანის უდიდესი დამსახურებაა, რომ მან დაგვანახა, გვაგრძნობინა სამუდამოდ წარსული, მე-19 საუკუნის თბილისი, თავისი მშვენიერი, გაუხუნარი მოთხრობით თუ რომანით „სოლომონ ისაკიჩ მეჯღანუაშვილი“.

ამავე თავში აკაკი ერთ საკამათო შეხედულებასაც გამოთქვამს, როდესაც ერთმანეთს უდარებს „ყველასგან დავიწყებულ“ ლავრენტი არდაზიანს – დანიელ ჭონქაძეს. „დ. ჭონქაძე – ავტორი ერთადერთი „სურამის ციხისა“, თითქმის ბავშვური მოთხრობისა, გაჭიმულია როგორც დიდი ვინმე“. ჩვენი აზრით, აქ ეპითეტი „ბავშვური“ აკაკის ნახმარი აქვს იმიტომ, რომ ამ მოთხრობაში მოცემულია მზამზარეული ხასიათები, რაც დამახასიათებელია საბავშვო ლიტერატურისთვის, ფაბულა ზღაპრულია, თავისი აქსესუარებით... ეს შეფასება სრულიად არ ნიშნავს იმას, რომ აკაკი წერეთელი არ აფასებდა დანიელ ჭონქაძეს, როგორც მწერალს და პიროვნებას. ეს

საქართველოს
ეროვნული
ბიბლიოთეკა

რომ ასე არ არის, ჩანს ლექსში „მოგონება“, რომელიც დათარგმნებულია 1863 წლით, ე. ი. ეს ლექსი არ დანერგულა დ. ჭონქაძის გარდაცვალების დღეებში (1860 წ.), მას პარადული ხასიათი არა აქვს, ეს არის გააზრებული შეფასება მწერლის ღვაწლისა.

ის მოკვდა, მაგრამ არ არის მკვდარი.

მას მოიგონებს შთამომავლობა

და მას უგალობს ან წმინდა ქნარი.

(ლექსი „მოგონება“)

ასეთ შემთხვევაში ამბობენ – „კომენტარი ზედმეტია“.

გიორგი წერეთელი. ამ მონაკვეთში, გარდა გიორგი წერეთლისა, ნახსენები და დახასიათებული არიან ს. მესხი, ნ. ნიკოლაძე, ნიკოლოზ და ბესარიონ ლოლობერიძეები, ვ. თულაშვილი, დ. ბაქრაძე, გადმოცემულია გაზეთ „დროების“ დაარსების ისტორია.

გიორგი წერეთლის შესახებ აკაკი დაბეჯითებით ამბობს: „დიდი ნიჭიერი ახალგაზრდა იყო და კარგადაც მომზადებული. ის არ ჰგავდა იმ ზოგიერთებს, დიპლომისთვის რომ სწავლობენ და მერე, რაღა კი იმას ჩაიგდებენ ხელში, შედიან სამსახურში და ჩინოვნიკობის გარდა ყველაფერზე ხელს იღებენ“. აკაკი ლაპარაკობს გიორგი წერეთლის ენერგიაზე, შრომისუნარიანობაზე – „რედაქტორიც იყო, გამომცემელიც, სწერდა პუბლიცისტურ სტატიებს, კრიტიკულ გარჩევებს, ლექსებს, პროზებს, მოთხრობებს, რომანებს, კომედიას-დრამებს“. აკაკი აღნიშნავს გიორგი წერეთლის ცოდნას ისტორიის, არქეოლოგიის, ფილოლოგიის, კომერციის დარგში.

„დალაღვას ვერ ტყობილობდა“, – წერს გაოცებული ამ ფაქტით აკაკი წერეთელი და სწორედ ამ გარემოებით ხსნის იმას, რომ „გ.წერეთლის შრომას ორგვარი ბეჭედი აზის – ზოგი ნიჭის, ზოგი მოქანცვის“. გიორგი წერეთლის შემოქმედებას ის ადარებს ოქროს მადნეულის ძარღვს – „უნდა გაარჩიო, გარეცხო, რამოდენიმე ფუთი სილა-ტალახი მოაშორო, რომ მერე გამოარჩიონ ოქროს მარცვალი. გიორგის თხზულებებში, როცა გაიმტკიცება, ბევრი ხელიხელ საგომანებელი საგანი გამოჩნდება, რომელიც საბოლოოდ გასტანს“.

აქ უნდა გამოჩნდეს ჭეშმარიტი კრიტიკოსის ალლო – გამოაჩინოს გიორგი წერეთლის უმდიდრეს მემკვიდრეობაში მთავარი, იმით, რომ კარგი კრიტიკოსი ის კი არ არის, ვინც კარგად წერს, არამედ, ვინც კარგად კითხულობს, და ასეთი იყო აკაკი წერეთელი.

ლიტერატურის ყველა ჟანრში მუშაობდა გიორგი წერეთელი. აკაკის უტყუარი დასკვნით, „მისი პირდაპირი დანიშნულება პროზაიკოსობა იყო“. ხაზგასმით, ფარულ ოპონენტთა გასაგონად, აცხადებს აკაკი: „რეალური სკოლის მამამთავრად ჩვენში ის უნდა ჩაითვალოს და არა სხვა ვინმე“, და საბუთად მოაქვს გიორგი წერეთლის „მამიდა ასმათი“ და „რუხი მგელი“. აკაკი წერეთელს „ერთ უკეთეს“ თხზულებად მიაჩნია გ. წერეთლის „მგზავრის წერილები“, თუმცა იმასაც ადვილად ამჩნევს, რომ თხზულებას „შიგადაშიგ დაღალვა“ ეტყობა. და, დასკვნის სახით, აცხადებს: „ის ერთი პირველთაგანია მესამოცე წლების მოღვაწეებში“.

აცნობს რა მკითხველს სერგეი მესხს, აკაკი არ იფიქრებს ვინმე ზარაფოვის მეცენატობას, რომელმაც სწავლის გასაგრძელებლად, თავისი ხარჯით, საზღვარგარეთ გაგზავნა ახალგაზრდა მწერალი. აკაკი არც ნ. ნიკოლაძის ღვაწლს იფიქრებს, რადგან სწორედ მან ურჩია ს. მესხს, თავი დაენებებინა კანცელარიაში მუშაობისთვის და ეკისრა „დროების“ რედაქტორობა გიორგი წერეთლის მაგივრად.

აკაკის მოგონება სერგეი მესხზე წარმოდგენას გვიქმნის ამ დაუღალავ საზოგადო მოღვაწეზე, რომელსაც „დააწვა თავზე ეს შრომა და ბოლოს კიდევ გადაიტანა“.

აკაკი აღიარებს სერგეი მესხის ნიჭიერებას, განათლებას, ამჩნევს მის პიროვნულ თვისებებს – „კარგი რამ გაამხიარულებდა და მშვენიერი ყმანვილური სიცილი იცოდა“. ბევრისმთქმელია აკაკის აზრი სერგეი მესხზე: „თუმცა დიდი ხანი გავიდა მას შემდეგ, რაც ის მოკვდა, მაგრამ უიმისოდ ვერაფერი საზოგადო საქმე ვერ წარმომიდგენია: ცოცხალივით დგას გვერდით და თანაგრძნობით იძლევა სიმხნევს“. განსაკუთრებით გამოარჩევს აკაკი სერგეი მესხის თვისებებში ერთს – ახალგაზრდების სიყვარულს და მის მეგო-

ბრულ დამოკიდებულებას მათ მიმართ. „ჩემ თავგადასავალში“ გადმოცემულ თვალსაზრისს სიმძაფრეს ჰმატებს ლექსით გამოხატული სიყვარული და პატივისცემა სერგეი მესხისადმი („სერგეი მესხის გარდაცვალებაზე“).

ნიკო ნიკოლაძე. ნიკო ნიკოლაძის მოკლე ბიოგრაფიის გადმოცემის შემდეგ, აკაკი წერეთელი ლაპარაკობს ნიკო ნიკოლაძის პირველ ნაბიჯებზე, საზოგადო ასპარეზზე. დიდი მონივნებით მოიხსენიებს მის მამას, იაკობ ნიკოლაძეს, „ნიკო ნიკოლაძემ როგორც მატერიალურად, ისე სულიერადაც თავი დასდო და დიდი ნაყოფიც გამოიტანა“. სპეციალურად ჩერდება აკაკი ნიკო ნიკოლაძის დიდ დამსახურებაზე ბანკების შემოღების საქმეში, ქალაქ ფოთის მეურვეობაზე. ამავე დროს, საყვედურსაც გამოთქვამს: „ჩვენ ქვეყანას და ხალხს ვერ იცნობდა... ნიადაგის მომზადებაზე ცოტას ფიქრობდა“. აკაკის აზრით, ნიკო ნიკოლაძეს, დიდი ერუდიციის და გაქანების მქონე პიროვნებას, მეტის გაკეთება შეეძლო.

განსაკუთრებით საინტერესოა „ჩემი თავგადასავლის“ ის ეპიზოდი, რომელიც ეხება ალექსანდრე ყაზბეგს. ალექსანდრე ყაზბეგის ბავშვობის, ყრმობის, თუ ოჯახური გარემოს გადმოცემის შემდეგ, აკაკი გვიამბობს სევდიან თავგადასავალს ლატაკი და მიუსაფარი ალექსანდრე ყაზბეგისა. როგორ მიიყვანა აკაკიმ ის „დროების“ რედაქციაში... მისი უთავბოლო ხეტიალი საქართველოს სხვადასხვა ქალაქებში, მაიმუნი ჟაკოს ისტორია და, ბოლოს, ალექსანდრე ყაზბეგის უმოწყალო ავადმყოფობა და გარდაცვალება. აკაკი შეშფოთებულია იმის გამო, რომ, „როდესაც მისი ნაწერები ათასობით იყიდებოდა და, როგორც მწყურვალე წყაროს, ისე ენაფებოდნენ მის ნაწერებს, ის სამხედრო გოსპიტალში იწვა ავადმყოფი, დიდ გაჭირვებაში“.

აკაკი წერეთელი, ქართველი ხალხის პირუთვნელი მსაჯული, წერს: „სიკვდილის შემდეგ კი შეინანა საზოგადოებამ, მის კუბოს მზე და მთვარე დაახალეს, მაგრამ რალა დროს?“ აკაკიმ ლექსით დაახასიათა ყველაზე ტრაგიკული ფიგურა მთელს ქართულ მწერლობაში – ალექსანდრე ყაზბეგი.

ძვირფას საუნჯედ ემარბა გულში
ქრისტეს მოძღვრება და წმინდა მცნება:
ძმათ სიყვარული და სათნოება,
შრომის კავშირით შეერთებული...
გული სინმინდით და სული მარად
წრფელი ზრახვებით გაახლებული.

(„ალ. ყაზბეგის კუბოზე“).

სრულიად განსხვავებული ინტონაციით არის დანერგილი ის მონაკვეთი, რომელიც ეხება გრიგოლ ორბელიანს. აკაკი ვერ ხედავს მის დამსახურებას ვერც სამოქალაქო, ვერც სამხედრო, ვერც სამწერლო ასპარეზზე. მაგრამ ისიც ფაქტია, რომ გრიგოლ ორბელიანის პიროვნება ერთმნიშვნელოვანი არ ყოფილა არც ილია ჭავჭავაძისთვის, არც აკაკი წერეთლისთვის და ეს ორივე კორიფე ქართველი ერისა გრიგოლ ორბელიანის მთავარ დამსახურებად მიიჩნევდა იმ ფაქტს, რომ „გრიგოლ ორბელიანი იყო კავშირი ძველისა და ახალის თაობის შორის, სხვადასხვა დგმის შემაერთებელი ხიდი“ (აკაკი წერეთელი „სიტყვა გრ. ორბელიანის დასაფლავებაზე“).

ბოლო, მე-9 ნაწილი იმ მონაკვეთისა, სადაც საუბარია საზოგადო მოღვაწეებზე, ეთმობა დიმიტრი ყიფიანს. თავიდანვე, აკაკი წერეთელი შემთხვევას არ უშვებს ხელიდან, რომ არ უსაყვედუროს გრიგოლ ორბელიანს. „სულ სხვა ბუნებისა და გუნების იყო, ვიდრე გრიგოლ ორბელიანი, განსვენებული დიმიტრი ყიფიანი“. აკაკი წერეთლის დამოკიდებულება დიმიტრი ყიფიანისადმი ცნობილია. „სიყრმიდან სიბერემდე საქართველოზე ფიქრობდა“ – ეს არის მთავარი მიზეზი ამ პიროვნებისადმი მოწინებული დამოკიდებულებისა. „არც ერთი ქართული დაწესებულება არ არის ჩვენში, რომ მეთაურობა ყიფიანს არ ეკუთვნოდეს: ბანკი, ქ. შ. წ.-კ. გამავრცელებელი საზოგადოება, თეატრი და სხვანი. სულ მისის ინიციატორობით არის დაწყებული“.

აკაკი იგონებს ყიფიანთან ქვიშხეთში სტუმრობას მისი (ყიფიანის) გადასახლებაში გამგზავრების წინ. „პატიმრობით დავინყე და პატიმრობითვე ვათავებო!“ – ასეთი მხიარული შეძახილით შეხვდა მოხუცი დიმიტრი ყიფიანი აკაკის. მისი ასეთი განწყობილების მიზეზი ის იყო, რომ დიმიტრი ყიფიანი გაზაფხულის მახარობლად მი-

იჩნეოდა თავს ამ დრამატულ სიტუაციაში, რადგან პირველი იყო ვინც იდეის გამო ისჯებოდა.

შემაძრწუნებელი შთაბეჭდილება მოახდინა აკაკიზე (ისევე, როგორც ყველა ქართველზე) დიმიტრი ყიფიანის ვერაგულმა მკვლელობამ. „ის ტვინი, რომელიც საქართველოზე ჰფიქრობდა, თავზე გადაანთხიეს და იმ გულზე, რომელიც სამშობლოსთვის სძგერდა, ცივი ხელები დააკრეფინეს“.

პოეტი აკაკი წერეთელი ლექსით გამოხატავს თავის მოწინებებსა და ღრმა სიყვარულს დიმიტრი ყიფიანის მიმართ თავისი ლირიკის შედევერში, ლექსში „განთიადი“. სწორედ იმ კაცს, რომლის გული სამშობლოსთვის ძგერდა, შეეძლო ეთქვა:

ცა-ფირუზ, ხმელეთ-ზურმუხტო,
სულის ჩამდგმელო მხარეო,
შენი ვარ, შენთვის მოვეკდები,
შენზედვე მგლოვიარეო.

„აკაკი ყველა შემთხვევაში პოეტი იყო“ (გრიგოლ კიკნაძე). შემჩნეული და გამოკვლეულია აკაკის პროზის პოეტური ხასიათი. უფრო მეტიც: მას ჰქონდა მოთხოვნილება, ლექსითი ფორმა მიეცა პროზაული თხზულებისთვის და ამის მაგალითებიც მოიძებნება მის შემოქმედებაში; გავიხსენოთ, როგორ ძალდაუტანებლად გადააკეთა აკაკიმ პროზით დაწერილი პიესა „ირაკლი ბატონიშვილი“ დრამატულ პოემად „პატარა კახი“. არის ცნობა, რომ აკაკი „ჩემი თავგადასავლის“ გალექსვასაც აპირებდა. ეს მას არ გაუკეთებია, მაგრამ მკითხველი ამ ნაწარმოებს, რომელშიც აკაკიმ „წმინდა გული და წრფელი სული ჩადო“, აღიქვამს, როგორც უაღრესად პოეტურ, ამაღლებულ თხზულებას.

ეს სიმღერაც მალამოა
წრფელი გულის, წმინდა სულის,
მშობელი და თვით ნაშობი
ზეციური სიყვარულის.

„ჩემი თავგადასავალი“ მე-19 საუკუნის საქართველოს პირუთვნელი მხატვრული მატრიანეა, დაწერილი მისი უდიდესი ჭირისუფლის მიერ.

XX საუკუნის დასასრულის პნეზანი

(ახალი სახელები ქართულ პროზაში)

საღვადო დალის პარადოქსებიდან განსაკუთრებით მიზიდავს ერთი მათგანი – „ნუ ცდილობ თანადროული გამოჩნდე, ესაა – ვაი რომ! – ერთადერთი რამ, რასაც, რაც არ უნდა ეცადო, ვერ გაეცევი“. ეს მოსაზრება არა მარტო მხატვრობას, – ხელოვნების ყველა დარგს, მათ შორის ლიტერატურასაც მიესადაგება.

ზემოთქმულის მიუხედავად, განათლებული საზოგადოების ნაწილს უჩნდება ილუზია, რომ უწინდებურად წერა არ შეიძლება. ამგვარი განცდა ჟამიჯამ ეუფლება ცალკეულ მკითხველსაც, მეტადრე, – მწერალსა და შემოქმედს. ეს, საბოლოო ანგარიშში, სასიკეთოა მწერლისთვისაც და ზოგადად ლიტერატურისთვისაც; თუმცა, ზოგჯერ, შესაძლოა, ნოვაციისადმი დაჟინებულმა და თვითმიზნურმა სწრაფვამ კარიკატურული სახე მიიღოს და უაზრო თამაშს (მწერლობა აზრიანი თამაშია) დაემსგავსოს.

სიახლის გაცხოველებულ თუ გაშმაგებულ ძიებას ზოგჯერ ფიასკომდეც მივყავართ; ყოველივე ახალი ზომ კარგად დავინყებულები! ნოვატორული „სიშმაგე“ საერთოდ დამახასიათებელია XX საუკუნისათვის, განსაკუთრებით კი, ჩვენი დროებისათვის.

ამას ლოგიკური ახსნაც მოეპოვება: ერთის მხრით, – იგავმიუნდომელი კომუნიკაციების, კულტურული ინტეგრაციისა და ეროვნულ მწერლობათა „გლობალიზაციის“ პროცესი; მეორეს მხრით, – მწერლობის მრავალსაუკუნოვანი ისტორიის გათვალისწინებით, – სიახლის დიდი დეფიციტი: XX საუკუნის ახლისმადიებელ მწერალთა ლეგიონმა თითქმის ამოწურა ახლის „მიგნების“ ყველა შესაძლებლობა.

ჩვენში, ტოტალიტარული ცენზურისაგან ახლად თავდასხმულ და, ტრადიციულად, დიდი მწერლობის ქვეყანაში, ძველისა და ახლის ჭიდილი მეტად მძაფრად, „შუბების მტვრევით“ მიმდინარეობს.

ამას თან დაერთო თაობათა მარადიული ჭიდილი, თუმცა, ზოგჯერ „მამათა“ და „შვილთა“ ბრძოლა ახლებურ ყაიდაზე, – მრწამსისა და მხატვრული მანერის ურთიერთდაპირისპირება უფროა, ვიდრე ასაკის პრობლემა.

მოსეს 40 წელი დასჭირდა, რათა თავისი ხალხისათვის წარსული დავეიწყებინა და მონის კომპლექსისაგან გაეთავისუფლებინა. XX საუკუნის დასასრულს ყველაფერი დაჩქარდა. მყისიერად მოპოვებულმა თავისუფლებამ და საჯაროობამ ქართველ მწერლებზე არაერთგვაროვნად იმოქმედა: ზოგმა მათგანმა, რომელიც მანამდეც ისე ლაღად და ოსტატურად წერდა, თითქოს „სოცრეალიზმი“ და საბჭოური ცენზურა საერთოდ არ არსებულებოდა, – წარმატებული შემოქმედებითი პროცესი განაგრძო; მავანი გამოუხსნორებელი მედროვე შეეცადა ახალ კონიუნქტურას მორგებოდა.

თვითდამკვიდრების განუწყვეტელი პროცესი, თვით დალხინებული ქვეყანაშიც კი, ნებისმიერი ასაკის შემოქმედის მარადიული ხვედრია; მით უმეტეს ჩვენს ვითარებაში, როცა უცხო და ახალმა ხილმა – სიტყვის თავისუფლებამ, ვის კბილი მოჰკვეთა, ვინ, ყოფილი „მეფე“ – გააშიშვლა, ვის ფრთები შეასხა და ბურთი და მოედანი დაუთმო. ძალუმად წამოიქოჩრენ ახალგაზრდებიც – ნიჭიერნიც და უნიჭონიც, თამამნი და თავხედნიც, ბუნებით ნოვატორნი და ბორბლის დიდი ხმაურით „გამომგონებელნიც“. თაობა, რომელსაც ტოტალიტარული რეჟიმი არ უგემია, ჯერ ვერ გამოვა სალიტერატურო სარბიელზე; ამას, ალბათ, ათობით წელი კიდევ დასჭირდება. მაგრამ ისინი, რომელნიც პირობითად „ოთხმოცდაათიანელების“ სახელით არიან ცნობილნი, ყოველ შემთხვევაში, მათი საუკეთესო წარმომადგენლები, – დიდ ინტერესს იწვევენ და მომავალში კიდევ მეტს გვპირდებიან.

ზოგი „პოსტავენგარდისტი“ აშკარა ჯამბაზობაზეა გადასული, აქაოდა, ცენზურისაგან თავისუფალნი ვართო, – უცენზურო, ყავლგასული ფორმალისტური „ოპუსებით“ იწონებს თავს.

საქართველოში ნიჭიერ ახალგაზრდებს რა გამოლევს, თუმცა „ბაზარი“ ისეთი რამაა, იფქლისა და ღვარძლის გარჩევა ჭირს.

სადავიდარაბო გაგვიხდა იმდენად არა ის, რომ უფულო მწერალს აუცილებელი და საჭირო წიგნი მეცენატის გარეშე ვერ გამოუცია, არამედ უფრო მწვავე პრობლემად გვექცა წიგნის დანაგვიანებული ბაზარი – „კაციჭამიების აღსარებაო“, „ტარზანები“, ვითომდა „სასიყვარულო“ რომანები... ამას ერთვის ზოგიერთი ფულიანი, მაგრამ უწიგნური ავტორის ნებისმიერი ჟანრის წიგნი, რომელთა გამოცემას წინ აღარაფერი უდგას.

ასეთმა ვითარებამ მასკულტურის მძლავრობით ისედაც გაზარმაცებული, მთვლემარე გონების გემოვნებაშერყვნილი მკითხველი მთლად დააბნია და, ზოგ შემთხვევაში, – ზურგი აქცევინა ჭეშმარიტი მწერლობისათვის.

მაგრამ ქართული მწერლობა, ასაკობრივი „ცენზის“ მიუხედავად, ირგვლივ გამეფებული მატერიალური სიდუხჭირის, დაუნდობლობის, ურთიერთკინკლაობის ფონზე, მაინც ცოცხლობს და ვითარდება.

ძველსა თუ ახლად დაარსებულ ჟურნალებსა თუ გაზეთებში ბევრი ახალი სახელი გამოჩნდა, მაგრამ კარგი წიგნი მაინც დიდი იშვიათობაა; ახალგაზრდა პოეტებისა და პროზაიკოსების ერთი, არცთუ უნიჭიერესი ნაწილი, ასე თუ ისე მოერგო ახალ კონიუნქტურას და წიგნის გამოცემასაც მარჯვედ ახერხებს. საგანგაშოს მაინც ვერაფერს ვხედავ, გამოხდება ხანი და მათი სახელი აღარავის გაახსენდება.

ამჯერად კი სამი პროზაიკოსის – კოტე ჯანდიერის, აკა მორჩილაძისა და ზაზა თვარაძის წიგნებზე ვისაუბროთ.

კოტე ჯანდიერმა პირველი და ჯერჯერობით ერთადერთი წიგნი

კოტე ჯანდიერის მოთხრობა „დაპატიჟება კინოში“ – მწერლის ტონური ცხოვრების, დაკარგული თუ გაფლანგული დროის, უღიმღამო და უშინაარსო ყოფის გამო სინანულია. მწვავე შინაგანი პროტესტის მატარებელი გმირი მაინც წყალნალეული ნაფოტივით ინერტულია, ყოველდღიურობის მონად ქცეული, თავის თავში ჩაქეტილი და საკუთარი სულის ნიადაგ მჩხრეკავი. მხოლოდ საყვარელი გოგოს უეცარი დაღუპვა დაანახებს გმირსაც (და მკითხველსაც), რომ სიცოცხლის შიში, სიყვარულის შიში და გაუთავებელი თამაში თავისი თუ სხვისი გრძნობებით ეგოისტური უგუნურებაა.

კოტე ჯანდიერი არაფერს არც ალამაზებს, მაგრამ არც ამახინჯებს. შესანიშნავი მოთხრობელის ნიჭის გარდა, მას უხვად აქვს მიმადლებული მაღალმხატვრული გემოვნება და ზომიერების უზადო აღღო. თუკი ოდესმე XX საუკუნის ქართული მოთხრობის ანთოლოგია შედგება, „დაპატიჟება კინოში“ თამამად გაუნევეს მეტოქეობას სხვადასხვა დროის ქართველ პროზაიკოსთა თხზულებებს.

ახალგაზრდა პროზაიკოსების სადღეისო, ძალზე მოდური ტენდენცია – უტენდენციობის მკაცრი მოთხოვნაა, რასაც კოტე ჯანდიერი მაინცდამაინც არ იზიარებს. სწორხაზოვან მორალიზებას ოსტატურად (და სწორედ დიდი მხატვრული ოსტატობის წყალობით) გაურბის, მაგრამ ავტორის პოზიცია მტკიცეა და ზოგჯერ შეუვალიც კი.

თუკი მწერალი, თუნდაც შეფარულად, ზნეობრიობისაკენ გვიბიძგებს, ლიტონი დეკლარაციულობის გარეშე, ეს მხოლოდ მისასალმებელია; თუკი ეს მწერალი მკითხველზე დიდი ემოციური ზეგავლენის საიდუმლოსაც ფლობს (კოტე ჯანდიერი სწორედ ასეთი ავტორია), – მისი პოზიცია ათმაგად სასიკეთოა.

ამ ვრცელი მოთხრობის ეპიგრაფი, კლავდიუს ტიბერიუსს რომ ეკუთვნის, იმთავითვე მიგვანიშნებს უაზრო ცხოვრების ამაოებასა და სიმძიმეზე: „... აგერ უკვე ამდენი ხანია ყოველდღე ვკვდები...“

ასეთი განწყობისათვის გმირს უამრავი მიზეზი აქვს: ვაჟკაცი მა-

მის უაზრო დაღუპვა ავტოავარიაში (რაც ბოლმით აღწერილია "ბიჭის" უინტერესო სამუშაო "თბილმთავმახტმენში" (მისი ნამდვილი მოწოდება მწერლობაა, თუმცა ორი წელია სტრიქონიც არ დაუნერია); გაუმხელელი სიყვარული და ნინცის უცნაური გათხოვება-გამოთხოვება; ახალგაზრდათა ჯგუფის ინფანტილური გაბრძოლება – თვითმფრინავის გატაცების მცდელობა უმძიმესი შედეგებით; სულისშემზოთველი ატმოსფერო, გამეფებული ძალადობა, სკეპსისი და ცინიზმი, თითქოს გენებში გამჯდარი აბსტრაქტული შიში...

ამასთან, საკუთარ სულში მზერაჩაბრუნებული გმირი სხვის გასაჭირს და სატიკვარს ნაკლებად ხედავს, ზოგჯერ ტკება კიდეც საკუთარი პოზით, უსასოობით თუ სნობიზმით.

მხოლოდ ნინცის ტრაგიკული და ფატალური (ისიც ბიჭის მამასავით ავტოავარიის მსხვერპლია) აღსასრული გამოაფხიზლებს მას, თვალებს აუხელს, მოყვასის სიყვარულით და შეცოდებით აუვსებს გულს და საკუთარ დანაშაულსაც აღიარებინებს. ეს ღვთიური სასჯელია ოცნებადაკარგულთათვის, მათთვის, ვინც „ღმერთი ეჭვის ჭიაზე“ გაცვალა.

თუმცა „დაპატიჟება კინოში“ ტრადიციული მოთხრობის ჩარჩოში ჯდება, მკითხველს არ შორდება მოულოდნელობისა და სიახლის განცდა. იგივე ითქმის მეორე ვრცელ მოთხრობაზე – „საოჯახო ქრონიკა“, – ესაა ერთი თბილისური ოჯახის დრამა, გადმოცემული წერილებით (ავტორის მიერ ამბავი ოსტატურად და, რაც უჩვეულოა, ორმაგად არის შენიღბული: კოტე ჯანდიერი მას მიაწერს ცნობილ მწერალს, რომელიც ყოფილ თანამშრომელს და კოლეგას თხელ რვეულს გადასცემს; თავის მხრით, ისიც „გამსხვისებელია“, რადგან თავს „გადამწერად“ აცხადებს). „მინერ-მოწერა“ მწერლობის უძველესი ჟანრია და, ცხადია, სიახლედ არ ჩაითვლება. კოტე ჯანდიერი, სიუჟეტის გასხვისებასაც და წერილებსაც, რომელთაც ერთ ქალაქში, ერთ ჭერქვეშ მცხოვრები ოჯახის წევრები ერთმანეთს წერენ, მათი ურთიერთგაუცხოების საილუსტრაციოდ იყენებს და დიდ ეფე-

ქტსაც აღწევს. ოჯახის ყველაზე ხანდაზმული და „ტრადიციული“ წევრი ბებიია. ის უძღვება ოჯახის მეურნეობას შინ და გარეთაც, ცდილობს მოაგვაროს შვილის, სიძისა და შვილიშვილების დიდი თუ მცირე კონფლიქტები, მაგრამ ამაოდ. ცოლ-ქმრის გაუცხოების ძირითადი მიზეზი სამსახურია; შვილების – მირცასა და ნიკას რთული ურთიერთობაც და მშობლების მიერ მათი არჩევანის (ევგენი, ლუიზა) შეუვალი და მტრული უგულებელყოფაც – მათ შორის გადაუღალავი შეუთავსებლობის მიზეზი ხდება.

ქართული პროზისათვის თითქმის არ არსებობს ინცესტის პრობლემა. კოტე ჯანდიერმა ანტიკურობიდან წამოსული ეს მარადიული და, XX საუკუნის მწერლობისათვის საკმაოდ პოპულარული თემა ქართულ თანამედროვე ოჯახს ძლიერ ტაქტიანად, დამაჯერებლად მიუსადაგა; თუმცა მირცასა და ნიკას ურთიერთობა ბავშვობაში სრულიად უზაკველი იყო, მამის მიერ დათესილმა ეჭვის მარცვალმა სიცოცხლე გაუმწარა და-ძმას. დის სიყვარულთან ერთად, ნიკას ჩაუდენელი დანაშაულის სიმწარე ქენჯნის და ბოლოს ლამის თვითმკვლელობისკენ უბიძგებს.

ეს არის ტრაგედია ოჯახისა, რომლის წევრებს ერთმანეთის თვალებისა ეშინიათ და საკომუნიკაციოდ ბარათებს იყენებენ; აღსარება ოჯახის უფროსისა, მამაკაცისა, – რომელიც გულწრფელად ინანიებს თავის დანაშაულს.

კოტე ჯანდიერმა კი ერთხელ კიდევ დაგვარწმუნა, რომ უხამსი, მდაბიური ნატურალიზმის და უფუნქციო სკაბრეზულობის გარეშეც, ერთგვარად მოკრძალებულად – იმავდროულად – შემადრწუნებელი ეფექტით, ძალუძს „ხელშეუხებელი“ თემების წარმოჩენა. ამ მხრივ ის თანამედროვე ქართული მწერლობის ტრადიციათა მართლაც ჩინებული გამაგრძელებელია.

„მამათა“ და „შვილთა“ ცხოვრების განსხვავებული წესი, პიროვნული შეუთავსებლობა, ტკივილიანი სიყვარული თუ მათ შორის გაჩენილი უფსკრული ე. წ. „ოთხმოცდაათიანელთა“ პროზის ჯერ-

ნობით შეუცვლელი თემაა. ამ მხრივ, არც კოტე ჯანდიერის ცრეფულია გამონაკლისი: „ოჯახური ქრონიკა“, „დაპატიჟება კინოში“, „ნაწმოკლე შვებულება“, „მატარებლები გვირაბში შედიან“ (წიგნში სულ ექვსი მოთხრობაა). მხოლოდ ორი მათგანი – „ბუმერანგი“ (კოტე ჯანდიერისათვის უჩვეულოდ სწორხაზოვანი) და მახვილგონივრული, განსჯითა და შესანიშნავად გათვლილი ლოგიკური სვლებით აღსავსე მომცრო დეტექტივისებური ფსიქოლოგიური მოთხრობა – „განსხვავებული კალიბრის ვაზნა“ – სცილდება ზემოხსენებულ პრობლემას.

„განსხვავებული კალიბრის ვაზნამ“ უფრო კლასიკური დეტექტივები (ედგარ პოც) და „ძველმოდური“ უცხოური ნოველისტიკა გამახსენა, თუმცა თემა – 1937 წელი, ახმეტელის თეატრი და ბერიას იეზუიტური თამაშები – უაღრესად ჩვენეულია და ახლობელი.

ცალკე აღნიშვნის ღირსია კოტე ჯანდიერის დახვეწილი, რაფინირებული სტილი; მის მიმართებაზე სიტყვასთან, შესაძლოა, მთელი გამოკვლევა დაინეროს. სანიმუშოა მისი ქართული ახალგაზრდათა დიალოგებშიც: მწერალი, რაღაცა მანქანებით, ქუჩური ჟარგონის მინიმალური გამოყენებით, ბუნებრივი და უშუალო მეტყველების ეფექტს აღწევს. ამის დასტურია მწერლის ბოლო დროის მოთხრობებიც თუ სტატიებიც.

ამ მხრივ მისგან მკვეთრად განსხვავდება აკა მორჩილაძე, უაღრესად „ნაყოფიერი“ ავტორი (წიგნები – „მოგზაურობა ყარაბაღში“, „ფალიაშვილის ქუჩის ძაღლები“, „გადაფრენა მადათოვზე და უკან“, „ავვისტოს პასიანსი“, „გაქრები მადათოვზე“, მოთხრობები, წერილები...), რომლის ვრცელ მოთხრობებსა თუ რომანებში ჟარგონს მნიშვნელოვანი ფუნქცია აკისრია: „მოგზაურობა ყარაბაღში“ თითქმის მთლიანად ჟარგონითაა აგებული, „ფალიაშვილის ქუჩის ძაღლებში“ განსხვავებული ჟარგონული მეტყველება პერსონაჟთა ე. წ. „სიტყვიერი ჟესტებით“ დახასიათებას ემსახურება; მისთვის არც წარსულის

თუ თანამედროვე ქართველ მწერალთა მეტყველების ცია-პაროდიაა უცხო („გადაფრენა მადათოვზე და უკან“).

„მოგზაურობა ყარაბაღში“ – ესაა მოყირჩებული მაღალფარდოვნებისაგან თავის დაძვრენაც, ენობრივი ნატურალიზმიც, მთავარი გმირის – მთხრობელის პიროვნული დახასიათებაც, მისი იუმორის თუ თვითირონიის ხერხიც.

1992 წელს „ცხელ კვალზე“ დანერილი „მოგზაურობა“ იმავე ზამთრის მიწურულს ორიოდ კვირის ამბებს გადმოგვცემს. 25 წლის ავტორს ეყო ნიჭიერებაც და გამბედაობაც, თბილისის ავადსახსენებელი „მოვლენები“ ახალგაზრდობისათვის მოულოდნელი შორსმჭვრეტელობით აესახა და, იმავდროულად, ტრაგიკომიკურის ბენვის ხიდზეც გაველო.

ფაბულა მარტივია: სიყრმის ორი მეგობარი, ნარკოტიკის შესაძენად აზერბაიჯანში მიმავალი, გზას ასცდება და ომით აღმოდებულ ყარაბაღში ამოჰყოფს თავს – ჯერ თათრების, შემდეგ სომხების ტყვეობაში. ექსტრემალური სიტუაცია აიძულებს ერთ-ერთ მათგანს, გამოვიდეს ინფანტილური „პროსტრაციისაგან“ და თავიც დაიძვრინოს და ძმაცაც გადარჩინოს. ამბავი აბსურდულია: თბილისის ფილაქნებს ჯერ უგნური სასაკლავოს სისხლი არ შეშრობია, – აქედან წასული ბიჭები მაინცდამაინც ახალ სასაკლაოზე აღმოჩნდებიან.

თუმცა ავტორი „უტენდენციოა“ და მორალიზებასაც გაურბის (მთხრობელი პირველი პირია), ანდა ირონიითა და ცინიზმით ინილბება, თხზულება მძაფრი პაციფისტური სულისკვეთებითაა განმსჭვალული..

მთხრობელი გია, დე-იურე – სტუდენტი, დე-ფაქტო – უსაქმური, გაურკვეველი „სტატუსის“ მქონეა. ის არის მხოლოდ „შვილი“ და სხვა არაფერი. მას მამაზე ახლობელი ქვეყნად არავინ ჰყავს, სწორედ მას უნდა უმაღლოდეს უზრუნველ და უზრუნველყოფილ ცხოვრებას; მაგრამ შვილი საკმაოდ უდიერად მოიხსენიებს მამას, სიცი-

ლად არ ჰყოფნის მისი „პატრიოტულ-პოლიტიკური“ ალტერნატივა; მისი არმად ნაშოვნია მილიონები. მას ალიზიანებს მამამისის მეგობრები, ყველაფერს ფულით რომ ზომავენ და ფულითვე აგვარებენ; მათი „ძველმოდური“ ძველბიჭობა, ყოყოობა და სნობიზმი. არადა, ის და მისი საძმაცაცო არაფრით არ დგას მაღლა მამათა თაობაზე.

გია და მისი წრე მხოლოდ ანწყოთი ცხოვრობს – ცოტა უსინდისობა, ტყუილი და ცუდლუტობა, ახლობლებისაგან ფულის გამოცინცვლა, სმა და ნარკოტიკები... მთხრობელი თვითკრიტიკულიც არის – ნანობს, რომ უქმად გალია საუკეთესო წლები, რომ „არასდროს არაფერი გამოსვლია“, რომ მუდამ სხვისი მოიმედება.

მთხრობელი, სიტყვიერად, ძალზე იოლად იმეტებს ახლობელსაც და შორეულსაც; მაგრამ მხოლოდ სიტყვით და არა საქმით. ყველას და ყველაფერს ამასხრებს, ქირდავს, დასცინის. მისი გამუდმებული ქირქილი, დაცინვა, ირონია, უფრო „მანერაა“, ვიდრე სხვისი ნაკლით ტკბობის პიროვნული ზადი.

მაგრამ ავტორის ემოციური ზეგავლენა ისეთია, რომ მკითხველსაც ეუფლება შებრალების, თანაგანცდის მძაფრი გრძნობა და ამიტომაც ცოტა რამ თუ აღიქმება გროტესკულად და უტრირებულიად.

აკა მორჩილაძე პერსონაჟების ხატვის დიდი ოსტატია – ნვრილმანი დეტალებით, ერთი-ორი მონასმით, – მთლიან, სრულყოფილ პორტრეტებს ქმნის. ჩემი აზრით, იგი მოიკოჭლებს ქალთა პორტრეტების ხატვისას (ეს იგრძნობა „ფალიაშვილის ქუჩის ძაღლებშიც“ და რომანშიც – „გადაფრენა მადათოვზე და უკან“. ამ უკანასკნელში, რომელშიც ათობით ძუნწი და ლაკონური შტრიხებით გამოძერწილი პერსონაჟია, მხოლოდ ორიოდ უფერულ ქალს თუ ნააწყდებით. „აგვისტოს პასიანსში“ მოჭარბებული ქალებითაც ვერ მოიხიბლება კაცი; თითქმის ყოველი მათგანის სახე „შავი ნატურალიზმითაა“ აღბეჭდილი).

„მოგზაურობაში“ უამრავი პერსონაჟია და არცერთი – უფუნქციო.

მოთხრობის ბოლოს, უმძიმესი ფსიქოლოგიური სტრესი გიას დასული ამუნჯებს; ექიმების მცდელობა ჯერჯერობით სრულიად ამაოა: გიას არც კი სურს ლაპარაკი.

რა მოელის გიას და მისთანებს, „უდროობის“, ძნელბედობის შეილებს? იგი ხომ მხოლოდ 24 წლისაა! შეკითხვა არ არის რიტორიკული, მასზე პასუხი „ფალიაშვილის ქუჩის ძაღლებშია“ გაცემული: ზოგს – აფხაზეთი, ზოგს – როყო ტყვია თბილისში...

„მოგზაურობა ყარაბაღში“, ჩემი აზრით, აკა მორჩილაძის ყველაზე მიმზიდველი თხზულება („ცეცხლისმფრქვეველთან“ ერთად) დღემდე, იმთავითვე დიდ მომავალს უწინასწარმეტყველებდა გიო ახვლედიანს. მართლაც, მან უკვე რამდენიმე წელია, „ოთხმოცდაათიანელთა“ შორის, ალბათ ყველაზე დიდი პოპულარობა მოიპოვა; „ბესტსელლერის“ ავტორადაც აღიარეს რომანისათვის „გადაფრენა მადათოვზე და უკან“; თუმცა, ჩვენს დუხჭირ ვითარებაში, „ბესტსელლერის“ ცნება, არა მგონია, შეჭველად მიუთითებდეს თხზულების განსაკუთრებულობაზე.

ცხადია, თეატრმაც (ა. ახმეტელის თეატრში აკა მორჩილაძის გასცენიურებული „ფალიაშვილის ქუჩის ძაღლები“ დაიდგა; სპექტაკლი დღესაც აქტუალურია) დიდად შეუწყო ხელი აკა მორჩილაძის პოპულარობას.

XX საუკუნის მიწურულის მწერლობაც და ხელოვნებაც ერთ უმთავრეს, ზოგად ტენდენციას წარმოგვიჩენს, – ეს გახლავთ ეკლექტიკა. უკვე ითქვა, რომ რაც დრო გადის, სიახლის მიგნება თუ გამოგონება უფრო და უფრო ძნელდება. ამიტომაც, XX საუკუნის მიწურულს – საყოველთაო გლობალიზაციის ხანაში მიეცა „გზა ფართო“ ეკლექტიკას. ეს არც საძრახისია და არც მოულოდნელი, თუმცა საფრთხესაც შეიცავს, მით უმეტეს, ჩვენებრ პატარა ერისათვის.

აკა მორჩილაძის „გადაფრენა მადათოვზე და უკან. დეტექტივი“ (1998, 2000 წწ., „ბაკურ სულაკაურის გამომცემლობა“) საუკუნის დასასრულის ქართული პროზის ერთ-ერთი ყველაზე უცნაური ნა-

წარმოებია, - არაორდინალური ფორმითაც და შინაარსითაც ნათესავ-
ტორულიც და ტრადიციულიც, კომიკურიც და ტრაგიკულიც,
ლრმაც და ზედაპირულიც, პროტესტის გამომწვევიც და თანა-
გრძნობის აღმძვრელიც, ყავღგასულიც და სადღეისოც. ერთი
სიტყვით, ეს გახლავთ მაღალი დონის ეკლექტიკა, „ჰარმონიული
დისჰარმონია“, ერთგვარი გადაფრენა თუ გადარბენა ძველ თუ უა-
ხლეს ქართულ მწერლობაზე, თბილისის ძველ თუ უახლეს ისტორი-
აზე. ამ ბოლო დროს სკაბრეზულობა (პირადად ჩემთვის - ძალზე
სამწუხაროდ!) ძალუმად შემოიჭრა ახალგაზრდულ პროზაში. ამ
მხრივ „მადათოვის“ ავტორიც არ არის გამონაკლისი.

თუ არა აკა მორჩილაძის დაუოკებელი ფანტაზია და იუმორი, ნე-
ბისმიერი მოვლენისა თუ პერსონაჟის ირონიული აღქმა, ავტორის
„ვულგარული მახვილგონივრულობა“ (გერონტი ქიქოძის გამოთქმაა)
გაუსაძლისი იქნებოდა. და, რაც ყველაზე საწყენია, მაგრამ მაინც
უნდა ვთქვა, „მადათოვი“ თავის პოპულარულობას, მნიშვნელოვანწი-
ლად, უფრო სკაბრეზულობას უნდა უმაღლოდეს, ვიდრე რთულად
აღსაქმელ და ძნელად მისახვედრ პაროდიასა თუ ირონიას, ლიტერა-
ტურულ რემინისცენციებს თუ ალუზიებს, უცნაურ ნიღბებსა და მი-
სტიფიკაციებს, რომლებითაც დაყურსუღია თხზულება.

აკა მორჩილაძე მოგვითხრობს გაურკვეველი და ბუნდოვანი სა-
ქმიანობისა და ბიოგრაფიის თბილისელი მოქალაქის ხაფოს თუ ჰა-
ფეზის (მღებავის, მხატვრის, კრიმინალური ბანდის ნევრის, სხე-
ულით მოვაჭრე მამათმავლის) მკვლელობის ამბავს 1899 წლის ზა-
ფხულში და მკვლელობასთან დაკავშირებული გამოძიების პერიპე-
ტიებს.

რომანი სამნაწილიანია. პირველი მათგანი - „მღებავი კაცის ბი-
ოგრაფია“ - პროტაგონისტის თბილისურ თავგადასავალს და
მკვლელობის ამბავს გვამცნობს; მეორე - „ბაიარდი და ყორღანოვი“
- გამოძიების მსვლელობასა და გამოძიებელთა ავანჩავანს გადმო-
გვცემს; მესამე - „რამდენიმე ქრონიკა“ - თითქოსდა სრულიად და-

მოუკიდებელ ეპიზოდებს გვთავაზობს, რომელთაც მხოლოდ ერთ-ერთ რამ აქვთ საერთო – პირდაპირი თუ ირიბი კავშირი ხაფოსთან.

ე. ნ. „დანართი“ არანაკლებ მნიშვნელოვანია; ავტორი ვითომცდა კომენტარებს ურთავს რომანს, სინამდვილეში კი მისტიფიკაციის შესაშურ უნარს ავლენს და მკითხველს აბიაბრუებს და ათაყვანებს: უიშვიათესად მართალი, ზოგჯერ სანახევროდ მართალი, უმეტესად კი შეთხზული „შენიშვნებით“, „განმარტებებით“ თუ „ნუსხებით“.

დასაწყისიდანვე ცნაურდება აკა მორჩილაძის მიერ ერთ-ერთი უძველესი ლიტერატურული ხერხის – „სიუჟეტური შენიღბვის“ გამოყენებაც, სათქმელის „გასხვისება“, სხვაზე გადაბრალება, არარსებულ „მონმეთა“ მოხმობა თუ მკითხველის გაუთავებელი მისტიფიცირება.

ზოგიერთი ეპიზოდის კითხვისას იქმნება შთაბეჭდილება, რომ აკა მორჩილაძე ღრუბელივით ისრუტავს ყოველივეს, რაც ოდესმე დაუნახავს, წაუკითხავს, დაულანდავს, – ცხოვრებაშიც და ეკრანზეც; ყველაფერ ამას ჩაუძახებს თავის „ქვაბში“, აურდაურევს, ან გადახარშავს ან არა, ცოტა იუმორით შეკმაზავს, გემოვნებისამებრ, და, შემდეგ, გაოგნებულ მკითხველს პირდაპირ თავზე გადმოამხოვს. მაგრამ უმთავრესი ის გახლავთ, რომ ყოველივე ეს საკმაოდ მიმზიდველია, ხოლო ლიტერატურულ-მხატვრულ-კინემატოგრაფიული „შარადების“ მოყვარულთათვის, – პირდაპირ სულზე მისწრებაა.

რომანში თითქოსდა ადვილი ამოსაცნობია ბევრი ისტორიული პიროვნება თუ ხელოვანი (ზოგი საკუთარი გვართა და სახელითაც წარმოდგება – კნუტ ჰამსუნი, ილია, ოლღა, იაკობ გოგებაშვილი, ნიკო ხიზანიშვილი...); რომელნიც არცთუ ლამაზად გამოიყურებიან, მაგრამ ავტორი კატეგორიულად ეწინააღმდეგება პროტოტიპების „სიზუსტეს“ და, როგორც ერთ ინტერვიუში აღნიშნავს, ასეთი „პირდაპირი გაგება“ შეთხზული პერსონაჟებისა – მიუღებელია.

ავტორს ყოველთვის არ დაეჯერება: ერთგან ჟურნალისტს შესჩივის, ხაფოს რომანში ეპიზოდური როლი აქვს, მე უფრო გამო-

ძიების ამბავი მაინტერესებდაო. საქმე ის გახლავთ, რომ გრეტესკული და ზოგჯერ უფუნქციო „ამორალიები“ სწორედ საფრანგულ ხელს უკავშირდება.

ჩვენი თაობის ახალგაზრდობის „იდილიურ“ დროში „არასტანდარტული სექსუალურ ორიენტაციას“ თავისი სახელი ერქვა, საზოგადოების დიდ ნაწილს ფულზე გაგიჟებაც სამარცხვინოდ მიაჩნდა. ახლა კი, ზოგი, ფულის გულისათვის ბევრ სიავეს სჩადის და არც „სექსობრივ უმცირესობათა“ ამა თუ იმ ფორმით პროპაგანდას ერიდება. საბედნიეროდ, აკა მორჩილაძე „პროპაგანდისტად“ ვერასგზით ვერ ჩაითვლება. მორალიზებას კი გაურბის, მაგრამ ზემოხსენებული „სიმბოლიკა“ ძალზე უარყოფითი ელფერისაა: „მეკურთუმება“ „საშინელ სისტემას“ ძალადობას, მევახშეობას, მკვლელობას, ქურდობას და თაღლითობას უკავშირდება.

რომანი სტილთა ოსტატური მონაცვლეობით კარგად გადმოგვცემს დროის კოლორიტს. პირველი ნაწილის სტილური სიჭრელე და მოქმედების დინამიზმი ჩანაცვლებულია XIX საუკუნის ქართული რომანტიკის, პუბლიცისტიკის თუ რუსულიდან მთარგმნელთა სტილის თავისებური „გადამღერებით“. II და III ნაწილები, ძირითადად, „დათა თუთაშხიას“, „გლახის ნამბობის“ და „შერლოკ ჰოლმსის“ გათამაშებაა: ბაიარდი და ყორღანოვი – შერლოკ ჰოლმსი და უოტსონია. „მეორადი“ პერსონაჟებია – გრაფი სეგედი, რომელიც აკა მორჩილაძემ ჭაბუა ამირეჯიბის სიბრძნითა და წარმოსადგეობით აღჭურვა (მაღალი, ხმელი, წელგამართული არისტოკრატი, მოხდენილად ჩამოქნილი სახით, ინტელიგენტურად მოსაუბრე), მუშნი ზარანდია და სხვ.

მეორე ნაკვეთში და, განსაკუთრებით მოთხრობის ფინალში, – ახალი, უტყვი და უსულო, მაგრამ უმნიშვნელოვანესი „პერსონაჟი“ წამოტივტივდება – ეს გახლავთ საუკუნის მიწურულის შლეგი და მიმზიდველი თბილისქალაქი. შეგნებულად არ დავასახელებ საუკუნე; დღევანდელი თბილისი იხეთივე გაორებულია, გაუცხო-

ებული, შლეგი და ჭრელი, როგორც XIX საუკუნის დამლევისა მნუხაროდ, ასეთი პარალელიზმი ყურით მოთრეული არ გახლავთ, ეს დღევანდელი რეალობაა.

თამამად შეიძლება დავასკვნათ, რომ ეკლექტიკური ბუნების მიუხედავად, „მადათოვი“ ჭაბუა ამირეჯიბის „დათა თუთაშხიას“ თავისებური პარადიგმაა, ე. წ. „გადაბრუნებული სერთუკის“ სტილში: დათა შვილმა მოკლა, ხაფო – „ნაშვილებმა“, მომაკვდავი დათა თუთაშხია უჩინარდება, რათა მკვლელობის კვალი ნაშალოს; ყრუ-მუნჯი ბიჭის ახალი მამობილი ყორღანოვი ბიჭს შეგნებულად აფარებს ხელს. ხაფო უნდა მოეკლათ, რადგან ასეთი უხამსი ცხოვრება აუცილებლად უნდა აღკვეთილიყო. ორსავე შემთხვევაში მამები შვილებს დაინდობენ.

თუ მამათა და შვილთა ამბივალენტურ ურთიერთობას კვლავ ლიტერატურულ სიბრტყეში გადავიტანთ, უნდა აღვნიშნოთ, რომ „მადათოვის“ ავტორს კიდევაც „უშლიან ხელს“ და კიდევაც ეხმარებიან წინაპრებიც და თანამედროვენიც: ილია და აკაკი, ალექსანდრე ყაზბეგი და გრიგოლ რობაქიძე, გალაკტიონი და XIX-XX საუკუნეთა მიჯნის აშულები, მემუარისტები, ჟურნალისტები, ყველაზე ხელშესახებად კი – ჭაბუა ამირეჯიბი.

ტინიანოვის ნათქვამია, – ნარსულის მწერლებზე რატომღაც ქლესური ტონით საუბრობენო. აკა მორჩილაძესთან ქლესურს არა და ფამილარულ თუ ირონიულ ტონს ხშირად წააწყდები.

მაინც რა არის „მადათოვი“ – „დათა თუთაშხიას“ პარადიგმა, თანამედროვე თბილისის გამჭვირვალე სიმბოლო („ვენახი ნაგავსაყრელზე“), ძველი თბილისის კოლორიტული სახე, ცხოვრების აბსურდულობის ნიმუში, სკაბრეზული ნიღბების კარნავალი, ლიტერატურულ ფასეულობათა პაროდული გადაფასება თუ ასოციაციური „დომხალი“? ცოტ-ცოტა – ყველაფერი.

რომანი, მართლაც, ძალიან საინტერესო, ღრმა და ახლებურია. ასეთი თხზულების შემდეგ მყისიერი აღმასვლა თითქოს საეჭვო

ხდება; ავტორისაგან კიდეც მეტს ითხოვენ. ჯერჯერობით, ჩემი აზრით, აკა მორჩილაძის ახალი წიგნი „აგვისტოს პასიანსი“ გაცილებით დაბალი დონისაა, ვიდრე „მადათოვი“ ან „ცეცხლისმფრქვეველი“. ეს „ბულვარული რომანი“ (ავტორისავე სიტყვით) უფრო კინემატოგრაფიულ ასოციაციებს (ე. წ. „შავი კომედია“) აღძრავს, ვიდრე სიტყვაკაზმული მწერლობისას. ამას ხელს უწყობს პერსონაჟთა „თავისუფალი“ მეტყველება, ანუ გაუთავებელი დედის გინება, რაც ამერიკულ განგსტერულ ფილმებსაც გვაგონებს და რუსული პროზის „ჩერნუხა-პორნუხასაც“.

ზაზა თვარაძის ცალკეული ლექსები და მოთხრობები 1991 წლიდან იბეჭდება ჟურნალ-გაზეთებში, მაგრამ მის მხატვრულ სამყაროზე სრულყოფილ წარმოდგენას ვერ შევიქმნიდი, რომ არა 1999 წელს „მერანში“ დასტამბული მოზრდილი პროზაული კრებული „მოხეტიალე“.

ეს წერილი „თანადროულობის“ უცილებლობით დავიწყე. ამთავითვე უნდა შევნიშნო, რომ ზაზა თვარაძისათვის თანადროულობა ერთგვარი ფონი უფროა, ვიდრე მოვლენათა თვითმიზნური ანარეკლი.

მწერლის ფილოსოფიური, ინტელექტუალური პროზა, თხრობის თავშეკავებული, მშრალი და მკაცრი სტილი უფრო სიღრმეების წვდომას ისახავს მიზნად, ხოლო მკითხველს არაერთხელ ჩააფიქრებს მისი საკმაოდ რთული ქვეტექსტები და სიმბოლიკა. ცხოვრების სიზმარეულობა, ამოება, ადამიანის მარადიული მიმოქცევა მოჯადოებულ წრეში, მისტიკურისა და ყოფითის „მშვიდობიანი“ თანაარსებობა, აღქმის კონსტანტობის რღვევა, ყოფის აბსურდულობისა და ტრაგიზმის შეგრძნება, და, რა თქმა უნდა, – შესაბამისი სტილი, – განაპირობებენ ზაზა თვარაძის მოთხრობების სირთულეს.

ლიტონი რაციონალიზმით უპირისპირდება „დამშრალი მდინარის“ პერსონაჟი, საქართველოს მომავლისადმი ურწმუნოებით

აღვსილი ისტორიკოსი გიორგი საქართველოს ისტორიის „წრმანული ნტიკულ“ გააზრებას. ლურჯი მონასტრის ისტორიის მისეული გადმოცემა – მრავალჭირნახული ძეგლის გაუთავებული და უთ-
აბოლო ნგრევა-შენება-გადაკეთება-დამახინჯება-აღდგენის ამ-
ბავი საქართველოს ისტორიის „თვალსაჩინოებადაც“ წარმოგვი-
დგება. მწერალი გვერდს არ უვლის ბოლო ათწლეულის შემზარავ
მოვლენებს: აღწერს მათ ზოგჯერ ქუფრად და ნატურალისტურად;
ზოგჯერ კი – მშრალად, უემოციოდ, ლაკონურად.

ეს ამბები საგანგებოდ არ არის გამოყოფილი და ორგანულად
ერწყმის გმირის თავგადასავალს. ამ მხრივ ნიშანდობლივია ერო-
ვნული მოძრაობის დასაწყისისა და 9 აპრილის ღამის მოზრდილი
ეპიზოდების ჩართვა მოთხრობაში „ბინები“. ყოფითი, სადაგი საქმე-
ების ყალიბში მოქცეული თხრობა (მოთხრობის ხილული სიუჟე-
ტური ღერძი – ბინების გაცვლის ამბები და მასთან დაკავშირებული
ოჯახური წვრილმანების გაუთავებელი მონაცვლეობა) თავისებუ-
რად ნილბავს მთავარ სათქმელს; მთავარი კი ყრმობიდანვე თანშე-
ზრდილი მეგობრების – ორი ზაალის განსხვავებული ბედია.

ავტორისათვის მთავარია, როგორ აღიბეჭდა საუკუნის დასა-
სრულის მტკივნეული კატაკლიზმები პერსონაჟთა ცნობიერებაში,
როგორ გააღვივა მათში უიმედობა, აპათია, გულგრილობა, ხშირად
– აგრესიულობაც. ეს უკანასკნელი თვისება განსაკუთრებით არის
დამახასიათებელი „დამშრალი მდინარის“ გმირისათვის, როგორც
ცალკეული პიროვნებებთან ურთიერთობისას, ისე, – საქართველოს
ისტორიის გააზრებისას. ჯერ მარტო ის რად ღირს, რომ დამშრალი
მდინარე – ჩვენი უახლესი ისტორიის ერთობ გამჭვირვალე სიმბო-
ლოა!

არსებული ვითარების უმძაფრესმა განცდამ, ჩვენი ცხოვრების
დაღმასვლისა თუ ჩიხში მოქცევის რწმენამ, ზაზა თვარაძის გმი-
რები ახალგაზრდა ბებრებად აქცია. მწერლისათვის უმთავრესი მა-
ინც გარემოებათა განსჯა კი არა, პერსონაჟთა სულიერი მდგომა-

რეობის და აბსურდული ყოფის მხილებაა; ცნობიერისა და არა-
ბიერის, ირეალურისა თუ რეალურის თითქოსდა ჩვეულებრივი მო-
ნაცვლეობაა.

მწერლის სტილისტიკა რამდენადმე განსხვავდება „ოთხმო-
ცდაათიანელთა“ ანუ მის თანატოლთა ხელწერისაგან; მის მოთხრო-
ბებში რაიმე აშკარა ლიტერატურული ზეგავლენაც არ იგრძნობა.
თუმცა უცხოური პროზის კვალი აქა-იქ მაინც შეიმჩნევა (ადამიანის
მწერად გადაქცევა, პერსონაჟთა ცხოველური სახება – „ტოტემი“;
ან, მაგალითად, კაფკასეული მანერა – საშინელის, შემაძრწუნებე-
ლისა თუ უჩვეულოს „ჩვეულებრივი“ გადმოცემისა და ა. შ.).

სამყაროს ბოლომდე ამოცნობის შეუძლებლობა, უაზრობა და
მსწრაფლწარმავლობა, დამოკლეს მახვილივით რომ ემუქრება ზაზა
თვარაძის გმირებს, – არსებობას უწამლავს მათ: „ადამიანები ცთო-
მილებივით გაიელვებენ ცისქვეშეთში და ქრებიან. ქვეყანა კი რჩება
უკუნისამდე, როგორც მატერიალური სიზმარი, რომელსაც არსად
არა აქვს ბოლო, რომელშიც ვერცერთმა კაცმა ვერ დაიმკვიდრა
ადგილი“ („ლიცენზონენბურგი“).

მოთხრობაში „მინის უკან“ ადამიანური არსებობის ნათელყოფად
პერსონაჟს თავისი სამსახურის ყოველდღიურობა მიაჩნია. ეს კი
ერთი დაუსრულებელი უაზრობაა, მოჯადოებულ წრეში მონო-
ტონური მიმოქცევაა.

გმირის ორეული მწერია, რომელმაც მინიანი აბრის ქვეშ, მხა-
რმოქცეულმა, დიდხანს ხრა ხის აბრა, მაგრამ თავისუფლებისა და
სინათლის ნაცვლად, – მინას გადააწყდა.

ზაზა თვარაძის გმირები, არსებულით უკმაყოფილო და, ზო-
გჯერ, მოყვასის ზედმეტად მკაცრად განმსჯელნი, მძაფრ ირონიას
ავლენენ საკუთარი პიროვნების მიმართაც.

რწმენადაკარგული, დაფეთებული, გაბოროტებული, აგრესიული
და გზაბნეული ხალხით არის დასახლებული ზაზა თვარაძის მხა-
ტვრული სამყარო და დღევანდელი თბილისი. ადამიანები დიდად არ

განსხვავდებიან ფაუნის წარმომადგენელთაგან: ზოგი მწერია, ზოგიც ბაყაყი ან მაიმუნი, ჩხიკვი და სინდიოფალა და ა. შ. („მაუგლი“, „გაქცეული მაიმუნი“, „ბუზი ფანჯრის მინაზე“, „დამშრალი მდინარე“).

ასეთ „ზოოპარკს“ ხანდახან ნათელი პიროვნებებიც ენაცვლებიან, მაგრამ მხოლოდ ხანდახან. თითქმის ერთადერთი გამონაკლისი სალომეა, რომელიც ისეთი უბრალოებით სჩადის სიკეთეს, თითქოს სადილს აცხელებდეს („სალომე“).

ავტორი მწარედ განიცდის, რომ გარდაცვლილი „არარაობიდან არარაობაში ინთქმება“, თუმცა ზოგჯერ მთხრობელის ან განსვენებული ძვირფასი ადამიანები სრულიად ბუნებრივად ჩნდებიან, როგორც პერსონაჟები („მოხეტიალე“, „ბინები“).

ზაზა თვარაძის გმირებს დაბადებიდან კი არ დაჰყვებათ უიმედობა: ისინი გონიერნი არიან, შრომობენ, სწავლობენ, მეგობრობენ, უყვართ; ხანდახან, ეგოცენტრიზმის ნაჭუჭიდან თავალწეულნი, საერთო საქმესაც ემსახურებიან; ცდილობენ ღმერთის, მოყვასის სიყვარულს; მაგრამ, საბოლოოდ, ყველაფერში ხელმოცარულნი რჩებიან. რწმენაშერყეულები და ხიზლგაფანტულნი ველარასოდეს პოვებენ სულის სიმშვიდეს და, გაუცხოებულთ, საკუთარ ქალაქშიც კი უძნელდებათ შინისაკენ გზის გაგნება. მწერალმა პროზაული კრებულის სათაური ძალზე ზუსტად შეარჩია, რადგან მის პერსონაჟთა უმრავლესობა სწორედ რომ „მოხეტიალენი“ არიან. შინ მისასვლელად მათ დიდი გზის გავლა უწევთ, ზოგჯერ კი „იკარგებიან“ სრულიად უცხო, აბსურდულ გარემოსა თუ მეტროს არარსებულ სადგურში მოხვედრილნი („ლიცენზონებურგი“).

ზაზა თვარაძის პროზის კითხვა, ცოტა უტრირებულაღ რომ ვთქვა, – „ძნელია“. იგი თვითმყოფი, დიდი პოტენციის მწერალია, თუმცა, საბედნიეროდ თუ საუბედუროდ (აღარ ვიცი, რომელი ვთქვა), – მასობრივი მკითხველის მიერ აღიარებისა თუ დიდი პოპულარობის იმედი არ უნდა ჰქონდეს.

„ოთხმოცდაათიანელთა“ თაობის პროზაიკოსები თანამედროვე

თბილისის ზოგჯერ ერთმანეთისაგან მკვეთრად განსხვავებული მაგრამ მაინც ჩინებული „კოლორისტები“ არიან. ზაზა თვარაძის თვალით დანახული დღევანდელი თბილისი საკმაოდ პირქუშ და ფანტასმაგორიულ ქალაქად წარმოგვიდგება. ის თითქოს თბილისია და არც არის...

პერსონაჟთა გაუთავებელ „ხეტიალს“ სიმბოლური დატვირთვა აქვს, ხოლო „მოხეტიალენი“ პიროვნული „მეს“ შეცნობის, საკუთარი თავის პოვნის, მხოლოდ მათთვის განსაზღვრული ადგილის მოძიებისათვის არიან მოწოდებულნი, თუმცა ზეციური ცთომილების მსგავსად, ისინიც ხშირად სცდებიან სწორ გზას და მარადისობის მტვრად იქცევიან.

„ოთხმოცდაათიანელთა“ ლიტერატურული თაობა, აშკარად თუ შეფარვით, გამიზნული ეპატაჟითა თუ ქვეცნობიერად, მუდამ ეპაექრება „მამათა“ თაობას. ასეთი რამ უცხო არ არის ქართული ლიტერატურის ისტორიისათვის. („მამათა“ და „შვილთა“ ბრძოლა XIX საუკუნეში, „წარსულის უარყოფელ“ ცისფერყანწელთა თუ ფუტურისტთა ადრინდელი დეკლარაციები); ჩვენი დროის უდიდესმა მონაპოვარმა – სიტყვის თავისუფლებამ – კიდევ ერთხელ წარმოგვიჩინა ახალგაზრდობის „ლიტერატურული ბუნტი“. მაგრამ, თუ ჩავუკვირდებით, „ოთხმოცდაათიანელთა“ საუკეთესო წარმომადგენელთა (სწორედ მათ რიცხვს მივაკუთვნებ კოტე ჯანდიერს, აკა მორჩილაძესა თუ ზაზა თვარაძეს) მხატვრული სამყარო, ასე თვითმყოფი და განსხვავებული, – თანამედროვე ქართული პროზის „მამათა“ თანავარსკვლავედის შემოქმედების „უარყოფად“ არ მოიაზრება.

ამის დასტურია თუნდაც ის ფაქტი, რომ „შვილთა“ გულისყური, ნეგატიურად თუ პოზიტიურად, – მუდამ „მამათა“ მხატვრული ნააზრევისაკენ არის მიპყრობილი.

დრო
 და
 ალბეინები

ომი, ამგონი ძებლებსაც დასცემს,
სერაფსაც, რომლის თალი ცაშია,
მაგრამ ხსოვნაში ჩაჭადილ ნაწარს
ათასწლეულებიც ველარ წაშლიან.

შექსპირი

გალაკტიონის მარგინალიზი

§1. გალაკტიონის მთელი ცხოვრება პოეზია იყო – ხან ცისარტყელას აციალებით, ხანაც მრავლის წამლეკავი დელგმით. თითქმის ყველგან ლირიკულ თრთოლვას ეძებდა და პოულობდა კიდეც. სამყაროს ფილოსოფიური აღქმაც აქედან იწყება.

წიგნის სიყვარული ყმანვილობიდან მოსდგამდა. ყოველ ნაბეჭდ ფურცელს ელოლიავებოდა. შეეძლო პური არსობისა მოეკლო, მაგრამ წიგნს აუცილებლად შეიძენდა. იმასაც ნუ დავივიწყებთ, რომ ბევრს ჩუქნიდნენ. მახსოვს: დროდადრო ოპერის წინ რომ მაღაზიაა, იქ შევივლიდით. ნაცნობი გამყიდველი მთელ შეკვრას გადასცემდა: – თქვენ დაგიტოვესო, ბატონო გალაკტიონ...

რა სახის ლიტერატურას არ ნახავდით მის წიგნსაცავში – სიტყვაკაზმულს, სამეცნიეროს, პუბლიცისტურს, საცნობაროს; თანაც საგულისხმო მიძღვნილი წარწერებით.

სხვათა შორის, გალაკტიონის ბიბლიოთეკაში ნაკლებადაა (თითქმის არ არის) დიდი პოეტების წიგნები ავტოგრაფებით. გამო-ნაკლისია ალექსანდრე აბაშელის „ანთებული ხეივანი“ (1923). შეხმიანება მოკლე და გულითადია: „გალაკტიონ ტაბიძეს, ჩემს საყვარელ პოეტს“. უფრო თავშეკავებულია ნიკოლოზ მინიშვილი: „პოეტს გალაკტიონ ტაბიძეს“. ასეთი წარწერით მიუერთმევია „შავი ვარსკვლავი“ (1926).

ეს კიდეც ერთი დადასტურებაა იმ დაძაბულობისა, რომელიც გალაკტიონსა და მის თანამედროვე მაღალი რანგის კალმოსნებს შორის სუფევდა. რა აპირობებდა ამგვარ ურთიერთობას? ცხადია, არა მხოლოდ პოეტური ქიშპი, არამედ ორივე მხარის წარმომადგენელთა ბუნებიდან, ხასიათიდან გამომდინარე „ახირებანიც“. ვინ

უფრო აჭარბებდა, ეს სხვა საკითხია.

სამაგიეროდ, ახალგაზრდობა იყო ანთებული.

„ბ-ნო გალაკტიონ! ეს წიგნი თქვენი ლექსების ნატერფალზე ოცნებობს მხოლოდ“. განდობა მაყვალა მრევლიშვილისა.

„ჩვენი დროის უდიდეს პოეტს, ჩემს უსაყვარლეს გალაკტიონს! ანდრო თევზაძე“. ასეთი წარწერითაა „პირველი გაზაფხული“, მეორე წიგნსაც - „დიდება გმირებს“ ანალოგიური ავტოგრაფი აქვს, ხოლო „ვარსკვლავების ღიმის“ ლექსი ამშვენებს.

„მუდამ ამის მონატრული ვიქნები,
ჩემი ლექსიც ცას ქუხილად მოედოს;
ნაიკითხე, იგრძენ ჩემი ფიქრებიც
ჩვენი დროის უდიდესო პოეტო“.

აი სხვა წარწერებიც:

„ჩემს მასწავლებელს პოეზიაში, საქართველოს სახალხო პოეტს გალაკტიონ ტაბიძეს. უდიდესი სიყვარულითა და პატივისცემით უმცროსი მონაფისაგან. ემელიან ქურდიანი“.

„ძვირფას გალაკტიონს - პოეტს, მოაზროვნეს და მასწავლებელს. მონაფისაგან. მიხეილ ქელივიძე“.

„ჩვენს დიდ გალაკტიონს!

მიწა თქვენი: არჩილ სულაკაური, თამაზ ჩხენკელი“.

ეს წარწერა აღმანახ „პირველი სხივის“ თავფურცელზე გაუკეთებიათ ახალგაზრდა პოეტებს.

გიორგი კალანდაძე ლექსით გამოხატავს მოწინებას.

„ქართული ლექსის მჩქეფარე წყაროვ,
შენი აღმავის შხეფებით ვხარობ,
შენი ნათელის პირისპირ ვდგევარ,
შენზე ოცნების უძირო ზღვა ვარ“.

გივი მიქაძეს „ქართული პოეტიკის ქრესტომათია“ ასეთი წარწერით მიუერთმევია: „ქართული ლექსის უბადლო ოსტატს, ჩვენს საყვარელ პოეტს გალაკტიონ ტაბიძეს.“

ამ ავტოგრაფთან დაკავშირებით ერთმა დეტალმაც მიიპყრო ჩვენი ყურადღება. სატიტულო გვერდზე იკითხება: „გივი მიქაძის რედაქციით და შენიშვნებით“. სახელის შემდეგ მგოსანს მამის სა-

ხელი ჩაუნერია - „ვარლამის ძე“.

გალაკტიონი ხშირად არა მხოლოდ წიგნის არსზე, არამედ მისი ავტორის ვინაობასა და ღვაწლზეც ამახვილებდა ყურადღებას. პოეტი კარგად იცნობდა ვარლამ მიქაძეს და ეს გაუხაზავს კიდეც, როცა მის ვაჟს წიგნი მიუერთმევია.

ლირიკულ გადახვევა. 50-იანი წლების დასაწყისი. პლექანოვის პროსპექტისა და მარჯანიშვილის ქუჩის გადაკვეთასთან ვდგავართ. გალაკტიონი გატაცებით მიყვება პიკანტურ ამბავს. ამ დროს მალალ-მალალი, გამხდარი მამაკაცი გვიახლოვდება და მოკრძალებით ესალმება.

- სად ყოფილხარ? - ეკითხება პოეტი.
- სურათები დავაბეჭდვინე წიგნისთვის.
- მამა როგორ ბრძანდება?
- ყოჩაღად გახლავთ.
- მომიკითხე დიდი სიყვარულით. ჩვენ ძველი მეგობრები ვართ, როცა სიმპათიური მამაკაცი გაგვშორდა, გალაკტიონი მიხსნის:
- ეს ვუკოლ ბერიძის ვაჟია. იცი, ვინ არის ვუკოლ ბერიძე? უპატიოსნესი პიროვნება და დიდი მეცნიერი.

რატომ გავიხსენე ეს შემთხვევა? იგი გალაკტიონის მახსოვრობასა და ყურადღებრიანობაზე მიგვანიშნებს.

ვუბრუნდებით ძირითადს.

„საქართველოს სახალხო პოეტს, ჩვენს მასწავლებელს გალაკტიონ ტაბიძეს დიდი სიყვარულითა და პატივისცემით. რევაზ ასავეი.“

„Народному поэту Грузии, великому титану Советской поэзии, вечноуважаемому Г.В.Табидзе" - ივანე ცხოვრებოვი.

„Величайшему поэту Грузии - Галактиону Табидзе От лирика из Сталинграда" - იური ოკუნევი.

ილია ერენბურგს წიგნი „Ризи времени“ ასეთი წარწერით მიუძღვნია: „Поэту Галактиону Табидзе от всего сердца на память о нашей встрече в Париже“.

გალაკტიონი ხშირად იგონებდა პარიზის დღეებს, სტური კონგრესის ამბებს. ჩანს, ის და ი. ერენბურგი არცთუ იშვიათად იყვნენ ერთად. ერთხელ ასეთი ეპიზოდი გაიხსენა: ეიფელის კოშკთან მანქანა დავიქირავეთ, სხდომაზე გვაგვიანდებოდა. მე და ილია ერენბურგი უკანა სავარძელზე მოვთავსდით. ილიას მეუღლე მძღოლის გვერდით დაჯდა. ქალმა რადიომიმღები ჩართო. შოფერმა აურზაური ატეხა, კინალამ გადმოგვყარა მანქანიდან, უნებართვოდ რატომ დააჭირე ხელი ლილასო. მაშინ რადიო მანქანაში ახალი ხილი იყო და შოფრები უკიდურესად ფრთხილობდნენ.

გალაკტიონის ნიჭი და სიძლიერე ბევრ უცხოელს შეცნობილი რომ ჰქონდა, ამაზე მეტყველებს ჰუგო ჰუპერტის წარწერაც, რომელიც გერმანულ ენაზე გამოცემულ ვ. მაიაკოვსკის წიგნის ფორზაცზე გაუკეთებია: „Глубоко любимому Галактиону Табидзе, народному поэту Грузии, поклон и дружбу, от его читателя и патриота Советской Грузии.“

საგულისხმოა, რომ გალაკტიონის კბილა მესამე-მეოთხეხარისხოვან მწერალთა ავტოგრაფებში ხშირად გაიეღვებს სიტყვები „ჩემს მეგობარს“. ამას ნუ ჩათვლით გატოლების პრეტენზიად. მათ კარგად იციან გალაკტიონის ფასი. აქ ბუმბერაზ მგოსანთან სიახლოვით გამოწვეული თავმოწონება უფრო ჩანს.

ჩვენს მიზანს არ შეადგენს ყველა ავტოგრაფის აღნუსხვა. ეს ძალზე შორს წაგვიყვანდა და, კაცმა რომ თქვას, ამჯერად აუცილებელიც არ არის. მაგრამ ერთ გარემოებაზე ნამდვილად გვმართებს შეჩერება.

თითქმის ყველა მიძღვნილი წარწერა ერთი ყაიდისაა და ტრადიციულ ჩარჩოებში თავსდება: ობიექტის დახასიათება და მისადმი პატივისცემა – სიყვარულის გამოხატვა. თანაც ეს ხდება ლაკონიურად.

რამდენადმე განსხვავებულია სსრკ სპორტის დამსახურებული ოსტატის გიორგი ვართანოვის მიძღვნა. მას გალაკტიონისათვის უჩუქნია რუსულ ენაზე გამოცემული პატარა წიგნი „კრივი“ (შეჯიბრების წესები).

„Дорогому Народному поэту Грузии Галактиону Табидзе. Пусть в Ваших замечательных стихах прозвучит голос о мужественном боксе и заинтересует молодёжь Грузии стать чемпионом СССР и Мира.“

გ. ვართანოვი პოეზიის არსში ჩახედულ პიროვნებად წარმოჩინდება. მისი მართებული გაგებით, ლიტერატურის დანიშნულება ადამიანის აღზრდაა. ეს კი გულისხმობს ფიზიკური და სულიერი წრთობის ერთიანობას. ნამდვილად ირეკლება ელინელთა თვალსაზრისი – ჯანსაღ სხეულში ჯანსაღი სულია.

გ. ვართანოვი სწორედ იმაზე მიგვანიშნებს, რომ გალაკტიონის პოეზიის როლი გაცილებით მეტია, ვიდრე ერთი შეხედვით ჩანს. ამიტომაც არ შეიძლება იგი ცალმხრივად შეფასდეს.

სტატიის ამ მონაკვეთს კიდევ ერთი მიძღვნის გახსენებით დავამთავრებთ. ეს არის მიხეილ ჯავახიშვილის ავტოგრაფი, რომელიც 1927 წელს გამოცემული „კურკას ქორნილის“ თავფურცელზე გაუკეთებია: „ძვირფას არიფს გალაკტიონ ტაბიძეს“. ეს ის პერიოდია, როცა მ. ჯავახიშვილი საფუძველს უყრის ჟურნალ „არიფიონს“. მან საგანგებო წერილით მიმართა პოეტების მეფეს და თანამშრომლობა სთხოვა. უბრწყინვალესი პროზაიკოსი კარგად გრძნობდა გალაკტიონის სიდიადე-კეთილშობილებას და მეგობრულადაც იყო განწყობილი. ამის დასტურია ის გახმაურებული სურათიც, რომელზედაც ქართველი მწერლები არიან გამოსახული. გალაკტიონს მიხეილისთვის ხელი გადაუხვევია.

§2. გალაკტიონს უდიდესი და უნივერსალური ბიბლიოთეკა ჰქონდა. აქ თავმოყრილი იყო ქართულ, რუსულ, ფრანგულ, სომხურ, ოსურ, აფხაზურ და სხვა ენებზე დასტამბული წიგნები. მათ შორის ზოგიერთი უნიკალურია, მაგ., XIX საუკუნის სამოცდაათიან წლებში დაბეჭდილი გ. დერჟავინის ტომები. იმავე პერიოდში გამოცემული ნ. ნეკრასოვის „ლექსები“ და სხვა. კაბინეტის კარს როგორც კი შეაღებდი, თვალში გეცემოდა ფანჯარასთან კედელზე მიდგმული მაღალი და ვიწრო თაროები, რომლის ზედა პინაზე მ. ლერმონტოვის

ტომები იყო ჩამწკრივებული. მხარმარცხნივ დიდ კარადან, რომელიც კაპაუზისა და ეფრონის ენციკლოპედიის ტომები. სხვა კარადებიც წიგნებით იყო სავსე. სამივე მაგიდაზე მიმოფანტული იყო ახალი ლიტერატურა.

გალაკტიონი არცერთ წიგნს არ ტოვებდა უყურადღებოდ: ზოგს უღრმავდებოდა, ზოგსაც ალაგ-ალაგ ჩახედებდა, ცალკეულ თავებსა და მონაკვეთებზე ჩერდებოდა...

ხშირად ამჟღავნებდა წაკითხულისადმი დამოკიდებულებას. ამდენად, ყოველი მისი მინანური, ფანქრით მოხაზული პორტრეტი, სტრიქონთა ქვემოთ თუ სტროფთა გვერდით გავლებული ხაზები საგანგებო დაფიქრებას მოითხოვს. შემთხვევითი არაფერია.

მწერლის მსოფლმხედველობა, ბუნება თუ განწყობილება არა მხოლოდ კლასიკურ ნაწარმოებებში მჟღავნდება, არამედ ცალკეულ გამონათქვამებსა, ბლოკნოტში დაფიქსირებულ განსჯასა, წიგნის არშიაზე მინანერსა თუ საჯაროდ გაელვებულ რეპლიკაშიც. ცხადია, ამ ორი ჯგუფის გატოლება ყოვლად დაუშვებელია, მაგრამ თავისებური „ექსპრომტებისადმი“ ინდეფერენტობაში მაინც არ გვეპატიება. ყველაფერს რომ თავი დავანებოთ, ისინი არა მხოლოდ ბიოგრაფიის შესწავლაში გვიშველის, არამედ ცალკეული მხატვრული დეტალების გარკვევაშიც.

გალაკტიონი პირად ცხოვრებაშიც გამორჩეული გახლდათ. იგი სიმორცხვითა და გაუბედაობით ხასიათდებოდა, თუმცა ძლიერ ცდილობდა საზოგადოებისათვის საპირისპიროდ გაეცნო თავი.

ეს. გარემოება გარკვეულ სირთულეს ქმნიდა. ფხიზელ დამკვირვებელსა და მოაზროვნეს, ბობოქარ პიროვნებას საკუთარი მოსაზრებების გასხვისების ბუნებრივი სურვილი უჩნდებოდა, ხოლო, როცა რეალური ადრესატი შორს იყო ან არასანდოდ ესახებოდა, ხვაშიადს სახელდახელო მინანერებს ანდობდა.

გასათვალისწინებელია სხვა გარემოებაც. გალაკტიონისთვის ნიშანდობლივია ფიქსირებისადმი განსაკუთრებული მიდრეკილება. აზრის თითქმის ყველა საგულისხმო გაელვებას, უეცარ რითმას, სა-

ყურადღებო ციფრს და ა. შ. ქალაღდზე აღბეჭდავდა. წერდა რვეულში, პაპიროსის კოლოფზე, ტრამეაის ბილეთზე... წერდა კაბინეტში, ბაღში, ქუჩაში, სასადილოში...

ცხადია, ყველა ჩანაწერი პოეზიაში პირდაპირ არ ირეკლება. ეს არც იყო მოსალოდნელი, მაგრამ უმეტესობის ხვედრითი წონა შესამჩნევია. ზოგმა გონებრივი პორიზონტის გაფართოებას შეუწყო ხელი, ზოგმა დასაბამი მისცა კრიტიკულ განსჯას, ზოგმაც განწყობის ამაღლებას დაუდო სათავე და ა. შ. იმასაც ნუ დავივიწყებთ, რომ ამგვარი ჩანაწერები განტვირთვის თავისებური გზაა.

ამჯერად იმ უხვი მასალიდან, რომელიც ჩვენს ხელთაა, ყურადღებას ვამახვილებთ წიგნის ფურცლებზე დაფიქსირებულ შენიშვნებზე.

ჩვენ სპეციალურად შევისწავლეთ გალაკტიონის ბიბლიოთეკა. მართალია, იგი პირველი სახით არ არსებობს – დანაწევრდა, ბევრი მნიშვნელოვანი წიგნი დაიკარგა, მაგრამ, რაც გადარჩა, ისიც საკმარისია დამაფიქრებელი დასკვნების გამოსატანად. იმასაც დავსძენ, რომ ვსარგებლობ ადრე შეკრებილი მასალითაც. (ბევრი რამ ჯერ კიდევ პოეტის სიცოცხლეში გადმოვიწერე).

სხვათა შორის, მგოსნის დაღუპვის მეორე დღესვე დაიღუქა მისი კაბინეტი, რათა ხელნაწერები და წიგნები არ გაფანტულიყო. შემდეგ – საგანგებო კომისია სერგეი ჭილაიას, ჩემი და ლიტერატურული მუზეუმის თანამშრომლის გიორგი ბერძენიშვილის შემადგენლობით (ზოგჯერ სხვებიც გვეხმარებოდნენ, მაგალითად, საურმაგ კაკაბაძე და გურამ დვანიძე) რამდენიმე თვე მუშაობდა მასალათა აღწერა-რეგისტრაციაზე. ყველაფერი უკლებლივ გადაეცა ლიტერატურის მუზეუმს. ამას იმიტომაც ვიხსენებ, რომ მაშინდელი წესის მიხედვით, ცალკე გამოიყო მასალათა არცთუ მცირე ნაწილი. ეს გამოცალკევება განაპირობა იმ წიგნებსა და ფურცლებზე გალაკტიონის გაბედულმა, პოლიტიკურად თუ პიროვნულად მიუღებელმა და სკაპრეზულმა მინაწერებმა. ისინი ხელუხლებელ ფონდში მოათავსეს. (იქ ჩვენი თემისათვის საჭირო პირველხარისხოვანი მასალები მოიძიება).

წმ. უნინარეს ყოვლისა, განვიხილავთ იმ შენიშვნებს, რომლებიც გალაკტიონს საკუთარ ნაწარმოებთან დაკავშირებით გაუკეთებია. ისინი ნაირგვარია და შემოქმედებითი პროცესის უწყვეტლობას გახაზვენ.

პოეტი განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევს ფრაზის გამართულობას, სიტყვათა ურთიერთმიმართებას, ჩანაფიქრისათვის ადეკვატური ფორმის შერჩევას.

კრებულში „ოქრო აჭარის ლაფვარდში“ შეტანილია „ბათუმი“, რომელშიაც ვკითხულობთ:

„კელავ გახსენება
იმ ტრიუმფების,
კელავ ჩაქუჩების
და თავსაფრების...
მიყვარს გრიალი
ჩვენი გემების,
გაფრიალება
მძაფრი აფრების!“ (გვ. 21).

პოეტს არ მოსწონებია „გრიალი“, წაუშლია და თავზე დაუნერია: „გუგუნი“. ფრაზა დაიხვეწა, აზრი უკეთ გადმოიცა. სხვა არის გემების გრიალი და სულ სხვაა გუგუნი. ეს შესწორება გათვალისწინებულია მეოთხე ტომში და შემდეგ გამოცემებშიც.

გალაკტიონს ცვლილებები შეუტანია იმავე კრებულში დაბეჭდილ პოემაში – „ხალხი – ამირანი“. თვალსაჩინოებისათვის მოვიტანოთ ორივე ტექსტს. მარცხნივ ნაბეჭდია, მარჯვნივ – გასწორებული.

„შავი ზღვის პირად ზეცა კრიალა
აპა, იალეხს...
დილის სიმებად გაინკრიალა.
და ტყე შრიალებს.
შავი ზღვის პირას კალთები მწვანე
ფარჩა და ჩითი,
ხავერდოვანი ზღვა – ოკეანე
შრიალებს დიდი“ (გვ. 152).

კავკასიონზე ზეცა კრიალა
აპა, იალეხს...
ქვევით მთის ქარმა გაინკრიალა
და ტყე შრიალებს.
მშვენიერ მთებს კალთები მწვანე
ფარჩა და ჩითი,
ხავერდოვანი ზღვა-ოკეანე
შრიალებს დიდი“.

აშკარაა მეორე ვარიანტის უპირატესობა. საქმე ისაა, რომ მოქმედება კავკასიონის მთებში მიმდინარეობს. მხოლოდ ორჯერ გაიელვებს ზღვისპირეთი და ეს გაელვებაც რამდენადმე ხელოვნურია. გალაკტიონი გრძნობს შესავალში მთის აქცენტირების აუცილებლობას და სათანადო შესწორებებიც შეაქვს. ირკვევა, რომ ეს ცვლილებებიც არ აკმაყოფილებს პოეტს და კიდევ უფრო ხვეწს პროლოგს. ამაზე მეტყველებს კანონიზირებული ტექსტი.

მინაწერები, შენიშვნები ცხადყოფენ, რომ გალაკტიონი ზოგიერთ დეტალს რამდენჯერმე უბრუნდება, სხვადასხვა მონახაზს აკეთებს, მაგრამ შეჯერებათა შემდეგ ისევ პირველს ანიჭებს უპირატესობას.

მეშვიდე ტომში დაბეჭდილია ვრცელი ლექსი „1950“. მეექვსე სტროფში ასეთი ფრაზაა – „მედგრად რომ იყავ, გულო ჩემო, აი, მიზეზი“. რედაქტირების შედეგი: „მედგრად რომ იყავ, ო, სამშობლო, აი, მიზეზი“. ახალი ვარიანტი არ მოსწონებია და პირველი აღუდგენია. ყოველივე ეს დასტურია რთული შემოქმედებითი მუშაობისა.

§4. ყველა ცვლილებას ვერ მივიჩნევთ ობიექტურად, მაგრამ მათთვის გვერდის ავლა მაინც არ ეგების. ისინი საინტერესოდ გვესახება, თუნდაც მგოსნის ბუნების შესაცნობად.

ხაზგასმა-შესწორებისას ყოველთვის როდი წარმმართველობს სახის, რითმის, ფრაზის თუ საერთოდ, ლექსის პოეტური სრულყოფის მოტივი. ზოგჯერ წინ იწევს პერსონა გრატას ჩვენება – გამძაფრების ტენდენცია.

„მთანმინდის მთვარის“ სტრიქონი – „რომ მეფე ვარ და მგოსანი და სიმღერით ვკვდები“ ნ. ბობირევს ასე უთარგმნია: „Что поэт и царь сгораю звонкими стихами“. გალაკტიონი ასწორებს ტექსტს – „что король поэтсов рею звонкими стихами“.

აქ ახალი ნიუანსი ჩნდება; ტექსტიდან გადახვევა შესამჩნევია. გალაკტიონი ესწრაფვის საკუთარი სიდიდის გამახვილებულად წა-

რმოჩენას. ლექსი 1915 წელს არის დაწერილი. პოეტთა შორის 1921 წელს აირჩიეს. ეს დაშორიშორება გალაკტიონისათვის ამჯერად გადამწყვეტი არ არის. მთავარია, რუსმა მკითხველმა შეიცნოს მისი ბუმბერაზობა, პოეტთა მეფობა. ამიტომაც ისტორიულ სიზუსტეს მაინცდამაინც არ დაგიდევთ. მთავარია ზოგადი სიმაართლე. ამ მხრივ კი ნამდვილად არ სცოდავს.

ზოგჯერ წინ იწევს ლექსის სხვა ეპოქასთან შესატყვისობის სურვილი. „პიონერო, იყავ ღირსი“ დაწერილია 1929 წელს. მასში ასეთი სტრიქონებია:

„მოდის სოციალისტური
სოფელი და ქალაქი“.

რ. ივნივეს ზუსტად უთარგმნია, გალაკტიონს კი გადაუშლია მეორე სიტყვა და მის ნაცვლად დაუწერია „коммунистические“. ამით რამდენადმე გაფერმკრთალდა ისტორიული სინამდვილე. მაგრამ, როგორც ჩანს, მგოსნისთვის ამოსავალია ლექსის პერსპექტივა, შემდგომი პუბლიკაციები, მომავალთან მეტი სიახლოვის აღნიშვნა.

წნ. ჩასწორებათა რიგი მძაფრი პოლიტიკური სიტუაციებით აიხსნება. მეოთხე ტომში „მშობლიურო ჩემო მინის“ მეთხუთმეტე სტროფი მთლიანად გადახაზულია. გასაგებიცაა. პიროვნების კულტის დაგმობის შემდეგ მისი დატოვება უხერხული კი არა, საშიშიც იყო.

„თუ ბუნების მოკვდავ კაცებს,
გვიერთდება აღტაცება,
თუ გვაგზნებს და გაგვიტაცებს
განახლების დიდი მცნება,
თუ ყოველ დღის მძაფრი ჟინი
ახალ სიმაგრეებს აგებს,
ეგ მისთვის, რომ ჩვენ სტალინი
მუდამ წინსვლას გვიქადაგებს.
მშობლიურო ჩემო მინავ,
შენ საყვარელ სახელს ეფიცავ,
რომ დავიცავ შენს სიმაღლეს,
შენს მშვენიერ ჩანგს დავიცავ“ (გვ. 11).

გალაკტიონი იძულებულია ანგარიში გაუწიოს კონიუქტურას „სტალინს“ „ლენინით“ ცვლის.

იგივე შეინიშნება ლექსში „სამშობლოსათვის თავდადების დრონი მეფობენ“. აქ ამოღებულია მერვე სტროფი, რომელშიაც სტალინის ქებათა ქებაა.

კიდევ ერთი მაგალითი: კრებულში „ოქრო აჭარის ლაყვარდში“ დაბეჭდილი იყო ლექსი „კავკასიის პროფილი“. აი, მესამე სტროფიც:

„ვინ გაუბედა
გზა მენამული
საყვარელ მთების
მშვენიერ ჩარჩოს?
ბერიაჲ! კლდეთ სდგას
შენი მამული!
კავკასიონის
შუბლს გაუმარჯოს!“ (გვ. 17).

ლექსის ეს მონაკვეთი უცვლელად დაიბეჭდა IV ტომში. VI ტომშიაც იხსენიება ბერია. საბოლოოდ ისიც მოსპო გალაკტიონმა.

ლ. ბერიასადმი გალაკტიონის დამოკიდებულება სხვაგანაც მჟღავნდება. პარმენ რურუას აქვს ასეთი ლექსი „ჩვენ იმას ვირჩევთ“, რომელშიაც ვკითხულობთ:

„ის რჩეულია, ჩვენც იმას ვირჩევთ.
დღეგრძელი იყოს ის – ჩვენი გმირი!“
დღეგრძელი იყოს ჩვენი ბერია –
შეუდრეკელი და პირდაპირი!“ (გვ. 17).

გალაკტიონს მიუწერია: „შეუფერებელია ასე“.

წმ. როგორც ითქვა, ჩასწორება სხვადასხვა ასპექტის გათვალისწინებით ხდება. ავტორს ხან ფრაზის ენობრივად გამართვის სურვილი ამოძრავებს, ხან რითმის სრულყოფისა, ხან კიდევ პოეტური ექსპრესიის გაძლიერების და ა. შ.

1940 წელს ცალკე წიგნად დაიბეჭდა პოემა „აკაკი წერეთელი“. მეშვიდე გვერდზე ის აზრია გატარებული, რომ მწერლის სიტყვაში ჩაქსოვილია თაობათა ფიქრები და ოცნებები, ბრძოლის თუ შენეების ჟინი. პოეტის ხმა სტიქიას ეთანაბრება. ასეთი იყო აკაკის შემოქმედება.

„მოდის მრისხანე ხმათა მომრგავი
თავისუფალი, მძაფრი, მბორგავი,
მოდის მჭუხარე და ბობოქარი,
მხნე, მლელვარე და შეუბორკავი.
ცხარე და ფიცხი ჰანგი მთაგორის,
ტალღები სცნობენ ერთიმეორეს,
გზას მიიკაფავს ძალის-ძალათი
მრისხანე ხეეთა და კლდეთა შორის.
დაუცხრომელი ღვარი ღვარებად
ექსტაზით მძაფრად მიეჩქარება.
ქვებს ეხეთქება და ჩანჩქერებად
მშობლიურ არეს გადაეფარება.
ასე, სიმღერის მოდის დიდება;
არ შეიძლება, არ დაიდება
ზავი; სტიქიამ არ იცის ზავის
დაშოშმინება და დაშვიდება“ (გვ. 9).

გალაკტიონს შეუსწორებია მეხუთე, მეცხრე, მეცამეტე სტრიქონები. თითოეული იწყება სიტყვით „მოდის“. და აი, როგორი სახე მიიღეს ხსენებულმა სტრიქონებმა: „მოდის ცხარე და ფიცხი მთაგორის“. (სიტყვის დამატებამ „ჰანგის“ ამოგდება მოითხოვა). „მოდის უცხრომი ღვარი ღვარებად“, „მოდის სიმღერის მოდის დიდება“.

სიტყვის ამგვარმა გამეორებამ ტექსტი ექსპრესიული გახადა; მეტი ძალა შემატა ნათქვამს. ჩასწორებამ ფორმა-შინაარსი ოპტიმალურად შესატყვისი გახადა. ჯერ ერთი, ზმნა „მოდის“ თავისთავად ქმედების მაჩვენებელია. მეორეც, მისი ოთხჯერ გამეორება ატალღების ფარდია. მესამეც, ტექსტში სწორედ დამოუკიდებლობის ჩვენებაა ჩადებული, მისი გაცხადებაა თავიდათავი.

ამავე წიგნის მეექვსე გვერდზე ვკითხულობთ:

„უბრალო, ნათელ ჰანგთა ბუნება,
მარად გარემოს ეხმაურება...“

გალაკტიონს არ მოსწონებია ეს ფრაზა. შეიძლება უხერხულადაც ჩაითვალა „ჰანგთა ბუნება... ეხმაურება“. ამიტომაც გადაუხაზავს „ბუნება“ და მის ნაცვლად დაუწერია: „ესხურება“. ფრაზა გაიმართა აზრობრივად, პოეტურადაც უფრო მიმზიდველი გახდა.

ეს ჩასწორებები ობიექტური მიზეზების გამო უცნობი იყო გალაკტიონის თხზულებათა თორმეტტომეულის სარედაქციო კოლეგიისათვის. მომავალი აკადემიური გამოცემისას იქნებ ღირდეს მათზე დაფიქრება.

§7. გალაკტიონმა კარგად იცოდა სათაურის ფასი. ამაზე მეტყველებს არა ერთი და ორი მაგალითი. პ. რურუას ლექსისთვის „დიდება სტალინის“ გალაკტიონს მიუწერია: „ეს ლექსი სტალინზე არ არის, ეს გამარჯვების დღეზეა“ (გვ. 11). მოთხოვნა პრინციპულია, სათაური ნაწარმოების შინაარსს უნდა ესადაგებოდეს, გამოხატავდეს.

იმასაც დასძენს, რომ „არაა აღნიშნული დღე. უნდა იყოს. ისტორიული ლექსია.“

ეს შენიშვნა გასააზრებელია არა ზოგადად რეალიზმის, არამედ სინათლისა და მკაფიობის მოთხოვნადაც.

სათაურთან დაკავშირებით არცთუ იშვიათად იგრძნობა გულგრილობა, შეცდომაზე გაეპარებოდა. „ისევ მესხის გამოხედვა“ პირველად დაიბეჭდა 1944 წლის „რჩეულში“. კრებულში „ზღვა ახმურდა“ სხვა სათაური აქვს – „დიდებულ შოთა“. მეოთხე ტომში პირველ ვარიანტს უბრუნდება.

ფაბულა „დიდებულ შოთას“ სასარგებლოდ ლაპარაკობს. ნაწარმოებში „ვეფხისტყაოსნის“ ავტორის სახე იკვეთება. სტროფები ბოლოვდება სახელით „შოთა“, რომელსაც ნაირგვარი ეპითეტი უძღვის: „დიდებულ“, „მზეთა-მზეო“, „მშვენიერო“, „ღვთაებრივო“. და მაინც: საბოლოოდ პირველი ვარიანტი იმარჯვებს.

საფიქრებელია, გალაკტიონი განზოგადების პრინციპიდან ამოდის. იქნებ თანამედროვეობასთან კავშირის აქცენტირებაც არ იყოს უმნიშვნელო. ტექსტიდან ამოღებულ სინტაგმას პუბლიცისტური იერი დაჰკრავს. „ისევ მესხის გამოხედვა“ კი გაცილებით ტევადი და ქვეტექსტების შემცველია.

უფრო ადვილასახსნელია, თუ რატომ დაიწუნა „ამირანი მი-

ჯაჭული კავკასიონის კლდეებზე". (სარჩევში: „ამირანი მიჯაჭული კავკასიონის მთებზე“). პოეტს გადაუხაზავს ბოლო ორი ზიტყვა და მართებულადაც. ჯერ ერთი, მიჯაჭვა შეიძლება კლდეზე და არა კლდეებზე. რაც მთავარია, ლექსის მიხედვით არსებითი ის კი არ არის, სად არის მიჯაჭული, არამედ ის, რომ მიჯაჭულია. ახალი ვარიანტი ლაკონიური და ეფექტურია.

კომპოზიციასთან დაკავშირებით ძალზე საყურადღებოა კრებულში „ზღვა ახმაურდა“ დაფიქსირებული შენიშვნები. აქ დაიბეჭდა უსათაურო ლექსი, რომელიც ასე იწყება: „ის მოსკოვი არ დაინდობს“. ნაწარმოები პირველად გამოქვეყნდა „რჩეულში“ (1944). აქ მას ერქვა „ხალხის ანმყო, ხალხის ხვალე“ და ასე იწყებოდა: „გმირთა რისხვა არ დაინდობს“. ეს ტექსტი საკმაოდ განსხვავებულია მომდევნო პუბლიკაციებისაგან, რაც საგანგებო კვლევის საგანია. ჩვენ გვაინტერესებს კრებულის 55-ე გვერდზე ლექსის პირველი და მეოთხე სტროფების მინაწერი: „არ არის IV ტ.“ ჩანს, პოეტს არ მოსწონებია ხსენებული ტაეპები. მაგრამ ჩნდება კითხვა: მეოთხე ტომი ხომ ხელმოწერილია დასაბეჭდად 1947 წლის იანვარში, „ზღვა ახმაურდა“ კი იმავე წლის დეკემბერში. თუ თარიღებს დავეყრდნობით, ტომი უფრო ადრეა დასტამბული, ვიდრე კრებული. მაშასადამე, IV ტომის მონაცემები გათვალისწინებული უნდა ყოფილიყო კრებულში. მაგრამ... ჩვენი ვარაუდით, „ზღვა ახმაურდა“ უფრო ადრე ჩაბარდა გამომცემლობას. ვიდრე მეოთხე ტომი. არც ის არის გამორიცხული, რომ ავტორს შეეძლო ჩაბარებულ ტექსტში შესწორებების შეტანა. ეს კი თბილისში უფრო მოსახერხებელი იყო, ვიდრე სოხუმში.

ახლა გავარკვიოთ რატომ დაიწუნა პირველი და მეოთხე სტროფები.

„ის, მოსკოვი, არ დაინდობს,
ვინაც ახშობს ცას სრულყოფილს,
უდიერად ვინც ეხება
ყოველ კარგს და კეთილშობილს“ (გვ. 55).

ჯერ ერთი, მოსკოვის დასახელება, ამგვარი კონკრეტიზაცია ლექსის სამანებს ავინოროვებს, გლობალურობას ასუსტებს. შემდეგ არც პოეტური მხარე აკმაყოფილებდეს. „გალექსილს“ მოჰგავს. ნამდვილად იგრძნობა ზედმეტი პუბლიცისტურობა.

„რაც სამშობლოს ემოქრება
დამპყრობელი ასე ცხადი -
ხალხთა დიდი სიმართლისთვის
ომში იყო სტალინგრადი“ (გვ. 55).

აქაც საგაზეთო ტექსტის გავლენა იგრძნობა. სტროფი დაუხვე-
ნაეია.

ამ რვა სტრიქონის ამოღებით და ერთი სტროფის დამატებით ნა-
წარმოებმა მოიგო, უფრო შეკრული და ესთეტიკური გახდა.

იდენტური მინანური აქვს „ახალი წლის“ მეათე სტროფს.

„ტოტებგაშლილი, მკვიდრი
სდგას ვერძლეული მუხა,
გამობრძმედილი დროით
როგორც ფოლადი ჯუღა“ (გვ. 71).

ჯუღაში ჯუღაშვილი ხომ არ იგულისხმება? თუ ასეა, მაშინ გა-
საგებია გალაკტიონის რეაქცია. ამგვარი ადაპტაცია ფამილარულ
იერს გადიკრავს. შინაარსობრივადაც სტროფი ბევრს არაფერს მა-
ტებს ტექსტს.

სხვათა შორის, გალაკტიონს აღნიშნული არ აქვს, რომ IV ტომში
არ დაბეჭდილა ლექსის პირველი ოთხი სტრიქონი. ისინი იმიტომაც
ამოუღია, რომ უცვლელად არის ფიქსირებული ბოლოს წინა სტრო-
ფად. ამგვარი გამეორება კი არაფრით არ არის მოტივირებული.

ამრიგად, შემოკლების საფუძველზე ლექსი კომპოზიციურად გა-
იმართა.

რაკი კომპოზიციაზე ჩამოვარდა სიტყვა, იმასაც აღვნიშნავთ,
რომ გალაკტიონი სხვათა ნაწერებს არცთუ იშვიათად განიხილავს
ამ თვალთახედვით.

პოეტი ყურადღებას ამახვილებს არქიტექტონიკასთან დაკა-
ვმირებულ იმ ნიშან-თვისებებზე, რომელთა არსს თხზულების
ფანრობრივი სპეციფიკა განსაზღვრავს. მაგალითად, წერილს აქვს

მკაფიოდ ჩამოყალიბებული ფორმა, რომლის იგნორირება არასასურველ შედეგებს იწვევს.

იროდიონ ქაჯვარაძის „მოთხრობები“¹ (1928) იხსნება „დამზრალი სიცოცხლით“. იგი ეპისტოლარული პროზის ნიმუშია. და აი, გალაკტიონს დაუხაზავს შესავალი. „ყოველ წამ-წუთში სახსოვარო და სანატრელო, ჩემო ძვირფასო დაო, ანიკო! მთლათ და პირველად ყოველად შემძლებელ ღმერთსა ვთხოვთ შენს კარგად ყოფნას და ბედნიერებას შენი დაუფასებელი დედმამითა და ძმებით. მომიკითხე და დამიკოცნე სათითაოდ ყველა, განსაკუთრებით პანა ბიჭუნა შამშე. სხვა ჩემს ამბავს თუ იკითხავ, მე ღვთის შენევნით კარგად ვარ, მხოლოდ შენი უნახაობა ძალიან მანუხებს. ერთად რომ ვიყავთ, საყვარელო დაიკო, ჩვენებურად გადაუშლიდით ერთმანეთს გულს...“ (გვ. 3).

გალაკტიონს არ მოსწონს ჩვენს მიერ ხაზგასმული სიტყვები, შემოუხაზავს და ამოუღია. მეორეც, სამართლიანად ჩაუმატებია სიტყვაში „გადაუშლიდით“ პირველი პირის ნიშანი „ვ“. მაგრამ მთავარი მაინც სხვაა. ფრჩხილებში ჩაუსვამს შემდეგი მონაკვეთი: „შენი დაუფასებელი დედმამითა და ძმებით. მომიკითხე და დამიკოცნე სათითაოდ ყველა, განსაკუთრებით პანა ბიჭუნა შამშე“. იქვე მიუწერია: „ეს ბოლოს უნდა და არა თავში“.

როგორც ვხედავთ, პოეტი ლიტერატურათმცოდნეობის სათუთ მოთხოვნებსაც ითვალისწინებს.

დიახ, გალაკტიონი უდიდეს მნიშვნელობას ანიჭებს კომპოზიციას, ნაწარმოების იდეის ლოგიკურ განვითარებას, აზრთა სიმწყობრეს. ეს კარგად ჩანს შემდეგი მაგალითიდანაც.

პ. რურუას ლექსის „დიდება სტალინის“ პირველი ნახევარი ასეთია:

¹ კრებულში შეტანილი მეორე მოთხრობა „კურტან-ქვეშ“ პირველად „გალაკტიონ ტაბიძის ჟურნალში“ დაიბეჭდა. ჩანს, სიახლოვე და კეთილი დამოკიდებულება გრძელდება. ამანაც განაპირობა შემდეგი ავტოგრაფი: „ჩვენს მეგობარს გალაკტიონს იროდიონისაგან“.

„რა სიხარული ენვია ყველას,
რა აღტაცებამ იუღეა ხალხში,
რამდენმა ვაშამ დაიგუგუნა,
რამდენმა ხალხმა შემოკრა ტაში,
რამდენი გული აძგერდა ტკბილად
და რამდენმა ფრთამ შეჰკრა კაპარა,
მტრის სამუდამო განადგურება
როცა რადიომ ჩვენს ხალხს ახარა“ (გვ. 11).

პირველი-მეორე სტრიქონი ერთ რკალში მოუქცევია და ნომერ 3-ით გამოუყვია. მესუთე-მეექვსე მეორე რკალში მოუთავსებია და გამოუცალკევებია, ხოლო მეშვიდე-მერვე – მესამე რკალით შეუკრავს და მესამე ნომრით აღუნუსხავს.

რედაქტირება გამართლებულია, ლექსში „სიუჟეტის“ განვითარება თანდათან, ლოგიკურად ხდება და შთაბეჭდილებაც გაცილებით ძლიერია.

ანალოგიური შესწორებები შეუტანია გალაკტიონს პარმენ რურუას შემდეგ ლექსშიც „სიცოცხლეს დიდება!“

„შორს ჩვენგან სიკედილის
ლანდი და ჩვენება,
ერთადერთ სიცოცხლის
გვზიბლავს მშვენება.
სიცოცხლეს მარადფაშს
ქება და დიდება;
გულს სევდა-ნალველი
ნუ მოეკიდება!
კაცნი ვართ, ყოველგვარ
სიძნელის ამტანნი,
ყოვლის გამძლე და
ყველაფრის გამტანი.
მხნედ უნდა დავუხედეთ
ცხოვრების სიმძიმეს,
სანამ მზის ნათელი
ჩვენს გულში ციმციმებს“ (გვ. 24).

პირველ სტროფს ნომრავს 3-ით, მეორეს – 4-ით, მესამეს – 1-ით და მეოთხეს – 2-ით. გალაკტიონის დანომრვით მეოთხე სტროფს შემაჯამებელი ფუნქცია დაეკისრა და, საერთოდ, ასეთი ნყობით აზრთა დინება უფრო ბუნებრივი ჩანს.

წმ. ვერსიფიკაციის სრულყოფისათვის ზრუნვა ბუნებრივად უნდა მივიჩნიოთ. რითმისადმი დიდი ინტერესი არა მხოლოდ ცნობიერად, არამედ ზოგჯერ ინტუიტიურადაც ვლინდება.

გალაკტიონის პოეზია გამორჩეულია მუსიკალურობით. მუსიკის შექმნაში კი რითმას თვალსაჩინო ადგილი უკავია. იგი მხოლოდ გარეგნული სამკაული როდია, არამედ რიტმულ-ინტონაციური ორგანიზებულობის ერთ-ერთი განმსაზღვრელი.

1938 წელს გამოვიდა სასოფლო-სამეურნეო ტერმინოლოგიის პირველი ნაწილი – „მემცენარეობა“, რომელიც დოც. ალ. მაყაშვილის მიერ არის შედგენილი. წიგნი შეიცავს 9000 ტერმინს. პირველ განყოფილებაში რუსულ-ქართული, მეორეში კი ქართულ-რუსული შესატყვისებია. ეს წიგნი ქართული ლექსიკონოლოგიის დიდ მიღწევად ითვლება. მასში ბევრი ისეთი ტერმინია დაფიქსირებული, „რომლებიც ქართულ ლიტერატურაში ან სრულიად არ იყო ცნობილი, ანდა დროთა ვითარებაში – მივიწყებული“.

გალაკტიონს თავიდან ბოლომდე ნაუკითხავს ხსენებული წიგნი. ცხადია, მგოსანი ესწრაფვოდა ზოგად განათლებას, ცოდნის გაღრმავებას. მეორე მხრივ, იბრძოდა ლექსიკის გამდიდრებისათვის, ცდილობდა მეტად ჩანვდომოდა დედნის სიღრმეებს, უკეთ შეეცნო მისი სინატიფე, მრავალფეროვნება – მოქნილობა. მაგრამ არის კიდევ ერთი საგულისხმო ასპექტი. თითქმის ყველა სიტყვას უძებნის რითმას. ეს მინანერები გალაკტიონის პოეტური ნრთობის, სერიოზული მეცადინეობის, რითმაზე საგანგებო ზრუნვის მაჩვენებელია.

შევეცდები პატარა ნუსხით მკაფიო წარმოდგენა შევქმნა. პირველ სვეტში ლექსიკონის სიტყვებია, მეორეში – შერითმებანი.

გარგარი

გარი-გარი, ხმარი

თესლი

ზესელის, გესლის

ნიადაგი

ბადაგი, ქადაგი, ნადაგი, ფარდაგი

ალუჩა

მუჭამუჭა, ქუჩა, გადაურჩა

ქვეერი

ბევრი, მჭევრი, მტევრი, მწვერი, კვერი, წყვერი

ფორთოხალი	ფართო ხალი
ბაზა	ვაზა, ჩარაზა
ბაობაბი	უნაბი, ქაფი, ძაფი
ფიჭვნარი	ნაბიჭვარი
ანწლი	ან წლის
ტირიფი	ირიბი
მანანა	ანანა
მტევანი	შადრევანი, რჩევანი
გირჩი	გადაგირჩი
გადარგვა	რად არ სთქვა, დამარქვა
ბალამწარა	დამცარა, არამც-არა
გამოცდა	გამოცდა, გამო ცდა
კარაბაშიდი	კარგი ამინდი
ბარტყობა	მარტყოფი
ვაზი (ვაზისი)	აზიზი
იონჯა (იონჯასი)	ჯაზი
ომბალო (ომბალოს)	უკომბალოს
კამელია	დამელია
საზამთრო	აქ ამ დროს
ქონდარა	არა ქონდა რა
პატრუჭი	უბადრუკი
საცერი	ალმაცერი
ნაჭუჭი	და მუჭი
ჯიშები	გეშიშები
ხვიარა ღერო	კი არ აღეროს
თავთავის	თავთავის

ეს არ არის მონათესაო ვარჯიში, არც პედანტური მიყოლა სიტყვებისადმი. მკაფიოდ ჩანს შემოქმედებითი პროცესისთვის ნიშანდობლივი მხარე. მძლავრობს თხზვის, ძიების ტენდენცია და არცთუ იშვიათია გადახრები. გალაკტიონი მხოლოდ მოცემული სიტყვების პარალელებს როდი აფიქსირებს. ზოგჯერ, აპერცეპციიდან გამომდინარე, ჩნდება სრულიად განსხვავებული შერითმებანი. მაგალითად, „უენო – აჩუ ცხენო“. ამ სვეტში (265) საერთოდ არ გვხვდება სიტყვა „უენო“. იგი უეცრად იზადება და მენწყვილედ მესუსეულად იძებნება.

მეტსაც ვიტყვით, გართმევის პროცესში ცალკეული სიტყვების
კი ითხზება. მაგალითად, 258-ე სვეტში არის ტერმინი „угодья па-
хотные“ განმარტება: „სახნავი სავარგულევი“. გალაკტიონს „სა-
ხნავი“ მიცემით ბრუნვაში დაუფიქსირებია და იქვე მიუწერია:
„ახლავს“. გვერდის ქვედა არშიაზე კი ვკითხულობთ:

„აზრი, რომელიც ახლავს

ამ სათესავს და სახნავს.

შუქი, რომელიც ათობს

აყვავილებულ ბაღნარს“.

მაგალითების მოყვანა ნუ გაგვიტაცებს. დროა ნერტილი და-
ვსვათ. მხოლოდ ერთს დავსძენთ: გალაკტიონს 1663 სიტყვისათვის
მოუძებნია რითმა თუ რითმები. ისინი მრავალფეროვანია – ქა-
ლური, დაქტილური, ასონანსური, დისონანსური და ა. შ. გვხვდება
მაჯამებიც.

თავიდათავი ისაა, რომ ეს მინანერები ადასტურებს პოეტის და-
უოკებელ სწრაფვას ორიგინალური რითმების ძებნისაკენ. გალა-
კტიონი ამჯერადაც თავისი სამრეკლოდან რეკავს და ქართული პო-
ეზიის გამდიდრებისათვის, გაძლიერებისათვის ქმნის ნიადაგს.

ცალკეულ შემთხვევებში გალაკტიონი ასწორებს დაბეჭდილს
„щуплое зерно“ ახსნილია როგორც „ბჟირი მარცვალი“. გალაკტიონი
„ბჟირის“ ნაცვლად გვთავაზობს „ხშირს“. ვფიქრობთ, მისი ჩა-
სწორება უსაფუძვლო არ არის.

ამგვარი მუშაობით გალაკტიონს თხზვის იმპულსი უძლიერდება,
პოეტური განწყობა უმძაფრდება და წიგნის ბოლოს ჩნდება ლექსი.

За Арагвою не редко

Были отзвуки – загона

Искали наши предки

В вихре сабельного звона

Эй, грузин, коль вихри выются

Знать – вороны к нам крадутся

Скоро в поле развернутся

Наши старие знамена.

ახლა გადავფურცლოთ „საავიაციო ტერმინოლოგიური ლექსი-

კონი" (1945), რომელიც პროფ. ვ. ბერიძის რედაქციით არის გამოსაცემული. აქაც ბევრი საზგასმაა. ალაგ-ალაგ შეწყვეილებაა. ზოგან კიდევ ნიუანსიდან მომდინარე სიტყვის ახალი შინაარსი იკვეთება. აშკარაა პოეტური თვალთახედვა. „კასკადისტის“ მიუწერია „გაკასკადება“ (32), „ვარსკვლავიერისთვის“ – „თვალიერი“ (30), „შეშვებას“ ერითმება „ეშვება“ (21), „უარამდე“ – „უარამდე“ (გვ. 27).

ისიც საინტერესოა, რომ ზოგიერთი სიტყვა გადატანითი მნიშვნელობით გაუაზრებია. მაგალითად, „изнашивание“ თარგმნილია „ცვეთად“. გალაკტიონს წითელი მელნით მიუწერია: „გაცვეთილი კაცი, ე. ი. ეშმაკი“ (გვ. 30).

ლექსიკონებისადმი გალაკტიონი ყოველთვის დიდ ინტერესს ამჟღავნებდა. ასევე დაუხაზავს პოეტს „ქართულ-რუსული საგზაო ტექნიკური ლექსიკონი“ და „ფრანგულ-რუსული ლექსიკონი“. მრავალი შენიშვნა გაუკეთებია „რუსულ-ქართული საგზაო ტექნიკური ლექსიკონის“ სხვადასხვა მხარესთან დაკავშირებით. გარითმვა ამჯერად არ ხდება. გალაკტიონი თვალსაწიერს იფართოებს, ლექსიკურ მარაგს იმდიდრებს. წიგნებსაც უპირატესად ამ მიზნით ეცნობა. კრიტიკულ დამოკიდებულებასაც საკმაოდ ამჟღავნებს. „რუსულ-ქართულ საგზაო ტექნიკურ ლექსიკონში“ არაერთ შესატყვისს იწუნებს. ამას აკეთებს ძალზე ფრთხილად, მოკრძალებით, კითხვითი ნიშნის დასმით. აი, ორიოდ მაგალითიც: Соразмерить – თანაშეზომვა, Помозка – გალესვა, ნაგლესი, Многосторонный – მრავალგვერდიანი, Заварка – შედედება, Дрожение – კანკალი, ცახცახი, თრთოლვა.

პოეტს არ აკმაყოფილებს ეს თარგმანები. იგი სიტყვათა შინაარსს, ნიუნსებსაც ითვალისწინებს. ყოველივე ეს გალაკტიონის ფართო ერუდიციასა და რუსული ენის ბრწყინვალე ცოდნაზე მეტყველებს.

სხვათა შორის, კარგად დამამახსოვრდა ერთი ეპიზოდი. მოსკოვს მივემგზავრებით, ფანჯრიდან გავცქერით უკიდევანო სტეპს. გალაკტიონი ბუტბუტებს: Перекаатиполе, перекаатиполе, перекаати-

поле... – რას ნიშნავს? – ვეკითხები ცნობისმოყვარეობა გადამიწიქნებულს. არ დაიზარა და მთელი ლექცია წამიკითხა ამ ერთ სიტყვა-სთან დაკავშირებით. გაოგნებული დავრჩი მისი ცოდნით, ნიუანსებში წედომით.

§9. მიწანერებიდან გამომდინარე, ისიც შეგვიძლია ვთქვათ, რომ გალაკტიონი ეძებს მივიწყებულ, ახალ და მჟღერ სიტყვებს. ამგვარი სწრაფვა გასაგებია. დიდმა შემოქმედმა იცის, რომ შენობის სიმშვენიერე-სიმკვიდრეს მასალის ხარისხიც აპირობებს.

დიახ, გალაკტიონი გამორჩეულია იმითაც, რომ სიტყვას ახალ ფერსა და ორიგინალურ ინტონაციას აძლევს. ნურც იმას დავივინწყებთ, რომ ტექნიკისა და მეცნიერების ტერმინები უხვად შემოაქვს. ყოველივე ამას კი სათანადო ბაზა სჭირდებოდა. ლექსიკონები ამ მხრივ დიდ სამსახურს უწევდა.

პოეტის წიგნთსაცავში ინახება გრიგოლ ორბელიანის „წერილები“, ტ. I. მის გვერდებზე ძალზე ბევრი ხაზგასმა და მინიშნებაა. მაგრამ ამჯერად ერთზე შევჩერდებით. გრ. ორბელიანი აუხლოეს პიროვნებას ეკითხება: „არა, ეგ ჩინჩხვრის კაცები ტატო და ვანო, რომელთაც ჰგონიათ თავიანთი თავი ლომები, რატომ არას მწერენ?“ (გვ. 80). გალაკტიონს გაუხაზავს „ჩინჩხვრის კაცები“. ჩანს, სიტყვის ორიგინალობამ მიიპყრო მისი ყურადღება.

ამ მხრივ უხვ მასალას იძლევა „ვეფხისტყაოსანი“. 1937 წელს გამოცემულ პოემას ერთვის ლექსიკონი. იგი გულდასმით შეუსწავლია გალაკტიონს. ხაზგასმულია შედარებით უცნობი და საინტერესო სიტყვები. მაგალითად, ბარბითი – ქნარივით საკრავი; კაპანი – ქვიანი და ვიწრო სავალი ადგილი მთებში; ნაცქაფი – ხელად მოგონილი, მოჭორილი; ტიალი – მზის წვერი, მკედრის მზე; ტრამა – ნაოხარი, მოტიტვლებული, მიგდებული ადგილი...

ტექსტშიაც არაერთი სიტყვაა ხაზგასმული: ჭვირი („თეთრი ელვა ვითა ჭვირი“), გაარმებელ („სიცოცხლე გაარმებულმან“), შერაშენდა („ბალი შეღმა შერაშენდა“) და ა. შ.

სიტყვათა ძიებასა და დაჭაშნიკებას გალაკტიონი მთელი სიტყვით ცხლე აგრძელებდა. მისი უბის წიგნები სავსეა ქუჩაში ყურმოკრული სიტყვებით. ბევრ მათგანს საგულისხმო კომენტარიც ერთვის.

ყოველივე ეს გასაგებია. პოეტი ესწრაფვის აზრის გამოხატვას ყველაზე ოპტიმალური ფორმით, მჟღერი და ტევადი, ზუსტი სიტყვით, ორიგინალური სახით. განსაკუთრებით ინტერესდებოდა ანდაზა-აფორიზმით და ხალხური მახვილსიტყვაობის ნიმუშებით. ხშირად წიგნის არშიაზე აფიქსირებდა მათ.

პ. რურუას წიგნში „რჩეული ნაწერები“ მეთოთხმეტე გვერდზე გალაკტიონს მიუწერია: „რეგვენი საქმეს წაახდენს, ფათერაკს და-აბრალეზოს (ადეიშვილი)“. მთქმელის გვარიც არ დავინწყებია.

მეორეგან: „თავისთავს რომ უმტრებს კაცი, იმდენს თვითონ მტერიც ვერ (უზამს)“ (გვ. 16).

მესამეგან: „კაცი ზღვას გადაურჩა და ცვარმა დაახრჩო (ადეიშვილი ელენა) 9/III, 49“ (გვ. 27).

„დათა მაჩაბელი ხედავს ოპერასთან მდგომ ამხანაგებს. ეუბნება დაპატიჟების ტონით – დღეს არსად არ წახვიდეთ.

– რა არის? მა რა ვქნათ.

– ყველანი სახლში იჯექით“ (გვ. 28).

იქვე, ქვემოთ სხვა ხასიათის ჩანაწერია: „I. საბანში თავჩარგული ჩუმად ხითხითებს... II. გახელებული ინტრიგანია“.

ყოველივე ეს ცხადყოფს ცხოვრების შუაგულში ტრიალს, ხალხთან ახლო ყოფნას. არსებითი კი მაინც ის არის, რომ მსგავსი ჩანაწერები შეიძლება ლექსის თუ პოემის საშენ მასალადაც გამომდგარიყო.

თუ როგორ კითხულობდა გალაკტიონი, ეს ძალზე კარგად ჩანს „ვეფხისტყაოსნის“ საიუბილეო გამოცემის (1937 წ.) გადაფურცელისას. ხაზგასმა-მინანერი ბევრზე ბევრია – ზოგან შავი, ზოგან წითელი ფანქრით, ზოგან მელნითაც. ეს მიგვანიშნებს, რომ მგოსანი არაერთგზის უბრუნდება პოემას. ერთგან თარიღიც არის დაფიქსირებული – 1950 წ. სხვათა შორის, ამ პერიოში იგი „მშვიდობის წიგნზე“ მუშაობს. სწამს, რომ ეპოქალურ ნაწარმოებს ქმნის.

„ვეფხისტყაოსანს“ უდარებს თავის პოემას და რუსთაველთან „გაყნობა“ შიორია.

მაგონდება: 1951 წლის მიწურულს გალაკტიონი მცირე ხნით სამკურნალო კომბინატში იწვა. ერთ-ერთი მონახულებისას მთხოვა, „ვეფხისტყაოსანი“ მიმეტანა, კაბინეტი, რა თქმა უნდა, დაკეტილი ჰქონდა და ჩემი საკუთარი ეგზემპლარი მივართვი. საავადმყოფოდან რომ გამოწერეს, წიგნი მადლობით დამიბრუნა. გადავფურცლე. ზოგან სტრიქონი იყო დატეხილი, ზოგან კიდევ ფანქრით არშიაზე ციფრები მიეწერა. მეცხრე თავიდან ახალი ნუმერაცია იწყებოდა. რას ნიშნავს? თურმე გალაკტიონს დაუთვლია, რამდენჯერ იხსენიება პოემაში სახელი ტარიელი. საბოლოო ციფრია 135. შეიძლება ეს სულ ზუსტი არ იყოს, რადგან ზოგჯერ თავების სათაურთა მონაცემებსაც ითვალისწინებს, ზოგჯერ კი არა. მაგრამ ამჯერად არსებითი ის გახლავთ, რომ პოეტი ასეთი საკითხითაც ინტერესდებოდა.

გალაკტიონი ჩაკირკიტებს ცალკეულ სიტყვებს, ფრაზებს, პოეტურ ხატებს, ალიტერაციას, რითმას და ა. შ. ღირს ამ დაკვირვებების საგანგებოდ და მრავალმხრივ შესწავლა. ამჯერად ჩვენ ასეთ ამოცანას არ ვისახავთ, მხოლოდ რამდენიმე და არსებით მინანქრზე შევჩერდებით.

ერთ შემთხვევაში გალაკტიონი რუსთაველის ცალკეული გამონათქვამების თავისებურ განმარტებას გვანდის. მაგალითად, „გრძელი სიტყვა მოკლედ ითქმის“ ასე აქვს გააზრებული: „შენი პროზა უკუაგდე“. „პროზად“ იგი გაჭიანურებულ, მოსაწყენ თხრობას მიიჩნევს და სრულიად არ გულისხმობს დიდი ეპიკის უარყოფას.

მეორე შემთხვევაში რუსთაველის მაჯამას შიფრავს. სანიშნოდ გამოდგება 172-ე სტროფის „გაეკიდა“.

„იგი ველი გაირბინა, ლაშქართაგან გაეკიდა.
ვინმცა ნახა სულიერმან, ანუ ვინმცა გაეკიდა?
ვის მახვილი ვერას ავნებს, მისი მკლავი გაეკიდა,
მისგან ტვირთი კაეშნისა ტვირთად ვარგად აეკიდა.“

გალაკტიონს სტრიქონების ბოლოს მიუწერია: „განაპირდა“, „გადევნა“, „გაჰყვა“, „ტვირთის აკიდება“.

აშკარაა ქართული სიტყვის სიღრმისა და ტევადობის შეცნობადობა. საგულისხმოა, რომ რუსთაველის ზოგიერთ სიტყვაში იგი ახალ შინაარსსაც პოულობს, ქმნის ბრწყინვალე მაჯამას. მაგალითად, 1213-ე სტროფში ფიქსირებულია „ადარე“ – ნიშნავს მსგავსებას. გალაკტიონს მელნით მიუწერია „ადარებს (ერთმანეთს), ადარებს (დარი)“. მეორე გაგება ორიგინალურია – ამინდის გამოკეთება. საქმე გვაქვს გალაკტიონისათვის ნიშანდობლივ სიტყვაქმნადობა-ჩხრეკასთან.

როგორც ვხედავთ, გალაკტიონთან სიტყვას შენარჩუნებული აქვს თავდაპირველი შინაარსი, გაგება და ამასთანავე მგოსნის „მე“-საც ირეკლავს.

სხვა შემთხვევაში კიდეც „ვეფხისტყაოსნის“ ცალკეულ ტერმინთა ახსნას ესწრაფვის. ამ მხრივ საინტერესოა 180-ე სტროფში ნახმარ „უთხრის“.

ესი სპეციფიკა სინონიმებითაც განისაზღვრება. ეს კარგად იცის გალაკტიონმა და ეძებს მახვილგონივრულ პარალელებს. რუსთაველის „ბედ-აო“-ს გალაკტიონმა მიუწერა: „ბედავო“, „ბედშავო“, „ბეჩაო“.

გალაკტიონი მოხიბლულია რუსთაველის ოსტატობით; აღტაცებას ვერ მალავს და ცალკეულ ტაეპებს საგანგებოდ გახაზავს. მაგალითად, მოსწონს შედარება „ვითა ვერხვი ქარისგან, ირხევის და იკეცების“¹ (გვ. 30).

სხვაგან კიდეც ბრწყინვალე მეტაფორებზე, აზრის ლაკონიურად და სახოვნად გადმოცემაზე ამახვილებს ყურადღებას.

„წელთა ოქრო შემოირტყა, საღარიბოდ მოეკაზმა“ (გვ. 36).

„ამარტის ფერად შეცვალა ბროლი ცრემლისა ბანამან“ (გვ. 54).

„ჭირი ბევრჯელ ვაათასე, ლხინი ჩემი ვაერთხელი“ (გვ. 116) და ა.შ.

¹ არ არის გამოორიცხული, ამ ფრაზას გალაკტიონისათვის იოანე საბანისძის შემდეგი სიტყვები გაეხსენებინა: „და ირყევიან, ვითარცა ლერწამნი ქართაგან ძლიერთა“.

გალაკტიონი უნინარესად პოეტის თვალთა კითხულობს რუსთაველს. მაგრამ არც ლიტერატურის ისტორიკოსის მიდგომაა მისთვის უცხო. ზოგჯერ საგულისხმო პარალელებს ავლებს.

„ბრძენთა ვინმე მოსწავლემან საკითხავი ესე ვპოვნე:

ესეო მამაცისა მეტის მეტი სიგულოვნე:

„ოდეს მტერსა მოერიო, ნულარ მოჰკლავ, დაიყოვნე:

გინდეს სრული მამაცობა, ესე სიტყვა დაიხსოვნე“.

გალაკტიონს გაუხაზავს ბოლო ორი სტრიქონი და მიუწერია: „არსენაც ასეთია ნათლიმამასთან“.

საინტერესო მიგნებაა, ჩვენი ლიტერატურისთვის ნიშანდობლივი ერთი ჰუმანისტური მოტივის ხაზგასმა.

ფრიად მნიშვნელოვანია წიგნის 342-343 გვერდებზე ჩანერილი მაჯამები, განმარტებანი, შერითმებანი. სიტყვათა დაყოფით მიღწეული შედეგი ეფექტურია. დავესესხებით რამდენიმეს.

აბედი	ათასი	ავაზის	გაკერა (აფიშის)
ა, ბედი	ა, თასი	ავაზის	გაკერა (ხილის)
უცაბედი	სალათასი	ავა ზის	გაკერა (ბანრით შემოღობა)
		ავა აზის	გაკერა (ასანთის)
		თავაზის	გაკერა (კალმის)
			გაკერა (გზების)
			გაკერა (ჩემოდნის...)

მოიქცა (ცუდად)

მოიქცა (კედელი)

მოიქცა (გამოიქცა)

მოიქცა (გადაიქცა, მკედარს დაემსგავსა)

მოიქცა (ახალ რჯულზე დადგა)

მოიქცა (აქეთ ნამოვიდა, დაბრუნდა)

პირი - ბაგე

პირი - მდინარის

პირი - პიროვნება

პირი - ალთქმა

პირი - სახე

პირი - ქიქის

პირი - ხანჯლით...

ცხოველი (ცოცხალი)

ცხოველი (животное)

სვეტი - ცხოველი (ეკლესია)

უ - ცხოველი

სულ ოცდახუთი ნიმუშია ამგვარი დაწყვილებისა. ზოგიერთი სიტყვა (სანყისი), მაგალითად, აბედი, გონება, გამოლება და სხვ. „ფხისტყაოსნის“ ლექსიკონიდან არის აღებული. მაგრამ დიდ უმეტესობას არავითარი კავშირი არ აქვს ტექსტთან. ეტყობა თხზვის პროცესში გაიტაცა და სამანები შორს გადასწია.

ეს მაგალითები პოეტური აღგზნების, შემოქმედებითი ძიების საუკეთესო დადასტურებაა. მათზე დაყრდნობით ძნელი არ არის მიხედვით, რა ფართო დიაპაზონის შემოქმედთან გვაქვს საქმე.

საგანგებო კვლევამ შეიძლება ისიც ცხადყოს, თუ რომელ ლექსში გამოიყენა გალაკტიონმა ეს შერითმებანი და რას მიაღწია ამით. ერთი მაგალითი:

	მხედარი (მეომარი)
	მხედარი (ცხენოსანი)
თვალთ შორს	მხედარი (მხედველი)
ხედთა	მხედარი (ხედის შემქმნელი)
	მხედარი (შემხვედრი)
სანამ	ხედ არის (ხე)

ამას მოსდევს ოთხსტრიქონიანი ჩანაწერი. იგი გადაკეთებული-გარანდულია. და აი, საბოლოო ვარიანტიც:

„მხედარი
ძლევა ჩანს: ველად გაიჭრა
უდარებელი მხედარი
მომღერალი და მოაზრე
მშვენიერ ხედთა მხედარი
ჭირში, ლხინში თუ თათბირში
შორით-შორს მჭერეტელ-მხედარი
ავთანდილ ომთა მრავალთა
გადახდით გარდამხედარი“.

რითმასთან დაკავშირებით კიდევ ერთ გარემოებაზე შევჩერდები. გალაკტიონი იმითაც ინტერესდება, თუ როდის დაიბადა რითმა „დიადი“ – „განთიადი“.

პასუხსაც გვასწავლის. „... დაიბადა 1914-15 წ. წ. და თავისუფალი

დენით მოაღწია დღემდის: ე. ი. ორმოცი წელი გავიდა. ^{ეროვნული} ^{ბიბლიოთეკა}
 განა აქ მხოლოდ რითმაშია საქმე? ეპოქათა ცვლაში და რე-
 ვოლუციური ტემპერამენტის ზრდაში" (პ. რურუა, რჩეული ნაწე-
 რები, ბათუმი, 1948, გვ. 13).

ეს ფაქტი, ერთი მხრივ, გალაკტიონის დემონურ მახსოვრობას
 და ქართული პოეზიის, რითმის ისტორიის უბრწყინვალეს ცოდნაზე
 მიუთითებს, მეორე მხრივ, ხსენებული ჩანაწერი ყურადღებას
 იქცევს რითმის ბუნების შეცნობით, უფრო ზუსტად, მისი დაბადე-
 ბის წინაპირობათა სპეციფიკის ხაზგასმით, რომ რითმის აღმო-
 ცენება ხშირ შემთხვევაში ეპოქის თავისებურებით არის მოტივირე-
 ბული.

სხვა შემთხვევაში პოეტი ცალკეული შეწყვილებების კვალი-
 ფიკაციასაც ახდენს. მაგალითად, პ. რურუას ერთ ლექსში გვხვდება
 „სიცოცხლე“ – „იცოცხლე“. გალაკტიონს მიუწერია: „სუსტი რი-
 თმა“ (გვ. 14).

რითმისადმი გალაკტიონის დამოკიდებულება კარგად მჟღა-
 ვნდება ხსენებული ავტორის „რჩეული ნაწერების“ (1946) გადაფუ-
 რცელისას. კრებულში დაბეჭდილ პირველ ლექსში „სიმღერა
 სტალინზე“ გახაზულია რითმები, რომლებიც ემფატიკური „ო“-თი
 მთავრდება. მათი რაოდენობა საკმაოზე მეტია და ლექსს ასუსტებს.
 სწორედ ეს აქვს მხედველობაში გალაკტიონს.

ბევრი რამ ხაზგასმულია და არა ახსნილ-დაკონკრეტებული, ამი-
 ტომ ძნელი დასადგენია, რით მიიპყრო ყურადღება „ვეფხისტყა-
 ოსნის“ ამა თუ იმ ადგილმა. ერთი კი შეიძლება ითქვას: არ არის
 გამორიცხული, რუსთაველის კონკრეტული გამონათქვამები ბიძგი
 თუ საბაბი გახდა კარგი მხატვრული სახის ან მოხდენილი სი-
 ნტაგმის დაბადებისა. 1345-ე სტროფში გალაკტიონს გაუხაზავს შე-
 მდეგი სიტყვები: „ლაჟვარდი ფერად ლალისად“. ჩნდება ასოციაცია:
 „ოქრო აჭარას ლაჟვარდში“ და ა. შ.

სხვათა შორის, ჩვენს მეცნიერებაში აღნიშნულია, რომ ამ შე-
 მთხვევაში გალაკტიონი ა. ბელისაგან არის დავალებული.

§10. ახლა შევირდებით იმ ახსნა-დაზუსტებებზე, რომელთაც შიგადაშიგ მიმართავს გალაკტიონი.

ლექსი – „შრომა მეცნიერებასთან მჭიდროდ დაკავშირებული“ – ასე იწყება:

„გზას უკაფავს

ჩვენს ქვეყანას

ოცი წელი

დიდებული.

შრომა მეცნიერებასთან

მჭიდროდ დაკავშირებული“ (ტ. VII, 1950, გვ. 26).

ამ სტროფის გვერდით გალაკტიონს მიუწერია: „აკადემია, უნი-ვერსიტეტი“.

ეს კიდეც ერთი გამოვლენაა იმ დიდი სიყვარულისა, რომლითაც განმსჭვალული იყო პოეტი ჩვენი ინტელექტუალური ცხოვრების ორი ბურჟისადმი.

ტომის სხვა ეგზემპლარში, ამ ლექსთან დაკავშირებით, გალაკტიონი კვლავ გამოხატავს თავის დამოკიდებულებას. მესამე სტრიქონი – „ოცი წელი“ – მელნიტ გადაუხაზავს და დაუნერია „თქვენი სწავლა“. საგულისხმო ჩასწორებაა. პირველ შემთხვევაში დროის ფიქსაცია ხდება, მეორე შემთხვევაში კი – არსებითი საქმისა – „სწავლის“. ამგვარი რედაქტირება მით უფრო გამართლებულია, რომ ქვემოთ შრომაზეც არის საუბარი. ნურც იმას დავივიწყებთ, რომ ლექსი 1941 წელს არის დაწერილი და პირველ ვარიანტში საქართველოს გასაბჭოებით აღტაცება გამოსჭვივის. ახალ მონახაზში ეს პოლიტიკური ასპექტი გამქრალია.

გალაკტიონის თხზულებათა აკადემიური გამოცემის მეხუთე ტომის შემდგენლებისათვის ხსენებული ჩასწორება უცნობი იყო და ბუნებრივია, ვერც გაითვალისწინებდნენ. შემდგომ გამოცემებში ეს ფაქტი ალბათ აისახება.

„ეს ოცი წელი“ მეორეჯერაც გვხვდება ლექსში, ბოლო სტროფში და აქაც გადახაზულია, შეცვლილია „პოეზიით“. სტროფმა ასეთი სახე მიიღო:

„გზას უკაფავს
ჩვენს ქვეყანას
პოეზია
დიდებული,
შრომა
მეცნიერებასთან
მჭიდროდ
დაკავშირებული“.

როგორც ვხედავთ, რედაქტირება პრინციპულზე ხასიათისაა.

მეშვიდე ტომში (1950) შეტანილია ლექსები „პოეტი-ტრიბუნი“ და „შენ გმირს უმღერდი“. პირველში უფროსე ის არის ნაჩვენები, თუ როგორ იბრძოდა ნაწარმოების „პერსონაჟი“ ცარიზმის დროს. მისი ხმა დღესაც გუგუნებს.

„კვლავინდებურად ნერგავ მხნეობას,
შენ, ტრიბუნაზე ხელაღმართული,
და ასე იხდის მოვალეობას
დღეს პოეზია დიდი, ქართული!“ (გვ. 162).

მეორე ლექსში ტკივილია გამჟღავნებული პოეტის დაღუპვის გამო.

„ნმინდა გულისთქმის გამომსახველი,
გამარჯვებაა შენი ძაბილი.
გემშვიდობება, მგოსანო, ხალხი,
შენი ხმის გულში ღრმად შემნახველი“ (გვ. 163).

ორივე ლექსში მწერლის ზოგადი სახე იძენება და ცალკეული მინიშნებები ბევრის თქმის უფლებას არ იძლევა.

ვინც ამ ნაწარმოების შექმნის ისტორიას იცნობს, მისთვის ყველაფერი ნათელია. პირველი გ. ქუჩიშვილის 60 წლის იუბილესთან, მეორე კი გარდაცვალებასთან დაკავშირებით დაინერა. ორივე გამოქვეყნდა გაზეთ „ლიტერატურასა და ხელოვნებაში“. თუ კი პირველი პუბლიკაციებიდან აშკარაა, ვის ეძღვნება ლექსები, VII ტომში ეს მინიშნებები გაქრა. და აი, გალაკტიონს მიუწერია: „ქუჩიშვილზე“.

მინანერი გასაღებია. ამით ლექსის აღქმა, მისი დედააზრის გათავისება გაადვილდა. საფიქრებელია, რომ ეს მინიშნება გა-

ლაკტიონმა მკვლევარებისათვის, ისტორიკოსებისათვის გაგვეთხულო
თუმცა, ვინ იცის, იქნებ სხვა მიზნითაც.

ოციანი ნლებიდან გალაკტიონი ერიდება მიძღვნით ეპიგრაფებს,
ძველებსაც კი სპობს. ეს პოეზიაა. დაკონკრეტება თითქოს ვინრო
ჩარჩოში აქცევს ლექსს, პოეტი კი ფართო განზოგადებისაკენ ისწ-
რაფვის.

ხსენებულმა მინანერმა ისიც გაგვახსენა, რომ გალაკტიონსა და
გიორგი ქუჩიშვილს შორის თბილი ურთიერთობა სუფევდა.
ამდენად, ბუნებრივია, მახლობლის გარდაცვალება მტკივნეულად
განეცადა.

როგორც ვხედავთ, მარგინალიები მრავალმხრივ საყურადღე-
ბოა. პოეტი არცთუ იშვიათად უბრუნდება პუბლიკაციებს. საგული-
სხმო შესწორებები შეაქვს ტექსტში და სრულყოფს ნაწარმოებს.
ყოველივე ეს გალაკტიონის დიდ პასუხისმგებლობასა და მარადიულ
შემოქმედებით ნვაზე მიგვანიშნებს.

ედუარ სოხტარია-ბროსა

მარი ბროსა და ქართული საზოგადოებრიობა

(ეპისტოლარული მემკვიდრეობის მიხედვით)

მარი ფელისიტე ბროსე თავისი სამეცნიერო ინტერესებით და მოღვაწეობით სრულიად თავისებურ ფენომენს წარმოადგენს: წარმოშობით უცხოელი – ფრანგი, უცხოეთში (ჯერ საფრანგეთში, შემდგომ რუსეთში) მცხოვრები, ევროპული ისტორიოგრაფიის მონინავე მეთოდოლოგიურ დონეზე მდგომი მეცნიერი-ორიენტალისტი, ერთდროულად ქართული ისტორიოგრაფიის წარმომადგენლადაც გვევლინება.

საქართველოს ისტორიის წყაროების („ქართლის ცხოვრება“, დოკუმენტური მასალა და სხვა) გამოვლენისა, შესწავლის და გაცემის მხრივ მარი ბროსე ვახტანგ VI-ის, მის „სწავლულ კაცთა“ და ვახუშტი ბატონიშვილის საქმის გამგრძელებელი იყო და ეს საქმე ახალ საფეხურზე თუ ხარისხში აიყვანა. თავის მხრივ მარი ბროსე წინამორბედი და აღმზრდელი იყო ქართველ ისტორიკოსთა ახალი თაობისა, მათ შორის ყველაზე გამოჩენილის – დიმიტრი ბაქრაძის, რომელიც სამართლიანად არის მიჩნეული ახალი დროის ქართული

ისტორიოგრაფიის ერთ-ერთ პირველ წარმომადგენლად. ისტორიკოსები მარი ბროსეს ნაღვანს რომ ქართულ ისტორიოგრაფიას მიაკუთვნებენ, ეს ბუნებრივია, მაგრამ მეტად ნიშანდობლივია ამ თვალსაზრისით ის ადგილი, რომელსაც მეცნიერს მიუჩენს მწერალი და საზოგადო მოღვაწე ნიკო ლომოური. კერძოდ, როდესაც იგი სვამს საკითხს – გვყავდნენ თუ არა ერზე მზრუნველი ადამიანები, პასუხობს: „ჩვენდა საბედნიეროდ, ამისთანა მოღვაწენი გვყავდნენ და ბევრმა მათგანმა უკვე დაუდგა უქრობელ ლამპარად თავისი პატიოსანი სახელი სამშობლო ქვეყნის წმინდა ტრაპეზს! ასეთი არიან ნ. ბარათაშვილი, რომლის ლექსები გადმოგვცემენ არა რომლისამე წოდების დარდსა და ვარამს, არამედ მთელის მისის დროინდელის იმედგაცრუებულ, გაიძვერულად მოტყუებულ ქართველობის მწუხარებას, გოდებას! პლ. იოსელიანი, ბროსე, ბაქრაძე, რომელნიც იკვლევდნენ მთელის ჩვენის ერის წარსულს ცხრვრებას! გ. ერისთავი, ანტონოვი, რომელთაც ჩაჰყარეს საძირკველი ნაციონალურის თეატრისა, ასეთებივე არიან: გაბრიელ ეპისკოპოსი, ილია ჭავჭავაძე, აკაკი, რ. ერისთავი, იაკობ გოგებაშვილი, ან. ფურცელაძე, ნ. ნიკოლაძე, ალ. ყაზბეგი, გ. ნერეთელი და სხვანი. ყველა ეს პატივცემულნი პირნი თავიანთ ლიტერატურულ მოღვაწეობით ემსახურებოდნენ არა ერთს რომელიმე წოდებას, არამედ მთელ ქართველობას“...

როგორც ვხედავთ, ნ. ლომოურისათვის წარმოუდგენელი იყო საქართველოს ისტორიაზე და ქართულ კულტურაზე საუბარი მარი ბროსეს მოხსენიების გარეშე.

ბუნებრივია, რომ მარი ბროსეს მჭიდრო კავშირი, საქმიანი და მეგობრული ურთიერთობა ჰქონდა მის თანამედროვე ქართველ საზოგადოებრიობის ბევრ წარმომადგენელთან, როგორც უფროსი თაობისა, ასევე შედარებით ახალგაზრდებთან, ვინც კი დაინტერესებული იყო საქართველოს წარსულით, ისტორიული სიძველეებით და მხარში ედგა „უცხოელ“, თუმცა სულისკვეთებით უაღრესად ახლობელ მეცნიერს.

აღნიშნულის დამადასტურებელია მარი ბროსეს მიწერ-მოწერა ქართველი საზოგადოებრიობის წარმომადგენლებთან, მათ შორის, თავდაპირველად, ჯერ კიდევ საფრანგეთში ყოფნისას იმათთან, ვისაც ბედისწერის წყალობით რუსეთში ცხოვრება და მოღვაწეობა მოუწია, ხოლო შემდეგ საქართველოში მოგზაურობის დროს შეძენილ თანამშრომლებთან და მეგობრებთან. პირველთა რიცხვს ეკუთვნის თეიმურაზ ბატონიშვილი. მასთან მარი ბროსეს ურთიერთობა დასტურდება XIX ს. 30-იანი წლების დასაწყისიდან, მათი მიწერ-მოწერის საშუალებით. თეიმურაზ ბატონიშვილის ცხოვრება და მოღვაწეობა და, ამდენადვე, მარი ბროსესთან ურთიერთობა საფუძვლიანადაა შესწავლილი (შ. მესხია, გ. შარაძე...). ამიტომაც ამ ურთიერთობის საქმიან მხარეს ჩვენ დაწვრილებით არ გადმოვცემთ, არამედ, უფრო მათ პირადულ ურთიერთდამოკიდებულებას შევხებით, რაც თეიმურაზის წერილებიდან ჩანს.¹

1830 წლის 30 ივლისს მიწერილ წერილში თეიმურაზი დიდ კმაყოფილებას გამოთქვამს ბროსესაგან პარიზში გამოქვეყნებული ნაშრომების გამო: „ესე ვითარისა შემთხვეულებისათვის მრავლისა მზიარულებითა აღივსო გული ჩემი, ვინაითგან ახლისა ამისა ღირსახსოვარისა გულისმოდგინებითა თქუწნითა პირუშლად მე მივიღე შრომილი შენი და ეგრეთვე წიგნი მოწერილი ბუნებითისა ენასა ზედა ჩუწნსა ქართულსა, რომელმანცა განმაკვირვა მე დიდად“. ქვემოთ თეიმურაზი აღნიშნავს პარიზის „სააზიო საზოგადოების“ ნაყოფიერ მუშაობას და დასძენს: „და მათ შორის აღმოსაჩნდების ფრიად ღირს საქებელი გულისმოდგინება ეგე შენი რომელმანცა საქმე ესე, სრულიად ევროპიისა სწავლულთა შორის, ან შენ იწყე პირუშლად და თვნიერ მოძღვრისა და მასწავლებელისა

¹ თეიმურაზ ბაგრატიონის წერილები აკად. მ. ბროსესადმი, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, წინასიტყვაობა, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო სოლომონ ყუბანეიშვილმა. თბილისი, 1964. ჩვენ ტექსტში წერილების ნუმერაცია მითითებულია ამ პუბლიკაციის მიხედვით.

მხოლოდ თავით თვსით მშრომელი მიიწიე ესოდენსა საზომსა ქართულისა ენისა და წერილისა სწავლისასა.

მარი ბროსეს ლუქის ბეჭედი საფოსტო გზავნილების (კონვერტების) დასაბეჭდად. პარიზი. 1834 წ.

სამაგალითოთა შრომათა ამათ შენთათვს მიგიძღვნი ჩემ კერძო ფრიადსა მადლობასა და ვსასოებ ამას ზედა რომელ შრომაჲ ესე ვითარი საქებელი არა უქმ იქნების..." (წერ. 1).

თეიმურაზი ჰპირდება აჩვენოს თავისი გულმოდგინება „სააზიო საზოგადოებას“ და ალუთქვამს დახმარებას პირადად ბროსეს მის მომავალ მუშაობაში: „... და ვითარცა შუშნის მრავლად განათლებულისა გონებასა შენსა, ვითარცა მოყვარესა მამულისა ენისა ჩემისასა, მე თვთ გექნები შენ თანამოსაუბრე, ესე იგი კორრესპოდენტი – ზოგად ყოველთავე ძველთა და ახალთა საეკკლესიოთა გინა საეროთა და სამოქალაქოთა ხელოვნებათა ჩუშნისა სწავლისათა ხედვითისა, ესე იგი სათეორიოსა და საქმითისა, ესე იგი საპრაქტიკოსა ქართულისა ენისა და წერილობათა ზედმიწევნითისათვს... ხოლო წი-

განი ქართულნი, თუ რომელიმე რაღაცა და რომელსაცა უამსა საჭიროთა იქნების და მოითხოვთ, გულისმოდგინე ვიქნები თქუწნთვს მოპოვებად მათდა" (იქვე).

თეიმურაზმა თავისი დაპირება შეასრულა პირნათლად. იგი დაუზარებლად განუმარტავდა ბროსეს ქართული ენის, ლიტერატურისა თუ ისტორიის საკითხებს, რომელნიც წამოიჭრებოდა ამა თუ იმ კონკრეტულ შემთხვევაში. ერთ-ერთ პირველ წერილში იგი პირდება ბროსეს თავის საქართველოს ისტორიის პირველი წიგნის გაგზავნას და დასძენს: „ჩემი სურვილი ეს არის, რომელ სრული შემეცნება მიიღოთ ქვეყანისა და ერისა ჩვენისასა უძველესის უამითგან ვიდრე აქამომდე“ (წერ. 2). ამასთან, თეიმურაზი აღტაცებას გამოხატავს ბროსეს საქმიანობით და ახალისებს კიდევ მას: „მე ვიხილე ჟურნალსა თქვენ მიერ წარმოვლენილსა დიდისა მის და სახელოვნისა ჩვენისა მელექსეთა გმირისა შოთა რუსთაველისა რჩეულნი ლექსნი და შენ მიერ ლამაზად თარგმანება მისი ფრანციკულის ენაზედ. ვაჰა! ვაჰა!“ – წერს თეიმურაზი ბროსეს (იქვე). თუმცა, პირველ ხანებში მოძღვარსა და შეგირდს შორის დელიკატური სიტუაცია შექმნილა თეიმურაზის შენიშვნების გამო, რომელნიც მას გამოუთქვამს ბროსეს ზოგიერთ შეცდომასთან დაკავშირებით. თეიმურაზი წერს ბროსეს: „... მაშ სად გამოიხატება, ანუ რომელსა ადგილსა დამტკიცდება შეურყეველი მეგობრობა, თუ არა ჭეშმარიტს მხილებაში?“ თეიმურაზი ბოდიშს უხდის წერილის დაგვიანებისათვის და თან დასძენს: „მაგრამ მოიმედე ვარ შენი, ვითარცა ერთგულისა მეგობრისა და მოყვარისა... რომ არ ამიჩქარდები და არც გამირისხდები, არამედ ბროსეტც იქმნება ჩემთვის მარადცა ვითარცა იყო და ვითარცა არს“ (წერ. 4). სულხან-საბა ორბელიანის ლექსიკონზე ბროსეს მიერ ჩატარებული მუშაობის გამო თეიმურაზი სწერს მას: „სულხანის ლექსიკონის თარგმანი დიახ მიაბა, უცხო საქმე გიქმნია და რაც გასამართავი იქნება, მე არ დაგზარდები და გულისმოდგინებით გაგიმართავ. ეცადე, ყოველს წერილებში, ყოველთვის კარგად ნაკითხვას, რომ

სწორედ გამოიცნა და მიხვდე, რომელსა ვერ მიხვდე, მკითხვე, რომ ტყუილები არ ჩაგვინერო, თორემ სირცხვილი იქნება, მერმე ქართველები მე დამცინებენ, აი ამისთანა შაგირდი გვყავსო" (ნერ. 8). ყოველივე ეს იწერება 30 იანვლის პირველი ნახევარში, ბროსეს ჯერ კიდევ პარიზში მოღვაწეობის დორს, მაგრამ, შემდგომ, მისი ქართველოლოგიურ კვლევაში ჩაღრმავების შედეგად, შეგირდს სულ უფრო ნაკლებად სჭირდებოდა ასეთი დახმარება. თეიმურაზთან მისი მეგობრობა კი მტკიცდებოდა, განსაკუთრებით პეტერბურგში ჩამოსვლის შემდეგ და საბოლოოდ ნათელ-მირონშიც გადაიზარდა (თეიმურაზმა მონათლა ბროსეს შვილი). მათი ახლო ურთიერთობის საჩვენებლად კი მოვიტან თეიმურაზის შემდეგ სიტყვებს: „მეგობარო ჩემო უფალო ბროსეტ! დღეს მეორე საათზე, ანუ ორს სრულზედ, მოვალ მე თქვენთან და ნაგიყვანთ უფალს დადიანს ჩემ დისწულს გრიგოლთან, სადაც სადილსაც იქვე მივიღებთ და დროს კარგად გავატარებთ შექცევით. მზას იყავით შინ, რომ წავიდეთ ერთად. მდაბლად მეფის ძე თეიმურაზ" (ნერ. 30).

თეიმურაზისა და მარი ბროსეს ახლობლობის ბევრი დამადასტურებელი ფაქტი მოიპოვება, მაგრამ ყველაზე უფრო მეტყველი ერთ-ერთი ბოლოდროინდელი წერილის შემდეგი სიტყვებია: „მეფის სძალმა (თეიმურაზის მეუღლემ ელენემ, ამილახვარის ასულმა, - ე.ხ.) მოკითხვა მოგახსენათ თქვენც და ჩემს ნათლისდედასაც, თქვენს მეუღლეს. ეგრეთვე მე ჩემს ნათლისდედას მდაბლად მოვიკითხავ და თქვენს შვილს, ჩემ ნათლულს (ლორანს, პეტერბურგში დაბადებულს - ე. ხ.) პირს ვაკოცებ, და ერთობლივ თქვენს შვილებსა პირს ვაკოცებთ. უსაკუთრესად მეფის ძე თეიმურაზ" (ნერ. 35). სამწუხაროდ, თეიმურაზს ამის შემდეგ დიდხანს არ უცოცხლია. იგი ავადმყოფობდა და 1846 წლის ოქტომბერში გარდაიცვალა. მარი ბროსეს ადრეც არ დაუკლია მცდელობა დაემტკიცებინა თავისი მადლიერება მეგობრის და მასწავლებლისადმი. მისი წარდგინებით თეიმურაზი ჯერ პარიზის სააზიო საზოგადოების წევრად (1831 წ.),

ხოლო შემდგომ რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიის საპატიო წევრად (1837 წ.) იქნა არჩეული. გარდაცვალების შემდეგ კი ბროსემ გულთბილად დაიტირა მეგობარი, „სანქტ-პეტერბურგის ვედომოსტებში“ გამოაქვეყნა ნეკროლოგი – „საქართველოს მეფის ძე თეიმურაზი“, სადაც საკმაო დაწვრილებითაა გადმოცემული ბატონიშვილის ცხოვრება და მოღვაწეობა, უპატრონა მის მემკვიდრეობას, კერძოდ, უმდიდრეს ბიბლიოთეკას, რომელიც ოჯახმა გადასცა სააზიო მუზეუმს და სხვა. აღარაფერს ვამბობთ იმაზე, რომ მ. ბროსესთან ურთიერთობა და თანამშრომლობა წარმოადგენდა ერთგვარ სტიმულს მეცნიერი ბატონიშვილისათვის მის მრავალმხრივ და ნაყოფიერ შემოქმედებაში.¹

მარი ბროსეს იმ ქართველ მეგობართა შორის, რომელნიც ცხოვრობდნენ და მოღვაწეობდნენ საქართველოში, ერთ-ერთი ყველაზე თვალსაჩინო პიროვნება იყო პლატონ იოსელიანი (1809-1875 წწ.). იგი მ. ბროსეს თანამედროვე იყო. მათ ურთიერთობას მიწერ-მოწერის სახით 30-იანი წლების ბოლოდან ჩაეყარა საფუძველი. თავიდანვე პლატონ იოსელიანი იყო ბროსესადმი მეტად გულთბილად და იმედიანად განწყობილი. ამაზე მეტყველებს მისი ერთ-ერთი პირველი წერილი მეცნიერისადმი (1838 წ. 14 აპრილი), რომელშიც ვკითხულობთ: „ადიუნქტ-პროფესორს ს. პეტერბურლის მეცნიერებათა აკადემიისას უფალს ბროსეტს, მონყალეო ხელმწიფე!“

განვლო დუმილმან საუკუნეთა, და გონებათა განიღვიძეს დასაბამად ამა დიდისა ეპოქისა; ვიტყვი პირუთვნელად – გამოსჩნდით თქვენ. რასა იქმოდინ ქართველნი, ვისა განაკვირვებდენ მწერლობასა თვისსა, და რომელთა ნაყოფთა მწერლობისათა ბერძენთა და

¹ იხ. მ. მესხია, თეიმურაზ ბატონიშვილის ცხოვრება და მოღვაწეობა, წიგნში: „მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის“, ნაკვ. I. – თბ., 1939; მ. შაბაძე, თეიმურაზ ბაგრატიონი, I. – თბ., 1972; მ. მსხვე, თეიმურაზ ბაგრატიონი – ბიბლიოგრაფი და კოლექციონერი. – თბ., 1974; მ. მსხვე, მარი ბროსე და ვეფხისტყაოსანი. – თბ., 1983.

რომაელთა შორის, შეაფარდებდნენ თვისთა წერილთა, უკეთესად
გამოსწრდებოდა ღირსებისა მათისა აღმწონი თვით ევროპასა
შინა?

აქ არს პირველი სიქადული ქართუელთა და იმედი შემდგომისა
ყურადღებისა, რომელსაც მოიღებს განათლებული კერძო ქვეყა-
ნისა!"

ქვემოთ პ. იოსელიანი მარი ბროსეს თავის პირად გეგმებს გა-
ანდობს, რომელთა განსახორციელებლად მეცნიერთან ურთი-
ერთობამ განაწყო: „მრავალჯერ მსურდა აღწერა რაისმესა საჩუ-
ნებლად და დასამტკიცებლად, რომელ ერიცა ქართუელთა არა
დარჩომილ არს უძრავად დროისა საზოგადოსა ჰსწავლათა განფე-
ნილებისა – (ვიტყვი სხოლასტიკოსთასა, თუმცაღა), გარნა შიში,
რათა არა უფროს საცინელ ვექმნე მეცნიერ[თა] ევროპისათა, მა-
ყენებდა მე ესრეთისა განზრახვისაგან. ან ყოველსავე ქართუელსა
აქუს მოვალეობა, რათა ძალისაებრ თვისისა შეენოედეს საზო-
გადოსა ზრუნუასა აღდგენისათვის დაცემულისა სიტყვიერებისა
და მწერლობისა ჩუენისა. ესრეთითა განზრახვითა აღძრულმან,
ხელ-ვყავ მეცა აღწერად: „ისტორიებრი და ლეოღრაფიული
აღწერა ძუელისა საქართველოესა, შედგენილი ცნობათა ზედა სა-
კუთართა ჩუენთა მწერალთა, და გარეშეთა ბერძენთა და რო-
მაელთასა. შრომასა ამასა ჩემსა რუსულისა ზედა ენასა წარმო-
უდგენ აკადემიასა სასოებითა ღმერთსა ზედა იენისისა თთუდმდე.
სხვანიცა მაქუნან შრომანი კუალად რუსულსა ზედა ენასა, რომე-
ლთაცა აკლს განმართუად, და მათცა თვისსავე დროსა მოგა-
რთმევთ თქუენ“ (წერ. 1).¹

საქმიანი ურთიერთობის სულისკვეთებით და მადლიერების
გრძნობით არის განმსჭვალული 1838 წლის ოქტომბრის 6-ით დათა-

¹ სოლომონ ყუბანეიშვილი, პლატონ იოსელიანის წერილები აკად. მარი ბროსესა-
დმი. შოთა რუსთაველის სახელობის ბათუმის სახელმწიფო სამასწავლებლო ინსტი-
ტუტის სამეცნიერო შრომების კრებული, ნაწ. I. – ბათუმი, 1941.

რიღებული წერილი: „მონყალეო ხელმწიფე! შემდგომად ჩემთვის ჟამითისა მოლოდინებისა, მომივიდა წერილი თქუენი ჩემთვის დიდად სასიამოვნო. გმადლობთ ყოვლისათვის, რასა მჰსწერთ, ყოვლისათვის რასაცა ჰსწერთ ძუელისა და პირუელჟამითისა დიდებისათვის საქართველოსა და მშვიდობისა მისისა, ან თქუენ მიერ მიზეზებულისა, რათა განიღვიძოს იგი საუკუნოებითა დუმილისაგან, რომელსაცა შინა იყოფებოდა ვიდრე აქამდე. ქართულთა ყოველთავე გჰსცნეს თქუენ, და დიდითა განკვირვებითა, პატივითა და კნინლა მოწინებითა მოიხსენებენ სახელსა თქუენსა. ბროსე ბაგეთა შინა დიდთასა და გულითა შინა ახალმოსწავლეთასა ხმაურობს, და ამისათვის არა არს საიჭვო რომელ მრავალთაშორის მათთაგანსა აღიძვრის წადილი, რათა იჩინნეს თავნი ფვისნი სარბიელსა ზედა ჰსწავლისა ბუნებითისა თვისისა ენისა და ძიებისა ყოვლისა მის, რაცა აღიდებს სახელსა ესრეთ ძუელისა ერისა, ვითარიცა არს ქართუელი. ნუ მიიღებთ მონყალეო ხელმწიფე! სიტყუათა ამათ რეცა წარმოქმელად გულისაგან არანრფელისა, ენისაგან ცუდმეტყუელისა და სულისაგან პირ-მოთნებითა მჰსჯელისა. აზიელთა ევროპელნი ჰსწამობენ მრავალსა რასამე, და მეტადრე ლექსთა განდიდებულთა, ქებათა მომატებულთა და სიტყუათა მომაცდუნებულთა. გარნა მე ჟამსა ამას სრულიად ვარ განშორებულ ესე გუართა ვნებათაგან, რომელთაც განდევნა არს ვალი ყოვლისა კეთილგონიერისა კაცისა. გარნა უტევოთ ესე გუარი ზრახვა; შეუდგეთ საქმესა უფრორე სარგებლოვანსა“ (წერ.მ).

ეს, რაც შეეხება ბროსესადმი დამოკიდებულების გამოხატვას, ხოლო ურთიერთობის საქმიანი მხარე, რომელზედაც გადადის წერილში პ. იოსელიანი, გულისხმობდა უკანასკნელის მიერ მისი სამეცნიერო ინტერესებისა და მუშაობის შედეგების შესახებ ინფორმაციის მიწოდებას, ბროსეს მხრივ კი მეგობრული რჩევების მიწოდებასა და ქართულ სიძველეთა, საისტორიო მასალებისა თუ წყაროების მისთვის შეკრებასა და გადაგზავნის შესახებ თხოვნას.

3. იოსელიანის წერილებში ყურადღებას იქცევს მისი დამოკიდებულება ბულება და მსჯელობა ისეთ საგნებზე, როგორიცაა ლიტერატურა, საისტორიო წყაროების ისეთი სახეობა, როგორიცაა დოკუმენტური მასალა და სხვა. კერძოდ: თავისი წიგნების კატალოგზე (ბიბლიოთეკაზე) საუბრისას, რომელსაც იგი რუსეთის აკადემიას სთავაზობდა, პ. იოსელიანი სწერდა მ. ბროსეს: „ჩემის აზრით, ღირსება ლიტერატურისა აღიწონების და დაფასდების არა რაოდენობითა წიგნთათა, არამედ ვითარებითა მათითა... ყოველთა წიგნთა და ანუ ნაყოფთა ლიტერატურისათა ყოველსა ზედა ენასა აქუსთ ორ-გუარი ღირსება. ე. ი. ანუ ეკუთვნიან მას საუკუნესა, ოდეს იგინი დაიბეჭდებიან, ანუ შეიქმნებიან საკუთრებად ყოველთა უშემდგომესთა საუკუნეთასა; და ესრეთ მარადის დაიდებიან სანამებლად ანუ ძეგლად პატივისა საუკუნისა უამთა და მეფობათა, ოდეს მათ მიუღესთ მყოფობა. მრავალნი ესე ვითართა წიგნთაგანი არა ექმნებიან პატივად მშრომელთა მათთა..." (წერ. 12).

აცნობებს რა მ. ბროსეს საეკლესიო საბუთების გადანერის ვითარებას, რაც მეცნიერის თხოვნით ხდებოდა, პ. იოსელიანი წერს: „თქვენ კეთილად შენიშნეთ ესე, რომ უგუჯრებოდ ისტორიისა ქმნა და კრიტიკისა პოვნა სრულიად შეუძლებელია. ამისთვის ამათა მოკრებაში უნდა ჯერეთ დავშუირეთ." (იქვე).

რაც შეეხება სხვა მასალების შეკრებას, ამაზე წარმოდგენას გვიქმნის 1838 წლის დეკემბრის 29-ით დათარიღებული წერილი: „აღდგომისა დღეებში მცხეთას ვიყავ და მუნ ვპოვე ღირსი შენიშვნისა სამი რაიმე: 1. ცხოვრება წმინდისა ნინასი სხუათ აღწერილი, 2. კრებისა ამბავი, რომელიცა იქნა საქართველოსა შინა მეფობასა დავით მეფისათა, რომელიცა ქართლის ცხოვრებასაცა შინა მოიხსენების, 3. ეფრემ მცირისაგან აღწერილი სამს თაბახზე მოიხსენება ქართველთა მოქცევისათვის, საფუძველსა ზედა ბერძენთა მწერალთასა, 4. წიგნი ეტრატზე ნანერი, უსახელო ვრცელი და სქელი... წიგნი ესა სავსე არს ძლისპირებითა და უეჭველად ვჰგო-

ნებ იყოს ესე თვით იგი ძლის-პირი, რომლსაცა მოიხსენებნა, ორბელიანი მიღებულად იმერეთიდან, და რომელთათვის თქუენცა სწერთ დისერტაციასა შინა თქუენსა 7 დეკემბერს 1838, - ესე ყოველნი გარდავეც მწერალსა, რათა გარდამინერონ და ჯერეთ ადრეა შესრულება მათი" (წერ. 13). უფრო ადრე დანერილ წერილში კი ვკითხულობთ: „ძუელთა ფულებთათვის რაცა მოგინერიათ, მე ადრევე მაქუნდა ჰაზრში წარმომეგზავნა იგინი, მაგრამ ველოდი შეგროვებასა, აგერ მაქუნან მათგანნი ათი, დამპირდნენ აქა-იქაც და შეგროვებისა შემდგომად უთუოდ გამოვგზავნი" (წერ. 10).

პ. იოსელიანის წერილებში ხშირად იჩენს თავს მცხეთის ტაძრის მოხატულობის ასლების გადმოღება. ზემოთ ციტირებულ წერილშიც არის ამაზე საუბარი: „მცხეთისა მოხატულობისათვის თუ გნებავსთ მოილაპარაკებთ უფალ კოცებუსთან, რომელიცა წარმოვიდა მანდეთ 24-ს ამ თთუეს და ნახავთ მას უფ. აკადემიკოს კეპენთან. ესე მისი მეგობარია და მე და ისი ერთად ვიყავით მუნ სანახავად. თუ ესე მე მომენდობა აკადემიისაგან, ვგონებ გადმოსახატავად მუნ პოებულთა სახეთა: მეფისა გიორგისა, განმახლებლისა ტაძრისა მის და დამხატუელისა; კათოლიკოზის ნიკოლოზისა; გორგასლანისა; ორთა სხუათა, რომელთაცა სახელი სიმაღლისა გამოვერ წარვიკითხეთ და სხვა წერილთა საჭიროთა მოხატულობათა; - კმა იყოს 300 ასიგნაცია..." (იქვე).

მ. ბროსეს ინტერესების სიფართოეზე ლაპარაკობს წერილის შემდეგი ფრაზაც: „გაზეთისა „სალიტ. ნან. ტფ. უწყებათანი" ვეცდები ვიშოვნო. მიმასწავლეს ადგილ-ადგილი და ვარ მათსა მოძიებაში..." ქვემოთ პლატონ იოსელიანი აწვდის მ. ბროსეს ცნობებს გაზეთის გამოსვლის ვითარებასა და თვით ს. დოდაშვილზე და აგრეთვე თავის განზრახვაზე ჟურნალის გამოცემისა.

მეტად საინტერესოა პლატონ იოსელიანის ინფორმაცია მის მიერ „ქართლის ცხოვრების" დღეისათვის უკვე კარგად ცნობილი სომხური თარგმანის ერთ-ერთი ნუსხის მიგნების შესახებ. იგი

აცნობებს მ. ბროსეს: „სასიხარულოდ თქუენდა და ჩემდა, მართლმადიდებელი სიწმინდისა აკადემიისა, გაუწყებთ, რომ ვპოვე ძუელი ისტორიისა საქართველოსა სომხურსა ენასა ზედა აღწერილი. ესე აქუის აქაურს სომეხთა არქიეპისკოპოსს კარაპეტს. ერთი ფურცელი კიდეც გადმოვანერინე... უთუოდ გადავანერინებ და მოვართმევ აკადემიას, ასრეთ უყუარს მას ეს წიგნი, რომ არ მანდობს შინ. მხოლოდ მის სახლში მწერალი მინერს. თვით წიგნი თუმცა არის ქალაღზედ და არა ტყავზედ ნაწერი, მაგრამ მაინც სჩანს სიძუელე მისი. ავტორი არა ჰსჩანს ჯერეთ“ (წერ. 15). ამავე სომხურ „საქართველოს ისტორიაზე“ საუბარი პლატონ იოსელიანის წერილებში რამდენჯერმე მეორდება.

ამ ხელნაწერის პირი ბროსესთან გაიგზავნა და იგი მოხვდა ი. აბულაძის თვალსაწიერშიც ამ ძეგლის შესწავლისა და გამოცემის დროს.

სხვა წერილში სომხურ „საქართველოს ისტორიასთან“ ერთად ნახსენებია პ. იოსელიანის მიერვე მიგნებული სტეფანოზ ტარონელის სომხეთის ისტორიის შესახებაც (წერ. 19).

პლატონ იოსელიანის წერილებში ინფორმაცია ქართულ სიძველეთა შეკრებასა და მ. ბროსესათვის, თუ აკადემიაში გაგზავნის თაობაზე სისტემატურ ხასიათს ატარებს: „გუჯრების საქმე კარგად მოდის და არა ვაკლებ მეცადინეობასა ჩემსა რათამცა შემწე ვექმნე ძალისამებრ ჩემისა ძიებათა აკადემიისათა. პორტრეტნი ძუელთა მეფეთა გადმოვახატვინე ერთს კარგ იტალიითგან მხატუარს და მალე გამოვისტუმრებ“, – სწერს პლატონ იოსელიანი ბროსეს ზემოთ მოტანილ იმავე წერილში, სადაც სომხურ საქართველოს ისტორიაზეა ლაპარაკი (იქვე).

თავის მხრივ პ. იოსელიანი სარგებლობს მ. ბროსეს დახმარებით პეტერბურგში მცხოვრებ ქართველებთან და აგრეთვე აკადემიურ წრეებში მის ნაცნობებთან ურთიერთობის დამყარებაში – პერიოდულად ბროსეს მეშვეობით აწვდის მათ თავის პუბლიკაციებს და

სხვა. მაგალითად, ერთ-ერთ ნერილში ვკითხულობთ: „მძიმესა წყარო ჩითი გამოვჴგზავნე თქუენთან დაბეჴდილნი ჩემ მიერ აქა პოემანი (იგულისხმება პ. იოსელიანის მიერ 1838 წ. გამოცემული ჩახრუხადის „თამარიანი“ და შავთელის „აბდულმესიანი“, – ე. ხ.), რიცხვით 35 წყვილი. ამა რიცხუთაგან გთხოვთ გაისარჯოთ, ანუ სხუასა ვისმე მიანდოთ თუ თქუენდა სიმძიმე იყოს, დარიგებაჲ მათი შემდგომისამებრ:

1. დედოფალს და მიხაილ ბატონისშვილს სამ-სამი ეგზემპლარი; ესენი ცალკედ ჩამიწყვიან ამანათში და ესრეთ ჰპოებთ.

2. 5 ეგზემპლარი, ნამდვილი ხელწერილი და მათთანავე რაპორტი ცენსორაში გადაჰსცეთ; – და სთხოვთ პროფ. პოროშინს, რომ ცენსორიდამ ბილეთი ჩქარა მოგვივიდეს.

3. დადიანთა გრიგოლ და კონსტანტინესათვის 2 ეგზ.

4. მუხრანის ბატონისა ძეთათვის ირაკლისა, ალექსანდრესა და გიორგის 3;

5. უნივერს. პროფ. მირზა ჯაფარას 1;

6. იზმაილოვს მიხეილს 1;

7. ბიძასა ჩემსა ლენერალს იოსელიანსა 2;

8. ლენერალთა ბაგრატიონთა 2;

9. მეფის ძეს თეიმურაზს 2;

10. მეფის ძეს ფარნაოზს 2;

11. მეფის ასულს რიფსიმეს 1;

12. მეფის ძეს ბაგრატს 2;

13. პროფ. პოროშინსა 1;

14. უფ. შეგრენს 1;

15. აკადემიკოს ჭრენს 1;

16. მეფის ძეს ლუარსაბს 1;

დანაშთენი გთხოვთ თქუენ მიიღოთ და ამათგან თვითო ექზემპლიარი ჩემ-მიერ შეჰსწიროთ თქუენისა აკადემიისა მუზეუმსა“ (წერ. 9).

ანალოგიური სია მოცემულია ბროსესადმი წერილში პ. იოსელიანის მიერ 1841 წელს გამოცემულ „კალენდრის“ გაგზავნასთან დაკავშირებითაც (წერ. 29). თავისი ნაშრომების გამოცემის საქმის დასაჩქარებლად „ცენზურაში“ შუამდგომლობას პლატონ იოსელიანი მარი ბროსეს სხვა წერილებშიც სთხოვს, ხოლო მოკითხვას პეტერბურგელ ნაცნობებთან თითქმის ყველა წერილში აბარებს. ეს სიები იმითაც არის საინტერესო, რომ გვიჩვენებს როგორც პლატონ იოსელიანის, ასევე თვით მარი ბროსეს ნაცნობების წრეს, განსაკუთრებით იმ ქართველთა ვინაობას სამეფო გვარისა თუ სხვათა, რომლებთანაც, ჩანს, რომ თვით ბროსეს ჰქონდა მჭიდრო ურთიერთობა.

მარი ბროსესა და პლატონ იოსელიანის ურთიერთობა ჭეშმარიტად მეგობრული იყო. ერთ-ერთ წერილში პირდაპირ წერია: „მონყალეო ხელმწიფე და მეგობარო, უფალო ბროსსე!“ (წერ. 24). თუმცა ეს მეგობრობა არ უშლიდა ხელს ბროსეს კრიტიკული დამოკიდებულება გამოეჩინა მეგობრის ნაშრომებისადმი, კერძოდ, პ. იოსელიანის „გრამატიკისადმი“, რასაც უკანასკნელი არ იღებს, როგორც არაკეთილგანწყობას. ერთ-ერთ წერილში პლატონ იოსელიანი სწერს: „ღრამატიკა ქართული დავაბეჭდინე. ვჭგონებ მოწონთ. შემეცნებათა თქუენთა ვერ მოუსწრეს დასაბამსავე ბეჭუდისა, ამისათვის ვიეთნიმე ადგილნი არიან გასასწორებელნი... უთუოდ მოაწევეს თქუენამდე და თქუენ გიყუარსთ (მოუტევეთ მეგობრობასა ესრეთი თქმა) ჩქარად დაწუნება შრომათა. ყოველნი კაცნი ადვილ დაიწუნებიან; გარნა არა ყოველნი მალე მონადინებენ ესრესა მოქცევასა. დაწუნება მეტი და უადგილო ავნებს ყოველსავე, ხოლო მეტი ქება, იტყვის ციცერონ, არა რასა, არამედ უფროსცა შეწევის – ამა ახლად დაბეჭდილსა ღრამატიკასა ეკზემპლიართა შესრულებისა შემდგომად მაშინვე მოგართმევთ“ (წერ. 22).

საბოლოოდ, მარი ბროსეს შენიშვნები გრამატიკის მიმართ პლა-

ტონ იოსელიანმა მიიღო, თუმცა ისიც აღინიშნა, რომ თვით ბროსეს გრამატიკისადმიც ქართველთა შორის იყვნენ კრიტიკულად განწყობილნიც (ნერ. 26).

მართალია, მარი ბროსეს და აკადემიაში მყოფი პლატონ იოსელიანის სხვა მეგობრების (შეგრენი...) ცდა, გაეყვანათ იგი აკადემიის ნევრ-კორესპოდენტად, ვერ დაგვირგვინდა წარმატებით, რის გამოც უკანასკნელი ძალზე გულნატკენი დარჩა, მაგრამ მ. ბროსესადმი მისი დამოკიდებულება და საერთო საქმისადმი ერთგულება ურყევი იყო. თვით იმ წერილს, რომელშიც პლატონ იოსელიანი წინასწარვე რეაგირებდა მ. ბროსეს შენიშვნებზე გრამატიკის მიმართ („ლრამატიკისა ამბავი არ არის ჩემთვის საწყენი. მე თვით ვიცოდი მისი ნაკლოვანება. მე კრიტიკისათვის დიახ ვიქნები მადლობელიცა...“) იგი შემდეგ სიტყვებით ამთავრებს: „რაცა მოგწერათ ყოველივე თვისსა დროსა მოვა ჩემ მიერ აღსრულებაში სასოებითა ღმერთსა ზედა.

დავშთები პატივისცემითა თქუენდა ვითარცა პირუელისა და უპირუელესისა ქართ[უ]ელისად, უმორჩილესად მოსამსახურე, იოსელიანი პლატონ“ (ნერ. 17). ხოლო 1842 წლის 13 მარტის წერილში პ. იოსელიანი ასე მიმართავს მარი ბროსეს: „მონყალეო ხელმწიფევ, მარადის ქართველთაგან დაუვიწყებლო ბროსე!“ წერილში პლატონ იოსელიანი კვლავ ანგარიშს აბარებს მარი ბროსეს მისი საქმიანობის შესახებ, კერძოდ, აცნობებს კახეთსა და იმერეთში მოგზაურობის და სიძველეთა დათვალიერების თუ შეკრების და ახალციხიდან „ახალი ხრონიკის“ მოპოვების შესახებ. თუმცა აღნიშნავს აკადემიის უყურადღებობას მისი შრომის მიმართ, მაგრამ მ. ბროსესადმი კვლავ გულთბილი რჩება: „თქვენი მეუღლე და ყმანვილები მომიკითხეთ. მადლობელი ვარ რომ კიდევ გახსოვართ... სხუა რალა მოგწერო. მეცა ემეცადინეობ ძალისაებრ და თქუენცა ხართ ამისა მოწმე... დავშთები მარად თქუენი, პლატონ იოსელიანი.“ – ასე ამთავრებს ამ წერილს პლატონ იოსელიანი (ნერ. 37).

ჩანს, მ. ბროსეს 30-იანი წლების ბოლოს და 40-იანი წლების დასაწყისში ჯერ არ ჰქონდა აკადემიაში ისეთი გავლენა, რამაც შესრულებინა პლატონ იოსელიანის სურვილი აკადემიის ნევრ-კორესპონდენტად გახდომისა, და საამისო ნიადაგიც აკადემიაში ჯერ მომზადებული არ იყო, მაგრამ თვით მარი ბროსეს წყალობით შემდგომში ვითარება იცვლება, რისი დამადასტურებელიცაა დ. ბაქრაძის არჩევა აკადემიის ნევრ-კორესპონდენტად და ქართველ მოღვაწეთათვის სააკადემიო (დემიდოვის) პრემიების მინიჭება (დ. ჩუბინაშვილისა და მ. ბარათაშვილისათვის), ბროსეს შუამდგომლობით.

პ. იოსელიანმა ერთ-ერთმა პირველმა უმასპინძლა მ. ბროსეს საქართველოში ჩამოსვლისას 1947 წელს. მეცნიერის ერთ-ერთი პირველი გასვლა სიძველეთა შესასწავლად მოხდა პლატონ იოსელიანის თაოსნობით სოფელ მარტყოფში. მასთან ერთად ბროსემ მოიარა მცხეთის მიდამოები, შიო მღვიმე...

ქართველი საზოგადოებრიობის წარმომადგენელთა მარი ბროსესთან მეგობრობის და თანამშრომლობის მხრივ ერთ-ერთი თვალსაჩინო ადგილი უჭირავს დიმიტრი მელვინეთუხუცესიშვილს.

დიმიტრი მელვინეთუხუცესიშვილი მარი ბროსეს იმ უმცროსი მეგობრებისა და თანამშრომლების რიცხვს ეკუთვნის, რომელნიც მეცნიერმა საქართველოში ყოფნის დროს შეიძინა. მათი გაცნობა მოხდა 1848 წლის მარტის ბოლოს, როდესაც გორის 'თავადაზნაურობამ საქართველოში ჩამოსულ ბროსეს შეხვედრა მოუწყო. ეს შეხვედრა შემდგომ დ. მელვინეთუხუცესიშვილმა აღწერა - „სადილი გორის უეზდის კეთილშობილთ საზოგადოებათა“ („ცისკარი“, 1860, N4, გვ. 281-286). გორის მიმდებარე ტერიტორიაზე არსებულ ისტორიულ ძეგლთა დათვალიერების დროს დიმიტრი თან ახლდა ბროსეს და ეხმარებოდა მას. მ. ბროსე ერთ-ერთ თავის ანგარიშში წერს: „ამ მოგზაურობაში იმდენადვე სასიამოვნო იყო ბ. დიმიტრის თანამგზავრობა, რამდენადაც სასარგებლო იყო

ჩემთვის მისი სიბეჯითე და დახმარება; და სასიამოვნო მოგზაურობა ლეობად მიმაჩნია მას მივაკუთვნო ჩვენი მონაპოვრის "საუკეთესო ნაწილი". პეტერბურგში დაბრუნების შემდეგ კი აკადემიაში ნაკითხულ საანგარიშო მოხსენებაში მ. ბროსე ლაპარაკობს დ. მეღვინეთუხუცესის შვილის შესახებ, როგორც ახალგაზრდა ქართველზე, მხურვალე პატრიოტზე, დაჯილდოვებულზე შესანიშნავი პოეტური ნიჭით, რომელმაც თავი შესწირა მშობლიური სიძველეების მოძიებას". მოხსენებაში სწორედ მის მიერ მიწოდებულ მასალებზე იყო საუბარი.

მ. ბროსესა და დ. მეღვინეთუხუცესის შორის დამყარებული მეგობრული და საქმიანი ურთიერთობის საუკეთესო მაჩვენებელია მათი მიწერ-მოწერა, კერძოდ, უკანასკნელი წერილები ბროსესადმი.¹ ერთერთ პირველ წერილში (1848 წ., 19 ოქტომბერი) დ. მეღვინეთუხუცესის შვილის ბროსესადმი დამოკიდებულების შესახებ ვკითხულობთ: „უძვირფასესის მშობლისა მზგავსად საგულგებელო მარჩი ივანოვიჩ! მამობრივი სიყვარული თქუწნი, რომელი გიჩვენებიათ ჩემთვის, აწ დაატკბობს გონებასა ჩემსა და ვისწრაფით თქუწნდამი წერას ყოველთა გარემოებათა ჩემთა...“ (წერ. 1). ბროსესადმი მაღლიერების გრძნობა დიმიტრის ბოლომდე გაჰყვა და საგანგებოდაც აღნიშნავდა ამას: „მე სიკვდილამდე არ დამავინწყდება, რომელ თქუწნ ბრძანდები ჩემი ბედნიერების წინამძღომელი და მიზეზი რააცა კეთილი შემემთხვა. ამის სამაგიეროს გარდახდა მე არ შემიძლიან არა რაისამე ღონისძიებით, მხოლოდ ვსასოებ ყოვლად უზენაე არსებასა თქუენს მრავალს წელსა ბედნიერებით ცხოვრებას“, – სწერს დ. მეღვინეთუხუცესის შვილი ბროსეს 1851 წლის 20 მარტის წერილში (წერ. 10).

¹ იხ. შ. ხანთაძე, დიმიტრი მეღვინეთუხუცესის შვილის წერილები მარი ბროსესადმი. „საისტორიო მოამბე“, 6. – თბ., 1952, გვ. 1-32. გარდა წერილების ტექსტის პუბლიკაციისა, აქ მოცემულია მათი მოკლე მიმოხილვა, რომლითაც ჩვენ ვისარგებლეთ (ე. ხ.).

აღსანიშნავია, რომ დ. მეღვინეთუხუცესიშვილის წერილებში იგრძნობა არა ოფიციალური დამოკიდებულება, არამედ ის შინაური ატმოსფერო, რომელიც შექმნილი იყო ბროსეს გარშემო ქართულ საზოგადოებაში. ამის დამადასტურებელია პირველსავე წერილში მოტანილი შემდეგი სიტყვები: „სხვა, აქაურს ანბავს ინებებთ, ყველანი მშვიდობით გახლავართ და ხშირად გიგონებენ მხიარულებით თავადნი ალექსანდრე მარშალი, კონა, ელიზბარ და გიორგი ერისთავნი, სუდია ია (?) ისე ანდრონიკოვი, ნაჩალნიკი ზაქარია ჩოლოყავეი და სხუანი - ქალები. ერთად შეკრებილნი ბევრჯერ გაიხლებიან თქუჴნ სადღეგრძელოსა და მე მადლობას თქუჴნ მაგიერ გარდავუხდი ხოლმე“ (წერ. 1). 1851 წლის 16 ნოემბერს მიწერილ წერილში კი დ. მეღვინეთუხუცესიშვილი გორში ერთ-ერთი ასეთი თავშეყრის აღწერისას გადმოგვცემს: ჩუჴნ მაშინვე მხიარულად ჩვეულებისამებრ გაიხელით თქუჴნ სადღეგრძელოს სავსე სტაქანებით ღვინოს და გიორგი ერისთავმა დაიძახა: ღმერთმან ადღეგრძელოს უფალი ბროსეც, ქართულისა მეცნიერებისათვის მზრუნველი და განმაახლებელი მისი, ვურა!“ ყველამ ერთად მთხოვეს მოგწეროთ ეს სადილი და ვითარ სიამოვნებით მოგიგონესთ ამა უმდაბლესთა პატივისმცემელთა თქუენთა“ (წერ. 11).

მ. ბროსეს სახით ქართველ საზოგადოებრიობას და პირადად დ. მეღვინეთუხუცესიშვილს ეგულებოდა გულთბილი და მზრუნველი მეგობარი არა მარტო საზოგადო საქმეში, არამედ კერძო ცხოვრებაშიც. უკანასკნელი ყოველგვარი მორიდების გარეშე ავალებს მ. ბროსეს პეტერბურგში: „ონისიმე იოსელიანი მომიკითხეთ. მაგის ცოლ-შვილი კარგად არის. იმედი მაქვს ძალიან შეეწევით, რადგან ქართველნი გიყვარან. ეგეც ქართველი ღარიბი კაცია გადმოვარდნილი...“ (წერ. 2). უფრო მოგვიანებით კი დიმიტრი თავის დისწულზე ზრუნვასა სთხოვს ბროსეს. 1856 წლის 5 ივლისს მიწერილ წერილში ვკითხულობთ: „ყოვლად მონყალეო ჩემო, ჩემი ღვიძლი დისწული ზაქარია მამაცოვი, რომელიც გინახამთ თქუჴნ

ტფილისში გიმნაზისტად, ახლა გიახლათ პეტერბურლის უნივერსიტეტში სასწავლებლად, რადგანაც აქ დაასრულა წლეულს კურსი. გთხოვთ უმორჩილესად მიიღოთ შრომა და გაქვნიდეს მაგაზედ თქუ-
^{ნი}წნი მამობრივი ყურადღება. მე იმედი მაქვს, რადგანაც თქუ^{ნი}წნ მე-
გულებით მაგის მფარველად, ყოველთვის ამხნევებთ მაგას სწავლა-
ზედ, უწინამძღვრებთ და შეენევით თქუ^{ნი}წნს მეგობრებთან, რო-
მელნიც იქნებიან მაგისი ფრანციცულისა და ლათინურისა პროფე-
სორები" (ნერ. 15). შემდგომ მიწერილი წერილიდან კი ვიგებთ, რომ
მ. ბროსეს შეუსრულებია დ. მელვინეთუხუცესიშვილის თხოვნა და
პატრონობა გაუწევია მისი დისწულისათვის. წერილში ვკითხუ-
ლობთ: „მონყალეო ხელმწიფევე მარიი ივანოვიჩი ფრიად სასიამოვნო
და უძვირფასესი წერილი თქუ^{ნი}წნი მივიღე. ჩემს დისწულს ზაქარია
მამაცოვს გამოუგზავნია პეტერბურლიდამ, რომელმან განმიახლა
დროებით მიფარული და დაუვინყარი თქუ^{ნი}წნი მეგობრული ტკბილი
საუბარი. უმორჩილესად გმადლობა დაუვინყებლობისათვის, ჭეშმა-
რიტად არ ვიცი რა გვარად გარდავიხადო ან როგორ გასიამოვნოთ
ესრეთ, როგორითაც თქუ^{ნი}წნ შვილის მზგავსად მიგიღიათ ჩემი დი-
სწული და გსიამოვნებიათ მაგისი ნახვა. ზაქარია მწერს დიდ
მხიარულებასა და კმაყოფილებას თქუ^{ნი}წნთან რომ გხლებიათ...“
(ნერ. 16).

მაგრამ, ეს ყველაფერი პირადულ ურთიერთობებს ასახავს, სა-
ქმეს კი, ბუნებრივია, წამყვანი ადგილი უჭირავს წერილებში.
დ.მელვინეთუხუცესიშვილი, როგორც ითქვა, თან ახლდა მარი
ბროსეს საქართველოში, კერძოდ გორის მაზრაში მოგზაურობის
დროს, და შემდეგაც განაგრძობდა სიძველეთა მოძიება-შესწა-
ვლას, აგრეთვე მ. ბროსეს მითითებათა მიხედვით. 1848 წლის შე-
მოდგომაზე დიმიტრი მელვინეთუხუცესიშვილმა შემოიარა გო-
რისა და სურამის მიდამოები. თავისი ანგარიში და შეგროვებული
მასალა მან პეტერბურგში გადაუგზავნა მარი ბროსეს. უკანა-
სკნელმა კი ამის შესახებ საგანგებო მოხსენება გააკეთა აკადე-

მიის ისტორიულ-ფილოლოგიური სექციის სხდომაზე დაგეგმულ
აქვეყნა კიდეც აკადემიის ორგანოში. ამის საფუძველზე აკა-
დემიამ შუამდგომლობა აღძრა კავკასიის მეფისნაცვლის ვო-
რონცოვის წინაშე, მეღვინეთუხუცესიშვილისათვის არქეოლოგი-
ური მოგზაურობის გასაგრძელებლად ნებართვის მიცემისა და
ხელის შეწყობის შესახებ.

მეფისნაცვალმა დააკმაყოფილა ეს თხოვნა და დ. მეღვინეთუხუ-
ცესიშვილს „პრაგონის ფულიც“ კი მიეცა 20 თუმანი და „სუტო-
ჩნიც“.

მ. ბროსემ დიმიტრის ასეთი საქმიანობის გასაგრძელებლად სპე-
ციალური „ინსტრუქცია“ შეუდგინა, რომლითაც იგი მუდამ ხე-
ლმძღვანელობდა. ამასთან დაკავშირებით დ. მეღვინეთუხუცესი-
შვილი წერს მ. ბროსეს: „ინსტრუქცია ძალიან კარგია, რა დარიგე-
ბასაც მიბრძანებთ, ესრეთ მოვიცევი და როდესაც შევასრულებ
ყოველსავე, დაწვრილებით მოგახსენებ. ამასთანავე, რასაცა ვიშო-
ვნი, ეგრეთვე ძველის გვარების მოთხრობას და სხვა და სხვას, შე-
მდგომ ჩემის დაბრუნებისა მოგართმევ მალე“ (წერ. 6). მომდევნო
წერილში კი ვკითხულობთ: „იმერეთიდან ნავალ თიბათეში, რო-
გორც კარტა დამანახევებს, გავალ გრანიცას გარეთ და ვეცდები
სრულებით დავიარო, რაც დაგინიშნავთ ინსტრუქციაში, კიდეც
სხვადა მომეტებული ვნახო და ისე აღწერო, როგორათაც ეხლა გა-
მომიგზავნეთ“ (წერ. 8). უფრო დაწვრილებითი ცნობებია 1851 წლის
20 მარტის წერილში: „მონყალეო ხელმწიფევ! ამით მეორედ მი-
ვიღებ ბედნიერებას გაუნყოთ თქუჴნ მოგზაურობა ჩემი და მო-
ხილვა იმა ალაგთა, რომელნიცა მაქვს მე დანიშნულ თქუჴნ მიერ
წარმოგზავნილ ინსტრუქციაში.

მე მოვიარე იმერეთში: საჩინო, ოდიში, სადადიანო, შორაპნისა
და რაჭის უეზდები, შემდეგ ტფილისის უეზდში და სომხითს, რომე-
ლთა ალაგთა დაწვრილებით აღწერა ვცდილობ მალე წარმოვა-
დგინო. თუმცა ფრიად ძველი და ბევრი ნანერები, აგრეთვე დოკუ-
მენტები არ მიშოვნია...” (წერ. 10).

მართალია, ამჯერად დ. მელვინეთუხუცესიშვილი უკმაყოფილო იყო მის მიერ სიძველეთა მოძიების შედეგებით, მაგრამ სხვა შემთხვევაში მას ნამდვილად გაუმართლდა, რისი მაჩვენებელიცაა მისი წყალობით ბროსეს არქივში ისეთი მნიშვნელოვანი ძეგლების მოხვედრა, როგორიცაა „ძეგლი ერისთავთა“ (დედანი), ერეკლე II-ის მიერ ინდოეთიდან თავისი დისადმი მიწერილი წერილის ასლი და სხვა.

რაც შეეხება მის მოგზაურობას, იგი არა მარტო დაგეგმილი იყო ბროსეს მიერ, არამედ მიმდინარეობდა მისი მეთვალყურეობით, დროდადრო ხდებოდა ახალი დავალებების მიცემაც. დ. მელვინეთუხუცესიშვილი კი თავის მხრივ სისტემატურად აბარებს ანგარიშს. წერილებში გვხვდება ასეთი ადგილები: „ვერის მლთის მშობლის მონასტრის გაშინჯვა გებრძანათ...“ (წერ. 2), ამავე წერილში დ. მელვინეთუხუცესიშვილი აცნობებდა მ. ბროსეს: „ვნახე სამთავისის დიდი ეკლესია, იმაზედ თქუშნსავით ავედი და რაც ვიპოვე გადმოვწერე“ (წერ. 2, 1848 წ. 28 დეკემბერი).

მ. ბროსეს დ. მელვინეთუხუცესიშვილის მუშაობისადმი პრაქტიკული შენიშვნებიც ჰქონდა, რომელთა გათვალისწინებასაც უკანასკნელი აუცილებლად თვლიდა. ამის შესახებ იგი სწერდა ბროსეს: „თქუშნ მტუქსავთ აღწერაში ხელმოჭირებული ხარო. ჭეშმარიტად, მაშინვე მინდოდა დანწრილებით აღწერა როგორც მწერთ, მაგრამ, რადგანაც თქუშნ მხოლოდ საჭიროებდით ზედა წარწერათა და მდებარეობა ჩემგან მოვლილის ალაგებისა ზეპირად იცოდით თქუშნის შედგენილის კარტით, ამისთვის აღარ განვაგრძელე და არც ვიცოდი თუ მოინდომებდით ახლავე დაბეჭდვას. სადაც რა წარწერილობაები ვნახე, სულ ერთგვარი იყო, როგორც თქუშნ გინახავთ აქა. გამოქანდაკებული, მოჭრილი ასოები ისხდნენ ზემოდამ და ესენი, როგორც მანდ არის ნაჩვენები, ისე იყო, თითქმის გადმოვხატე. თუ მიბრძანებთ, ყოველთვის შემიძლიან ისე აღვწერო, როგორც გნებავსთ.“

ჩემი დატუქსვა თქუშნგან მე დავინერგე სწავლად გულსა შინა

შემდგომისათვის და ვეცდები სიტყვისაებრ თქუშნისა მოვიქცეოდა...
დის. ფრიად მოხარული ვარ, რომ მცირე რითამე მაინც გასი-
ამოვნეთ. მწერთა სამთავისის ეკლესიის მეორედ გაშინჯვას და
ორის წარწერილების პოვნას, რმელნიც თქუშნ არ შეგინიშნავთ..."
(წერ. 4, 1849 წ. 17 მარტი).

უფრო მოგვიანებით გაგზავნილ წერილში ვკითხულობთ: „დღეს
თხუთმეტსა (1849 წ. ოქტომბერს, - ე. ხ.) გიახლებით გორიდამ
აღმოსავლეთის მხარესა მტკვარ გაღმა მარჯვნივ და ვინყებ სი-
არულს სომხითისაკენ, როგორც დარიგება მაქვს თქუშნგან..." (წერ.
6), „... 15 ოქტომბერს წიგნი მოგართვი, რომლითაც გაუწყებთ, რო-
მელ მე ვინყე სიარული მტკვარ გაღმით აღსასრულებლად თქუშნ
მიერ მინდობილებისა. ყოველივე, რაჲცა-ღა ძალ მედვა, აღვწერე
დანვრილებით სადაცა ვიარე და დღეს ამასთანავე წარმოვადგინე
ოთხი რვეული რაპორტით პირდაპირ აკადემიაში, როგორც თქუშნ
ადრე მოგწერათ" (წერ. 7, 1849 წ. 27 დეკემბერი).

მ. ბროსე ზრუნავდა დ. მეღვინეთუხუცესიშვილის სათანადო
აპარატურით აღჭურვაზედაც. ეს იყო ე. წ. დაგეროტიპი (ლითონის
ფირფიტაზე ფოტოგრაფიული ანაბეჭდის გასაკეთებელი მანქანა).
მ.ბროსემ ერთი ასეთი მანქანა დაუტოვა დიმიტრის, მაგრამ მას არ
გამოადგა: „ეს მაშინა არ გამომადგა, რომელიც დამიტოვეთ,
უქმად ძევს, მეტი მძიმეა", - წერს იგი (წერ. 2), ხოლო მომდევნო
წერილში ატყობინებს: „დაგეროტიპი მაშინა რო გთხოვეთ, ის ჩე-
მთვის ძვირი და ძნელი სატარებელი იქნება. იმის მაგიერ, თუ შე-
იძლებოდეს, სხვა მსუბუქი მიყიდეთ და ფასით მიბრძანეთ. ბევრს
განუხებ, მაგრამ მეტი ღონე არა მაქვს. მაშ, აბა, ვის მივმართო"
(წერ. 3).

დ. მეღვინეთუხუცესიშვილის მიერ ჩატარებულ სამუშაოთა შო-
რის, რომელთა შესახებ იგი ატყობინებს მ. ბროსეს, ყურადღებას
იქცევს უფლისციხის შესწავლის მიზნით გადადგმული ნაბიჯები
და გათხრებიც კი. 1856 წლის 15 დეკემბერს მიწერილ წერილში
ვკითხულობთ: „... მოწყალეო ჩემო, მიბრძანებთ უფლისციხის

აღწერის დროს ვითომცა ძვირფასი სიძველე მეშოვოს რაზემე დად ვცდილობდი შოვნას, ბევრგანაც მოვათხრევი, სადაც გონება დაეკვირვებოდა, ყველგან ვკითხულობდი და ვეძებდი ძველს აქაურს ნივთიულობას, ამით მაინც მივხვედრილიყავი რა ხალხს უცხოვრია ოდესმე აქ, მაგრამ სრულიად ამაო იყო ჩემი შრომა. თუ შეიძლება საკუთარი აღწერა შესდგეს ამ ძველს ნაქალაქეზე, ისევ ქართლის ცხოვრებიდამ უნდა გამოიკრიფოს. რაც პაზრი მქონდა და მიპოვნია ამ უფლისციხეზე, „კავკაზშია“ დაბეჭდილი, რომელსაც თქუშნც ნაიკითხავდით მაშინვე. შემდგომ კი აღარ მისაქმია რა“ (ნერ. 16).

ეს იყო ამ შესანიშნავი ისტორიული ძეგლის შესწავლის პირველი ცდები, ხოლო მისი საფუძვლიანი არქეოლოგიური გამოკვლევა, წერილობითი წყაროების შუქზე, რის აუცილებლობაზე ლაპარაკობდა დ. მეღვინეთუხუცესიშვილი, უკვე ჩვენს დროს გახდა შესაძლებელი.

არ შეიძლება არ აღინიშნოს მ. ბროსესა და დ. მეღვინეთუხუცესიშვილის ურთიერთობაში პეტერბურგში დაბეჭდილი ქართველოლოგიური ლიტერატურის საქართველოში გავრცელებაზე ზრუნვაც. ერთერთ წერილში დ. მეღვინეთუხუცესიშვილი ატყობინებს მ. ბროსეს: „რაც აკადემიას ქებაძისათვის გამოუგზავნია წიგნები გასასყიდლად ჩუშნ ვიანგარიშეთ: ფრანციცულად ქართული ისტორია იყო 22 წიგნი და ცალი, ამისი გაიყიდა თორმეტი (იგულისხმება „ქართლის ცხოვრების ბროსესეული თარგმანი - ე. ხ.). ქართულად ქართლის ცხოვრება იყო 26 წიგნი, ამისა გაიყიდა ოცდახუთი წიგნი. ატლასი თავის წიგნებით იყო 35 წიგნი, ამისი გაიყიდა 11 წიგნი (იგულისხმება ბროსეს მოგზაურობის ატლასი და ანგარიშები - „რაპორტები“ - ე. ხ.). ვახუშტის გეოგრაფია იყო ოცი წიგნი, ამისი გაიყიდა 18 წიგნი. ქართული ლექსიკონი (დ.ჩუბინაშვილისა - ე. ხ.) იყო 35 წიგნი. ამისი გაიყიდა 17 და დანარჩენი აქვს ქებაძეს.“ ქვემოთ საუბარია ფულის შეკრებასა და აკადემიისათვის ანგარიშის წარდგენაზე (ნერ. 13). ამ წიგნებზე საუბარი სხვა წერილებშიც არის მოცემული.

საქართველოში იმხანად არსებულ არაბელსაყრელ პირობებში

დ.მელვინეთუხუცესიშვილს ვერ მოუხერხდა გაელრმაგებინა თავისი საქმიანობა ქართულ სიძველეთა შეკრება-შესწავლის ხანით. იგი იძულებული შეიქნა დაბრუნებოდა ჩინოვნიკურ სამსახურს, მაგრამ მან მისგან იძულებით მიტოვებულ სარბიელზე გზა დაულოცა ახალგაზრდა თაობას, კერძოდ დიმიტრი ბაქრაძის სახით, რომელიც წარუდგინა კიდეც მარი ბროსეს. იმავე წერილში, სადაც უფლისციხეზე იყო ლაპარაკი, დ. მელვინეთუხუცესიშვილი განაცხადებს: „ნაცვლად უფლისციხის აღწერისა, გთხოვთ ეს აღწერა მიიღოთ ერთის კარგი ყმანვილი კაცისაგან, რომელსაც დიდი სასოება აქუს თქუწნხედ და სურს დაახლოვება თქუწნთან. ეს გახლავთ ტიტულარნის სოვეტნიკი დიმიტრი ბაქრაძე, რომელმან დაასრულა კურსი მოსკოვის დუხოვნის აკადემიაში და ახლა აქ გორში უეზდნის უჩილიშჩის სმოტრიტელის თანამდებობას აღასრულებს. ამან დასწერა ძველი მესხეთი და ლაზიკა, „კავკაზში“ დაბეჭდილი. ეს ხელმძღვანელობს თქუწნ შედგენილს აქაურს მოგზაურობას და ქართლის ცხოვრებას. დიად დიდი შრომის მოყვარეა და ცდილობს საქართველოს სიძველეთა განცხადებას. რადგანაც ეს ჩემი საკუთარი მეგობარი არის, თვთ ვერ იკადნიერა წერილის მორთმევა და მე მთხოვა მოგართოთ ამისი შრომა. როგორც მიიღებთ, გთხოვთ უმორჩილესად თქუწნის წერილით ღირსეყოთ, ამან კიდეც გაგზავნა ეს დასაბეჭდად, თქუწნ შემოგწირათ, „ცისკარში“, რომელიც იწყებს გამოცემას მომავლისა იანვრიდამ“ (წერ. 16).

მარი ბროსესა და დიმიტრი ბაქრაძის ურთიერთობა და თანამშრომლობა ცალკე დიდი და მეტად საინტერესო თემაა. იგი გვიქმნის წარმოდგენას იმაზე, თუ როგორ ეყრება საფუძველი ახალი დროის ქართულ ისტორიოგრაფიას, რომლის სათავესთან იდგა მ. ბროსე, ხოლო ერთერთი დამაგვირგვინებელი იყო დ. ბაქრაძე. თვით მ. ბროსეს ძალზე გაუჭირდებოდა, რომ არ ჰქონოდა მხარდაჭერა და ხელისშეწყობა ქართველი საზოგადოებრიობის, პირველ რიგში კი თეიმურაზ ბატონიშვილის მხრივ. ბროსე თვითონ

აძლედა სტიმულს ქართველ მოღვაწეებს, დაინტერესებულებს, შეეგროვებინათ და შეესწავლათ ქართული სიძველეები და, ამასთანავე, მათთან თანამშრომლობის გარეშე არ წარმოედგინა თავისი მუშაობა, რისი არაერთი მაგალითი გვაქვს.

თეიმურაზ ბატონიშვილის, პლატონ იოსელიანის და დიმიტრი მელვინეთუხუცესიშვილის ურთიერთობა მარი ბროსესთან, ცხადია, არ ამოსწურავს ასევე დიდ თემას: „მარი ბროსე და ქართველი საზოგადოებრიობა“, რადგან წრე ამ საზოგადოებისა გაცილებით ფართოა (მითუმეტეს თუ საკითხზე მხოლოდ წერილებით ვიმსჯელებთ). მაგრამ სხვადასხვა ასაკის და ხასიათის ამ სამი წარმომადგენლის ბროსესთან ურთიერთობის მაგალითი გვაძლევს საკმაოდ ნათელ სურათს იმ სულიერი სიახლოვის, ინტერესთა დამთხვევის და შემოქმედებითი თანამშრომლობისა, რომელნიც აერთიანებდა „უცხოელ“ მეცნიერსა და ქართველ მამულიშვილებს.

წარსულის ფურცლები

ტომები, ხალხები, სახელმწიფოები
გაძრა, ნიბნი კი დარჩა.

ალექსანდრ გერცენი

ქიზნაობა
იგნუსაძე

დავით ბაგრატიონის შრომების სია

დავით ბაგრატიონის შრომების სია დაცულია რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტის ქართულ ხელნაწერთა ფონდში (სანქტ-პეტერბურგში)¹. ხელნაწერში სიის შემდგენლის ვინაობა და მისი დაწერის თარიღი აღნიშნული არ არის. როგორც ხელნერის მიხედვით ირკვევა, სია დაწერილია თეიმურაზ ბაგრატიონის მიერ. ის უნდა იყოს სიის შემდგენელიც, ვინაიდან დასახელებულ სიას ხელნაწერში მოსდევს თეიმურაზის მიერ შედგენილი და მის მიერვე დაწერილი საკუთარი ნაშრომების სია. ამდენად „დავით ბაგრატიონის შრომების სია“ თეიმურაზის ავტოგრაფს წარმოადგენს.

დავითის ნაშრომების სია თეიმურაზს უნდა შეედგინა არაუადრეს 1919 წლის 14 ნოემბრისა, რადგან დავითის გარდაცვალების (1819 წლის 13 მაისი) შემდეგ მისი ბიბლიოთეკა გადავიდა თეიმურაზის ხელში და დავითის წიგნსაცავის წიგნებზე ხშირად გვხვდება თეიმურაზის მინაწერები აღნიშნული თარიღით.² როგორც ჩანს, თეიმურაზი მაშინ შედგომია გარდაცვლილი ძმის ბიბლიოთეკის განხილვას. ამ დროს თეიმურაზი პეტერბურგში ცხოვრობდა და, მაშასადამე, სიაც იქ არის შედგენილი.

სიაში ჩამოთვლილია დავით ბაგრატიონის ორიგინალური და ნათარგმნი თხზულებანი, სულ 13 დასახელება. ესენია სხვადასხვა შინაარსის ნაშრომები: ისტორია, ფილოსოფია, ღვთისმეტყველება, სამართალი, ენათმეცნიერება, გეოგრაფია და ფიზიკა. თარგმანე-

¹ H 27, ფ. 72v-73r.

² E 39, ფ. 1r; H26, ფ. 2v; M26, ფ. 21v და სხვ.

ბში მოხსენიებულია მხატვრული თხზულებაც - „რომანიჲსკი პისმა“¹. თარგმანები შესრულებულია რუსული და სპარსული ენებიდან, რის შესახებაც ზოგჯერ სათანადოდ არის აღნიშნული. თარგმანები სიაში გამოყოფილია ცალკე ნომრებით (NN 7-13).

თეიმურაზის მიერ შედგენილი სია სრული არ არის. ჯერ ერთი, სიაში დასახელებულია დავითის ხელნაწერი შრომების ნაწილი, მეორე - მასში დასახელებული უნდა იყოს დავითის მხოლოდ ის ნაშრომები, რომლებიც თეიმურაზის ბიბლიოთეკაში მოხვედრილა. ე. ი. სიაში დასახელებული ნაშრომები აღწერილია *de visu*. ამიტომ ეს ნუსხა საინტერესოა არა მარტო ისტორიული თვალსაზრისით, მას დიდი მნიშვნელობა აქვს შემდგომი მეცნიერული კვლევა-ძიებისათვის. დავითის შრომების სია საინტერესოა, აგრეთვე, ქართული ბიბლიოგრაფიის ისტორიის შესასწავლად.

სიის შემდგენელი თეიმურაზ ბაგრატიონი იყო ფართო განათლების მქონე, ქართული მწერლობისა და ისტორიის კარგი მცოდნე, დაუღალავად მოღვაწეობდა ქართული კულტურისა და მეცნიერების საკეთილდღეოდ. თეიმურაზი საქმიან ურთიერთობაში იყო თავის უფროს ძმასთან, დავითთან და საფუძვლიანად იცნობდა მის სამეცნიერო-ლიტერატურულ მოღვაწეობას. დავითის გარდაცვალების შემდეგ მისი ნაშრომების გარკვეული ნაწილი გადავიდა თეიმურაზის ხელში. ყოველივე ეს უფლებას გვაძლევს, სავსებით ვენდოთ თეიმურაზ ბაგრატიონის მიერ შედგენილ სიას და ის გამოვიყენოთ, როგორც პირველწყარო, დავით ბაგრატიონის ლიტერატურული მოღვაწეობის შესწავლისას.

[დავით ბაგრატიონის შრომების სია]

რაც ნეტარადხსენებულს სრულიად საქართველოს უფლისწულს მეფის გიორგი მეათცამეტის პირმშოს ძეს დავითს სიცოცხლესა შინა თვისსა ნი-

განი უღვნიეს, ქვემოთ ამისა დაინერების:

1. სიმოლო¹, მართლმადიდებელთა აღმოსავლეთისა ეკლესიისა აღსარება.

2. ღრამმატიკა.

3. კატილორია.

4. სჯულები ქართული.

5. ისტორია შემოკლებული, რომელსა ნარკვევი ეწოდების.

6. საქმითი, ესე იგი პრაქტიკური ფიზიკა.

ს თ ა რ გ მ ნ ა

7. გეოგრაფია.

8. არტ[ი]ლერია.

9. რომანიული ბარათები (რომანიჩესკი პისმა).

10. ანსილონის ნიგნი „იესტეტიკა“, რუსულისაგან სთარგმნა.

11. ნიგნი მონტესკუსი „სჯულთათვის“, რუსულისაგან სთარგმნა.²

12. სიტყვისგებანი თეოფილაქტეს მიმართ ფილარეტის მიერ, რომელთამე საგანთა ზედა ანსილონის აზრთასა და თეოფილაქტესგან განმართლება აზრ[თა] მათთა, რომელსცა ნარუგზავნა თვისსა ოსტატსა დავით რეკტორსა³ საქართველოსა შხოლათასა ალექსის ძეს ფილოსოფოსსა.

13. ნადირშაის ცხოვრება, სთარგმნა სპარსულისაგან ენისა.

დავით ბაგრატიონის ნაშრომების სიაში დასახელებული ორიგინალური ნათარგმნი ლიტერატურის დაძებნა მთლიანად ხერხდება. განვიხილოთ ისინი ცალ-ცალკე:

ორიგინალური თხზულებებიდან სიაში პირველ ნომრად დასახელებულია „სიმოლო“. ეს თხზულება მოხსენიებულია თეიმურაზ ბაგრატიონის ნიგნსაცავის კატალოგშიც: „შემოკლებული აღსარება მართლმადიდებლობითისა სარწმუნოებისა“. ⁴ აღნი-

¹ ხელნაწ.: სიმოლო.

² ხელნაწ.: სთარგმნა.

³ ხელნაწ.: დავით დირეკტორსა.

⁴ თ. ბაგრატიონი, ნიგნი საღმრთონი და საერონი ქართულისა ენისანი (ნიგნი: გ. შარაძე. თეიმურაზ ბაგრატიონი - ბიბლიოგრაფი და კოლექციონერი. 1974, გვ.

შნული ნაშრომი დაცულია ხელნაწერების სახით.¹

მეორე ნომრად სიაში დასახელებულია „ღრამმატიკა“. აღნიშნული ნაშრომი მოხსენიებულია თ. ბაგრატიონის წიგნსაცავის კატალოგსა (N 116) და გაზეთ „დროებაში“. ² ავტორის სიტყვით, ნაშრომს „ენოდების საფუძველი სიბრძნისა, გინა კლიტე მეცნიერებისა“. ის წარმოადგენს ქართული სალიტერატურო ენის გრამატიკის სახელმძღვანელოს. დაწერილია კითხვა-მიგების სახით. შედგება 12 თავისა და ფილოსოფიური ხასიათის დანართებისაგან. დაცულია ხელნაწერების სახით.³

სიაში მესამე ნომრად დასახელებულია „კატილორია“. დავითის ეს თხზულება ცნობილია „შემოკლებული კატილორიის“ სახელწოდებით. ასევეა მითითებული თეიმურაზის კატალოგში: „კატილორია დიალექტიბრივი შემოკლებული“ (N 127). იგი წარმოადგენს XVIII საუკუნის სომეხი ფილოსოფოსის სიმეონ ჯულაეცის (ჯულფელის) თხზულების შემოკლებულ გამოცემას, როგორც ეს აღნიშნულია ავტორის მიძღვნაში ფარნაოზ ბატონიშვილისადმი („ვიმხარკე სვიმეონისი ესე კატილორია“...). დაწერილია კითხვა-მიგების სახით. თხზულება შედგება 28 თავისაგან. დაცულია ხელნაწერების სახით.⁴

მეოთხე ნომრად დასახელებულია „სჯულები ქართული“. თეიმურაზის კატალოგში (N 190) მოხსენიებულია შემდეგნაირად: „განწე-

91-134), N8.

¹ ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა (S კოლექცია), ტ. IV. 1965, გვ. 41; ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმის ხელნაწერთა აღწერილობა, ტ. II. შედგ. ე. ნიკოლაძის მიერ. – თბ., 1964, გვ. 98-99.

² „დროება“, 1878, 1 სექტემბერი, N176; 1884, 18 აგვისტო, N179 („შინაური ქრონიკა“).

³ S 3443; საქართველოს ცენტრ. არქივის ხელნაწ. N 310, N 372; Р.Орбели, Грузинские рукописи Института востоковедения. Вып. I – М.-Л., 1956, 151-152 და სხვ. (რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტის ხელნაწერებზე ქვემოთ ყველგან მითითებული გვაქვს: სანქტ-პეტერბურგი).

⁴ სანქტ-პეტერბურგი, С 17 (ავტორიზებული ნუსხა); S 253; S 4951 და სხვ.

სებათათვის სამმართველთა, მეფის ძის დავითის მიერ ქმნილნი¹ არის ცნობილი „სამართალი ბატონიშვილის დავითისა“. დავითის „სამართალი“ წარმოადგენს ვახტანგ VI-ის კანონების კრიტიკულ გადამუშავებას საქართველოს პოლიტიკური და ეკონომიკური ცხოვრების პირობების შეცვლასთან დაკავშირებით.

ძეგლი გამოცემულია.² არსებობს მისი რუსული თარგმანი, რომელიც ხელნაწერის სახით დაცულია რუსეთის მეცნ. აკად. აღმოსავლეთმცოდნეობის ხელნაწერთა განყოფილებაში.³

მეხუთე ნომრად დასახელებულია „ისტორია შემოკლებული, რომელსა <<ნარკვევი>> ეწოდების“. თხზულება თეიმურაზის კატალოგში (N 156) ასეა მოხსენიებული: „ნიგნი მცირე, რომელსაცა ნარკვევი სახელედების“. ეს ნაშრომი ლიტერატურაში გავრცელებულია „ისტორია-ნარკვევის“ სახელწოდებით.⁴ ნაშრომი შედგება ერთმანეთისაგან დამოუკიდებელი თავებისაგან, მათში გადმოცემულია ექვსი ქვეყნის – ასურეთის, სპარსეთის, საბერძნეთის, რუსეთის, რომისა და საქართველოს ისტორია. ამდენად, ძეგლი წარმოადგენს ზოგადი ისტორიის შესასწავლ ნაშრომს. ძეგლი გამოცემულია.⁵

მეექვსე ნომრად დასახელებულია „საქმითი, ესე იგი პრაქტიკური ფიზიკა“. თეიმურაზის კატალოგში (N 133) ასეა მითითებული: „ფიზიკა პრაქტიკა, გამოკრებული ერთს ყოვლად წიგნად სხვათა და სხვათა ავტორთაგან“. დავითის ავტოგრაფი დაცულია აკად. კ.კეკე-

¹ H 2330; Е.Таклаишвили. Рукописи Оксфордской библиотеки, приобретенные в Тифлисе Оливером Вардропом. Хელნაწერთა ინსტიტუტის მოამბე. III. 1961, გვ. 38. ორივე ნუსხა ავტორიზებულია. უორდროპისეული ხელნაწერიდან პირი გადააღებულია ს. გორგაძემ (H 840).

² სამართალი ბატონიშვილის დავითისა. ტექსტი გამოსცა და გამოკვლევა დაურთო დ. ფურცელაძემ. 1964.

³ სანქტ-პეტერბურგი, H24, ფ. 24r-161v. იხ. რ. თრბელის დასახ. წიგნი, გვ. 109-110.

⁴ სანქტ-პეტერბურგი, C11 (ავტორიზებული ნუსხა); H23, H883, H1189 და სხვ. ცნობა ხელნაწერზე იხ. „დროება“, 1878, 1 მარტი, N43.

⁵ დავით ბატონიშვილი. ნარკუჭვი, 1800.

ლიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტში.¹ ტექსტი გამოცემულია.² გამოცემაში გამოტოვებულია ის პარაგრაფები, რომლებიც უშუალოდ ფიზიკას არ ეხება, სამედიცინო-ბიოლოგიური საკითხების შემცველი ტექსტი დაბეჭდილი აქვს მ. შენგელიას.³

„სიაში“ მეშვიდე ნომრიდან იწყება დ. ბაგრატიონის თარგმნილი ნაშრომების ჩამოთვლა და პირველად დასახელებულია „გეოგრაფია“. აღნიშნული თარგმანი გვხვდება თეიმურაზის კატალოგშიც: „გეოგრაფია მოკლედ, რუსულისაგან მეფის გიორგის ძის დავითის მიერ ქართულად თარგმნილი“ (N 203). ეს არის „სამგზავრო გეოგრაფია“, რომელიც დავითს 1794 წელს უთარგმნია რუსულიდან. დაცულია დავითის ავტოგრაფული ნუსხა.⁴

დასახელებული შრომის რუსული დედნის სათაურია: „Дорожная география, содержащая описание о всех в свете государствах... Перевод с французского языка“. Изд. 2-е. – М., 1788.

მერვე ნომრად „სიაში“ დასახელებულია „არტილერია“. თეიმურაზის კატალოგში (N198) ვკითხულობთ: „არტილერიის წიგნი, ხელოვნება მისი და ზარბაზნის ჩამოსხმანი, რუსულისაგან ნათარგმნი...“ აღნიშნული ნაშრომი დავითს უთარგმნია 1799 წელს. ხელნაწერში მას ეწოდება „მოკლე არტილერიისა წიგნი“. ⁵ იქვე მითითებულია, რომ დედანი ყოფილა „სანქტპეტერბურლსა შინა დაბეჭდული მეორედ სამხედროსა კოლელიასა შინა, ესე იგი სამდივნოსა, 1795 წელსა.“ მოყვანილი ცნობის მიხედვით, დავითს უთარგმნია შემდეგი წიგნი „Краткия артиллерийския записки, для наставления унтер-офицеров... Печатано 2-м тиснением. – С.-Тб. печ. при

¹ H2368. ხელნაწერ S3728-ის ნაწილიც (79r-დან მოყოლებით ბოლომდე) დავითის ხელით არის გადაწერილი.

² ვ. პარკაძე, დავით ბაგრატიონი და მისი „შემოკლებული ფისიკა“. – თბ., 1954.

³ მისი შენგელია, ეტიუდები ქართული მედიცინის ისტორიიდან. – თბ., 1963, გვ. 209-247.

⁴ H 1003. სხვა ნუსხები: S 141; A 1414; საქართველოს ცენტრალური არქივის ხელნაწ. N 111.

⁵ H 2165, ფ. 86r; H 2333; სანქტ-პეტერბურგი, K8, თეიმურაზის კოლექცია.

Гос. воен. коллегии", 1795. დავითის თარგმანი დაცული ყოფილა ძრ-
ანე ბაგრატიონის ნიგნსაცავში (H 2165).

მეცხრე ნომრად დასახელებულია „რომანიული ბარათები (რომა-
ნიჩესკი პისმა)". თხზულების შესახებ უფრო ვრცელი ცნობებია მო-
ცემული თეიმურაზის კატალოგში (N 208): „ბარათნი სამიჯნურონი
(ე. ი. მიმონერანი სატრფიალონი საყვარლისა საყვარელისა მი-
მართ). ათორმეტი მიწერილობა და ათორმეტნი პასუხნი მისნი
ქართულზედ ფრიადისა ენამზეობითა და რუსულადცა ნათარგმნი
და აღბეჭდილი წელსა 1804-სა. ოდეს მეფის გიორგის პირმშო ძე და-
ვით მოინია სანკტ-პეტერბურგს საქართველოით, მას ჟამსა რუსუ-
ლად ათარგმნინა, მაგრამ ქართულად უკეთ არის. და ეს ბარათნი
(ე. ი. პერეპისკანი) მუნვე საქართველოსა ყოფასა შინა თვისსა შე-
სთხზა მეფის ძემან დავით". ხელნაწერებში თხზულებას ეწოდება
„ათორმეტნი წარწერილობანი". მისი სრული სათაურია: „ახალი
შიხი, მიმონერა საყვარლისა ანუ საყვარლისადმი, რომელნიცა ცხო-
ვრებდნენ მთასა ქვეშე კავკასიისასა... ათორმეტ წერილებად, კაცთა
უქმთათვის შესაქცეველად".¹ ნაწარმოებში მოცემულია შიხის 12
წერილი ფერძასადმი და ამდენივე პასუხი ფერიასი შიხისადმი.

მეათე ნომრად „სიაში" დასახელებულია „ანსილონის ნიგნი იე-
სთეტიკა..." თეიმურაზის კატალოგშიც (N 121) მოხსენიებულია
„იესთეტიკა ანსილიონისა. ხელოვნება უმაღლესი რიტორებისა"...
ეს არის ფრანგი მოაზროვნის ანსილიონის (1767-1837) ცნობილი
ნაშრომი, რომლის სრული სათაური ხელნაწერში ასეა: „ესთე-
ტიკებრნი განსჯანი და ანუ მეტაფისიკებრი გვარი უმაღლესისა
რიტორებისა"...² აღნიშნული შრომა დავითმა ქართულად თარგმნა
1815 წელს. თხზულება შედგება შვიდი თავისაგან. ქართულად თა-

¹ S 1496, ფ. 32r; S 1182, Q 234, Q 556 და სხვ. S 1261 ხელნაწერში მოცემულია
მარტო 12 წერილი შიხისა ფერიასადმი. 1891 წ. ნ. ლომოურმა წერა-კითხვის გამა-
ვრცელებელ საზოგადოებას შესწირა „ახალი შიხის" ხელნაწერი („დროება", 1891, 25
მაისი, N 109, - „ახალი ამბავი").

² სანკტ-პეტერბურგი, M 35 (დავითის ავტოგრაფი, მისი ნიგნსაცავის ხელნა-
წერი); H 198, H 201, H 2181, A 278; ქუთაისის ისტ.-ეთნ. მუზ. ხელ. N 216 და სხვ.

რგმნილია მთლიანად და დაერთვის მთარგმნელის შენიშვნებში. თარგმანი შესრულებულია შემდეგი გამოცემიდან: „Естетические рассуждения Г. Ансильёна члена Королевской Академии наук в Пруссии, переведены с французского языка г.г. студентами Санкт-Петербургской Духовной Академии, под руководством синодального Члена Преосвященного Феофилакта, Архиепископа Рязанского“. – С.Пб., 1813.

სიაში მეთერთმეტე ნომრად დასახელებულია „ნიგნი მონტესკუსი სჯულთათვის“. აღნიშნული შრომა თეიმურაზის კატალოგში (N 191) ასეა მოხსენიებული: „ნიგნი მონტესკუ. საზოგადოდ არსებათათვის სჯულთა (ფრიად ჩინებულთა წიგნთაგანი) და ყოველთა სხვათა და სხვათა გვართა მმართველობათა, ქმნილი ფრანცი-ცულსა ენასა ზედა ბრძნისა მონტესკუს მიერ“...

აღნიშნული თხზულება არის ფრანგი მოაზროვნის მონტესკიეს (1689-1755) „De L'esprit des lois“. ქართული თარგმანი შესრულებულია 1814 წელს პეტერბურგში. თხზულება შედგება 31 თავისაგან. ქართულად ნათარგმნია მხოლოდ 18 თავი. აქედან 12 თავი თარგმნილია რუსული გამოცემიდან,¹ რაზეც მიუთითებს ავტოგრაფულ ხელნაწერში მეთორმეტე თავის დასასრულს დავითის მინაწერი: „აქა დასრულდა თარგმანი კრამარენკოვისა“.² თავისი თარგმანის შესახებ დავითი წერს: „მრავალი შრომა შემემთხვა, ვინაიდან მთარგმნელთა არა სცოდნოდათ კარგად ფრანციცული და რუსულზე ბრჯგუდ გარდმოელოთ, რომელიც ძნელად იყო მისახვედრი მრავალი აზრი“...³ ვინაიდან დავითს არ მოსწონებია რუსული თარგმანი, თხზულების მომდევნო თავები უთარგმნია ფრა-

¹ О разуме законов сочинение г.Монтескюия, Переведено с французского Василием Крамаренковым. Т.1. Санкт-Петербург, 1775. მეორეჯერ დაიბეჭდა 1801 წელს. დავითი სარგებლობს მეორე გამოცემით.

² Н 26, ფ. 444v. სხვა ავტოგრაფები: სანქტ-პეტერბურგი, М 35; S 188, S 370, S 371; ავტორიზებული ნუსხა: Н 2179.

³ ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა (S კოლექცია), ტ. I, 1960, გვ. 430.

ნგული გამოცემიდან.¹

მეთორმეტე ნომრად „სიაში“ დასახელებულია „სიტყვისგებანი თეოფილაქტეს მიმართ ფილარეტის მიერ“. როგორც ზემოთ ვნახეთ, დ. ბაგრატიონმა 1815 წელს რუსულიდან გადმოთარგმნა ანსილიონის „ესთეტიკებრნი განსჯანი“. ანსილიონის შრომის ცალკეულ ფილოსოფიურ მოსაზრებებში არქიმანდრიტმა ფილარეტმა შეამჩნია სარწმუნოებისადმი შეუფერებელი აზრები, რის გამოც გამოთქვა კრიტიკული შენიშვნები. ფილარეტის საწინააღმდეგოდ გამოვიდა თეოფილაქტე (თევდორე გაბრიელის ძე რუსანოვი, 1765-1821), რომელმაც დაიცვა ანსილიონის შეხედულებები. ფილარეტისა და თეოფილაქტეს პაექრობა ანსილიონის აზრებისა და ცნებების შესახებ გადმოცემულია ასეთნაირად: ჯერ მოცემულია ავტორის (ანსილიონის) მოსაზრებები, მერე ფილარეტის კრიტიკული შენიშვნები და, ბოლოს, თეოფილაქტეს უარყოფა. შეიცავს 21 საკამათო საკითხს და დასკვნას, რომელიც დაწერილია თეოფილაქტეს მიერ. რუსული გამოცემა და ზუსტი სახელწოდება აღნიშნული ნაშრომებისა დადგენილი არ არის, რუსული ტექსტი და მისი ქართული თარგმანი დაცულია ხელნაწერის სახით.² თეოფილაქტეს ნაშრომი დავითმა გადმოთარგმნა 1818 წელს პეტერბურგში.

მეცამეტე ნომრად „სიაში“ დასახელებულია „ნადირშაის ცხოვრება, სთარგმნა სპარსულისაგან ენისა“. ეს ნაშრომი მოხსენიებულია თეიმურაზის კატალოგშიც (N 162): „ნიგნი ისტორია ნადირშაისა სპარსეთის მპყრობელისა, მირზა მეითიხანის ისტორიისაგან, თარგმნილი ადვილსასმენელს შტილზე მეფის გიორგის პირმშოს ძის დავითის მიერ“.

„ნადირ-შაჰის ისტორიის“ („თარიხ-ი-ნადირი“) ავტორია ნად-

¹ Р.Орбели. Грузинские рукописи..., I, გვ. 115. დაზუსტებას საჭიროებს ერთერთი ხელნაწერის გადამწერ გრ. წერეთლის ცნობა, თითქოს დავითს დასახელებული თხზულება „ეთარგმნა ფრანციცულიდამო“ (ხელნაწერთა აღწერილობა /H კოლექცია/, ტ. III, 1948, გვ. 362).

² სანქტ-პეტერბურგი, M 26, თეიმურაზის კოლექცია. ქართული თარგმანის სხვა ნუსხები: H 2250, H 2254, Q 766 და სხვ.

ირ-შაჰის ვეზირი მუჰამედ მეჰთი ასტრაბადელი. დავითმა ნადირმა
გადმოთარგმნა სპარსული ენიდან 1802 წელს, მირზა გურგენის ძის
ყარამან ენაკოლოფაშვილის დახმარებით. თარგმანი დაცულია
ხელნაწერების სახით.¹

„ნადირ-შაჰის ისტორია“ ქართულიდან რუსულ ენაზე გადათა-
რგმნა 1816 წელს ავთანდილ თუმანიშვილმა. ეს თარგმანი ხელნაწე-
რის სახით დაცულია რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიის აღმო-
საველეთმცოდნეობის ინსტიტუტში.²

¹ სანქტ-პეტერბურგი, M 15; H 2310, H 2104, H 590 და სხვ.

² სანქტ-პეტერბურგი, M 40.

ქართული სამოგზაურო-მემუარული მწერლობის ისტორიიდან¹

(ქართველი მწერლები რუსეთის შესახებ)

1. იოანე ბაგრატიონი

იოანე ბაგრატიონი (1762-1830) იყო ნაყოფიერი მწერალი (პოეტი, პროზაიკოსი, მთარგმნელი) და მრავალმხრივი მეცნიერი (ბუნებისმეტყველი, ისტორიკოსი, ლექსიკოგრაფი, ფილოსოფოსი, ქართული ლიტერატურის მკვლევარი და ა. შ.), გამოჩენილი სახელმწიფო და სამხედრო მოღვაწე, რომელმაც ცხოვრების მეორე ნახევარი რუსეთში (კერძოდ, პეტერბურგში) გაატარა, დაუახლოვდა იქაურ საზოგადოებრიობას, ეზიარა რუსულ-ევროპულ კულტურას; იქ დაწერა უმთავრესი ორიგინალური თხზულებანი და მეცნიერული შრომები, იქვე შექმნა (1813-1828 წწ.) ჭეშმარიტად ენციკლოპედიური ძეგლი „კალმასობა“ („ხუმარსნავლა“), რომელიც სრულად გვაცნობს ავტორის მაღალ ინტელექტუალურ დონესა და მხატვრულ ოსტატობას (3,69-96; 5,705-724).

„კალმასობის“ მთავარი პერსონაჟია ჩვენს ისტორიაში კარგად ცნობილი თეოლოგი, ფილოსოფოსი და მქადაგებელი იონა ხელაშვილი (1772-1837). ავტორი ვრცლად მოგვითხრობს მასზე, დეტალურად აღწერს მის მოგზაურობას საქართველოსა და სომხეთში, აგრეთვე, გვანვდის ცნობებს სწავლული ბერის რუსეთის სატახტო

¹ წერილი ვაგრძელება ალმანახ „მწიგნობარში“ ჩვენს მიერ ადრე გამოქვეყნებული ნაშრომისა – „ძველი ქართული სამოგზაურო-მემუარული მწერლობის ისტორიიდან“ (1997, გვ. 149-160; 1998, გვ. 89-100).

ქალაქისაკენ გამგზავრებასა და იქ ცხოვრებაზე.¹ თხზულებაში აღწერილია ი. ხელაშვილის რუსეთს გამგზავრება ფარნაოზ ბატონიშვილთან ერთად, ჯერ ვორონეჟს, ხოლო შემდეგ მოსკოვს მისვლა, „ძველად გარდასულ ქართველებთან“ – მღვდელმთავრებსა და ერისკაცებთან შეხვედრა, იონა მროველთან სტუმრობა, დიმიტრი ბაგრატიონთან კამათი, ბოლოს, პეტერბურგში ჩასვლა და იოანე ბატონიშვილთან დაბინავება. იქ მან, ავტორის ცნობით, „განიზრახა მონასტერს სკოლასა შინა განწესება და სწავლა რუსულისა ენისა“ (159); მასპინძლის შუამდგომლობით ჩაირიცხა „სხვათა მონაფეთა თანა სკოლასა შინა“ (159), სათანადოდ განისწავლა და რუსი მიტროპოლიტის ქებაც დაიმსახურა. სხვათა შორის, იონამ მასვე უამბო ქართველ წმინდანთა თავგადასავალი და გააჟნო „ღირსნი კაცნი და მეცნიერნი თვითეულად“ (161-214).

„კალმასობაში“ ვრცლადაა აღწერილი ი. ხელაშვილის მოგზაურობა და შემთხვევითი არ არის, რომ ერთ ხელნაწერში თხზულება ასე იხსენიება – „იონა იერომონახის მოგზაურობა გინა მიმოსვლა“ (H№ 2134). მასში ძირითადად საუბარია ი. ხელაშვილის ცხოვრებასა და მოგზაურობაზე საქართველოში, შედარებით მცირე ცნობებია რუსეთში ყოფნაზე, კიდევ უფრო მწირი ცნობებია საკუთრივ რუსეთსა და რუსებზე. ი. ბაგრატიონი არ აცნობს ქართველ საზოგადოებრიობას ჩრდილოელ მეზობელ ქვეყანასა და მის მოსახლეობას (ეს არცაა მისი მიზანი). მისთვის ი. ხელაშვილის მოგზაურობის აღწერა მხატვრული ხერხი და საშუალებაა თხზულების შინაარსის გადმოსაცემად (5,710), მისთვის მთავარია არა მოგზაურის მიერ ნანახი ქვეყნების აღწერა და უცხოელთა დახასიათება, არამედ სხვადასხვა

¹ „კალმასობის“ ჩვენთვის საინტერესო ნაკვეთი, რომელშიც ეს უკანასკნელი ცნობები გვხვდება, გამოაქვეყნეს კ. კეკელიძემ და ა. ბარამიძემ (1, 155-161. ვსარგებლობთ ამ გამოცემით, გვერდებს ტექსტშივე ვუთითებთ). ოდნავი შემოკლებით გადაბეჭდა ვ. შადურმა (4, 302-304), რუსულად თარგმნა ვ. დონდუამ (9, 179-187). უკანასკნელ ხანს ოთხ ნიგნად მომზადდა „ხუმარსწავლის“ („კალმასობის“) სრული ტექსტი (9), თუმცა ჯერჯერობით მხოლოდ ორი ტომია გამოცემული.

ტიპის ცხოვრებისეულ სურათთა წარმოჩენა.

„კალმასობა“, მართალია, შეიცავს ქართველი მწერლის რუსეთში მოგზაურობის აღწერას და, ამდენად, იგი რამდენადმე სამოგზაურო ჟანრის თხზულებაა, მაგრამ მოგზაური (ი. ხელაშვილი) პერსონაჟია და არა მწერალ-მემუარისტი. არსებითად, ამით განსხვავდება „კალმასობა“ სამოგზაურო-მემუარულ თხზულებათაგან, თუმცა თავისი მიზანდასახულობითა და კომპოზიციით გამორჩეული ადგილი უჭირავს ქართული ლიტერატურის ისტორიაში (2; 6; 7).¹

დამოწმებული წყაროები და ლიტერატურა

1. იოანე ბატონიშვილი, კალმასობა, II, კ. კეკელიძისა და ა. ბარამიძის რედაქციით. – თბ., 1948.
2. მახათაძე ნ., იოანე ბატონიშვილისა და იონა ხელაშვილის ლიტერატურული ურთიერთობისათვის, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის სმგ მოამბე, 1962, №1, გვ. 202-218.
3. რუხაძე ტ., ქართული ეპოსი „გარდამავალი ხანის“ ლიტერატურაში. – თბ., 1939.
4. ქართველი მწერლები რუსეთის შესახებ, შემდგენელი ვ. შადური. – თბ., 1962.
5. ქართული ლიტერატურის ისტორია, II, (XII-XVIII სს.). – თბ., 1966.
6. ჯამბურია კ., „კალმასობის“ მხატვრული კონსტრუქცია. – „კრიტიკა“, 1983, №4, გვ. 149-161.
7. ჯამბურია კ., „კალმასობის“ ჟანრობრივი თავისებურებები. – „მაცნე“ (ელს), 1984, №3, გვ. 65-77.

¹ ქართულ სამოგზაურო-მემუარულ მწერლობაში კალამი სცადა იოანე ბაგრატიონის ვაჟმა – გრიგოლმაც (1790-1830), პოეტმა, მთარგმნელმა, ბიბლიოფილმა, ანთოლოგიების შემდგენელმა, რუსეთის არმიაში სამსახურისას, კერძოდ, ევროპაში ლაშქრობის დროს (1815 წ.) მან დაიწყო „მოგზაურობის“ წერა. მოღწეულია ნ ფურცელი („მოგზაურობა პეტერბურგიდან ვილნომდე“ – H №2178). მასში რუსეთსა და რუსებზე მნიშვნელოვანი და საყურადღებო არაფერი წერია.

8. იოანე ბატონიშვილი, ხუმარსნაელა (კალმასობა), ტექსტი გამოხატვის მად მოამზადეს ც. კახაბრიშვილმა და ც. კიკვიძემ, წგნ. I. – თბ., 1990; წგნ. II. – თბ., 1991.

9. Царевич Иоани, Калмасоба или Хождение по сбору. Перевод с грузинского, введение и комментарии В.Дондуа. – Тб., 1945.

2. რაფიელ დანიბეგაშვილი

ქართველ მწერალ-მოგზაურთა შორის, რომლებმაც ცხოვრების უკანასკნელი წლები რუსეთში გაატარეს და შემოგვინახეს ცნობები ამ ქვეყანაზე, გამორჩეული ადგილი უჭირავს რაფიელ დანიბეგაშვილს (XVIII-XIX სს.), რომელმაც ქართლ-კახეთის სამეფო კარისა და მოგვიანებით რუს ხელისუფალთა დავალებით სავაჭრო-ეკონომიკური, სამხედრო-დაზვერვითი თუ პოლიტიკურ-დიპლომატიური მიზნით ხუთჯერ იმოგზაურა აღმოსავლეთის ქვეყნებში (პირველად – 1795-1796 წწ.; მეორედ – 1797-1798 წწ.; მესამედ – 1799-1813 წწ.; მეოთხედ – 1815-1820 წწ.; მეხუთედ – 1822-1827 წწ.). მესამე მოგზაურობის შემდეგ, როგორც ჩანს, 1813-1815 წლებში, მოსკოვში ყოფნისას, მან თავისი ჩანაწერები წესრიგში მოიყვანა, ლიტერატურულად დაამუშავა, ქართულიდან რუსულ ენაზე თარგმნა (ალბათ, მოსკოველ თანამემამულეთა დახმარებით) და მოკლე სახელწოდებით – „მოგზაურობა ინდოეთში“ – გამოაქვეყნა (10). თხზულება შემდეგ არაერთხელ დაიბეჭდა (11; 2,93-110; 12, 13-38). რამდენჯერმე ითარგმნა ქართულად (1; 2,9-53; 3), ითარგმნა აგრეთვე ინგლისურად (12, 145-168) და ჰინდი ენაზე (12,71-100).

„მოგზაურობა ინდოეთში“ სამოგზაურო-მემუარული ჟანრის დიდად საყურადღებო ძეგლია. ის გვანვდის ცნობებს ავტორის მოგზაურობაზე რამდენიმე ქვეყანაში (თურქეთში, ერაყში, ინდოეთში, ბირმაში, ჩინეთში, რუსეთში და ა. შ.) შემდეგი მარშრუტით: თბილისი - ახალციხე - არზრუმი - მოსული - ბალდადი - ბასრა - მასკატი - ბომბეი - კოლომბო - მადრასი - პეგუ - კალკუტა - დელი - ლაჰორი - ქაშმირი - ტურფანი - სემიპალატინსკი - ომსკი - მაკარია - მოსკოვი. რო-

გორც აღნიშნავენ, ის არაა პილიგრიმის ჩანაწერები, არც მოგზაურის დღიური, არც დიპლომატის ელჩობის მასალები, იგი უმნიშვნელოვანესი მოგზაურობის აღწერაა, რომლითაც ავტორი გვაცნობს უცხო ქვეყნებს, მათ სახელმწიფოებრივ-პოლიტიკურ მდგომარეობასა და სოციალურ-ეკონომიკურ ვითარებას, ეთნოგრაფიულ ყოფასა და ბუნებრივ-კლიმატურ პირობებს, სარწმუნოებრივ ვითარებასა და მორალურ-ზნეობრივ ნორმებს, ვაჭრობის ორგანიზაციასა და სოფლის მეურნეობას, ინგლისელ კოლონიზატორთა ძალმომრეობასა და ადგილობრივი მოსახლეობის ექსპლოატაციას. სამეცნიერო ლიტერატურაში გავრცელებული და დამკვიდრებული აზრით, რ. დანიბეგაშვილის მოგზაურობა აღმოსავლეთის ქვეყნებში ღირსშესანიშნავი მოვლენაა მსოფლიოს მოგზაურობათა ისტორიაში, ხოლო მისი „მოგზაურობა ინდოეთში“ ძვირფასი სამოგზაურო-გეოგრაფიული ძეგლია.¹

სამწუხაროდ, ამ შესანიშნავ წიგნში ცნობები ავტორის ყოფნაზე საკუთრივ რუსეთში, ძალზე ძუნწად არის მოწოდებული. სახელდობრ, აღნიშნულია, რომ ხანგრძლივი მოგზაურობის შემდეგ რ. დანიბეგაშვილი ჩავიდა ომსკის ციხესიმაგრეში და შეხვდა ციმბირის ხაზის უფროსს, გენერალ გ. გლაზენაპს (რომელსაც ქართველი მოგზაური დიდი პატივითა და მადლიერებით იგონებდა); ომსკიდან წავიდა მაკარიას (ყოფ. ნიჟნიოვგოროდის გუბერნიაში), დაესწრო იქაურ ხალხმრავალ ბაზრობას, „სადაც ყოველი მხრიდან თავმოყრილი დიდძალი ხალხი ვაჭრობდა“. „მსგავსი ბაზრობა არსად მინახავსო“, – წერდა გაოცებული მოგზაური-ვაჭარი, იქიდან იგი წავიდა მოსკოვს, დიდად გაიხარა ძველი სატახტო ქალაქის ხილვით და თავისი აღტაცება შემდეგი სიტყვებით გამოხატა: „ბოლოს, განგების წყალობით, მეღირსა მოსკოვის ხილვა, გული, რომელიც უკვე დიდი ხანია ილტვოდა რუსეთის ამ სახელგანთქმული ძველი

¹ გარდა დასახელებულ პუბლიკაციათა წინასიტყვაობებისა იხ. აგრეთვე, 4,108-124; 5,66-71; 6; 7,29-32; 8; 9; 13,124-131; 14.

დედაქალაქის ნახვის ძლიერი სურვილით, ბოლოს და ბოლოს დავეშავე ყოფილდა და ეს კმაყოფილება მით უფრო აღმაფრთოვანებელი იყო, რომ მე საკუთარი თვალთ ვიხილე ის დიდებული შენობები, ის უზარმაზარი ტაძრები და კოშკები, მცხოვრებთა ის სიმრავლე, მათი ის სიმდიდრე, ის კეთილგონივრული ფუფუნება და, რაც ყველაზე ძვირფასია, გონებათა ის განათლებულობა, გულთა ის ღმობიერება და სიკეთე, ის სტუმართმოყვარეობა და თავაზიანობა, რომელთა შესახებ აქამდე მხოლოდ მსმენოდა თვით უშორეს ქვეყნებში" (3,39).

მოსკოვში ჩასვლისას რ. დანიბეგაშვილის უპირველესი სურვილი იყო „საიმპერატორო უდიდებულესობის სასახლის ხილვა“; „კეთილისმყოფელთა საშუალებით“ აისრულა სურვილი, დაათვალიერა სასახლე, სადაც იხილა „უამრავი პატიოსანი თვალი, ოქრო და ვერცხლი“, „მდიდრულად შემკული ტახტები და მზის სხივებით გაბრწყინებული გვირგვინები“, შეექმნა შთაბეჭდილება, რომ იქ თავმოყრილი იყო „ბუნების ყველა საუნჯე“ (3,40).

აი, თითქმის ყველაფერი, რაც რ. დანიბეგაშვილის ნიგნში გვხვდება ჩვენთვის საინტერესო საკითხზე.

დამოწმებული წყაროები და ლიტერატურა

1. დანიბეგაშვილი რ., მოგზაურობა ინდოეთში, თარგმნა, წინასიტყვაობა და დამატებანი შენიშვნებითურთ დაურთო ს. იორდანიშვილმა. – თბ., 1950.
2. დანიბეგაშვილი რ., თერამეტი წელი აზიის ქვეყნებში. რაფიელ დანიბეგაშვილის მოგზაურობა, თარგმნა, რედაქცია, შენიშვნები, ბიბლიოგრაფია და ნარკვევი ლ. მარუაშვილისა. – თბ., 1963.
3. დანიბეგაშვილი რ., ოცდაშვიდი წელი აზიის ქვეყნებში. ქართველი აზნაურის რაფიელ დანიბეგაშვილის მოგზაურობანი, თარგმნა, წინასიტყვაობა, შენიშვნები, ახალი მასალები და ფოტოილუსტრაციები დაურთო გ. ზარდალიშვილმა. – თბ., 1971.

4. ზარდალიშვილი გ., გამოჩენილი ქართველი მოგზაურები და გეოგრაფები. – თბ., 1966.

5. ზარდალიშვილი გ., გამოჩენილი ქართველი მოგზაურები. – თბ., 1958.

6. კიკვაძე ა., რ. დანიბეგაშვილის „მოგზაურობა ინდოეთში“, სოხუმის სპი შრომები, X-XI (1958), გვ. 275-283.

7. მარუაშვილი ლ., XVIII საუკუნის ქართველი გეოგრაფები და მოგზაურები. – თბ., 1954.

8. მარუაშვილი ლ., ქართველი მოგზაური რაფიელ დანიბეგაშვილი და მისი ცნობები ინდოეთის, ბირმისა და ჩინეთის შესახებ. – თბ., 1956.

9. მესხია შ., რაფიელ დანიბეგაშვილი. – „ლიტერატურა და ხელოვნება“, 13.XI. 1949, №45(280).

10. [Данибегашвили Р.И.], Путешествие в Индию грузинского дворянина Рафаила Данибегова. Перевод с грузинского. _ М., 1815.

11. [Данибегашвили Р.И.], Путешествие Рафаила Данибегашвили. Очерк, комментарии и библиография Л.И.Маруашвили. – М., 1961.

12. [Данибегашвили Р.И.], Путешествия Рафаила Данибегашвили в Индию, Бирму и другие страны Азии (1795-1827). Очерк, комментарии и библиография Л.И.Маруашвили. _ М., 1969.

13. Маруашвили Л.И., Вахუшти Багратиონი, его Предшественники и современники, _ М., 1956.

14. Орбели Р.Р., К литературной истории "Путешествия в Индию" Рафаила Данибегова, "Страны и народы Востока", V (1967).

დავით კარიჭაშვილი - რედაქტორ-გამომცემელი და ქართული გაჭდვითი სიტყვის ისტორიკოსი

დავით კარიჭაშვილი სრულიად ახალგაზრდა გამოვიდა სამოღვაწეო ასპარეზზე. საფრანგეთიდან სამშობლოში დაბრუნებულს, შეიძლება ითქვას, უკვე განსაზღვრული ჰქონდა თავისი მოქალაქეობრივი პოზიცია, მრწამსი, ის ჭეშმარიტი ღირებულებები, რომელსაც მან მთელი ცხოვრება მიუძღვნა.

[დაიბადა 1862 წელს, გორის რაიონის სოფელ ხიდისთავში. 1880 წელს დაამთავრა თბილისის სასულიერო სემინარია. ამავე წელს ჩაირიცხა პეტერბურგის უნივერსიტეტის ისტორია-ფილოლოგიის ფაკულტეტზე. 1883 წლიდან ლექციებს ისმენდა ჟენევისა და პარიზის უნივერსიტეტებში. 1885 წლიდან უკვე სამშობლოშია. აქედან იწყება მისი პედაგოგიური, სამეცნიერო და საზოგადოებრივი მოღვაწეობა. დავით კარიჭაშვილი იყო აქტიური წევრი და ხელმძღვანელი მუშაკი ქმნე გამავრცელებელი საზოგადოების და საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფო საზოგადოებისა. შექმნა საინტერესო ნარკვევები ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიაში („მუშანიკის წამება“; „ვინ არის კალმასობის ანუ ზუმარსნავლად ნოდებული ქართული ენციკლოპედიის ავტორი“; „იონა ხელაშვილი“; „იოსებ ზილიხანიანი“; „ვეფხისტყაოსნის შედგენილობა...“); ენათმეცნიერებაში („ქართული ენის გრამატიკა“, ...), საქართველოს ისტორიასა („საქართველოს მოკლე ისტორია“, „დავით კუროპალატის გენეალოგია“, „ვინ არის სუმბატის ქრონიკის ავტორი“; მონოგრაფიებსა და წერილებში შეეხო ორმოცამდე ისტორიულ საკითხს) და ლექსიკოგრაფიაში („ქართულ-რუსული ლექსიკონი“; „თურქულ-არაბულ-სპარსული სიტყვები. ხმარებულნი ქართულ ენაში“; „თუშურს ლექსებში ნახმარი სიტყვების განმარტება“).

გარდაიცვალა 1927 წელს. დაკრძალულია დიდუბის პანთეონში.]

ბუნებრივია, რამდენიმე წლით სამშობლოს განშორებული და შემდეგ დაბრუნებული კაცის თვალი უკეთ ამჩნევს რა ცვლილებები მოხდა ქვეყანაში. დავით კარიჭაშვილმა თავისი შთაბეჭდილებები ქართული საზოგადოებრივი ცხოვრების იმ სურათზე, რაც თვალწინ

გადაეშალა საქართველოში ჩამოსულს, შესანიშნავად გადმოსცა მე-
 გობრისადმი მიწერილ ღია წერილში „საქებართა ქებანი“ (4). აქ წა-
 მოჭრილ უამრავ პრობლემას შორის დ. კარიჭაშვილმა განსაკუთრე-
 ბული სიმწვავით დასვა ქართული სალიტერატურო ენისა და ქა-
 რთული წიგნის გამოცემის საკითხები. ამ უკანასკნელს სპეცი-
 ალური წერილიც მიუძღვნა ოდნავ მოგვიანებით. წერილში, „ჩვენს
 წიგნთა გამომცემლობაზე“, დ. კარიჭაშვილი აღნიშნავდა, რომ I
 მსოფლიო ომმა გარკვეულწილად ხელი შეუწყო ბეჭდური პროდუ-
 კციის გავრცელებას მოსახლეობის ფართო მასებში, რადგანაც ხა-
 ლხს სჭირდებოდა ინფორმაცია, სურდა გაეგო, რა ხდებოდა ქვეყა-
 ნაში, და საერთოდ, მსოფლიოში. ამის შემდგომ კი წიგნს (და, ზო-
 გადად, ბეჭდურ პროდუქციას), საზოგადოების ყურადღება რომ მი-
 ეპყრო და გამომცემელი ამაოდ არ დამშვრალიყო, დ. კარიჭაშვილი
 აუცილებელ პირობად მიიჩნევდა, რომ მას საზოგადოების ინტერე-
 სები და მოთხოვნილებები დაეკმაყოფილებინა, პირველ ყოვლისა,
 იმ სოციალური და ეკონომიკური პრობლემებიდან გამომდინარე,
 რომელიც ხალხს განსაკუთრებით აწუხებდა. „... იმას აქვს მოთხო-
 ვნილება, რომ გაიგოს შინაური ამბები... როგორ უნდა იცხოვროს,
 რომ მშვიერი არ მოკვდეს, იმას უნდა გაიგოს რად არის ასე ღარიბი,
 როგორ უშველოს თავის თავს... როგორ უნდა მოახერხოს, რომ გა-
 მოვიდეს იმ ვალისა და ვახშისაგან, რომელშიც დიდი ხანია ჩავა-
 რდნილია“, – წერდა დ. კარიჭაშვილი (3). იგი იქვე შენიშნავდა, რომ
 წიგნის წარმატება ბევრად იყო დამოკიდებული თვითონ გამომცე-
 მელზე, მისი განათლებისა და მომზადების დონეზე. „ჩემის აზრით,
 გამომცემელი თვითონაც გონებით გახსნილი და ზნეობითაც პატი-
 ოსანი და მაღლა მდგომი კაცი უნდა იყვეს. ის უნდა კარგად იცნო-
 ბდეს იმ წიგნს, რომელსაც თვითონა სცემს.“

კიდევ ერთი პირობა უნდა დაკმაყოფილებულიყო წიგნის სათა-
 ნადოდ გამოცემისათვის. საჭირო იყო გარკვეული სახსრები.
 რადგან მაშინდელი წიგნის გამომცემელნი დიდ ხელმოკლეობას

განიცდიდნენ, დ. კარიჭაშვილმა დაინტერესებულ პირებს შესთავაზა წინადადება, შექმნილიყო წიგნის გამომცემელთა საზოგადოება, რომლის წევრები საჭირო თანხას შეკრებდნენ და ამ გზით წიგნის გამოცემის საქმე რამდენადმე დაწინაურდებოდა.

თვითონ დ. კარიჭაშვილის ინიციატივით არაერთი წიგნის გამოცემა განხორციელდა. 1895 წელს მან ექვთიმე თაყაიშვილთან ერთად გამოსცა ნიკოლოზ ბარათაშვილის ლექსები და წერილები. დ. კარიჭაშვილი და ე. თაყაიშვილი მაქსიმალურად შეეცადნენ გამოცემა მაღალ დონეზე შესრულებულიყო. მათ ხელთ ჰქონდათ პოეტის ლექსების სამი ხელნაწერი (ავტოგრაფი):

1. (ეგრეთ ნოდებული) ე. თაყაიშვილის ვარიანტი, 2. კნენია ბარბარე ვეზირიშვილისა და 3. ვალერიან გუნიას ვარიანტები. ამ ხელნაწერთა აღწერილობას წარმოგიდგენს წერილი „ცნობები თ. ნ. ბარათაშვილის ავტოგრაფების შესახებ“ (1, X-XVI), წიგნში მოთხრობილია აგრეთვე ნიკოლოზ ბარათაშვილის ცხოვრების ამსახველი ეპიზოდები („ნ. ბარათაშვილის ბიოგრაფიის მაგიერ“) (1, I-IX). უნდა ითქვას, რომ გამოცემა ძირითადად ე. თაყაიშვილის ვარიანტს დაეყრდნო, ხოლო სხვაობები, რომელმაც თავი იჩინა ბ. ვეზირიშვილის ვარიანტთან მიმართებაში, აღნიშნულია სქოლიოებში, ვ. გუნიას ვარიანტის განსხვავებები კი – წიგნის ბოლოში. გარდა ამ ავტოგრაფებისა გამოცემაში გამოყენებულია ნიკოლოზ ბარათაშვილის წერილები გრიგოლ ორბელიანის, მაიკო და ზაქარია ორბელიანების და მიხეილ თუმანიშვილის მიმართ. დ. კარიჭაშვილის და ე. თაყაიშვილის მიზანი იყო პოეტის ლექსების ეს გამოცემა უაღრესად დაახლოებული ყოფილიყო ავტოგრაფთან. ამიტომ მათ უცვლელად დატოვეს პოეტის ხელნაწერის ორთოგრაფიული თავისებურებებიც კი (რაც, სხვათა შორის, წიგნის რეცენზენტმა იაკობ ფანცხავამ გამოცემის ნაკლად მიიჩნია (20), ცალსახა იყო აზრი იმის შესახებ, რომ ნიკოლოზ ბარათაშვილის ლექსების ეს გამოცემა (რიგით მეხუთე) თავის წინამორბედებზე უფრო სრულია.

1910 წელს კვლავ გამოქვეყნდა ნიკოლოზ ბარათაშვილის ლექსები და წერილები (მეშვიდე გამოცემა). წიგნში შესულია: ნ. ბარათაშვილის ბიოგრაფია (ავტორი. დ. კარიჭაშვილი) (2, 3-9); ილია ჭავჭავაძის წერილი „ნ. ბარათაშვილი“ (2, 10-19), რომელშიც პოეტის შემოქმედებაა განხილული და ივანე გომართელის წერილი „ნ. ბარათაშვილის პიროვნება და მისი პოეზია“ (2, 20-32). ლექსებსა და წერილებს მოსდევს დ. კარიჭაშვილის „შენიშვნები“, „საზოგადო შენიშვნა“ და „ცალკე შენიშვნები“. ახალი გამოცემა ითვალისწინებს პოეტის ლექსების ხუთ ავტოგრაფს. ესენია: 1. ე. თაყაიშვილის, 2. ვეზირიშვილის, 3. ვ. გუნიას, 4. გრ. ორბელიანის და 5. მ. ორბელიანის ვარიანტები. მათი მოკლე აღწერილობა დ. კარიჭაშვილმა „შენიშვნებში“ წარმოადგინა. „საზოგადო შენიშვნებში“ მან ნიკოლოზ ბარათაშვილის ხელწერასა და ორთოგრაფიულ თავისებურებებზე ისაუბრა. აღნიშნა, რომ მან პოეტის ხელწერა თანამედროვე მართლწერას შეუსაბამა. „ცალკე შენიშვნებში“ დაფიქსირებულია ვარიანტული სხვაობები ლექსების ავტოგრაფებს შორის და მოცემულია ზოგიერთი უთარილო ლექსისა და წერილის სავარაუდო დათარიღება.

1919 წელს დ. კარიჭაშვილმა კიდევ ერთხელ გამოსცა ნიკოლოზ ბარათაშვილის ლექსები, ამჯერად, მოსწავლეთათვის. წიგნს დართული აქვს ფოტო წარწერით: „ნ. ბარათაშვილის ნეშტის გადმოსვენება ტფილისში“. ლექსებს წინ უძღვის ნ. ბარათაშვილის ბიოგრაფია შედგენილი რედაქტორის მიერ (3, V-VIII). წიგნის ბოლო ფურცლები ეთმობა „საზოგადო შენიშვნას“, სადაც რედაქტორი საუბრობს მის მიერ პოეტის ავტოგრაფში შეტანილ ორთოგრაფიულ და პუნქტუაციურ ცვლილებებზე (ხელნაწერთა ვარიანტული სხვაობების აღნიშვნა ამჯერად მან საჭიროდ აღარ მიიჩნია), ლექსებს ახლავს „სიტყვების განმარტება“, რაც მოსწავლეებს ნიკოლოზ ბარათაშვილის პოეტური ენის აღქმაში უთუოდ დაეხმარებოდა.

1903 წელს ქმნკ გამაგრცელელებელმა საზოგადოებამ „ვეფხისტყაოსანი“ გამოსცა. რედაქტორობა დ. კარიჭაშვილს დაევალა. ეს ახალი გამოცემა პოემისა 1888 წლის ქართველიშვილისეულ გამოცემას დაეფუძნა, თუმცა რედაქტორმა გარკვეული ცვლილებები შეიტანა მასში. პოემას ერთვის დ. კარიჭაშვილის წინასიტყვაობა, შენიშვნები და მის მიერვე შედგენილი ლექსიკონი. ტაეპებს ახლავს ნუმერაცია (განსხვავებით გამოცემის დედნისაგან); ახლებურია ზოგიერთი სიტყვისა თუ ფრაზის ნაკითხვა და განმარტება. ყველა ცვლილება მოხსენიებულია „შენიშვნებში“. „ცხადადა სჩანს, რომ წიგნი იმ წესითა და სისტემით არის გამოცემული, როგორც მიღებულია კლასიკურ თხზულებათა ბეჭდვა-გამოცემებში, თუ იმასაც გავიხსენებთ, რომ თვით შინაარსი „ვეფხისტყაოსნისა“ დიდის დაკვირვებით არის გადაკითხული, თითქმის არც ერთი გაუგებარი სტრიქონი და სიტყვა არ არის უყურადღებოდ დატოვებული. ყველანი დამეთანხმებით, რომ დავით კარიჭაშვილს სწორედ დიდი შრომა გაუწევია“. – წერდა „ვეფხისტყაოსნის“ ახალი გამოცემის შესახებ შიო დავითაშვილი (5). მართლაც, რედაქტორმა უაღრესად რთულ, საპასუხისმგებლო და შრომატევად საქმეს გაართვა თავი. „ვეფხისტყაოსნის“ ეს გამოცემა შესრულდა იმ დროისათვის მაღალ მეცნიერულ დონეზე.

1920 წელს დ. კარიჭაშვილმა კიდევ ერთხელ გამოსცა პოემა მცირეოდენი ცვლილებებით (19).

1904 წელს ქართველმა საზოგადოებამ ალ. ყაზბეგის თხზულებათა კრებული მიიღო (წიგნში შესულია მწერლის დაუმთავრებელი მოთხრობებიც). გამომცემელმა დ. კარიჭაშვილმა ალ. ყაზბეგის თხზულებებს წინ ნაუმძღვარა მწერლის საკმაოდ ვრცელი ბიოგრაფია, რომლის შედგენისას იგი დაეყრდნო მთელს იმ მასალას, რაზეც მას მიუწვდია ხელი. ეს იყო ალ. ყაზბეგის და მისი ოჯახის შესახებ არსებული დოკუმენტები, მწერლის უბის წიგნაკები, მისივე ჩანაწერები, მიმოწერა, მოგონებები, ზეპირი გადმოცემები;

განსაკუთრებული დახმარება გაუწევია მწერლის ბიოგრაფიის
საბედ ყაზბეგს. წერილი „ალექსანდრე ყაზბეგის ბიოგრაფია“, რო-
მელშიც, ბუნებრივია, მის შემოქმედებაზეც არის საუბარი, ამჟღა-
ვნებს ავტორის სურვილს, იყოს რაც შეიძლება ობიექტური და მწე-
რლის ცხოვრებისეული ეპიზოდები წარმოაჩინოს ისე, როგორც
ამას ფაქტები კარნახობს.

დ. კარიჭაშვილი შეეხო მეტად ფაქიზ თემას – მაშინდელ საზო-
გადოებაში საკმაოდ ფეხმოკიდებულ ეჭვს ალ. ყაზბეგის ავტორო-
ბის თაობაზე. ბიოგრაფი შენიშნავს, რომ ამ ეჭვს ნაწილობრივ
იწვევდა თვითონ მწერლის უცნაური პიროვნება. „ის გარემოება,
– წერს დ. კარიჭაშვილი, – რომ ალექსანდრე ყაზბეგი პირადად თა-
ვის ნაცნობებზე ახდენდა ფუქსავატის და განუვითარებელის
კაცის შთაბეჭდილებას, სრულიადაც არ ამტკიცებს, რომ მას არ
შეეძლო კარგი მოთხრობების დანერა... იმას ჰქონდა მხატვრობის
ნიჭი, ცოდნა და სიყვარული თავის ქვეყნისა და ხალხისა და
საკმაოდ განვითარებული ჭკუა-გონება“ (21, 1-35).

ალ. ყაზბეგის თხზულებათა ეს გამოცემა მკითხველი საზო-
გადოებისთვის სასიამოვნო საჩუქარი იყო. დიდ ინტერესს იწვევდა
მწერლის ბიოგრაფიაც. როგორც დ. კარიჭაშვილის არქივში შემო-
რჩენილ ერთ წერილშია ნათქვამი, წიგნი ხელიდან ხელში გადადი-
ოდა (16).

1905 წელს დ. კარიჭაშვილმა შეადგინა და გამოსცა ქშნკ გამა-
ვრცელებელი საზოგადოების წიგნსაცავის კატალოგი, რომელშიც
წარმოდგენილია როგორც ნაბეჭდი წიგნები, ისე ხელნაწერები,
სულ 3875 ერთეული. ხელნაწერებს მონაცემებიც ახლავს: ავტო-
რისა თუ მთარგმნელის სახელი; დანერისა ან გადანერის თარიღი
(ან სავარაუდო თარიღი); მასალა ხელნაწერისა (ეტირატი, ქაღა-
ლდი); ხელი (ხუცური, მხედრული); ფორმატი (გვერდთა და ფუ-
რცელთა რაოდენობა) და სხვა. მოსე ჯანაშვილი ამ კატალოგს ჯერ
კიდევ გამოქვეყნებამდე გაეცნო და მაღალი შეფასება მისცა. „ამ

ხელთ-ნაწერს კატალოგში ბევრი ისეთი ცნობებია, რომელშიც ნათესა თელს ჭვენენ ჩვენს ძველი დროის ცხოვრებას. ამიტომაც არ შეგვიძლია არ მივულოცოთ დ. კარიჭაშვილს გამარჯვება ამ საქმეში", – წერდა იგი (24). 1911 წელს ამ კატალოგის დამატება გამოქვეყნდა. მიუხედავად მცირე ხარვეზებისა, ეს კატალოგი თავის დროზე ქმნკ გამავრცელებელი საზოგადოების წიგნსაცავის (სფონდის) ყველაზე სრულ და სანდო აღწერილობად იყო მიჩნეული.

1910 და 1914 წლებში გამოიცა წიგნი „ხუცური ანბანი“ შედგენილი დ. კარიჭაშვილის მიერ. წიგნში ანბანთან ერთად გამოქვეყნდა ძველი ქართული ლიტერატურის ძეგლი „წამება ცხრათა ყრმათა კოლაელთა“, წერილები: „ქართული ქორონიკონი“ და „ქართული ანბანის წარმოება და განვითარება“. ამ უკანასკნელში მეცნიერმა მიმოიხილა ქართული ანბანის ასომთავრული, ნუსხური და მხედრული სახეობები, მათი განვითარების ისტორია და ურთიერთმიმართება. დ. კარიჭაშვილი ქართული დამწერლობის ბერძნულიდან წარმომავლობას ამტკიცებდა. წერილს დართული აქვს ცხრილი, რომლითაც მეცნიერი შეეცადა ეჩვენებინა, რა ცვლილებები განიცადა ქართულმა ანბანმა, ვიდრე იგი დასრულებულ, საბოლოო სახეს მიიღებდა. ცხრილი ექვსი დანაყოფისგან შედგება. ერთმანეთის გვერდით განლაგებულია არამეული, ბერძნული, როგორც მკვლევარი პირობითად უწოდებს, „გაქართულებული ბერძნული“, ასომთავრული, ნუსხა-ხუცური და მხედრული დამწერლობები.

დ. კარიჭაშვილის რედაქტორობით განხორციელდა ალ. ხახანაშვილის „ქართული სიტყვიერების ისტორიის“ II გამოცემა (1917). ალ. ხახანაშვილმა თავის სიცოცხლეში ვერ მოასწრო ნაშრომის გადამუშავება და მომზადება მეორე გამოცემისათვის. დ. კარიჭაშვილი შეეცადა ნაშრომი კიდევ უფრო სისტემური გაეხადა და გარკვეული ცვლილებები შეიტანა გარეგნული თვალსაზრისით. „რედაქტორის შენიშვნაში“ ნათქვამია: „ჩვენ შევიტანეთ ზოგიერთი

შესწორება. ენას გავცარით შალაშინი, ფაქტიური შეცდომები შეცვალა სწორეთ, ბიოგრაფებს გამოვაკელით წვრილმანი ცნობები და რაოდენადაც შეიძლებოდა მივეცით ერთგვარი სისტემა. აქა-იქ შევცვალეთ რიგი, რომელზედაც მისდევდა მწერალთა გარჩევა და ტექსტიდან ჩამოვიტანეთ სხოლიოში შენიშვნების სახით მეტისმეტად მოკლე ცნობები ზოგიერთი მწერლის შესახებ. თვით შინაარსი და წერის ხასიათი ხელშეუხებელნი დავტოვეთ" (23).

დ. კარიჭაშვილი ხშირად ეხმაურებოდა ახალი წიგნების გამოცემას და გარკვეულ შეფასებას აძლევდა მათ. იგი გამომცემლებს მოუწოდებდა დაეცვათ მწერლის ენა, სტილი; ფიქრობდა, რომ განსაკუთრებით „საყმაწვილო წიგნაკებში და ჟურნალებში აუცილებლად დაცული უნდა იქმნას ერთგვარი წესი მართლწერისა“.

სამართლიანი შეფასება მისცა დ. კარიჭაშვილმა თ. ჟორდანიას მიერ გამოცემულ წიგნს „ქართლ-კახეთის მონასტრების და ეკლესიების ისტორიული საბუთები" (1903). დ. კარიჭაშვილმა თ. ჟორდანიას შრომა იმ კრიტერიუმების მიხედვით განიხილა, რომელსაც ისტორიული დოკუმენტების გამოცემა უნდა აკმაყოფილებდეს. საუბარია შემდეგ მოთხოვნებზე:

1. ტექსტი დოკუმენტისა უცვლელად უნდა იყოს დაბეჭდილი,
2. გამომცემელმა უნდა წარმოადგინოს მონაცემები დოკუმენტის შესახებ (მასალა, ზომა, ფორმა, ხელი (ხუცური, მხედრული), კუთვნილება),
3. დოკუმენტები ქრონოლოგიური თანმიმდევრობით უნდა განლაგდეს.

სამწუხაროდ, თ. ჟორდანიას აღნიშნული გამოცემა არც ერთ ამ მოთხოვნას არ აკმაყოფილებს. გარდა ამისა, მის მიერ გამოთქმული ზოგიერთი ვარაუდი და დათარიღება ამა თუ იმ დოკუმენტისა სადავოა და ადგილი აქვს უამრავ კორექტურულ შეცდომას. „ძველს დოკუმენტების ბეჭდვაში დაუდევრობა და აჩქარება

ყველაზე დიდი ნაკლულოვანებაა... ბ-ნ ჟორდანიას მიერ ახლადგაყალიბებული დოკუმენტები სამეცნიერო მნიშვნელობას არიან მოკლებული და ხელახლა დასაბეჭდია", - ნერდა დ. კარიჭაშვილი (9, 115-123).

სასკოლო სახელმძღვანელოები დ. კარიჭაშვილის ერთერთი უმთავრესი საზრუნავი იყო. ქშნკ გამავრცელებელი საზოგადოების 1900 წლის 12 დეკემბრის სხდომაზე მან წარადგინა მოხსენება საქართველოს ისტორიისა და ქართული ლიტერატურის სახელმძღვანელოების შედგენა-გამოცემის თაობაზე. ე. თაყაიშვილთან და გ. ყიფშიძესთან ერთად მასვე დაევალა ამ სახელმძღვანელოებში შესატანი თხზულებების შერჩევა.

დ. კარიჭაშვილის მიერ შედგენილმა „ქართული ენის გრამატიკამ“ (რომელიც მისი გარდაცვალების შემდეგ გამოსცეს) გარკვეული დახმარება გაუწია როგორც სპეციალისტებს, ისე პედაგოგებსა და მოსწავლეებს.

„დავით კარიჭაშვილი მეტად ფრთხილად, დიდი პასუხისმგებლობით და სიყვარულით ეკიდებოდა ქართული წიგნის გამოცემის საქმეს და ასევე სერიოზულ დამოკიდებულებას მოითხოვდა ამ საქმისადმი სხვისგანაც“, - შენიშნავს ტექსტოლოგი ეთერ შარაშენიძე, რომელმაც დ. კარიჭაშვილი შეაფასა როგორც ქართველ რედაქტორ-გამომცემელთა შორის ერთერთი კვალიფიციური და თვალსაჩინო მოწოდებანი (22, 145-156).

დ. კარიჭაშვილი საგულდაგულოდ ემზადებოდა ორი ისეთი მნიშვნელოვანი საიუბილეო თარიღისთვის, რომელსაც „წმინდა კულტურის ხასიათის გარდა აქვს აგრეთვე ეროვნულ-პოლიტიკური მნიშვნელობა“. 1917 წელს 100 წელი შესრულდა პირველი ქართული გაზეთის გამოცემიდან. დ. კარიჭაშვილი ფიქრობდა, რომ თარიღისთვის აუცილებლად უნდა დაწერილიყო ქართული ჟურნალ-გაზეთების ერთგვარი ისტორია. მან თვითონ შეისწავლა ეს საკითხი და მოგვცა „ქართული პერიოდული გამოცემების მოკლე

მიმოხილვა" (13, 93-112; 141-156). ნაშრომი ორ ნაწილად გამოქვეყნდა. მეორე ნაწილის დაბეჭდვა „ქართული მწერლობის“ რედაქციამ ქართული წიგნის ბეჭდვის 300 წლისთავის იუბილეს (1929) დაუკავშირა. ამ თარიღს, დ. კარიჭაშვილი ვერ მოესწრო, ამავდროულად წიგნად გამოიცა საგანგებოდ ქართული წიგნის ბეჭდვის 300 წლისთავისადმი მიძღვნილი მისი ნაშრომი „ქართული წიგნის ბეჭდვის ისტორია XVII-XVIII ს.“ ამ საკითხის შესწავლა მეცნიერმა გაცილებით ადრე დაიწყო. 1903 წელს მკითხველმა საზოგადოებამ მიიღო მისი „წიგნის ისტორია“, რომელშიც მოთხრობილია, თუ როგორ გაჩნდა პირველი ნაბეჭდი წიგნი, თუმცა თხრობა უფრო შორეული წარსულიდან იწყება, იმ დროიდან, როდესაც ადამიანები თავიანთი აზრის წერილობით გამოსათქმელად საგნებისა და ცხოველების სურათებს იყენებდნენ. შემდეგ იეროგლიფები და სოლისებრი დამწერლობა გაჩნდა. შემდგომი ეტაპი, რომელზეც მკვლევარი გვიამბობს, დამწერლობის პირველი ნიმუშების გავრცელება იყო ფინიკიელებიდან ბერძნებში, ბერძნებიდან სხვა ხალხებში. მკვლევარი აქვე საუბრობს ქართული დამწერლობის წარმოშობაზეც ბერძნული ანბანის ნიალიდან.

დ. კარიჭაშვილი „წიგნის ისტორიაში“ მოგვითხრობს თუ როგორ იყენებდა ადამიანი სანერ მასალად ქვას, ხეს, მეტალს, თიხას, პაპირს, ეტრატს, ვიდრე იგი ქალაქის დამზადებას ისწავლიდა, როგორ იქმნებოდა ხელნაწერი წიგნები და ბოლოს, როგორ შექმნა გერმანელმა იოანე გუტენბერგმა პირველი ნაბეჭდი წიგნი – ეიუს დანატის ლათინური გრამატიკა, რომელიც 1450 წელს გამოქვეყნდა. 1500 წლამდე წიგნების ბეჭდვა მთელს დასავლეთ ევროპაში გავრცელდა. პირველი სტამბა რუსეთში 1553 წელს გაიხსნა, საქართველოში კი – 1709 წელს. მკვლევარი მოკლედ, ორიოდ სიტყვით გადმოსცემს ქართული წიგნის ბეჭდვის ისტორიას. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, დ. კარიჭაშვილმა ამ საკითხს ცალკე ნაშრომი მიუძღვნა.

ნიგნში ქრონოლოგიური თანმიმდევრობით მიმოხილულია XVII-XVIII საუკუნეებში რომში, რუსეთსა და საქართველოში ქართული ნიგნების ბეჭდვის ისტორია. ნაშრომს ერთვის 1629-1817 წლებში დაბეჭდილი ნიგნების სია. კვლევისას მეცნიერი დაეყრდნო მასალებს, რომელიც მოიძია საქართველოში არსებულ ნიგნსაცავებში: 1. ქშნკ გამავრცელებელი საზოგადოებისა, 2. საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოებისა, 3. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის და 4. ქუთაისის საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოებისა. გათვალისწინებულია აგრეთვე ამ საკითხზე მანამდე არსებული ლიტერატურა: ნიგნები და საგაზეთო სტატიები.

ნაშრომის I თავი რომში დაბეჭდილ ნიგნებს ეძღვნება. პირველი ქართული ნაბეჭდი ნიგნი, ქართულ-იტალიური ლექსიკონი, გამოსცა სარწმუნოების გამავრცელებელმა საზოგადოებამ რომში, 1629 წელს. როგორც ნიგნის თავწარწერა მოწმობს, იგი შეუდგენია სტეფანე პაოლინის წმ. ბასილის წესის ბერის, ნიკიფორე ირბაქის დახმარებით. ნიკიფორე ირბაქის ვინაობის შესახებ სამეცნიერო ლიტერატურაში სხვადასხვა მოსაზრებები არსებობდა. კ.კეკელიძე ფიქრობდა, რომ ნიკიფორე იერუსალიმის ჯვრის მონასტრის წინამძღვარი, გვარად ჩოლოყაშვილი უნდა ყოფილიყო. გრ.წერეთელი მიიჩნევდა, რომ იგი შესაძლოა გვარად ირუბაქიძე იყო. ზ. ჭიჭინაძე ვარაუდობდა, რომ ბერის გვარი ირბახია იყო. დ. კარიჭაშვილს საფუძვლიანად ჰქონდა შესწავლილი ეს საკითხი. ნიკიფორე ირბაქის ქართველობა მას საეჭვოდ მიაჩნდა. ფიქრობდა, რომ ნიკიფორე ირბაქი და ეროვნებით ბერძენი ნიკიფორე მიტროპოლიტი ერთი და იგივე პიროვნებაა, რადგანაც ამ ორი ადამიანის ცხოვრება-მოღვაწეობა, ჩვენთვის ცნობილი მონაცემებით, თითქმის იდენტურია. ორივე ერთსა და იმავე დროს მოღვაწეობდა და ორივე თეიმურაზ მეფის ელჩი იყო. მათი ძირითადი განმასხვავებელი არის ის, რომ ნიკიფორე ირბაქს თეატინელთა ორდენის

ისტორიკოსები ქართველად იხსენიებდნენ. ნიკიფორე მიტროპოლიტი კი ბერძენი იყო. დ. კარიჭაშვილი ფიქრობს, რომ საუბარია ერთ ადამიანზე, რომელმაც, დიპლომატიური მოსაზრების გამო, რომში თავი ქართველად წარადგინა და კათოლიკობაც მიიღო, ხოლო შემდეგ, მეფე თეიმურაზისაგან რუსეთს წარგზავნილმა, თავისი ბერძნული წარმოშობა აღარ დამალა. სამაგიეროდ, იმავე დიპლომატიური მოსაზრებით არ გაამხილა, რომ იგი რომსა და სხვა სახელმწიფოებშიც იმყოფებოდა ელჩის მისიით. დ. კარიჭაშვილის თვალსაზრისმა დიდი დაინტერესება გამოიწვია. როგორც ნიგნის რეცენზენტი, პ. გუგუშვილი წერდა, „დ. კარიჭაშვილმა საკმაოდ შეარყია აქამდე გაბატონებული აზრი ნიკიფორე ირბაქის ქართველობის შესახებ“ (4, 242-244). მეორე რეცენზენტს ქრ. რაჭველიშვილს სრულიად დამაჯერებლად მიაჩნდა დ. კარიჭაშვილის ვერსია (17, 117-118). კ. კეკელიძემ არ გაიზიარა დ. კარიჭაშვილის თვალსაზრისი. მას მტკიცედ სჯეროდა, რომ ნიკიფორე ირბაქი ქართველი იყო და რომ თეიმურაზ მეფის კარზე მოღვაწეობდა ორი ნიკიფორე, ორივე დიპლომატი, ორივე თეიმურაზ მეფის ელჩი რუსეთსა და სხვა ქვეყნებში.

მეორე ნიგნი, რომელიც რომში, იმავე სტამბაში დაიბეჭდა, იყო ქართული ანბანი ლოცვებითურთ, რომლის შესახებ პირველი ცნობები ალ. ცაგარლის „ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობაში“ გვხვდება. უნდა ითქვას, რომ 1925 წელს გამოქვეყნებულ წერილში – „როდის დაიბეჭდა ქართული ნიგნი?“ (12, 26-40) დ. კარიჭაშვილი ვარაუდობდა, რომ „ქართული ანბანი ლოცვებითურთ“ წინ უსწრებდა ქართულ-იტალიური ლექსიკონის გამოცემას და 1628 წლით ათარიღებდა. მეცნიერი მაშინ უშუალოდ არ იცნობდა ამ ნიგნს, რომლის თავფურცელზე გამოცემის თარიღად 1629 წელია მითითებული. ამჯერად ეს შეცდომა გამოსწორებულია. ნიგნში, გარდა ქართულისა, დაბეჭდილია ეთიოპიური, არაბული, სომხური, ბერძნული, სირიული და სხვა დამწერლობები. რაც შეეხება ლოცვე-

ბის ტექსტს, დ. კარიჭაშვილის აზრით, იგი გამომცემლისთვის იმავე ნიკიფორე ირბაქს უნდა გადაეცა.

XVII საუკუნეში, კათოლიკობის გავრცელების მიზნით, საქართველოში ბევრი კათოლიკე მისიონერი ჩამოდიოდა. აგრეთვე ქართველი ყმანვილებიც იგზავნებოდნენ რომში განათლების მისაღებად. ერთ-ერთი ასეთი მოწაფე იყო გორელი დავით ტლუკაშვილი. რომში სასწავლებლის დამთავრების შემდეგ იგი მღვდლად ეკურთხა და იქვე დარჩა. 1733 წელს მან იტალიურიდან ქართულად გადმოთარგმნა ნიგნი „საქრისტიანო მოძღვრება“, რომელიც დაბეჭდვამდე ხელნაწერის სახით გავრცელებულა საქართველოში. ნიგნი 1741 წელს დაიბეჭდა რომში. 1797 წელს იგი მეორედ გამოსცა მღვდელმა გრიგოლ ბალინაშვილმა.

1741 წელს რომშივე დაიბეჭდა „საქრისტიანო მოძღვრება მოკლედ დარიგებული მარტვილთათვის ზეპირად დასასწავლებლად“. ნიგნის ავტორი თუ მთარგმნელი უცნობია. დ. კარიჭაშვილის აზრით, ეს ნიგნი ენის მიხედვით დავით ტლუკაშვილის შედგენილი ან ნათარგმნი უნდა იყოს.

დ. კარიჭაშვილის ნაშრომის II თავი რუსეთში დაბეჭდილ ნიგნებს ეძღვნება. დასაწყისში მკვლევარი ანთიმოზ ივერიელის ცხოვრება-მოღვაწეობასა და მის მიერ რუმინეთში დაბეჭდილ ქართულ კონდაკზე საუბრობს. შემდეგ მიმოხილულია არჩილ მეფის საგამომცემლო საქმიანობა მოსკოვში (სადაც 1705 წელს „დავითნი“ გამოიცა); იოსებ სამეხელის მოვანეობა და მის სტამბაში დაბეჭდილი ნიგნები: ზატიკი, 1718; დავითნი, 1737; სახარება, 1739; ტესტამენტი, 1739; ბიბლია, 1743 და სხვა. ასევე მიმოხილულია თბილისელი მიტროპოლიტის ათანასე ამილახვრის ცხოვრება-მოღვაწეობა. მისი მესვეურობით გამოიცა: ღვთისმშობლის დაუფდომელი, 1763; დავითნი, 1764; სამოციქულო, 1765; სახარება, 1766; პარაკლისი, 1767; დავითნი (II გამოცემა), 1768; ჟამნი, 1768; ლოცვანი, 1768.

მკვლევარი ყველა ამ ნიგნის მოკლე აღწერილობას გვთავაზობს.

ზ. ჭიჭინაძის და თ. ჟორდანიას ცნობებს, რომ რუსეთის სხვა ქვეყნებში კიდევ არსებობდა სტამბები, რომლებშიც ქართული წიგნები იბეჭდებოდა, დ. კარიჭაშვილი სარწმუნოდ არ მიიჩნევდა იმის გამო, რომ ასეთი წიგნები ხელთ არ ჰქონდათ და არც რაიმე ინფორმაცია არსებობდა მათზე.

ვიდრე საქართველოში დაბეჭდილ წიგნებს წარმოგვიდგენდეს, მკვლევარი, პირველ ყოვლისა, ვახტანგ VI-ის ცხოვრება-მოღვაწეობას მიმოიხილავს, შემდეგ მეფის მიერ მოწვეული სტამბის მოხელის, მიხეილ უნგროვლახელის შესახებ საუბრობს. მისი აზრით, მიხეილი საქართველოში დაახლოებით 1706 წელს უნდა ჩამოსულიყო, რადგან პირველი წიგნი 1709 წელს დაიბეჭდა. რამდენიმე წელი სტამბის აწყობას, მოწაფეთა მომზადებას და ქართული ენის შესწავლას დასჭირდებოდა. დ. კარიჭაშვილი არ იზიარებს თ. ჟორდანიას ვარაუდს მიხეილ უნგროვლახელის მღვდლობის შესახებ იმ მოტივით, რომ იგი, როგორც სასულიერო პირი, არსად მოიხსენიება. მკვლევარი არც ზ. ჭიჭინაძის თვალსაზრისს ემხრობა მიხეილის ეროვნებით უნგრელობის თაობაზე და უნგროვლახელობა მხოლოდ სადაურობის მიმნიშნებელ სახელად მიაჩნია. რაც შეეხება მიხეილის გვარს, დ. კარიჭაშვილის განცხადებით, იგი უცნობია და „სტეფანეს ძე“ არის არა გვარი, როგორც თ. ჟორდანია და ალ. ხახანაშვილი ფიქრობდნენ, არამედ მამის სახელით მიმართვის ფორმა, რომელიც რუსეთსა და ალბათ უნგრეთშიც მიღებული იყო.

ვახტანგ მეფის მიერ დაარსებულ სტამბაში გამოცემულ წიგნებს დ. კარიჭაშვილი მოკლე აღწერილობათა დართვით წარმოგვიდგენს. ეს წიგნებია: სახარება, 1709; სამოციქულო, 1709; დავითნი, 1709; ვეფხისტყაოსანი, 1712; კურთხევანი, 1713 და სხვ.

ასევე მოკლე ცნობებს გვანდის მკვლევარი 1749 წელს ერეკლე მეფის ბრძანებით განახლებულ სტამბაში დაბეჭდილ წიგნებზე: ლოცვანი, 1749; კონდაკი ანუ წიგნი საღვთოსა მსახურებისა, 1751; სახარება, 1751 და სხვ.

ზ. ჭიჭინაძის და ალ. ხახანაშვილის ცნობებს, რომ ქუთაისში წი-

გნების ბეჭდვა XVIII საუკუნეში დაიწყო, დ. კარიჭაშვილი უზაფუძვლოდ მიიჩნევს და გადაჭრით აცხადებს, რომ ქუთაისში სტამბა დაარსდა XIX საუკუნის დასაწყისში, როდესაც სოლომონ მეფემ რუსეთიდან დაიბარა თბილისელი მესტამბე რომანოზ ზუბაშვილი, ვისი ხელმძღვანელობით დაბეჭდილ წიგნებს დ. კარიჭაშვილი, ტრადიციულად, მოკლე ანლერილობათა დართვით წარმოგვიდგენს. ესენია: სახარება, 1803; კურთხევანი, 1803; დავითნი ანუ წიგნი ფსალმუნთა, 1807; ჟამნი, 1808 და სხვა.

სტამბის უზუცეს ზურაბ წერეთლისა და არქიმანდრიტ ზაქარიას თაოსნობით საჩხერეში (აკაკი წერეთლის სახლში) გამართულ სტამბაში დაბეჭდილა სამოციქულო, 1815; სახარება, 1817.

დ. კარიჭაშვილი აღწერს თუ როგორ ხდებოდა წიგნის თავფურცლის გაფორმება, ვის მოიხსენიებდნენ, როგორი იყო მიმართვები, მინაწერები და სხვა.

მკვლევარს არც სტამბის მუშაკები დაუვინყვებია. მოუძიებია მათი ვინაობა და წიგნთა გამოცემაში შეტანილი წვლილი.

დასასრულ, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ნაშრომს ერთვის 1626-1817 წლებში დაბეჭდილი ქართული წიგნების სია.

დ. კარიჭაშვილის გამოკვლევა „ქართული წიგნის ბეჭდვის ისტორია, XVII და XVIII ს., როგორც ამას ავტორი თვითონვე აღნიშნავს წიგნის წინასიტყვაობაში, საკითხს ბოლომდე არ ამოწურავს. ჯერ ერთი იმიტომ, რომ იგი საქართველოსა და რუსეთში არსებულ ყველა წიგნსაცავის მონაცემებს არ ითვალისწინებს და მეორეც, ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიისთვის არაერთი წიგნი დარჩა უცნობი, უკვალოდ დაიკარგა ან ცალკეული ფურცლები თუ გადარჩა, რომელთა მოძიება და მიგნება მხოლოდ შემთხვევით შეიძლება მოხდეს.

რასაკვირველია, ნაშრომი უზუსტობებისაგან დაზღვეული არ არის, მით უმეტეს დღევანდელი გადასახედიდან იგი უკვე ისტორიის კუთვნილებაა, მაგრამ მაინც მნიშვნელოვანია, როგორც პირველი ცდა ქართული წიგნის ბეჭდვის სისტემატური ისტორიის შედგენისა.

„გამოკვლევა ფრიად სერიოზული, კეთილსინდისიერი დამკვირვებელი, სწავლებით სანდო წყაროებზე დამყარებული“, – ნერდა ქრისტეფორე რაჭველიშვილი დ. კარიჭაშვილის ნაშრომის შესახებ (17, 117-118).

„ქართული წიგნის ბეჭდვის ისტორია, XVII და XVIII საუკუნე“ გამოცემულია იმ დროისათვის საკმაოდ მაღალ დონეზე. წიგნში ჩართულია რამდენიმე ნიმუში პირველი ქართული ნაბეჭდი წიგნების სატიტულო ფურცლებისა.

დ. კარიჭაშვილის ეს ნაშრომი ისევე, როგორც მისი ნარკვევები ლიტერატურაში, ენათმეცნიერებასა თუ საქართველოს ისტორიაში, მეცნიერული კვლევის იმ ეტაპზე იყო მეტად საჭირო, დროული და რამდენადმე პროგრესულიც კი. ამის წინაპირობა იყო დავით კარიჭაშვილის, როგორც პიროვნებისა და მეცნიერის დამოუკიდებელი, თვითმყოფადი ბუნება, მაღალი პასუხისმგებლობა და საქმისადმი სიყვარული.

დამოწმებული ლიტერატურა

1. ნ. ბარათაშვილი, ლექსები და წერილები. – ტფ., 1895.
2. ნ. ბარათაშვილი, ლექსები და წერილები. – ტფ., 1910.
3. ნ. ბარათაშვილი, ლექსები. – ტფ., 1919.
4. პ. გუგუშვილი [რეცენზია: დ. კარიჭაშვილი, ქართული წიგნის ბეჭდვის ისტორია, XVII და XVIII ს. – ტფ., 1929], „მნათობი“, 1929, №5-6.
5. შ. დავითაშვილი [რეცენზია: შოთა რუსთაველი, ვეფხისტყაოსანი, ქმნე გამაერცელებელი საზოგადოების გამოცემა, დ. კარიჭაშვილის წინასიტყვაობით, შენიშვნებითა და ლექსიკონით]. – „ივერია“, 9.X. 1903, №215; 17.X. 1903, №220.
6. დ. კარიჭაშვილი, „ჩვენს წიგნთა გამომცემლობაზე“. – „დროება“, 26.I. 1879, №20.
7. დ. კარიჭაშვილი, საქებართა ქებანი, წერილი I. – ტფ., 1880.
8. დ. კარიჭაშვილი, წიგნის ისტორია. – ტფ., 1903.

9. დ. კარიჭაშვილი [რეცენზია: თ. ჟორდანიას, ქართლ-კახეთის, მონღოლ-სტრებისა და ეკლესიების ისტორიული საბუთები, 1903]. - „მონღოლ-სტრები“, 1904, №3, განყ. II.

10. დ. კარიჭაშვილი, კატალოგი ქმნკ გამაგრცელებელი საზოგადოების ნიგნსაცავისა. - ტფ., 1905.

11. დ. კარიჭაშვილი, „ხუტური ანბანი“. - ტფ., 1910.

12. დ. კარიჭაშვილი, როდის დაიბეჭდა პირველად ქართული ნიგნი. - „ნიგნის მეგობარი“, 1925, №1-2.

13. დ. კარიჭაშვილი, ქართული პერიოდული გამოცემების ბიბლიოგრაფიული მიმოხილვა, 1819-1901. - „ნიგნის მეგობარი“, 1925, №1-2; II ნაწ. „ქართული მწერლობა“, ნ. 4, 1929, №6-7.

14. დ. კარიჭაშვილი, ქართული ენის გრამატიკა, ეტიმოლოგია. - ტფ., 1929.

15. დ. კარიჭაშვილი, ქართული ნიგნის ბეჭდვის ისტორია, XVII-XVIII ს. - ტფ., 1929.

16. [გ. ნათაძის წერილი დ. კარიჭაშვილისადმი] დ. კარიჭაშვილის არქივი, ლიტერატურის მუზეუმი, ხელნაწ. №4469.

17. ქრ. რაჭველიშვილი [რეცენზია: დ. კარიჭაშვილი, ქართული ნიგნის ბეჭდვის ისტორია, XVII-XVIII ს. 1929]. „ქართული მწერლობა“. - თბ., 1929, №3.

18. შოთა რუსთაველი, ვეფხისტყაოსანი, XIX გამოც. დ. კარიჭაშვილის წინასიტყვაობით, შენიშვნებითა და ვრცელის ლექსიკონით, 1903.

19. შოთა რუსთაველი, ვეფხისტყაოსანი. - ტფ., 1920.

20. ი. ფანცხავა, პასუხის პასუხი. - „ეკპლი“, 1895, №48.

21. ალექსანდრე ყაზბეგი, თხზულებანი. - 1905.

22. ე. შარაშენიძე, დავით კარიჭაშვილი, „ტიქსტოლოგიის საკითხები“. - V. 1971.

23. ალ. ხახანაშვილი, ქართული სიტყვიერების ისტორია (XIX), II გამოც. დ. კარიჭაშვილის რედაქტორობით. - ტფ., 1913.

24. მ. ჯანაშვილი [რეცენზია: დ. კარიჭაშვილის მიერ შედგენილი კატალოგი ქმნკ გამაგრცელებელი საზოგადოების ნიგნსაცავისა]. - „ივერია“, 21.XI. 1895, №252.

ბიბლიოთეკა

დრო ვერაფერს აწვდის დიდ აზრებს, რომლებიც
დღესაც ისევე გვხვდება სიხლით, როგორც
ოდესაც, მრავალი საუკუნის წინ, როცა თავი-
ანთი ავტორების გონებაში ჩასახულან.

სამუელ სმაილსი

იბეგნის

გიგლიური ნაკადი თეიმურაზ პირველის შემოქმედებაში

თეიმურაზ პირველის შემოქმედებაში დადასტურებულ მოტივთაგან, რომლებიც გამოვლინდა მის სპარსულიდან გადმოღებულ ნაწარმოებებშიც, განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ქრისტიანულ-რელიგიური მოტივი. თეიმურაზს დაუწერია სასულიერო ხასიათის ნაწარმოებები („შვიდთა კრებათათვის“, ანბანთქებანი), მაგრამ განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია, რომ ქრისტიანული ტენდენციითაა გაჟღენთილი მისი სპარსულიდან მომდინარე პოემები. ქრისტიანული ნაკადი თეიმურაზის პოეზიაში არ შეიძლება მივიჩნიოთ „ეკლესიის საამებლად ყურით მოზიდულ დეკლარაციებად“, – როგორც ფიქრობდა გ. ჯაკობია¹, – თეიმურაზი წერს სასულიერო ხასიათის თხზულებებს, ხაზგასმით აღიარებს თავის შემოქმედებაში სასულიერო მწერლობის პრიმატობას და გულსტიკივლით აღნიშნავს, რომ მისი დროის საზოგადოება გულგრილად ეპყრობა საღმრთო წიგნებსა და სასულიერო თემატიკას. მთელი თავისი ცხოვრების მანძილზე მუსლიმანური აგრესიის წინააღმდეგ მებრძოლი თეიმურაზი ქრისტიანულ აღმსარებლობას ემყარებოდა, ღრმად სწამდა ერთარსება და სამპიროვანი ქრისტიანული ღმერთი. მასში ბუნებრივად იწვევდა ანტიპათიას მაჰმადიანური სამყარო და მოურიდეblად გამოხატდა მას როგორც ორიგინალურ, ისე სპარსულიდან მომდინარე ნაწარმოებებში.

გარდა ზემოთ დასახელებული სასულიერო ხასიათის თხზულებე-

¹ თეიმურაზის თარგმანები, თხზულებათა სრული კრებული. – 1934, გვ. 278.

ბისა, სპეციალურად უნდა შევჩერდეთ ლექსზე „თამარის სახე დავით გარეჯას“. მისი პირველი სტროფი მიძღვნილია თამარისადმი, ხოლო დანარჩენი წარმოადგენს ურითმო ლექსს, რომელიც სასულიერო საგალობელია და არსებითად სამების ქებას შეიცავს. ჩვენი აზრით, აქ ორი ლექსია გაერთიანებული: „თამარის სახე დავით გარეჯას“ მხოლოდ ერთ სტროფს შეიცავს და ასეც არის წარმოდგენილი ამ ნაწარმოების შემცველი სამი ხელნაწერიდან ორში (AN¹1735, AN⁵593). იგი ექსპრომტად უნდა იყოს ნათქვამი. ამას ადასტურებს ხელნაწერთა მინაწერი: „ოდესმე მეფეს თეიმურაზს თამარ მეფის სახე უნახავს დავით გარეჯას და ეს ლექსი უბრძანებია“ (AN⁵593), „ეს ერთი ლექსი ოდეს მეფე თეიმურაზ დავით გარეჯას მიბრძანებულა, მეფის თამარის სახე უნახავს, მის მუნასიბად უთქვამს“ (S^N1508). ლექსის დანარჩენი ნაწილი სასულიერო ხასიათის ცალკე ნაწარმოებია, რომელშიც თეიმურაზი ცოდვათა მიტევებას ითხოვს. იგი ხელნაწერ S^N1508-ში პირდაპირ მოსდევს თამარისადმი მიძღვნილ სტროფს, როგორც ჩანს, ამიტომ მიიჩნიეს მის გაგრძელებად.

ამჯერად ჩვენი ყურადღების საგანია ქრისტიანული მსოფლმხედველობის კვალი სპარსულიდან მომდინარე პოემებში. ამ თვალსაზრისით ყურადღებას მივაქცევთ ამ პოემების პროლოგ-ეპილოგებს, ლირიკულ წიაღსვლებს, თეიმურაზის მიერ გამოყენებულ ქრისტიანულ ტერმინოლოგიას და განვმარტავთ ბიბლიური ისტორიიდან მოთხრობილ ამბებს.

პირველი, ვისაც თეიმურაზი ოთხივე პოემის შესავალში მიმართავს, არის უზენაესი არსება, ღმერთი. იგი არის არსის, არსებულის, მყოფის შემოქმედი, გამჩენი („ჰე, არსისა შემოქმედო, შენგან არის ყოველი ფერი – ვ. ბ. 1,1). იგი არის „არარსის არსად მომყვანი“ – არარსებულის მყოფად შემქმნელი; „უსულოთ სულთა მბერაო“ – უსულოთა სულის ჩამბერი. მან გააჩინა „ცა, ქვეყანა, ზღვა და ხმელი, დარი მზისა მონაფერი“. სწორედ ამ თანამიმდევრობითაა სამყაროს შექმნა მოთხრობილი ბიბლიაში: „და შექმნა ღმერთმან სა-

მყარო... და უნოდა ღმერთმან მას ქვეყანა და შესაკრებელი ნიჭი
ლთასა უნოდა ზღვები".

„ლეილმაჯუნიაანის“ პირველი სტრიქონის მიხედვით კი ღმერთია თვით სიბრძნის, გონიერების, ტალანტის, ნიჭის მომცემი (ლ. მ. 1,1) და პოეტიც თხოულობს ღვთისაგან მისცეს გონება, სიბრძნე ლიტერატურული საქმიანობისათვის („მომეც გონება, მე ვიყო მადლობის შემწირველობით, ხელეჭყო წიგნებსა სპარსულსა ქართულად მე მთარგმნელობით“ – ლ. მ. 3-4).

ღვთისაგან სიბრძნის მოცემის ფაქტი საკმარისად ცნობილია საქრისტიანო მწერლობისათვის. ძველი აღთქმის აპოკრიფების „სიბრძნე სოლომონისაში“ ვკითხულობთ: „ამისათვის ვილოცე და სიბრძნე მომეცა მე, ვხადე და მოვიდა ჩემდა სული სიბრძნისა“. ¹ პარალელურ ტექსტში სიბრძნის ნაცვლად იკითხება მეცნიერება (ნიშნავს ცოდნას): „ამისათვის ვევედრე და მომცა მე მეცნიერება, მოუწოდე და მოვიდა ჩემთან სული სიბრძნისა“. იგივე „სიბრძნე სოლომონისა“ გვეუბნება: „ამაო არიან ყოველნი კაცნი, რომელთა თანა არა არს ღმრთისა სიბრძნე“. ² ამრიგად, საქრისტიანო მწერლობიდან აღებული ეპითეტებით ამკობს პოეტი ღმერთს. გარდა სიბრძნის მომცემლობისა, იგი არის: „არსისა არაარსისა სიტყვით დამბადე მქნელობით“ (ლ. მ. 1,2) – ამ სტრიქონში საქმე უნდა გვექონდეს ღვთის სიტყვასთან. იოანეს სახარების დასაწყისში ნათქვამია, რომ დასაბამიდან იყო სიტყვა და სიტყვა იყო იგივე ღმერთი, რომელიც არის ყველაფრის შემოქმედი: „პირველითგან იყო სიტყუაჲ, და სიტყუაჲ იგი იყო ღმრთისა თანა, და ღმერთი იყო სიტყუაჲ იგი“ ³, ყოველივე მის მიერ შეიქმნა და „თვნიერ მისა არცა ერთი რაჲ იქმნა, რაოდენი – რა იქმნა“, „და სიტყვაჲ იგი ჴორციელ იქმნა, დაემკვდრა ჩვენ შორის და ვიხილეთ დიდება. მისი, დიდებაჲ, ვითარცა მხოლოდ

¹ ძველი აღთქმის აპოკრიფების ქართული ვერსიები, ც. ქურციკიძის გამოცემა. – 1970, გვ. 210.

² იქვე, გვ. 236.

³ იოანე, 1,1.

შობილისა მამისა მიერ, სავსე მადლითა და ჭეშმარიტებითა, ¹ „სიციხისა“
 ამრიგად, იესო წარმოგვიდგება, როგორც მოარული სიტყვის
 ღვთაებრივი სუბსტანცია. საქრისტიანო მწერლობაში სიტყვა იგივე
 ღმერთია და აქედან – სამყაროს შემოქმედი. ამ თვალსაზრისის გა-
 მოხატულება ჩანს თეიმურაზისეულ ფრაზაში „სიტყვით დამბადე
 მქნელობით“.

ღმერთის ეპითეტად სიბრძნე და სიტყვა საქრისტიანო მწერლო-
 ბაში არაერთგზის დასტურდება:

საბა სვინგელოზი –

„გვაშოვანო სიტყვაო, სიბრძნეო და ძალო“.²

იოანე მინჩხი –

„სიტყუაო და სიბრძნეო გამოუთქმელო,
 სიბრძნით გამგებელო, იესუ, სიტყუაო დაუბადებელო.“³

„ლეილმაჯნუნიანის“ მეორე სტროფში იკითხება:

მეშინის, ვა თუ სოფლის ცუდმან ზრუნვამან გამირთოს,
 ნივთთა უკანა დგომამან სული ცეცხლზედა წამირთოს,
 სიტყვა უქმისა პატიჟმან ჭირი ჭირზედა დამირთოს,
 პეტრეს სამოთხის გაღებად კლიტე ვერავინ წამირთოს.

პოეტი შიშს გამოთქვამს, ვაი თუ გაართოს „სოფლისა ცუდმან
 ზრუნვამან, ნივთთა უკანა დგომამან“ (მატერიალურ სამყაროსთან სი-
 ახლოვემ), სული გააწირვინოს, უქმ სიტყვაზე მოწეულმა ტანჯვამ
 („სიტყვა უქმისა“ – საერო თემატიკას უნდა გულისხმობდეს) ჭირი ჭი-
 რზედ დაუმატოს, პეტრეს მისთვის სამოთხის კარების გასაღებად
 კლიტე ვერავინ გამოართვას – „პეტრეს სამოთხის გაღებად კლიტე
 ვერავინ წამირთოს“. აქ დასახელებულია პეტრე, იესო ქრისტეს მოცი-
 ქული, რომელსაც, სახარების მიხედვით, იესო ქრისტემ ჩააბარა
 ციური სასუფეველის გასაღები. იესო მიმართავს პეტრეს: „და მე

¹ იოანე, II, 1,4.

² გალობანი ქრისტეს განგებულებისა და განკაცებისანი, ჩვენი საუნჯე, I. – თბ.,
 1960, გვ. 549.

³ პ. ინგოროსა, ძველი სამეფო სასულიერო პოეზია, – 1913, გვ. იე, კა.

გეტყვი შენ, რამეთუ შენ ხარ კლდე და ამას კლდესა ზედა აღმდგომი
 ეკლესიაჲ ჩემი და ბჭენი ჯოჯოხეთისანი ვერ ერეოდეს მას... და მო-
 გცნე შენ კლიტენი სასუფეველისა ცათაჲსანი და რომელი შეჰკრა ქვე-
 ყანასა ზედა, კრულ იყოს იგი ცათა შინა და რომელი განაჰხსნა ქვე-
 ყანასა ზედა, ხსნილ იყოს იგი ცათა შინა" (მათე, 16, 18, 19; იოანე 6).

პეტრე მოციქული, როგორც სამოთხის კარის გასაღებთა მფლო-
 ბელი, მოხსენიებულია „ქეთევანიანშიც“. ნამების წინ წარმოთქმულ
 დედოფლის ლოცვაში ნათქვამია:

„საწმუნოებით ვეძიებ, პეტრე, სამოთხის მე კარსა“ (45,3).

პეტრე მოციქული, აგრეთვე, მოხსენიებულია „ვარდბულბუ-
 ლიანის“ ბოლო სტროფში: „ცრემლნი პეტრესნი მომმადლენ, იუდად
 ნუ გამბერაო“ (94,4). ამ სტრიქონში ნაგულისხმევია პეტრესაგან იე-
 სოს უარყოფა და მისი სინანულის ცრემლები. ლუკას სახარება მო-
 გვითხრობს: „და აღაგზნეს ცეცხლი შორის ეზოსა მას და გარე მო-
 ასხდეს იგინი, დაჯდა პეტრეცა შორის მათსა. და იხილა იგი მხევა-
 ლმან ვინმე მჯდომარე ნათელსა მას, მიჰხედა მას და თქუა: ესეცა
 მის თანა იყო. ხოლო მან უარყო და თქუა: დედაკაცო, არა ვიცი იგი
 და მცირედრე შემდგომად იხილა იგი სხუამან და თქუა: და შენცა
 მათთანა ხარ, ხოლო პეტრე თქუა: კაცო, არა ვარ მათთანა და ვი-
 თარ წარხდა უამი ერთი, სხვაჲ ვინმე დაამტკიცნა და იტყოდა: ჭე-
 შმარიტად ესეცა მის თანავე იყო, რამეთუ გალილეველ არს. ხოლო
 პეტრე რქუა: კაცო, არა ვიცი რასა იტყვი და მეყსეულად, ვიდრე
 იტყოდა იგი ქათამმან იყივლა. და მოიქცა უფალი და მიჰხედა პე-
 ტრეს და მოეხსენა პეტრეს სიტყუაი იგი უფლისაი, რომელი ჰრქუა
 მას, ვითარმედ ვიდრე ქათმის ხმობადმედ სამ გზის უარყო მე. და
 განვიდა გარეთ და ტიროდა მწარედ“ (ლუკა 22, 55-62).

ამრიგად, თეიმურაზი ღმერთს უკვდავს, უბერებელს, სთხოვს,
 თუ რამე დააშავა (იგულისხმება საერო ხასიათის ნაწარმოებთა შე-
 ქმნა), პეტრეს გვარად სინანულის ცრემლები აღვრევინოს მას,
 იუდა ისკარიოტელივით მოღალატედ ნუ ჩათვლის – „იუდად ნუ გა-

მბერაო". ჩანს, აქ იგულისხმება იუდასაგან ქრისტეს დატოვების
ოცდაათ ვერცხლად გაყიდვა, სინდისის ქენჯნა, თავის ჩამო-
ხრჩობის ცდა და თოკის განწყვეტა.

„იოსებზილიხანიანიც“ ღვთის ქებით იწყება. დასაწყისის სტრო-
ფებს ეხმიანება ეპილოგიც:

„დასაბამ შენ ხარ, უფალო, დასასრულ არსთა დგომამდი,
ჟამ-უკან ქალწულისაგან ჩვენთვის ხორც-შესხმად მოლამდი (311).

თეიმურაზის ღმერთი არის განკაცებული ღმერთი, მკვდრეთით
აღმდგარი ღმერთი, ორბუნებოვანი ღმერთი. პოეტი მოგვითხრობს
ქრისტიანული მოძღვრებიდან ქრისტეს კაცობრივი ბუნების, მისი
ღმერთკაცობის, ქალწულისაგან შობის და მეორედ მოსვლის შესა-
ხებ. აქვე ნათქვამია, რომ ღმერთი არის „არსებით (თავისი მყოფო-
ბით) ცნობილი“, „სამებით ერთუფლებული“. სხვაგან მას მიმართავს:

„გადიდო ერთ ღვთად სამებით სულისა აღმოქროლამდი“ (ი.ზ. 311,4).

ამრიგად, თეიმურაზი ერთ ღმერთს მიმართავს, მაგრამ იცნობს
სამ პირს ერთ არსებაში. ქრისტიანული სამება გულისხმობს სამი
პირის, სამ ჰიპოსტასიან განუყოფელ ღვთაებას, რომელიც ერთია.
რაც მიენერება ერთ ჰიპოსტასს, ის უთუოდ მიენერება დანარჩენ
ორსაც, და სამებას საერთოდ. სამების ხსენება უეჭველად გუ-
ლისხმობს მის სამივე თვითებას. თეიმურაზთანაც ამ მნიშვნე-
ლობით უნდა გავიგოთ სამება. მისი სიტყვები – „არსებით ვიტყვი
ცნობილსა სამებით ერთუფლებულად“ კიდევ მოგვაგონებს ძველ
ქართულ მწერლობაში დადასტურებულ სტრიქონებს:

„სამებაო წმიდაო, ერთ-ღმრთებაო, ერთ-არსებაო, დიდება
შენდა, ღმერთო“, – ვკითხულობთ „დავით გარეჯელის ცხოვრე-
ბაში“. „აბდულმესიანში“ იკითხება:

სამებით ღმერთმან,
არსებით ერთმან
მომცეს მე სწავლა.¹

¹ ძველი ქართველი მწერლები, II, ი. ლოლაშვილის გამოცემა. – თბ., 1964, გვ. 117.

ამრიგად, სადაც სამება იხსენიება, იქ მისი სამივე თვითებაა აღნიშნული. ლისხმება, რომელიც ბუნებით განუყოფელია. თეიმურაზიც სამებას თვლის „ბუნებით განუყოფელად, ღვთაებით შეერთებულად“ (ი. ზ. 1,2).

განსაკუთრებით „ვარდულებულიანსა“ და „შამიფარვანიანშია“ გამომჟღავნებული ღრმა ქრისტიანულ-რელიგიური სულისკვეთება. ეს მეტად ითქმის „შამიფარვანიანზე“, რომელიც 1656 წელს დაწერილა. ეს კი იმის მაჩვენებელია, რომ მრავალ ჭირგამოვლილ მეფე-პოეტს რელიგიური განწყობილება მოეძალა და, ალბათ, ამის შემდეგ კანონზომიერი იყო მისგან ბერის ტანსაცმლის გადაცმა.

„შამიფარვანიანის“ პირველი სტროფი:

„ღმერთო, ყოველთა ცხადთა და იდუმალთ დაუფარაო,
ვის სერაბინნი ვერ გხედვენ პირსა ფრთა-მოუფარაო,
ვინ ისრაელნი განასხი, ზღვასა დაანთქი ფარაო,
იგ შენთა ნების მყოფელთა ყოველთა სცავ და აფარაო.“

მესამე სტრიქონში – „ვინ ისრაელნი განასხი“... იგულისხმება „გამოსლვათა“ წიგნის ამბებში, ღვთისაგან ბიბლიური წინასწარმეტყველის – მოსესათვის დავალება ებრაელების (ისრაელნი – იბრაელი ბიბლიური გადმოცემით ღმერთმა იაკობს უწოდა, რომლის თორმეტი შვილისაგან წარმოიშვა ებრაელი ხალხი) ეგვიპტიდან გამოყვანისა. „სოფლის სამდურავშიც“ გვხვდება ამ ფაქტის შემცველი სტრიქონი: „ისრაელთაცა ლტოლვილთა შენვე გაუძელ ზღვაშიგან“ (1,4). ამ სტრიქონებში იგულისხმება შემდეგი ბიბლიური ეპიზოდი: მოსე და მისი თანამემამულენი ეგვიპტიდან გამოსვლის გზას დაადგნენ: „განართხა მოსე ხელი თვისი ზღვასა მას ზედა და მოავლინა ღმერთმან ზღვასა მას ზედა ქარი სასტიკი სამხრეთ ღამე ყოველ და განახმო ზღვა იგი და განიპო წყალი იგი. და შევიდეს ძენი ისრაელისანი შორის ზღვასა ხმელად და წყალი იგი იყო ზღუდე მარჯვენით გარდა და ზღუდე მარცხენით (გამოსვლ. 14, 21-23). ეს ფაქტი იგულისხმება სიტყვებში „ვინ ისრაელნი განასხი“, ხოლო მეორე ნაწილში – „ზღვასა დაანთქი ფარაო“ – იგულისხმება ისრაელთა მდევარი ეგვიპტელების ღვთის განგებით წყალში დანთქმა.

თეიმურაზის სიტყვით, ღმერთმა ისრაელნი დაიფარა იმეტი მკრთო მის ნებას ასრულებდნენ – „იგ შენსა ნების მყოფელთა ყოველთა სცავ და ჰფარაო“ (შ. ფ. 1,4). ამავე სტროფში დასახელებული სერაბინნი არიან ანგელოზები. თეიმურაზის სტრიქონის – „ვის სერაბინნი ვერ გხედვენ პირსა ფრთა-მოუფარაო“ – შინაარსი ასეთია: ღმერთს სერაფიმები ვერ გხედავენ, რადგან პირი ფრთით დაუფარავთო; მართლაც, წინასწარმეტყველ ესაიას ხილვებში გვხვდება სერაფიმები, რომელნიც წყვილი ფრთით იფარავენ სახეს, მეორე წყვილი ფრთით – ფეხებს, ხოლო მესამე წყვილი ფრთით – ფრინავენ (ესაია 6,2). პოეტი ამ ანგელოზებზე ქვემოთ უფრო ვრცლად მოგვითხრობს:

დიონოს ბრძენმან მოგვითხრა ანგელოზთ განწყობილობა,
იგ ცხრა დას-დასად გუნდობა, უკანა, ანუ წინობა,
წმინდა არსობით ხმობა და იგ გალობისა ტკბილობა,
ვერც ხილვა შენი, ვერც ცნობა, ვერცა რას მინდობილობა (3).

აქ ნახსენები „დიონოს ბრძენი“ არის დიონისე არეოპაგელი, რომელიც ძველი და ახალი აღთქმის საფუძველზე თხზულებაში „ზეცათა მღვდელთმთავრობისათვის“ მოგვითხრობს ანგელოზების დას-დასად განლაგებას, მათ დაყოფას სამ იერარქიად:

„ყოველთა მათ ზეცისა არსებათა ღმრთის-მეტყველებამან ცხრა უწოდა საჩინოებითა სახელდებითა და მათ სამოობითა შემკულობათა სამად განჰყოფს საღმრთოი იგი ჩუენი მღვდელთ სრულ-მოყველი“. ¹ თითოეულ იერარქიაში შედის ანგელოზთა სამი სახე, რომელთაგან უმაღლესი იერარქიის ანგელოზები არიან სერაფიმნი, ქერობიმნი და საყდარნი, საშუალოსი – უფლებანი და ხელმწიფებანი, დაბლისა კი – მთავრობანი, მთავარანგელოზნი და ანგელოზნი. ²

თეიმურაზს უდიდესი იერარქიის ანგელოზებიდან აქ მოხსენიებული ჰყავს სერაბიმნი. სხვაგან, თავის ორიგინალურ თხზულებაში ის ქერობიმნსაც მოიხსენიებს. ქართულ ლიტერატურაში

¹ პეტრე-მებრძელი (ფსევდო დიონისე არეოპაგელი), შრომები, ს. ენუქიშვილის გამოცემა, 1961, გვ. 117.

² იქვე, გვ. 118-131.

ანგელოზთა იერარქიის წარმოდგენა გვაქვს სულხან-საბა ორბელიანის ანის ლექსიკონში,¹ ანტონ პირველის „წყობილსიტყვაობის“ თეოლოგიურ ნაწილში² და იოანე ბატონიშვილის „კალმასობაში“.³

შემდეგ თეიმურაზი წერს:

სხვათ ბრძენთა თვითონ ისიბრძნეს გულისხმითა და ცნობითა,
სოლომონს სიბრძნე შენ მიეც შენისა მონდომებითა,
მასთან სულიცა ცხოველი, მით ვერვინ მას ოდნობითა,
ვერცა მან სრულქმნა, ცუდად შერა, დავითის ქნართა თხრობითა (4).

ამ სტროფში მოხსენიებული სოლომონი, ვისაც ღმერთმა მისცა სიბრძნე და „სული ცხოველი“, არის დავით წინასწარმეტყველის შვილი ბერსაბესაგან, რომელმაც მემკვიდრეობით მიიღო მეფობა და პატრიარქალურ-ტომობრივი ქვეყანა აქცია ერთიან, ძლიერ, ბრძოლისუნარიან სახელმწიფოდ, იგია ავტორი ბიბლიური წიგნებისა: „იგავნი“, „ქებათა ქება“, „ეკლესიასტე“, „სიბრძნე“. „დავითის ქნარში“ იგულისხმება დავით წინასწარმეტყველის ქნარი. დავითი იყო ებრაელთა მეფე, მხნე მეომარი, რომლის დროსაც იერუსალიმი გახდა სახელმწიფოს დედაქალაქი. დავითი იყო ებანზე მგალობელი და ფსალმუნების ავტორი.

შემდეგ პოეტი მიმართავს ფილოსოფოსებს: არისტოტელეს, ენოსს, პითაგორას (მ. ფ. 5, 6, 7). თეიმურაზის აზრით, ამ ფილოსოფოსებმა ვერ მოიხმარეს სწავლანი, უხმოდ დარჩა ამ „რიტორთა ხელოვნებანი, რადგან ვერ იცნეს შემოქმედი, „ვერ მიწვდნენ მიუწვდომელსა.“

დიდი ბერძენი ფილოსოფოსი არისტოტელე წარმართად მოკვდა, პითაგორა იდეალისტი იყო. ორივე ფილოსოფოსი ჩვენს ერამდელი მოღვაწეა. საგულვეტელი იყო მათ გვერდით დასახელებულიყო ასევე წარმართი ფილოსოფოსი, ამიტომ ენოსში ვერ ვიგულისხმებთ

¹ ს-ს ორბელიანი, ლექსიკონი, ა. შანიძის გამოცემა, 1923, გვ. 303.

² ანტონ I, წყობილსიტყვაობა, პლ. იოსელიანის გამოცემა, 1853, გვ. 85-89.

³ კალმასობა, აღწერილი იოანე ბატონიშვილის მიერ, დ. ბაქრაძის წინასიტყვაობით, 1896, გვ. 113.

V საუკუნის ფილოსოფოს-ქრისტოლოგს ენეა ლაზნელს, მაგრამ ვინ იგულისხმება, ჯერჯერობით უცნობია.

შემდეგ თეიმურაზი წერს:

სიბილა ბრძენმან სიბრძნითა სოლომონ გააკვირაო,
იგი გარდმოხდა სამხრეთით, ვითა ფრინველი ირაო,
შენი ცნობა და გონება იმასაც დაეძვირაო,
ჯვარისა მოსწავებანი კარგა რამ გააპირაო (8).

აქ სიბილა ბრძენში იგულისხმება ძველ ბერძნულ-რომაულ მითოლოგიასა და ისტორიაში ცნობილი წარმართი წინასწარმეტყველი ქალი სიბილა, რომელიც ექსტაზურ მდგომარეობაში წარმოთქვამდა ე. წ. „ორაკულებს“. სიბილას კულტი მძლავრად შეიჭრა ძველი ბერძნების აზროვნებაში და სხვადასხვა დროს რამდენიმე სიბილა გახდა ცნობილი. მეცნიერები ცხრამეტამდე სიბილას ითვლიან. წარმართულ-სიბილანური „ორაკულები“ მცირე აზიაში ჩაუნერიათ და აქედან რომში შეუტანიათ ტარკვინიოს მეფის დროს ჩვ. წელთაღრიცხვამდე 83 წელს. როცა ეს კრებულები ხანძრის დროს დაღუპულა, რომში იძულებული გამხდარან ხელახლა შეეკრიბათ სიბილას „ორაკულები“. ჩვ. წელთაღრიცხვამდე მეორე საუკუნეში სიბილანურმა წიგნებმა ებრაელთა შორისაც გაიკაფა გზა.

ძველ საქართველოში სიბილას იცნობდნენ მთელი რიგი თარგმანებით, ერთ ძეგლში სიბილა მოხსენიებულია პირველხარისხოვან ბრძენთა შორის; რადგანაც რომაულ-ელინურ სამყაროში ის, როგორც ღმერთების შთაგონებით მოლაპარაკე, განსახიერება იყო ღვთაებრივი სიბრძნისა. მან უწყოდა არა მარტო ანმყო, არამედ წარსული და მომავალიც.¹ გიორგი ამარტოლის „ხრონოგრაფის“ ქართულ თარგმანში მოთხრობილია სიბილასა და სოლომონ ბრძენის ბიბლიური ამბავი,² მაგრამ უფრო საინტერესოა ორიგინალური პოემა „სიბილაიანი“ (SN 999 მე-19 საუკუნეში გადაწერილი), რომე-

¹ კ. კეკელიძე, ცნობები სიბილასა და მისი წიგნების შესახებ, ეტიუდები, II, გვ. 125-136.

² კ. კეკელიძე, ეტიუდები, II, გვ. 135.

ლიც კ. კეკელიძის აზრით, მე-17 საუკუნეში უნდა იყოს დაწერილი და მოგვითხრობს სამხრეთის დედოფლის სიბილასა და ებრაელთა მეფე – სოლომონის შეხვედრას. სამშობლოში უკან მიმავალმა სიბილამ ცხენზე შეჯდომისას ტაძრის ეზოში ფეხი დაადგა სამოთხიდან მოტანილ ძელს, სიბილამ უთხრა, დადექო და „განცვიფრდეს ცანი, ქვეყანა ძრწოდეს განკრთომილია“. გაკვირვებულმა სოლომონმა დედოფალს არაფერი ჰკითხა ამჯერად, განმარტება მოციქულთა პირით სთხოვა. დედოფალმა შემოუთვალა, რომ ებრაელთა შორის გამოჩნდება ქალწული, რომელიც შობს ძესა მამისასა და ამ ძეს გააკრავენ ამ ძელზე, რომელმაც იწივლა¹. ეს ეპიზოდია გამოყენებული თეიმურაზის „შამიფარვანიანის“ მეცხრე სტროფში:

ბალამ ბოსორით ბრძენი და გრძნეული, მოგვი, მისარი,
იგ ვინცა სწყევლის გრძნებითა ფიცხლად საკდავად ის არი,
მგზავრ ანგელოზი წინ დახვდა, ხმალი აქვს, არ თუ ისარი,
ჯორმან იხილა, დაუდგა უძრავად ჰგავს თუ ქვის არი (9).

ბალამი ბიბლიური პერსონაჟია, წინასწარმეტყველი, ჯადოქარი და მისანი, რომლის ვირიც უეცრად ამეტყველდა, რომ პატრონისათვის პროტესტი გამოეცხადებინა უსამართლოდ ცემის გამო.

მოსეს მეოთხე წიგნში („რიცხვთა“) მოთხრობილია, რომ მოაბელთა მეფეს, ბალაკს აღშფოთებდა ისრაელთა წარმატებანი და მიმართა ვინმე გრძნეულ ბალამს, რომელმაც მომავლის განჭვრეტა იცოდა. ეს ბალამი თეიმურაზის მიხედვითაც არის „გრძნეული მოგვი, მისარი“. ბალამს მეფე ბალაკმა სთხოვა, რომ დაგვლოცე და ებრაელები დასწყევლეო. ბალამს არ უნდოდა, მაგრამ შემდეგ ღვთის ჩაგონებით გზას გაუდგა, ღმერთმა გადაიფიქრა განზრახვა და ბალამს გზაში სასწაული მოუვლინა, ვირზე ამხედრებულს ხმაღშემართული გამოეცხადა ანგელოზი, გზა გადაუღობა. ბალამმა ანგელოზი ვერ შენიშნა, მაგრამ ვირმა შენიშნა და წინ აღარ წავიდა². ზუსტად ეს ამბავია მოთხრობილი თეიმურაზის მიერ ციტირებულ სტროფში.

¹ იქვე, გვ. 146.

² რიცხვთა, 22, 23-28.

ბიბლიური შინაარსისაა შემდეგი სტროფიც:

ვერცა მან გიცნა სიბრძნითა, ვერც სწავლა მოიხმარაო,
ვარსკვლავი იაკობისი - ეს უნებურად წამაო,
ბაბილოვანით ბეთლემად, ვინ მოგვნი მოიყვანაო,
ცრუ წინასწარმეტყველებით ეშმაკნი წარიყვანაო (10).

ამ სტროფში მოთხრობილია სახარების დასაწყისის ამბები. ბეთლემი სახარების ტრადიციის მიხედვით ქრისტეს დაბადების ადგილია, მოგვი არის გრძნეული, მისანი, ვარსკვლავთმრიცხველი. სახარებაში მოთხრობილია სამი აღმოსავლელი მოგვის: გასპარის, მელქიორის, ბალთაზარის წასვლა ნაზარეთში ყრმა იესოს თაყვანისსაცემად. ეს სახელები სახარებაში მოხსენიებული არ არის, ისინი ამ მოგვებს გვიან, მე-8 საუკუნეში ინგლისელმა ღვთისმეტყველმა ბედამ შეარქვა ღვთაებრივი ზეშთაგონებით.

სახარების შესატყვისი ადგილი ასე იკითხება:

„ხოლო იესოს შობასა ბეთლემს ჰურიასტანისასა, დღეთა პეროდე მეფისათა აჰა მოგუნი აღმოსავლით და მოვედით თაყვანის-ცემად მისა“ (მათე 2, 1-2).

ამრიგად, სახარების ცნობით, ვარსკვლავის მოძრაობის მიხედვით მოგვნი მივიდნენ იქ, სადაც ყრმა იესო იყო:

„და აჰა, ვარსკვლავი იგი, რომელი იხილეს აღმოსავლით, წინა უძღოდა მათ, ვიდრემდე მოვიდა და დაადგრა ადგილსა მას, რომელსა იყო ყრმაი იგი“ (მათე 2,9).

თეიმურაზის ტექსტში ნახსენებ ვარსკვლავში სწორედ ეს ვარსკვლავი იგულისხმება, რომლის მოძრაობის მიხედვით მივიდნენ მოგვები ბეთლემს.

ბიბლიური შინაარსისაა „ლეილმაჯუნუნიანის“ 158-ე სტროფი. ერთ-ერთი იმ შვიდთა მეფეთაგან, რომელთაც ლეილის ცოლად შეერთვა სურდათ, სწერს ლეილის მამას:

აღამ დაკარგა სამოთხე პირველ შექმნილმან მამამან,
იგ გამოასხნა ედემით, ხილის უდროოდ ჭამამან.

შემდეგი, რაც საინტერესოა ქრისტიანულ-რელიგიური მოტივის თვალსაზრისით თეიმურაზთან, არის ქრისტიანული ცნება-გაგება. განგება, როგორც გამოუცნობი, გარდაუვალი ნება ღვთისა, გვხვდება ძველ ქართულ საეკლესიო მწერლობაში. „განგებანი

ლვთისანი არა გულისხმა-იყოფების კაცთა მიერ", - გვეუბნება ძველი ალექსანდრეის ტომის წიგნები. „განგებაჲ საიდუმლოისაჲ მის დაფარულისაჲ“ - არის პავლეს ეპისტოლეში ეფესელთა მიმართ. ეს ცნება დადასტურებულია სახარებაშიც, ძველი ქართული მწერლობის ძეგლებშიც („იოანესა და ეფთვიმეს ცხოვრება“), იოანე ოქროპირის საკითხავებში, საისტორიო მწერლობის ძეგლებში („ისტორიანი და აზმანი“...), საერო თხზულებებში („ვისრამიანი“).

ქრისტიანული ცნება განგების ვეფხისტყაოსანში გამოუცნობი, გარდაუვალი ღვთის ნებაა, განგება ცხრაჯერ არის ნახსენები „ვეფხისტყაოსანში“ და იგი გაგებულია, როგორც უზენაესი ძალა.

ქრისტიანული ცნება განგებისა თეიმურაზთან გვხვდება სპარსულიდან მომდინარე პოემებში (ლ. მ. 212,4; ი. ზ. 29,2; 23,2).

ღმერთის ეპითეტად სპარსულიდან მომდინარე პოემებში თეიმურაზს გამოუყენებია ქრისტიანული შინაარსის შემცველი ცნება - შემოქმედი, რომელიც ნიშნავს გამჩენს, სამყაროს - ცისა და ქვეყნის, ხილულისა და უხილავის შემქმნელს (ვ. ბ. 1,4; ი. ზ. 110,1).

„შამიფარვანიანის“ შესავალში თეიმურაზი თავს ქრისტეს მონად აცხადებს:

ქრისტეს მონა ვარ, მითა მძულს მეჩიტი, მინარანი და (11,4).

„ლეილმაჯუნიაში“ ბარაინის მეფე მოკითხვის წიგნს უგზავნის შვილს, რომელშიც წერს: „მეფედ მან დაგხსნა, მას ვმონოთ, მოსემ ქადაგა ვინ ისა“ (167,5), ე. ი. აქ ნათქვამია, რომ მაჰმადიანი მეფე უფალმა დასვა მეფედ და ეს უფალი არის იესო ქრისტე. ისა იესო ქრისტეს სახელის არაბულ-სპარსული ფორმაა, რომელიც „ქეთევან-ნიანშიც“ გვხვდება: ჰო მე რითა მაქვს იმედი, რომ გამომიხსნას ისამან (ქეთ., 26,4). - ამბობს ტყვეობაში მყოფი ქეთევან დედოფალი. ზემოთ ციტირებულ სტრიქონში მოსე არის წინასწარმეტყველი მოსე, ებრაელთა წინამძღვარი და სჯულისმდები, რომელმაც ებრაელები ეგვიპტის მონობიდან გამოიყვანა და ალექსანდრეის ქვეყნის კა-

რიბჭემდე მიიყვანა. ეს მომენტი იგულისხმება თეიმურაზის სიტყვებში: „ვინ უწყის მოსეს, ელიას მთაზედან უამბე რაო“ (ვ. ბ, 94). ამ სიტყვებში იგულისხმება იესო ქრისტეს საცდელი ცადამალლება, რაც ასეა მოთხრობილი მათეს სახარებაში:

და შემდგომად ექუსისა დღისა წარიყვანნა იესოი პეტრე და იაკობ და იოანე, ძმაი მისი და აღიყვანა მთასა მაღალსა თსაგან.

და იცვალა მათ წინაშე სხუად ფერად და განბრწყინდა პირი მისი, ვითამცა მზე, ხოლო სამოსელი მისი იქმნა სპეტაკ, ვითარცა ნათელი.

და აჰა ეჩვენეს მათ მოსე და ელია მის თანა და თანა ჰზრახევდეს (17,1-3).

ცადამალელებული იესო უძრავად იყო სივრცეში. ცის თალიდან ჩამობრძანდნენ მოსე და ელია, გვერდში ამოუდგნენ და ესაუბრებოდნენ. ამ საუბრის შინაარსი მათესა და მარკოზის სახარებაში მოთხრობილი არ არის, მხოლოდ ლუკას სახარებაში სწერია: „და აჰა ესერა ორნი კაცინი მის თან ზრახევდეს, რომელნი იყვნეს მოსე და ელია.“

მაცხოვარმა რა უთხრა მათ, დაფარულია, მეტიც: იესომ სთხოვა მონაფეებს, რომ ეს ხილვა საიდუმლოდ დარჩენილიყო, „ვიდრემდის ძე კაცისაი მკედრეთით აღდგეს“ (ლუკა 9, 30-31).

„იოსებზილიხანიანში“ ქრისტიანული ღმერთის ეპითეტია „უკეთესი“. იოსებმა ზილიხანს მოსთხოვა კერპების უარყოფა და მისი ღმერთის ცნობა:

„იტანთ ღმერთი უკეთესი,
სჯობს კერპთაგან განყენება“ (282,2).

„ლეილმაჯნუნიანში“ ლეილს მაჰმადიანმა მშობლებმა საფლავზე სანთელი აუნთეს:

საფლავზე დადგნენ მშობელნი,
სანთელს უნთებენ, შამებ და (215,3).

სანთლის ქრისტიანული დანიშნულება უფრო მკაფიოდაა წარმოდგენილი „შამიფარვანიანში“. უიმედო მიჯნური ფარვანა ამაყ სანთელს მრავალ ქათინაურს ეუბნება. სანთელი პირველ რიგში თავის სიამაყეს მის ქრისტიანულ დანიშნულებაში ხედავს:

ხატთა და ჯვართა წელი ვარ სულისა საიმედოობით (45,4).

თეიმურაზი „იოსებზილიხანიანში“ აკრიტიკებს მისრ-ველიძეს
სარწმუნოებას:

მისრეთს ღმერთი არ იცოდნენ, ყველას კერპი დაესვენა (109,4).

ეშმაკი ჰყავთ მათ თვის ღმერთად, შემოქმედი დაუტევა (10,2)

აკრიტიკებს მათ მიერ მსხვერპლთშენირვას:

ხელთა ჰყვანდათ ზვარაკები, ზოგი შვილსა დაუკლოვდეს (113,4).

„ლეილმაჯნუნიანში“ გაკრიტიკებულია მაჰმადიანობა. მაჰმადი სხვის მოციქულადაა მოხსენიებული. აქ ლამაზი ფერებით არის აღწერილი მაჰმადიანური სამოთხე, მაგრამ თეიმურაზი ხაზს უსვამს, რომ ეს მათი ნათქვამია და „როგორ ქადაგა ეს მართლა, ისემც უცხონდა სულები“ (251,4).

თეიმურაზი გარკვევით გამოთქვამს თავის უარყოფით დამოკიდებულებას კერპთაყვანისმცემლობისა და მაჰმადიანობისადმი. გაკვირვებული აღნიშნავს: ეგ ზომნი სულნი ვით ჯერან მიკვირს არ გაუქიქიან (ლ. მ. 262,4).

ამრიგად, ყოველივე ზემოთქმულიდან მთავარი ის არის, რომ თეიმურაზი სწორედ სპარსულიდან მომდინარე ძეგლებში ემიჯნება მაჰმადიანობას. „შამიფარვანიანი“ ყველაზე მეტად არის გამსჭვალული ქრისტიანულ-რელიგიური სულისკვეთებით.

მაჰმადიანური სამყაროს ამსახველ ძეგლებში ქრისტიანული სულისკვეთების ასეთი მკვეთრი გამოვლინება უეჭველად უნდა იყოს გათვალისწინებული თეიმურაზის სპარსულიდან მომდინარე პოემების წარმომავლობის საკითხის გადაჭრისას. თუ იმასაც გავითვალისწინებთ, რომ ორიგინალურია ამ პოეტთა პროლოგ-ეპილოგები, ლირიკული ნიაღვრეები, წარმოჩენილია სოფლის მდურვის თემა, ძალუმადაა გამოყენებული რუსთაველის მხატვრული სახეები და ფრაზეოლოგია, იმ დასკვნამდე მივალთ, რომ თეიმურაზის სპარსულიდან მომდინარე პოემები უნდა ჩაითვალოს პოეტის იდეური მრწამსისა და შეხედულებათა გამომხატველად. ყოველივე ამის საფუძველზე კი უნდა დავასკვნათ, რომ თეიმურაზი მხოლოდ სიუჟეტურ მოტივებს იღებდა სპარსულიდან

და ქმნიდა ორიგინალურ, ქართული სულით გაჟღენთილ მანერაში
მოებებს.

შემოკლებანი

ვ. ბ. - ვარდულებულიანი

ლ. მ. - ლეილმაჯნუნიანი

ი. ზ. - იოსებზილიხანიანი

შ. ფ. - შამიფარვანიანი

ქეთ. - წამება ქეთევან დედოფლისა

ბელათი - ახალი რომი¹

ე. ნ. „აბდულ-მესიანს“ ქართულ კლასიკურ ხანას უკავშირებენ იმის გამოც, რომ მასში ნახსენებია „ახალი რომი“:

„ტურფად შეენება, გამოჩვენება თქვენი დააჭნობს ყოველთ ყვაევილთა,
გიწმობს ენა მით სწავლის ენამით წყლად წყაროდ, მრწყევლად ბორცვთა და ველთა.
ახალ რომო, შენთვის თქვეს, რომო უფროს იქმნესო მყოფთა ყოველთა.

და ენატრი ელადსა, თვით მას გელათსა, სად რომ დაკრძალვენ წმიდათ სსეულთა“ (105).

სამეცნიერო ლიტერატურაში მიღებულია, რომ აქ „ახალ რომად“, ისე როგორც „სწავლის ენაში“ და „ელადში“, იგულისხმება გელათი. ი. ლოლაშვილი, ეყრდნობა რა იმ თვალსაზრისს, რომ ეს სახოტბო თხზულება ეკუთვნის იოანე შავთელს და ერთ-ერთი შექებული პიროვნება თამარ მეფეა, წერს: „ენამი ნიშნავს ორ წყაროს“ (ნ. მარით – источник садов). [ის] ქალაქია ოდოლამსა თამნას შორის, სადაც ქვრივად ცხოვრობდა იუდას სძალი თამარ (შესაქმე, თ. 38; შდრ. ისუ ნავე 15,34). ხოლო <<სწავლის ენაში>> (=სწავლის წყარო, შდრ. სი-ბრძნის წყარო) უნდა იყოს მეტაფორული ცნება გელათის კულტურულ-საგანმანათლებლო ცენტრისა. პოეტი ამბობს: (ჩემი) ენა (ქება-დიდებათ) მოგიწოდებს სწავლის წყაროდან, რომ შენ, თამარ, როგორც წყაროს წყალმა, მთა და ბარი მორწყო (ე.ი. სწავლა-განათლება გაავრცელო). აქედან ჩანს, რომ პოეტი იმყოფება იქ, სადაც ეს სწავლის წყაროა, სადაც ეს კულტურულ-საგანმანათლებლო ცე-

¹ ეს არის ნაწილი იაკობ დუმბაძე-შემოქმედელზე დაწერილი მონოგრაფიისა და ემსახურება ე. ნ. „აბდულ-მესიანის“ ავტორის გარკვევას. ამ საკითხისადმი მიძღვნილი წინა თავები გამოქვეყნებულია გაზეთ „კალმასობაში“ (1997 წ., №10, 11, 12; 1998 წ., №1, 2, 4, 8), „ნაკადულის სალიტერატურო გაზეთში“ (1998 წ., №21), ჟურნალ „რელიგიაში“ (1999 წ., №5-6, №7-8-9), კრებულში „ლიტერატურული ძიებანი“ (1999 წ., ტ. XX; 2000 წ., ტ. XXI), ჟურნალი „მაცნე“ (ელს, 1999 წ., №1-4).

ნტრია მოთავსებული. მომდევნო ტაეპში ის ამ წყაროს (ამ ცენტრის) უწოდებს <<ახალ რომს>>, <<ელადს>> და <<თვით მას გელათსა>>. მაშასადამე, დასტურდება ტრადიციული ცნობის სისწორე: იოანე შავთელს უმოღვანია გელათის მონასტერში¹.

ამ აზრს მხარს უჭერს რევაზ სირაძე. „ქართველი მეხოტბე, – წერს იგი, – თამარის ხანის იდეოლოგიის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი გამომხატველი, გელათს ახალ რომად წარმოადგენს“.²

ჩვენი შეხედულებითაც, აღნიშნული თვალსაზრისი, რომ დამონმებულ ტექსტში „ახალ რომად“ გელათი იწოდება, სარწმუნოა, თუმცა ეს აზრი იქ მთლად ნათლად გამოთქმული არ არის.

ი. ლოლაშვილი და რ. სირაძე გელათის ახალ რომად მიჩნევას უკავშირებენ იმ დიდებას, რომელიც ამ მონასტერს დაარსებისთანავე,

¹ ძველი ქართველი მეხოტბენი, II, ... 1964, გვ. 254-255.

ვიდრე დასმულ საკითხს უშუალოდ შეეხებოდეთ, აქვე უნდა შევნიშნოთ: ჯერ ერთი: ამ სტროფიდან არ ჩანს, ვის ეხება ქება – თამარს თუ არჩილს. მეორე: არც აქედან და არც სხვა ძველი წყაროდან არც ის ჩანს, იოანე შავთელს გელათში ემოღვანევა. გელათის, როგორც ლიტერატურულ-მნიშვნეობრული ცენტრის, მკვლევარი ლევან მენაბდე სამართლიანად აღნიშნავს: „ზოგიერთი ცნობით, გელათში მოღვაწეობდა ქართველი პოეტი იოანე შავთელი. მისი თხზულების, <<აბდულმესიანის>>, ზოგიერთი ნუსხით, ხოტბა არის <<ქმნილი გელათის მონასტერსა შინა და მუნიტეე მორთმეული აბდულ მესია შავთელისაგან, პირველ ყოფილისა მდივნად მას მონასტერსა შინა იოანედ წოდებულისა>>. ხელნაწერებისავე ცნობით, გელათს შემონახუნებული შავთელი იქვე გარდაიცვალა“.

სანამ ამონაწერს გავაგრძელებდეთ, უნდა ითქვას, რომ ეს არის ე. წ. „აბდულ-მესიანის“ მესამე ტიპის ხელნაწერები, რომელთა ტექსტი და სათაური დავით რექტორის მიერაა შემუშავებული.

ლ. მენაბდე განაგრძობს: „აღნიშნულ ცნობას ზოგიერთი სწავლული იწყნარებს და იზიარებს. სავსებით ეთანხმებიან მას თეიმურაზ ბატონიშვილი და პ. იოსელანი.

იოანე შავთელი (იგულისხმება ე. წ. „აბდულ-მესიანის“ ავტორი – ბ. დ.) რომ ბერად იყო შემდგარი, ეს არაა საეჭვო, ამას <<აბდულ-მესიანის>> ზოგიერთი მოტივიც გვაფიქრებინებს, მაგრამ მისი (ე. ი. იოანე შავთელის – ბ.დ.) გელათში მოღვაწეობა არ დასტურდება“ (ლ. მენაბდე, ძველი ქართული მწერლობის კერები, I, ნაკვეთი II, გვ. 537.).

² რ. სირაძე, ქართული ესთეტიკური აზრის ისტორიიდან, – თბ., 1978, გვ. 174.

დავით აღმაშენებლის დროიდან¹, XII საუკუნეშივე ჰქონდა.

გელათის მკვლევარები, ჩვეულებრივ, იმონებენ დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსის შეფასებას, რომ ის არის „მეორე იერუსალიმი“ და „სხუა ათინა“², და მას ახასიათებენ, ერთი მხრივ, როგორც საკულტო-სასულიერო, ხოლო, მეორე მხრივ, სასწავლო-საგანმანათლებლო დანესებულებას. ბ. ლომინაძე აღნიშნავს: „გელათმა ბრწყინვალედ გაამართლა მისი დამაარსებლის... მიზანი. ჯერ კიდევ დავითის მეფობის ხანაში გელათი ქართული კულტურის თვალსაჩინო ცენტრი გახდა. საერო ფილოსოფიური მეცნიერების განვითარების დონით თანამედროვენი გელათს <<მეორე ათენს>> უწოდებდნენ (ქ. ათენი – საერო ფილოსოფიური აზროვნების განთქმული ცენტრი ძველ საბერძნეთში), საეკლესიო-სასულიერო მოღვაწეობისა და განათლების მიხედვით კი <<მეორე იერუსალიმად>> მიაჩნდათ (ქ. იერუსალიმი – ქრისტიანობის მსოფლიო ცენტრი)“³.

ი. ლოლაშვილი გელათის ახალ რომად მიჩნევის უმთავრეს მიზეზად იქ არსებულ აკადემიას ასახელებს. ის ასე მსჯელობს: „ეს მონასტერი ააშენა დავით აღმაშენებელმა <<ადგილსა ყოვლად შუენიერსა და ყოვლითურთ უნაკლულოსა>>. აქ მან მოიწვია გამოჩენილი სწავლულნი და დააარსა აკადემია. შემდეგში ეს აკადემია გადაიქცა <<აღმოსავალისა მეორედ იერუსალიმად, სასწავლოდ ყოვლისა კე-

¹ გელათზე საგანგებო ნაშრომის ავტორი ბ. ლომინაძე წერს: „გელათის სამონასტრო მშენებლობა 1106 წელს დაიწყო, დავით მეფე გარდაიცვალა 1125 წელს, როცა მშენებლობის დასრულებას თითქმის არაფერი უკლდა. 1126 წელს მონასტერი დაამთავრა დავითის შვილმა მეფე დემეტრემ, რომელმაც ღვთისმშობლის ტაძარი მხატვრულად გააფორმებინა და აკურთხებინა. საგანმანათლებლო-სამონაზვნო მოღვაწეობა გელათში მშენებლობის დამთავრებამდე ბევრად ადრე იქნა გაჩაღებული“ (ბ. ლომინაძე, გელათი (მეგზური), მეორე შეესებული გამოცემა, თბ., 1959, გვ. 12).

² ქართლის ცხოვრება, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, I, თბ., 1955, გვ. 330-331. ცხოვრება მეფეთ-მეფისა დავითისი, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა, ლექსიკონი და საძიებლები დაურთო მზექალა შანიძემ, თბ., 1992, გვ. 175.

³ ბ. ლომინაძე, გელათი, გვ. 5.

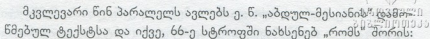

თილისად, მოძღვრად სწავლულებისად, სხუად ათინად ფრთადუთა ღრეს მისსა საღმრთოთა შინ[ა] წესთა, დიაკონად ყოვლისა საეკლესიოჲსა შუენიერებად>>...

აქ მოღვაწეობდნენ გამოჩენილი ფილოსოფოსები იოანე პეტრიწი და არსენ იყალთოელი, რომელთაც ქართული მწერლობა გაამდიდრეს ფილოსოფიურ-თეოლოგიური შრომებით. შავთელი მათ ლიტერატურულ ტრადიციაზე აღზრდილი პოეტია. ამიტომ მისი მოღვაწეობა გელათში შემთხვევითი არ არის. მას განათლება აქაურ აკადემიაში უნდა მიეღო" (იქვე, გვ. 255).

რ. სირაძე იმონებს ლ. მენაბდის სიტყვებს, რომ გელათი წარმოადგენდა „არა მხოლოდ საკულტო დანესებულებას, არამედ კულტურულ-საგანმანათლებლო და სასწავლო-სამეცნიერო შემოქმედების დიდ ცენტრს" და, „ახალი რომის" ნოდებიდან გამომდინარე, გელათს გამოყოფს როგორც პოლიტიკურ ცენტრს. გელათი, „როგორც მასალებიდან ჩანს, – წერს იგი, – ითვლებოდა საქართველოს რელიგიურ ბურჯად (<<მეორედ იერუსალიმად>>), განათლებისა და მეცნიერების კერად (<<სხუად ათინად>>) და ამასთანავე, პოლიტიკურ ცენტრადაც (<<ახალ რომად>>)" (გვ. 174).

რ. სირაძე ვარაუდობს: შესაძლებელია, „ახალი რომი" უკავშირდებოდეს ქრისტიანულ თეოლოგიაში გავრცელებულ „წმინდა ქალაქის" იდეას. მისი სიტყვებია „<<წმინდა ქალაქის>> იდეა მრავალნაირადაა წარმოდგენილი შუა საუკუნეებში. ჯერ კიდევ ავრელიუს ავგუსტინესთან იჩენს თავს მისი უმთავრესი თხზულების სათაურში – <<ღვთაებრივი ქალაქისათვის>> (<<ქალაქი>> აქ ანტიკური <<პოლისიდან>> მომდინარე ცნებაა და ფაქტიურად ნიშნავს იმას, რასაც ფილოსოფიის ენაზე ქართული <<სოფელი>> გამოხატავს). <<ღვთაებრივი ქალაქი>> კი ეხმიანება <<ზეციური იერუსალიმის>> იდეას. მისი სახეცვლილებაა <<ზეციური ათენი>>, რომელიც არაერთგზის გვხვდება დანტესთან (...). დანტეს კომენტატორები აღნიშნავენ, რომ ეს უკანასკნელი გულისხმობს სიბრძნის წყაროს" (გვ. 175).

იტყვის იგავსა, არ თუ იგ ავსა, ზირაქის მსგავსსა, გულისხმიერად...”

რ. სირაძე თავის ვარაუდს საბოლოოდ ასე აყალიბებს: „შუა საუკუნეებში მეტად გავრცელებული ე. წ. მსოფლიო სიმშაათიის კანონის თანახმად, ზეციურ იერარქიას შეესატყვისება, თუნდაც შორეული მსგავსებით, ამქვეყნიური იერარქია. ამიტომ ზეციურ <<ღვთაებრივ ქალაქს>> ამქვეყნად შეიძლება შეესაბამებოდეს <<ახალი რომი>>, რომლის ადგილი ქართულ წარმოდგენაში გელათს დაუკავებია“ (გვ. 175).

159

რ. სირაძე უფრო დიდსა და შორს მიმავალ ვარაუდს აყენებს: შეიძლება, „ახალ რომში“ გელათი პოლიტიკურ ცენტრად და, განზოგადებულად, მთლიან საქართველოდ მოიაზრებოდესო.

მკვლევარი ასე მსჯელობს: „ბიზანტიის იმპერიამ ამ (იოანე შავთელის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის – ბ.დ.) პერიოდში საგრძნობლად დაკარგა ადრინდელი ძლიერება. ეს გამოწვეული იყო ჯვაროსანთა შემოსევებით. ბიზანტიის საღვთო იმპერიის დასუსტება კატასტროფის შეგრძნებას ჰბადებდა საქრისტიანო სამყაროში. სუსტდება იმპერია, რომელიც თავად იყო სიმბოლო ქრისტიანობის ძლევამოსილებისა. მაგრამ მიუღებელი იქნებოდა, რომ საზოგადოდ ეჭვქვეშ დაეყენებინათ ქრისტიანობის დიდების იდეა. საქრისტიანო სამყაროს მომავალი ვერ დადგებოდა ეჭვქვეშ. ასეთი იდეის დაცვას კი პოლიტიკური საყრდენი სჭირდებოდა. აი, სწორედ ამ საფუძველს ქმნიდა თამარის ეპოქის საქართველოს სახელმწიფოებრივი და კულტურულ-კონფენსიური ზეაღმავლობა. მართლაცდა, საქართველო ცხადდება ქრისტიანობის დამცველად, მისი მეფის ღვთაებრიობა ნარმოისახება ყველაზე ზეაღმატებულად, თამარი IV ჰიპოსტაზად მიიჩნევა, ისტორიული განვითარების მიზნად თამარის ნარმოშობა ცხადდება. ყოველივე ამის გვერდით, ვფიქრობთ, ლოგიკური იყო, <<ახალი რომიც>> საქართველოში ეგულისხმებინათ. საქართველო ცხადდება უმთავრეს მემკვიდრედ ბიზანტიის იმპერიის დიდებისა“ (გვ. 176).

ავტორი გამოთქმულ შეხედულებებს, რომ საქართველოა ახალი ედემი, ისტორიის განვითარების მიზანია თამარი, თამარ მეფეა მეოთხე ჰიპოსტაზი – უმატებს იოანე ზოსიმეს სახელით ცნობილ თხზულებას „ქებაჲ და დიდებაჲ ქართულისა ენისაჲ“, სადაც ქართული ენა მსოფლიო ღირსების ენად არის გამოცხადებული: მეორედ მოსვლისას ყოველი საიდუმლო კაცობრიობას ამ ენით ეუწყება.

დასკვნას კი ასე აყალიბებს: „ასეთი იყო ის კულტურულ-ისტორიული ნანამძღვრები, რომელთა მიხედვით იოანე შავთელს შე-

იძლებოდა წამოეყენებინა იდეა <<ახალი რომისა>>. მაგრამ ეს იდეა გადი საფუძველია. იოანე შავთელის სიტყვებით კი <<ახალი რომი>> კონკრეტულად გელათს გულისხმობს, როგორც ეს მიჩნეულია სამეცნიერო ლიტერატურაში. მაგრამ გელათი გამოხატულება იყო საქართველოს სარწმუნოებრივი, კულტურულ-მეცნიერული და პოლიტიკური ძლიერებისა. ამიტომ ის, რაც თქმულია გელათზე, შეიძლება საერთოდ საქართველოზეც ვრცელდებოდეს. თუმცაღა, ამ შემთხვევაშიც ფაქტი ფაქტად რჩება: იდეა – საქართველო <<ახალი რომიაო>> – მონოდებულია არაპირდაპირი, სახელმწიფოებრივი ფორმით. ე. ი. პოლიტიკურ იდეას პოეტური ფორმა აქვს. გელათი <<ახალი რომი>> მხატვრულად განსახიზღვნებს იდეას: საქართველო ახალი რომიაო.

აი, ამგვარად ეხმაურება <<ახალი რომის>> ზოგად იდეას <<აბდულმესიანის>> სტრიქონები, რომლებიც გელათს <<ახალ რომად>> აცხადებს" (გვ. 176-177).

რ. სირაძე თავის შეხედულებას იმეორებს საგაზეთო წერილში, სადაც ქართული სახელმწიფო გერბის იდეას ეხება. „მრავალმნიშვნელოვანი თვალთახედვით, – წერს მკვლევარი, – გელათი გაიზრებოდა ხოლმე არა მხოლოდ სამონასტრო კერად, და არა მხოლოდ, თუნდაც, ერთ-ერთ სრულიად განსაკუთრებულ სასულიერო ფილოსოფიურ ცენტრად, არამედ მთელი საქართველოს სიმბოლოდ, რაც მთავარია, ქვეყნის სახელმწიფოებრივ სიმბოლიკადაც-კი. ამიტომ იყო, რომ მას ასე მიმართავდნენ: <<ახალო რომო, შენთვის თქვეს, რომო...>> (ამას ეხმიანება 66-ე სტროფიც. გელათი მეფეთა საკრძალავიც იყო, მაგრამ სამონასტრო აზრით, მასზე ვერ ითქმებოდა <<ახალო რომო>>).

გელათი – <<რომი>>, გელათი – <<ელადა>>, – ესენი ჩვეულებრივი პოეტური მეტაფორები როდია. აქ იგულისხმება საქრისტიანო სამყაროში მეტად გავრცელებული იდეა, რომელსაც ქართული იდეოლოგიაც შეხმიანებია. ამ იდეის კვალობაზე, საქართველო მიჩნეულია რომის სახელმწიფოებრივ მემკვიდრედ. აქვე

იგულისხმება, რომ არსებობდა ძველი რომი, რომლის მემკვიდრე იყო ბიზანტია, რომელსაც შეერქვა <<ახალი რომი>> (კონსტანტინეპოლიც <<ახალი რომია>>). ბიზანტიელები თავის თავს უწოდებდნენ <<რომაელებს>>, ძველქართულად, <<ჰრომნი>>. ასეა პეტრინონის <<ტიპიკონშიც>> და სხვაგანაც). ჯვაროსნების ლაშქრობებმა დაასუსტა ბიზანტია, ვითარცა <<ახალი რომი>>. ამიტომ გაძლიერებულ საქართველოს იმ დროს მართებდა გარკვეულწილად ეკისრა ბიზანტიის ფუნქციები აღმოსავლეთის საკრისტიანოს მიმართ, ერთგვარად, უნდა შემსგავსებოდა <<ახალ რომს>>. ყოველ შემთხვევაში, უნდა ჰქონოდა ასეთი იდეა მაინც. ამ იდეის მატარებელი კი, უპირველეს ყოვლისა, უნდა ყოფილიყო გელათი...

მთავარია, რომ გელათი - <<ახალი რომი>> იყო სრულიად საქართველოს სახელმწიფოებრივი ძლიერების სიმბოლო და ამავე აზრს შეიცავდა გელათის ემბლემა¹.

ამ შეხედულების ანარეკლი ჩანს ჯემალ აფციაურის ნაშრომში, სადაც ცნება „ახალი რომი“ საქართველოს სახელმწიფოებრივ ძლიერებასთან არის დაკავშირებული. მკვლევარი წერს: „... Гуманизм, который в Европе впервые начинает зарождаться в XIV веке, в Грузии идеологическим фактором является уже в XI веке и, таким образом, приближается к рубежам качественно нового мышления... Грузинские святые, не бескровные аскеты, забывающие обо всем земном, а труженики на ниве христианской культуры, они великие деятели своего времени, в трудах и в жизни их отражается национальный характер. Они стараются приспособить веру к требованиям грузинского государства, стремившегося быть сильной, независимой державой, с далеко идущими целями, а конкретно, в будущем стать опорой христианской веры на Востоке, <<вторым Римом>>, объединителем всех кавказских племен на базе грузинской феодальной христианской культуры и

¹ გაზეთი „ლიტერატურული საქართველო“, 29 მაისი - 5 ივნისი, 1998, №22, გვ. 6.

языка, к которым приобщаются эти народы и племена. Такие особенности обусловили то обстоятельство, что на передний план выдвигается самобытность как грузинской христианской веры, так и культуры. Грузия такой же знаменосец веры, как Иерусалим и Константинополь, у нее свои национальные святые, свой христианский календарь, своя просветительница, свои обряды богослужения, она удел Богоматери, а если верить некоторым греческим документам, напр., <<хождению Андрея Апостола>>, то греческая церковь должна подчиниться грузинской, так как просветителем последней является Андрей Первозванный, а он был наставником Петра, основателя римского патриаршего престола¹.

რ. სირაძის წამოყენებული ჰიპოთეზა, რომელიც გონებათმცოდნეობით გვხვდება, ეყრდნობა ტრადიციულ შეხედულებას, რომ აღნიშნული სახოტბო ძეგლი იოანე შავთელს, XII საუკუნეს განეკუთვნება. როცა მისი გვიანდელის საკითხს ვაყენებთ, ბუნებრივია, იბადება კითხვა: შეიძლება თუ არა „ახალი რომი“ გელათისათვის XVII საუკუნეში ეწოდებინათ. რ. სირაძე თავისი ვარაუდის („ახალი რომი“ რომ კონკრეტულად გულისხმობს გელათს, ხოლო განზოგადებულად მთელ საქართველოს) გვიანდელ საუკუნეებში არსებობის თაობაზე წერს: „თუ როგორი განვითარება მიეცა ამ იდეას სხვა მხრივ, საამისო მასალები, სამწუხაროდ, აღარ მოგვეპოვება. ეს გამონეული იყო იმ დიდი კატასტროფით, რომელიც <<აბდულმესიანის>> შექმნიდან სულ რამდენიმე წლის შემდეგ დაატყდა თავს საქართველოს“ (გვ. 177).

ჩვენი აზრით, დასმული საკითხი ბევრად უფრო მარტივად უნდა გადაიჭრას.

ცნობილია, რომ გელათი თავის ადრინდელ ღირსებებს მოგვიანო

¹ Дж. В. Апишаури. О некоторых моментах политико-идеологического мышления в древнегрузинской литературе, კრებულში: Грузинская и русская средневековые литературы, _ Тб., 1992, с. 31-32.

საუკუნეებშიაც ინარჩუნებდა. ეს აზრი ნათლად არის გამოხატული გრიგოლ ღვთისმეტყველის ნაშრომის ერთ მინაწერში: „წმიდაო ლ(ვ)თისმშობელო, შენ უწყი ცოდვისა, [ბა]ბილოს ცოდვისა სულისა სანანურად, შენებერ არა უნახავს, ძმანო, ოდიში, ქართლი, სამცხე, კახეთი. საყდარნი და უდაბნონი ყველა გვიხილავს და მომთხვევივართ. ამ ყველასა მცხეთა სჯობს და ამას საცილოდ ნუ დასდებთ. დია უცხოს ქუშყნისა კაცი მოვიდეს პრქმად და კითხვად, ნუ დასდებთ. საქრისტიანოსა შინა არა არის რაჲ გაენათის თანა, ძმანო“¹.

გელათი XVII საუკუნეშიც ყურადღებას იპყრობს, როგორც წმიდა რელიქვიური განძთშესანახი ადგილი. „საერთოდ უნდა აღინიშნოს, – წერს ლ. მენაბდე, – რომ გელათი შედარებით ადვილად გადაურჩა მტრის მახვილს (ჩვენთვის მხოლოდ ორი ფაქტია ცნობილი მტრის თავდასხმისა). საფიქრებელია, გეოგრაფიულმა მდებარეობამ განაპირობა მისი გადარჩენა უცხო მტრის ხშირი შემოსევისაგან. ქართველებმა გელათი სწორედ ამ დაცულობის გამო მიიჩნიეს ძვირფასეულობის საფარად და იქ დაასვენეს ხაზულის, ანყურისა და ბიჭვინთის ღვთისმშობლის ხატები და სხვა ეროვნული სიმინდენი“².

მეორე: გელათში XVI-XVII საუკუნეებშიაც კვლავ გრძელდებოდა საგანმანათლებლო და მნიგნობრულ-კულტურული ცხოვრება. ლ. მენაბდე აღნიშნავს: „მე-16 საუკუნის პირველ მეოთხედში გელათის აკადემიის კულტურულ-შემოქმედებითი ცხოვრება შენელდა... მიუხედავად იმისა, რომ გელათმა, როგორც უმაღლესმა სასწავლებელმა, დაკარგა თავისი ძველი მნიშვნელობა, ის კულტურულ-საგანმანათლებლო, ლიტერატურულ-შემოქმედებითი საქმიანობის ცენტრად მაინც დარჩა და იქაური მოღვაწენი დაუღლელად

¹ ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმის ხელნაწერთა აღწერილობა, I, შედგენილია და დასაბუთდად მომზადებული მუზეუმის მეცნიერი მუშაკის ე. ნიკოლაძის მიერ, თბ., 1953, გვ. 63.

² ძველი ქართული მწერლობის კერები, I, ნაკვ. II, გვ. 530-531.

იღვნოდენ მშობლიური კულტურის საგანძურის დაცვის საზღვარს
გამდიდრების მიზნით¹.

მესამე და, რაც მთავარია: დაწყებული XVI საუკუნის 20-იანი წლებიდან, გელათის საეპისკოპოსო ფეოდალურ საქართველოში ერთ-ერთი დიდი ეპარქია იყო, რომლის ეპისკოპოსი, გენათელი, მეფის რწმუნებულად ითვლებოდა. გელათის როლი და ავტორიტეტი კიდევ უფრო გაიზარდა XVI საუკუნის 60-იანი წლებიდან, როდესაც დასავლეთ საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქი ბიჭვინთიდან წამოვიდა და ბინა გელათის წმინდა გიორგის ეკლესიაში დაიდო². თუმცა, დასავლეთ საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქი ყოველთვის გელათში არ იმყოფებოდა და ზოგჯერ საკმაოდ ხანგრძლივად სხვაგან, კერძოდ, ოდიშსა და გურიაში ცხოვრობდა, გელათი მაინც საკათალიკოსო რეზიდენცია არის. მნიშვნელოვანია ის გარემოებაც, რომ იმ წლებში, როდესაც იაკობ დუმბაძეს ეს სახოტბო თხზულება უნდა შეექმნა, კათალიკოსები გელათსა და ქუთაისში მკვიდრად არიან. ბ. ლომინაძე წერს: „მომდევნო კათალიკოსები კი, გენათელი ეპისკოპოსი ზაქარია ქვარიანი (1657-1660) და შემდგომნი: ქუთათელი სვიმონ ჩხეტიძე (1660-1666), ექვთიმე საყვარელიძე (1666-1673) ძირითადად იმერეთში, გელათ-ქუთაისში, იმყოფებიან. საჭიროების შემთხვევაში ისინი გადიან გურია-ოდშიშშიც, მაგრამ არა ხანგრძლივ საცხოვრებლად“³. ასე რომ, კათალიკოსის რეზიდენციად გახდომის შემდეგ „გელათი იქცა დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო-სარწმუნოებრივ ცხოვრების ცენტრად“⁴.

საკითხის შესწავლა გვიჩვენებს, რომ „ახალი (ან მეორე) იერუსალიმი“ და „ახალი რომი“ ეწოდება დიდ საკათედრო, უფრო საკათალიკოსო-საპატრიარქო ტაძრებს, ეკლესიებს. ასეა როგორც

¹ იქვე, გვ. 534. XVI-XVII საუკუნეების მოღვაწეთა შესახებ, გვ. 539-542.

² ამ საკითხზე იხ. საგანგებო გამოკვლევა: ბ. ლომინაძე, ქართული ფეოდალური ურთიერთობის ისტორიიდან, სენიორიები, I, გვ. 164-240.

³ იქვე, გვ. 205.

⁴ ლ. მენაბდე, დასახელებული წიგნი, გვ. 530.

ადრეული, ისე გვიანდელი საუკუნეების ქართულ ძეგლებში კონსტანტინეპოლი მეორე იერუსალიმად იწოდება „გრიგოლ ხანცთელის ცხოვრებაში“: გრიგოლმა „განიზრახა წარსვლაჲ ქრისტეს საჭურჭლედ, მეორე იერუსალჴმდ, რომელ არს კონსტანტინეპოლისი“¹.

საქართველოს საეკლესიო ცენტრებიდან ახალ იერუსალიმად² იხსენიება მცხეთა და გელათი.

1447 წლის 25 დეკემბერს შედგენილ ქართლ-კახეთის საკათალიკოსო მამულების სითარხნის გუჯარში „ქრისტიანეთა დედაქალაქ“ მცხეთაზე წერია: „მეფეთა მეფისა გიორგისასა და მეფობასა და პატრონობასა შინა მისსა მოსრულ იყო... ყოველთა ჯუარის მოსავთა უსჯულო თემურ... და ახალი იერუსალემი და ქრისტიანეთა სჯულისა საძირკუელი და განმანათლებელი ქრისტიანეთა დედაქალაქი საყდარი მცხეთა დაექცია და უსაშინელეს და უმწარეს მოწევნულ იყო დღე იგი დღესა მას, რომელ კარეტ საბმელ ტაძრისა განიპო, მზე დაბნელდა და ქუეყანა ზარტყილ იქმნა“³.

„და ვითა არავინ ღირსა და ვერცავინ მკადრე არს მტკიცედ ბრძანებულისა ამის ჩუენისა მოშლასა, აგრე აუცილებლად ყოვლისა კაცისაგან მოგაჭსენეთ თქუენ, დიდსა და ცათა მობაძავსა ახალსა იერუსალიმსა და სამკუიდრებელსა ჩუენსა დედაქალაქსა მცხეთას კათოლიკე ეკლესიასა და მას შინა სუეტსა ღმრთივ-აღმართებულსა, კუართსა სამეუფოსა და მირონსა ღმერთ-მყოფელსა წარსამართებლად მეფობისა და განგრძეობისათუის დღეთა ჩუ-

¹ ძველი ქართული აგიოგრაფიული ძეგლები, I, დასაბუჟდად მოამზადეს ილ. აბულაძემ, ნ. ათანელაშვილმა, ნ. გოგუაძემ, ლ. ქაჯაიამ, ც. ქურციკიძემ, ც. ჭანკიევმა, ც. ჯღამაიამ, ილია აბულაძის ხელმძღვანელობითა და რედაქციით, თბ., 1963, გვ. 264.

² იერუსალიმის შესახებ ძველ ქართულ მწერლობაში იხ.: ვლადარ მამისთვალის მკვლევ., საქართველოს იერუსალიმთან ურთიერთობის მოტივები ძველ ქართულ მწერლობაში, ჟურნალი „რელიგია“, 1998, №1-2, გვ. 39-57.

³ ქართული სამართლის ძეგლები, III, ტექსტი გამოსცა, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო პროფ. ი. დოლიძემ. თბ., 1970, გვ. 189.

ენთასა..." (იქვე, გვ. 192).

1559 წლის 1 დეკემბერს შედგენილი ქართლის საკათალიკოსო მამულების სითარხნის გუჯარი: „აგრე უცილობელად ყოვლისა კაცი-საგან მოგახსენეთ თქუენ, დიდსა და ცათა მობაძავსა ახალსა იერუსალიმსა და სამკუიდრებელსა ჩუენსა დედაქალაქსა მცხეთას კათოლიკე ეკლესიასა და მას შინა სუეტსა ღმრთივ-აღმართებულსა, კუართსა სამეუფოსა და მირონსა ღმერთ-მყოფელსა და თვით საუფლოსა ხატსა ღმრთისასა ჴელით უქმნელსა წარსამართებელად მეფობისა ჩუენისა ...“ (იქვე, გვ. 267).

ახალი და მეორე იერუსალიმის წოდება კიდევ უფრო ხშირად მიემართება გელათს.

1408 წლის 4 ივლისის ცირლილასძეთადმი ბოძებულ კონსტანტინე მეფის სასისხლო სიგელი: „სახელითა ღმრთისათა [კოსტანტი]ნესგან ბაგრატიონიანისა, ძისა ბაგრატისა, და ძეთა ჩუენთა [სასურ]ველთა აღექსანდრე, ბაგრატი და [გიორ]გისაგან, ნებითა ღმრთისათა აფხაზთა, ქართველთა, რანთა, კახთა და სომეხთა მეფ[თა], შარვანშა და შანშე [და] ყოვლისა აღმოსავლეთისა, საქართველოსა და ჩრდილოეთისა, ლიხთ-იმერისა ჴელმწიფედ თუით მფლობელ-მპყრობელთასა, მოვიდეს წინაშე ჩუენსა ცირლილასძენი დიდისა გენათისა და ცათა მობაძავისა, ახლისა იერუსალიმისა, მეღვინეთ-უხუცესი ნავროზ, მისნი ბიძანი და ძმანი... გუეაჯეს და მოგუახსენეს... ვისმინეთ ჰ(ა)ჯა და მოხსენება დიდად კართა ჩუენთა ზედა დაზრდილთა და ნამსახურთა და დიდისა მონასტრისა, ახლისა იერუსალიმისა, გენათისა მეღვინეთუხუცესისა ნავროზისი, მისთა ძმათა და ბიძათა...“¹

იმერეთის მეფის აღექსანდრე მეორის 1509 წლის შეწირულობის წიგნი: „... ორისავე ტახტისა სამეფოსა ლიხთ-იმერისა და ლიხთ-ამერისა, თუითა მტკიცეთა ფლობითა ხელმწიფეთა მპყრობელთა მეფეთა მეფემან აღექსანდრე და თანამეცხედრემა ჩუენმა პატრო-

¹ საქართველოს სიძველენი, III, ე. თაყაიშვილის რედაქტორობით, ტფ., 1910, გვ. 434.

ნმა დედოფალმა თამარ და ძეთა ჩუენთა საყვარელმა თქვენ¹ შვედურ² დრებულმა და ძისა თქვენისამან ბაგრატი ვიგულეთ და ვიგულისმოდგინეთ მცირე ესე შესაწირავი და მოსახსენებელ დიდისა და ზეშთა აღმატებულისა და ცათა მობაძავისა ახლისა იერუსალიმისა დიდისა მონასტრისა გელათისა და მასშინაგან ბრძანებულსა ხაზულსა საკურთხეველისა ღ(მ)რთისა მშობელსა...³

გელათის სიგელი, ს. კაკაბაძის დათარიღებით², 1529 წლისა: „ზე-სთა არსისა და ზე აღმატებულისა და ცათა მობაძავისა დიდისა საყდრისა ჩ(უე)ნისა ახლისა იმ(რუსა)ლიმისა გენათის გუჯარი“.³

გელათისადმი ბაგრატი მეფის 1545 წლის შეწირულობის სიგელი: „... დიდსა და ზესთა აღმატებულისა, ახლისა იერუსალიმისა, გენათისა საყდრისა მამათმთავარეფისკოპოზო და ნმიდანო საღმრთონო... კრებულნო...“⁴.

მელქისედეკ გენათელის მიერ 1548 წელს ივანე ცირლილადისადმი მიცემული წყალობის წიგნი: „ქ. ნებიტა ღმრთისათა, ჩუენ დიდისა და ცათა მობაძავისა ახლისა იერუსალიმისა გენათისა ღმრთის მშობელსა, მთავარეპისკოპოზმან მელქისედეკმან ესე... წყალობისა სიგელი გიბოძეთ... ივანეს [ცირლილ]აძესა და თქუენთა შვილთა...“⁵

გადმოვიდეთ XVII საუკუნეში. გედეონ ლორთქიფანიძის 1664 წლის შეწირულობის წიგნი: „...დი სასწაულთა... სა დავით მეფეთა სჯელდებ... ჳმითა მით სანატრელითა შე... მეორედ იერუსალიმად აგებულ... და შინაგან მსხდომსა ხაზულისა და გაენათის...“⁶

დაახლოებით იგივე ვითარება გვაქვს „ახალი რომის“ სახელწო-

¹ ს. კაკაბაძე, დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთები, I, ტფ., 1921, გვ. 3.

² თ. ფორდანიას დათარიღებით, 1519 წ. (ქრონიკები, II, გვ. 342-343).

³ ს. კაკაბაძე, დასახელებული საბუთები, გვ. 10.

⁴ ქართული სამართლის ძეგლები, II, ტექსტი გამოსცა, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო ი. დოლიძემ, თბ., 1965, გვ. 189.

⁵ ქართული სამართლის ძეგლები, III, გვ. 260.

⁶ ს. კაკაბაძე, დასახელებული საბუთები, გვ. 68.

დებასთანაც. კონსტანტინეპოლი ამ სახელით ძველ ქართულ მწერლობაში ბევრგან იხსენიება. არსენ იყალთოელის ნათარგმნ „დიდი სჯულისკანონში“, რომლის ერთ-ერთი ნუსხა იაკობ შემოქმედელს ხელში სჭერია და მასზე წარწერა გაუკეთებია, ვკითხულობთ: „კონსტანტინეპოლისა ეპისკოპოსსა აქუნდინ წარჩინებულებაჲ პატივისაჲ, სწორი ჰრომისა ეპისკოპოსისაჲ, ვინათგან ახალი ჰრომი არს იგი“¹.

„ყოვლით კერძო საზღვრისა წმიდათა მამათაჲსა შედგომილნი და ან აღმოკითხულისაჲცა კანონისა ასერგასისთა ღმრთისმოყუარეთა ეპისკოპოსთაჲსა, რომელნი შეკრბეს კეთილად მსახურებით მოწსენებულისა დიდისა თევდოსის მეფისა ზე, რომელი მეფე იქმნა საყდარსა ზედა კონსტანტინეპოლისაჲსა, ახლისა ჰრომისაჲსა, მეცნიერნი მასვე განვსაზღვრებთ ჩუენცა და განვაჩინებთ დიდებულებათათჳს წმიდისა ეკლესიისა თჳთ მის კონსტანტინეპოლისა, ახლისა ჰრომისა. და რამეთუ საყდარსა უმოხუცებულესისა ჰრომისაჲსა სამეუფოობისათჳს ქალაქისა მის სამართლად განუჩინნეს მამათა უაღრესნი პატიენი და ამითვე გულისსიტიყვთა აღძრულთა ასერგასისთა ღმრთისმოყუარეთა ეპისკოპოსთა სწორნი პატიენი განუჩინნეს ახლისა ჰრომისა უფროსად წმიდასა საყდარსა, რამეთუ სამართლად საჯეს, რაჲთა მეფობითა და სჯეკლიტიკოსობითა პატივცემული ქალაქი სწორი იყოს დიდებულებითაჲცა საყდრისაჲთა ძუელი-საჲ მის სამეუფოჲსაჲ ჰრომისაჲ და საეკლესიოთა საქმეთა შინა განდიდნებოდის ვითარცა-იგი და მეორე იყოს შემდგომად მისსა“ (გვ. 275. იხ. აგრეთვე გვ. 534-536).

იაკობ შემოქმედელის კუთვნილ სასულიერო კრებულ „უუტკარში“ შესულ კონსტანტინეპოლის აია სოფიის ტაძრის აბენების შესახებ ბიზანტიური ტრაქტატის სათაურში წერია: „უნყებაჲ და თხრობაჲ აშენებისათჳს დიდებულისა ტაძრისა ღმრთისა ეკლესიისა,

¹ დიდი სჯულისკანონი, გამოსაცემად მოამზადეს ე. გაბიძაშვილმა, ე. გონაშვილმა, მ. დოლაძემ, გ. ნინუამ, თბ., 1975, გვ. 261.

რომელსა სახელედების ნმიდაჲ სოფია, რომელ არს სიბრძნე, ესრეთ აღეშენა პირველ და შემდგომად ქალაქსა კონსტანტინეპოლის, ახალსა ქრომსა.¹

იესე ტლაშაძე, რომელიც დომენტი კათალიკოსს სტამბოლში ახლდა და აია სოფია დაუთვალა, ამბობს:

„სასახლე ბიზანტიი და სტამბოლს შევიდა რომაო, კაცი ვერ იტყვის ქებასა, ქალაქი არის რომაო, ენა შეახმა იმ კაცსა, ვინცა სთქვას მისი რომ აო, და შენტვის დაეგდევ ტლაშაძე, გეყოფა ცუდად შრომაო“.²

კონსტანტინეპოლი ქართულ მწერლობაში ახალ რომად XIX საუკუნეშიც იხსენიება. კონსტანტინეპოლის გზაზე დამდგარ გიორგი ავალიშვილს ევპატორიაში ერთ-ერთი ქრისტიანი სასულიერო პირი მიმართავს: „თავადო გიორგი ავალოვო! ვსასოებ ყოვლად ძლიერსა არსებასა ზედა, მით რამეთუ მიწვენილი მშვიდობით იხილავთ ახალსა რომსა, ანუ მოკლეთ ვთქუათ, მეფესა ქალაქთასა...“³ (ე. ი. კონსტანტინეპოლს).

საეკლესიო ცენტრის ამგვარი სახელწოდებებით მონათვლა, რა თქმა უნდა, იაკობ შემოქმედელისათვის კარგად იყო ცნობილი. ისიც ცხადია, რომ არაფერი ვთქვათ იაკობის, როგორც ღრმა მორწმუნე ადამიანის, მწიგნობრისა და მწერლის, რელიგიური და ლიტერატურულ-კულტურული კერისადმი დამოკიდებულებაზე, მას, როგორც შემოქმედელს, ვისი სამწყსოც იმ საკათალიკოსოში შედიოდა,

¹ ბიზანტიური ტრაქტატი სოფიის ტაძრის შენების შესახებ და მისი შუასაუკუნეობრივი ქართული თარგმანი, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა, კომენტარები და ლექსიკონი დაურთო ო. ბერიძემ, თბ., 1982, გვ. 21.

² იესე ტლაშაძე, ბაქარიანი, გამოსაცემად მოამზადა ს. ყუბანეიშვილმა. – თბ., 1962, სტროფი 247.

ს. ყუბანეიშვილი ფიქრობს, „რომი“ ნახსენებია როგორც პირველ, ისე მეორე სტრიქონშიც (იხ. საძიებელი, გვ. 72), მაგრამ ეს სწორი არ უნდა იყოს. მეორე სტრიქონის „რომაო“ კავშირ „რომ“-ს უნდა გულისხმობდეს.

³ გათრგვიანებული, მგზავრობა თბილისიდან იერუსალიმამდე, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა, ლექსიკონი და საძიებლები დაურთო ელ. მეტრეველმა, თბ., 1967, გვ. 43.

რომლის რეზიდენცია გელათი იყო, ამ მონასტრისადმი განსაკუთრებული მონივნებისა და პატივისცემის გრძნობა ექნებოდა. ყოველივე აქედან გამომდინარე, სახელდობრ, იმის ანალოგიით, რომ კონსტანტინეპოლს ახალი იერუსალიმი და ახალი რომიც, ხოლო გელათს ახალი იერუსალიმი ერქვა, არათუ მოულოდნელი, სავსებით დასაშვებია, იაკობ შემოქმედელს გელათისათვის ახალი რომი თავადვე ეწოდებინა.

რაც შეეხება გელათს, როგორც საძვალეს, თუკი მწერალს არჩილთან დაკავშირებით ახსენდება, ეს ბუნებრივია, რადგან იმერეთის მეფესა და მუხრანელ ბაგრატიონთა წარმომადგენელს, ეს სავანე საუკუნო განსასვენებლად ერთიანი საქართველოს მეფეთა დარად შეეფერებოდა¹. ცნობილია, რომ დავით აღმაშენებლის, დემეტრე პირველის, გიორგი მესამის, თამარისა (თამარის ისტორიკოსის ცნობით) და სხვათა შემდეგაც XV-XVIII საუკუნეებში გელათი იყო იმერეთის მეფეთა (ბაგრატ მესამის, გიორგი მეორის, გიორგი მესამის, გიორგი მეექვსის, ალექსანდრე მეხუთისა და სხვათა) განსასვენებელი ადგილი.

ამრიგად, გელათის ახალ რომად ხსენება ოდნავადაც ხელს არ უშლის, რომ ე. წ. „აბდულ-მესიანი“ იაკობ შემოქმედელის მიერ არჩილ მეფისადმი მიძღვნილ თხზულებად მივიჩნიოთ.

¹ თუმცა აქ ავტორი სახელდობრ არ აღნიშნავს, რომ გელათი საქები გმირის, არჩილის, განსასვენებელია. პოეტი ზოგადად ლაპარაკობს ამ მონასტერზე, როგორც, საზოგადოდ, წმინდანთა შესანახ ადგილზე (სულხან-საბა ორბელიანის განმარტება: „დაკრძალვა - ფრთხილად შენახვა“).

ქრისტიანული მწერლობის ძველ ქართულ თარგმანთა ისტორიიდან

(ათონური კოლექციის №9 ხელნაწერის
არქეტიპის წარმომავლობისათვის)

ძველი ქართული სასულიერო ლიტერატურა ქრისტიანული მწერლობის ერთ-ერთი უძველესი ნაწილია. მისადმი ინტერესს ისიც ზრდის, რომ სამწიგნობრო ტრადიციების აღმოცენება ჩვენში აღმოსავლურ ქრისტიანობასთან მჭიდრო კავშირში დაიწყო და ბერძნულ-ბიზანტიურ ანუ კონსტანტინოპოლურ ტრადიციასთან დაახლოვებით განვითარდა. ძველმა ქართულმა ხელნაწერმა კრებულებმა შემოგვინახეს როგორც ცალკეული თხზულების ადრეული, არქაული რედაქციები, რომელთა სხვაენოვანი დედნები რიგ შემთხვევაში არ იძებნება, ასევე საეკლესიო კალენდარზე განწყობილი უძველესი ლიტურგიკული ტექსტები. ძველ ქართულ თარგმანთა შესწავლისა და ამჟამად ცნობილი სხვაენოვანი (ძირითადად ბერძნული, არაბული, სომხური) ტექსტების შეჯერებისას შესაძლებელი ხდება ქრისტიანული მწერლობის ევოლუციის პროცესის რეკონსტრუქცია, ადრეული აღმოსავლურ-ქრისტიანული ელემენტის გამოყოფა და ბიზანტიურ ნიადაგზე მისი ტრანსფორმაციის სურათის აღდგენა. ამავე დროს ხაზგასმით უნდა აღინიშნოს, რომ ცალკეული თხზულების ტექსტოლოგიური ანალიზი ვერ შექმნის ტრადიციათა მონაცვლეობის სრულ სურათს, თუ გათვალისწინებული არ იქნა ის კულტურულ-ისტორიული გარემო, რომელშიც შესრულდა ცალკეული თარგმანი ან შედგა მისი შემცველი კოდექსი. ამდენად, ქრისტიანული მწერლობის ძველი ქართული თარგმანების შესწავლა განუყოფლად უკავშირდება ჩვენი სამწი-

გნობრო კერების ისტორიას. სწორედ ამ თვალსაზრისით ჩვენს ყურადღებას იპყრობს ათონის მთის ქართული კოლექციის კრებული Ath. 9, რომელიც სამეცნიერო ლიტერატურაში ოშკის „სამოთხის“ სახელწოდებით არის ცნობილი.¹ კრებულზე დართული ანდერძ-მინაწერები საშუალებას გვიქმნის განვსაზღვროთ ნუსხის გადანერის ისტორიული პირობები, ხოლო მასში შესულ თხზულებათა წყაროების ძიებას ქართული სამწიგნობრო კერების ისტორიის უმნიშვნელოვანეს საკითხებთან მივყავართ.

კრებულზე დართული ვრცელი ანდერძი პირობითად ორ მონაკვეთად შეიძლება გაიყოს.² პირველი დოგმატური შინაარსის პრეამბულაა,³ ხოლო მეორე გვანვდის ნუსხის გადანერის დროისა და ადგილის, გადამწერის, მომგებლისა და ანდერძის შემდგენელის ვინაობის დამადასტურებელ ცნობებს, რომელთა საფუძველზეც შესწავლილია ივირონის მონასტრის დაარსებისა და მისი, როგორც მნიშვნელოვანი სამწიგნობრო-მთარგმნელობითი სკოლის, ისტორია.⁴ ნუსხა გადანერილია 977 წელს ოშკში, იოვანე ნათლისმცემლის ლავრაში, საბას წინამძღვრობის დროს. გადამწერია სტეფანე

¹ აღწერილია: A. Чапарели. Сведения о памятниках грузинской письменности, вып. 1, С.-Пб, 1886, №69; R.P.Blake, Catalogue des manuscrits géorgiens de la Laure d'Iviron au Mont Athos, Extrait de la Revue de l'Orient chrétien. 3e série, t. VIII (XXVIII), №3 et 4 (1931-1932), Paris, 1932, №9, pp. 289-361; ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, ათონური კოლექცია, ნაკვ. I. – თბ., 1986, №9.

² გამოქვეყნებულია: ათონური კოლექცია, გვ. 45-47.

³ ანდერძის საღვთისმეტყველო მონაკვეთის შესახებ იხ.: უჭედძე, ძველი ქართული საღვთისმეტყველო ტერმინოლოგია, სევერიანე გაბალოვნელის „ექუსთა დღეთა“-ს უძველესი თარგმანის საფუძველზე, I. – თბ., გვ. 127-129.

⁴ უჭედძე, ათონის ლიტერატურული სკოლის ისტორიიდან, ეტიუდები ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან, II. – თბ., 1945, გვ. 218-235; ლ. მენაბდე, ძველი ქართული მწერლობის კერები, II. – თბ., 1980, გვ. 191; Acte d'Iviron, I, des origines au milieu du XI siècle, édition diplomatique par Jacques Lefort, Nicola Oicomides, Denise Papachrysenthou avec la collaboration d'Helene Métréveli, – Paris, 1985; ელ. მეტრეველი, ნარკვევები ათონის კულტურულ-საგანმანათლებლო კერის ისტორიიდან. – თბ., 1996, გვ. 7-16.

დეკანოზი, რომელსაც შეუმოსავს კრებული. მომგებლები არიან იოანე ვანე თორნიკ-ყოფილი სვანგელოზი და იოვანე ვარაზეაჩი. ანდერძი 979-980 წწ. შეუდგენია მიქაელ მოდრეკილის დისწულს – დავითს. მასში მომგებლებთან ერთად მოხსენებულია დავით კურაპალატი, რომელმან „განამტკიცა წმიდანი მეფენი“ ბიზანტიისა და დაამხო მემამოხე (იგულისხმება 979 წლის ბრძოლა სკლიაროსთან). ანდერძში ნათქვამია, რომ ამ ფაქტის შემდგომ იოვანე თორნიკ-ყოფილმა ბიზანტიელ იმპერატორთან მიიღო სვანგელოზის ტიტული და სამონაზვნო ცხოვრებას შეუდგა: „სალოცველად... იოვანე თორნიკ-ყოფილისათვის და ან წმიდათა მეფეთა მიერ იოვანე სვანგელოზისათვის, რომელმან სიყუარულისათვის ღმრთისა დაუტევა დიდება ქუეყანისა და პოვა ზეცისა... მწრაფლ შეიცვალა ზატი ერისკაცობისა და შეიმოსა სახე მეუდაბნოვეთა“ (377v).

როგორც ჩანს, იოვანე-თორნიკეს მონაწილეობამ იმთავითვე განსაზღვრა კრებულის დანიშნულება – იგი განეკუთვნა ათონის ქართველთა მონასტერს. 374v-ზე X საუკუნის ნუსხურით ვკითხულობთ: „ქრისტე, ძეო ღმრთისაო, მიაწიე წმიდაჲ ესე წიგნი წმიდასა მას შენ მიერ გამორჩეულსა, საყოფელსა წმიდათა მამათათა (!) მთა-წმიდას, რომელ არს ათონა“. ამდენად, Ath.9 მიეკუთვნება იმ პირველ ნუსხებს, რომელნიც იოვანე თორნიკ-ყოფილის ინიციატივითა და ჩორჩანელთა მონაწილეობით მომზადდა ოშკში ათონის ივერთა მშენებარე მონასტრისათვის.¹ ეს ნუსხებია Ath.1 – ოშკის ბიბლია (978 წ.) და Ath.3 – „იოვანე ოქროპირის ცხოვრებისა“ და კოზმან მეჭურჭლის „აღმოყვანება წმიდათა ნაწილთა იოვანე ოქროპირისათა“ შემცველი ნუსხა (979-980 წწ.)². სამივე ამ კრებულის მომგებელნი არიან იოვანე თორნიკ-ყოფილი და იოვანე ვარაზეაჩი.³

¹ ჩორჩანელთა ფეოდალური სახლის შესახებ იხ. ელ. მეტრეველი, ნარკვევები, გვ. 35-57.

² აღწერილია: B.Blake, Catalogue, №1, 3; ათონური კოლექცია, I, №3.

³ ელ. მეტრეველი, ნარკვევები, გვ. 16-24.

ათონური კოლექციის სამივე ეს კრებული ადრეული, ნინათყლის ნური რედაქციის ტექსტებისაგან შედგება, რომელთა დედნების მოძიების საკითხი ამჟამად ძალზე რთულია. ოშკური ბიბლია წარმოადგენს ქართული ბიბლიის უძველეს რედაქციას. მისი ტიპის არსებობა X საუკუნეზე ადრე ივარაუდება, ვინაიდან იგი პარალელს უწოდებს ქართული ლექციონარის უძველეს ფენაში დადასტურებულ ტექსტებთან.¹ „იოვანე ოქროპირის ცხოვრების“ ქართული რედაქციაც თავისი სიძველითა და ენობრივ-სტილისტური თავისებურებებით ძველ ქართულ თარგმანთა ერთ-ერთ საინტერესო ძეგლს მიეკუთვნება.²

ამდენად, ათონური სკოლის ჩამოყალიბებამდე ივირონის მონასტრის კოლექციის დამფუძნებელ ნუსხათა შორის გამოკვეთილი ადგილი უკავია ტაო-კლარჯეთის სამწიგნობრო ცენტრებში შესრულებულ ადრეულ თარგმანთა შემცველ ნუსხებს. იმისათვის, რათა განესაზღვროთ თავად კლარჯული სკოლის თავისებურებანი, შევხებით Ath.9-ის შემადგენლობასა და მასში შესული თხზულებების რედაქციულობის საკითხს.

კრებულში გაერთიანებულია 37 ასკეტიკური შინაარსის ჰომილია, იოსებ არიმათიელის ავტორობით ცნობილი ლუდიის ეკლესიის აგების აპოკრიფი, მამათა სიტყვანი და იოვანე მოსხის „სამოთხისა“ და „მიმსგავსებული სამოთხისას“ ტექსტები. თხზულებათა უცხ-

¹ ნიგნნი ძუელისა აღთქუმისანი, ტ. 1,2, გამოსცა აკაკი მანძიძე. - თბ., 1947; ნ. მეღიჭიშვიდი, ხუთწიგნული ძველი ქართული ლექციონარის მიხედვით (ტექსტი და გამოკვლევა), სადისერტაციო ნაშრომი ფილოლოგიის მეცნ. კანდიდატის სამეცნ. ხარისხის მოსაპოვებლად, თბილისი, 1974 (მანქანაზე ნაბეჭდი); ნიგნნი ძუელისა აღთქუმისანი, ნ.1, შესაქმისა, გამოსვლათა, ყველა არსებული ხელნაწერის მიხედვით გამოსაცემად მოამზადეს ბაქარ გიგინეიშვილმა და ცოტნე კიკვიძემ, გამოკვლევა ბაქარ გიგინეიშვილისა, ძველი ქართული მწერლობის ძეგლები, XI, თბილისი, 1989, გვ. 6-15, 18-25, 46-58.

² გამოცემულია: „იოვანე ოქროპირის ცხოვრების“ ძველი ქართული თარგმანი და მისი თავისებურებანი 968 წლის ხელნაწერის მიხედვით, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა და ლექსიკონი დაურთო რ. გვარამიამ. - თბ., 1986.

ოენოვანი დედნების მოძიებამ მეტად საინტერესო და წინააღმდეგობრივი პერიოდის თარგმანებისათვის დამახასიათებელი სურათი გამოავლინა.¹ ჰომილეტიკურ ნაწილში იოვანე ოქროპირის 16 ჰომილიიდან ბერძნული ტექსტი დაექებნა 4-ს (იზ, იზ, იზ, იზ), ეფრემ ასურის 16 ჰომილიიდან – 9-ს (დ, ვ, ზ, მ, ია, იზ, იზ, იე, იე). დანარჩენი ტექსტები უდედნოა. ბერძნული ტექსტი გააჩნია მამათა სიტყვებსა და იოანე მოსხის „ლიმონარს“.

მაგრამ იმ შემთხვევაშიც, როდესაც თითქოს დადგინდა ჩვენთვის საინტერესო თხზულებათა ბერძნული ტექსტები, მეტად თავისებური სურათი იკვეთება. თხზულებათა ავტორობის საკითხი სხვადასხვა გამოცემაში არაიდენტურია: იოვანე ოქროპირის იზ ჰომილია PG-სა და Savil-ის გამოცემაში ოქროპირს მიენერება, ხოლო Assemani-სეულ გამოცემაში – ეფრემ ასურს;² ეფრემ ასურის ვ ჰომილიისათვის ფ. გარიტი მიუთითებს კირილე ალექსანდრიელის ავტორობით ცნობილ ტექსტს, ხოლო ეფრემ ასურის იე, იე ჰომილიებისათვის – ისააკ მონაზონის თხზულებას.³ ხელნაერთა ინსტიტუტში ჩატარებულმა ტექსტოლოგიურმა სამუშაომ, რომელიც მიზნად ისახავდა ქართული თარგმანებისა და ბერძნული ტექსტების მიმართების გამოვლენას, ნათელი გახადა, რომ არც ერთი ქართული თარგმანი არც კომპოზიციით, არც ენობრივ-სტილისტური თავისებურებებით არ მიჰყვება ბერძნულ ტექსტებს.⁴ ქართული რედაქციების მთელი პასაჟები არ დასტურდება შესაძარებელ ტექსტებში. ბერძნულ რედაქციებთან Ath.9-ის თხზულებებს

¹ იდენტიფიკაციისათვის იხ.: Clavis Patrum Graecorum, cura et studio Mavritii Geerard, II, Brepols-Teurmet, 1974; G.Garitte, Catalogue des manuscrits géorgiens du Mont Sinaï, Louvain, 1956, p. 122-142.

² PG 60, 735-738; H.Savil, Τοις ἐν ἀγίῳ πατρὶς ἡμῶν Ἰωάννου Χρυσοστόμου; Assemani, Sancti Nostri Ephrem Syri, Gr. III, pp. 308-314

³ G.Garitte, Catalogue, p. 133,6; 137, 15; 16.

⁴ შეადარეს მ. მაჭავარიანმა და ლ. ხოფერიამ.

აახლოვებთ მხოლოდ თემატური ერთიანობა.

ქართულ რედაქციათა ამ თავისებურებამ მკვლევართა შორის წარმოშვა ვარაუდი ქართული ტექსტების არაბული წარმომავლობის შესახებ. ბ. უტიე პირდაპირ მიუთითებს რამოდენიმე კრებულს, მათ შორის Ath. 9-საც, რომელთაც არაბულიდან მომდინარედ მიიჩნევს.¹ ჩვენს კრებულში შესულ ჰომილიათაგან არაბული ტექსტი დაეძვნა იოვანე ოქროპირის 4 ჰომილიას (ია, იბ, ილ, იგ), ეფრემ ასურის 4 ჰომილიას (ზ, მ, ია, იგ) და იოვანე მოსხის „სამოთხეს“. ჩვენ არ მოგვეცა საშუალება ქართული თარგმანები შეგვედარებინა ცნობილი არაბული რედაქციებისათვის (ჰომილეტიკური ნაწილისა). ამიტომაც ვერაფერს ვიტყვით მათი მიმართების შესახებ. CPG-ში უდედნო ქართული ტექსტებიც არაბულიდან მომდინარედ მიიჩნევა. არაბული ლექსიკის გავლენას Ath.9-ის ჰომილიებში ადასტურებს მათი პირველი გამომცემელი ილ. აბულაძე. მკვლევარს მიზნად არ დაუსახავს ძველი ქართული თარგმანების დედნების მოძიება. იგი მხოლოდ ზოგადი ხასიათის მეტად მნიშვნელოვან დაკვირვებას გვანდის: ძველ ქართულ თარგმანთა თავისებურებანი განპირობებულია IX-X საუკუნეთა პალესტინური და კლარჯული სავანეების მჭიდრო კონტაქტებით ქრისტიანული სამყაროს როგორც ბერძნულ, ასევე არაბულ ტრადიციასთან.² ეს კონტაქტები იმდენად მჭიდრო და ძლიერია, რომ არაბული ენობრივ-სტილისტური გავლენა რიგ შემთხვევაში დასტურდება ბერძნულიდან თარგმნილ ქართულ რედაქციებში. მაგალითისათვის მოვიხმობთ ბასილი კესარიელის „სწავლათა“ ექვთიმე ათონელისეულ თარგმანს.³ ამ შემთხვევაში ამგვარ ფორმათა არსებობა ახსნილია ზე-

¹ B.Outier, Les enseignement Des Pères, un recueil géorgien traduit de l'arabe, Bedi Kartlisa, 31, 1971, p. 39.

² მაშათა სწავლანი, X-XI საუკუნეთა ხელნაწერების მიხედვით გამოსცა ილ. აბულაძემ. – თბ., 1955, გვ. XXII.

³ ბასილი კესარიელის „სწავლათა“ ეფთვიმე ათონელისეული თარგმანი, გამოსა-

პირ მეტყველებაში დამკვიდრებული ლექსიკური ერთეულები გავლენით. ამდენად, Ath. 9-ის ჰომილიათა არაბულიდან მომდინარეობის საკითხი კვლავ ღიად რჩება, ვიდრე არ დადასტურდება ცნობილ ქართულ და არაბულ თარგმანთა რედაქციული იდეატურობის ფაქტი.

Ath. 9-ის თხზულებათა შორის ყველაზე ხელშესახებ სურათს გვაძლევს იოვანე მოსხის „ლიმონარის“ ანუ „სამოთხის“ ქართული თარგმანის კვლევის შედეგები. 1960 წელს ილ. აბულაძემ ქართული ვერსიის გამოცემის წინასიტყვაობაში ივარაუდა არაბულიდან მისი თარგმნის შესაძლებლობა.¹ ეს თვალსაზრისი არ გაიზიარა ს. ყაუხჩიშვილმა, რომელიც მიიჩნევს, რომ „სამოთხის“ ნოველების ერთი ნაწილი ორიგინალური ქართულია, ხოლო შემდგომ იგი ივსებოდა ბერძნული შევსებული კრებულიდან ნათარგმნი ან მის საფუძველზე შექმნილი თხრობების მეშვეობით, თუმცა მეცნიერი გამოყოფს იმ მაგალითებსაც, რომელთა საფუძველზე ძეგლი ბერძნულიდან თარგმნილად შეიძლება მივიჩნიოთ.² 1965 წელს რ. გვარამიამ შეისწავლა და გამოსცა „სამოთხის“ არაბული რედაქცია X საუკუნის სინური ნუსხის საფუძველზე.³ მკვლევარმა ერთმანეთს შეუდარა მოსხის თხზულების ბერძნული, არაბული და ქართული ვერსიები და აღნიშნა, რომ ქართულ თარგმანში არსებული არაბიზმები (გრაფიკულიც), ამ ორი რედაქციის მსგავსება არქიტექტონიკის მხრივ ნათლად ადასტურებს ქართული ტექსტის არაბულიდან მომდინარეობის ფაქტს. მაგრამ აქ გასათვალისწინებელია ერთი გარემოება, რომ მოსხის „სამოთხის“ ქართული თარგმანი უნდა მომდინარე-

ცემად მოამზადა, გამოკვლევა და ლექსიკონი დაურთო ც. ჟურციკიძემ. – თბ., 1983, გვ. 040-041.

¹ იოანე მოსხი, ლიმონარი, ტექსტი გამოკვლევითა და ლექსიკონით გამოსცა ილია აბულაძემ. – თბ., 1960, გვ. 012-014, 022-024.

² ს. ყაუხჩიშვილი, ბიზანტიური ლიტერატურის ისტორია. თბ., 1973, გვ. 236-247.

³ აღ-ბუსთანნი, X საუკუნის სინური ხელნაწერის მიხედვით, არაბული ტექსტი ქართული თარგმანითა და გამოკვლევით გამოსცა რ. გვარამიამ. – თბ., 1965.

ობდეს არა უშუალოდ ცნობილი არაბული ტექსტიდან, არამედ განსხვავებული, შესაძლოა, არქაული რედაქციიდან. მკვლევარი აღნიშნავს: „რაც შეეხება კონკრეტულად სინურ „ალ-ბუსთანს“, იგი „სამოთხის“ წყაროდ ვერ ჩაითვლება. „სამოთხის“ თხრობებში სინური „ალ-ბუსთანისაგან“ განსხვავებული და ბერძნულ ტექსტთან თანხვედრილი ბევრი ადგილი გვხვდება. მაგრამ ეს გარემოება არ აბრკოლებს საერთოდ არაბულიდან მის მომდინარეობას. არაბული აქ შუალედური საფეხურია და... ბერძნიზმები სწორედ მისი საშუალებით უნდა მოხვედრილიყო ქართულ ტექსტში“.¹ არაბული ვერსიის შესწავლის შედეგად გამოვლენილ თავისებურებათა შორის ჩვენი ყურადღება მიიპყრო ერთმა გარემოებამაც. კერძოდ, „ალ-ბუსთანის“ სინური ნუსხის ფონეტიკური და ენობრივი თავისებურებების განხილვისას რ. გვარამია ყურადღებას ამახვილებს იმ ფაქტზე, რომ ტექსტი შესრულებულია კლასიკური არაბულის ნორმათაგან გადახვევისა და ადრეული არაბული ქრისტიანული მწერლობის ძეგლებისათვის დამახასიათებელი ვულგარიზმებით, რომელთა არსებობაც განაპირობა გარკვეულმა ისტორიულმა ვითარებამ და სპეციფიურმა გარემომ – არაბულ მეტყველებაზე იძულებით გადასული სირიელების, კოპტებისა და სხვათა მონაწილეობამ ადრექრისტიანული ვერსიების ჩამოყალიბებაში. ამგვარ ვერსიებს განეკუთვნება სინურ-პალესტინური არაბული ტექსტები. „ალ-ბუსთანის“ სინურ ნუსხაში ქრისტიანული ტერმინები ფართოდ გავრცელებული სირიული სიტყვებითაა დადასტურებული.²

ბუნებრივია, ადრეული რედაქციის ქრისტიანული ტექსტების ჩამოყალიბების პროცესში სირიული ტრადიციის გავლენა არ უნდა შემოფარგლულიყო მხოლოდ ცალკეული ენობრივი თუ ლექსიკური ელემენტების არსებობით. ძველ რედაქციებში მნიშვნელოვნად უნდა ყოფილიყო წარმოდგენილი სირიული კულტურისათვის ორგანული

¹ იქვე, გვ. 53-54.

² იქვე, გვ. 68.

მოტივებიც. შემთხვევითი არ არის, რომ ქართულ კლარჯულურ მანუსკრიპტულ (IX-X სს.) ნუსხებში შესული არაერთი თხზულებისათვის მკვლევარნი ვარაუდობენ სირიული არქეტიპის არსებობას (ნმ. ნისიმესა და ნმ. დროსის ტექსტები, A249, Ier.2). ამგვარი ტექსტები დასტურდება ჩვენთვის საინტერესო ათონურ კრებულშიც. Ath. 9-ის 2 სტატიის – მარტივი მონაზონის „სინანულისათვის“ და იოსებ არიმათიელის აპოკრიფი – წარმომავლობას სირიული ტრადიციის ტექსტებს უკავშირებენ. მაგრამ არ უნდა წარმოვიდგინოთ, რომ ძველი ქართული თარგმანები უშუალოდ სირიული რედაქციებიდან უნდა შესრულებულიყო. იმ შემთხვევაში, როდესაც ძველი ქართული რედაქციების პარალელური ტექსტები დაიძებნა, არ დადასტურდა ქართული თარგმანის მომდინარეობა შესატყვისი სირიული რედაქციიდან. როგორც ჩანს, წინაათონური პერიოდის ქართული თარგმანები შესრულებულია იმ დროსა და კულტურულ არეალში, როდესაც სირიული ტრადიციის თემები და მოტივები ბერძნულ-არაბული რედაქციების სახით გაფორმდა და ქართულშიც ამ გზით შემოვიდა.

სად უნდა ვივარაუდოთ ამგვარ არქაულ, წინაკონსტანტინოპოლურ რედაქციათა ჩამოყალიბება? ზოგადად პალესტინური ტრადიციით მათი განსაზღვრა ძალზე გააფართოვებს ამ რედაქციათა წარმომავლობისა და მათი სავარაუდო ადრეული დედნების მოძიების არეალს. აქ ჩვენი ყურადღება მიიპყრო შემდგომმა გარემოებამ: ათონური ნუსხა – Ath. 9 თითქმის აბსოლუტური სიზუსტით – შედგენილობით, არქიტექტონიკით, თარგმანთა რედაქციული იდენტურობით – მიჰყვება და იმეორებს 925 წელს საბას ლავრაში გადანერილ ნუსხას – Sin. 36-სა და S1139-ს. ამ უკანასკნელის გადანერის ადგილი უცნობია. ნუსხა თავ-ბოლო ნაკლულია. მაგრამ გადამწერის ხელით შესრულებული მონაწერის საფუძველზე – „ქრისტემან დაიცევენ მამფალი დავით დღეგრძელობით და სიმრთელით. ამენ.“ ილ. აბულაძე კრებულს 930-940 წწ. ათარილებს.¹

¹ მამათა სწავლანი, გვ. VI-VII.

იგი წარმოადგენს ერთგვარ შუალედურ ხელნაწერს Sin. 36-სა და Ath.9-ს შორის. როგორც ჩანს, S1139 კლარჯეთში გადაწერილი ნუსხაა. ხოლო თავად ტაო-კლარჯეთის ცენტრების მჭიდრო კონტაქტზე საბანძინდის მონასტერთან სავსებით არაორაზროვნად მიგვიჩივებს „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება“: ჯერ ერთი, გრიგოლის მიერ დაარსებული ხანძთის სამონასტრო ცხოვრების რეგლამენტაცია ეყრდნობა საბანძინდურ განგებას, რომლის საფუძველზეც ადგენს გრიგოლი ქტიტორულ ტიპიკონს და, მეორე, საბანძინდაში მოღვაწეობენ გრიგოლის მოწაფეები – არსენი და მაკარი, შემდგომში 864 წლის სინური მრავალთავის გამამწერი.

ინტერესს მოკლებული არ უნდა იყოს ერთი გარემოებაც: ჩვენთვის საინტერესო Ath.9 და მისი არქეტიპი Sin. 36, ასევე S1139 საკმაოდ ვრცლად წარმოგვიდგენენ ეფრემ ასურის ჰომილიებს. ეფრემ ასურის თხზულებათა ქართულ ტრადიციაში დამკვიდრებას კ. კეკელიძე სამ პერიოდად ყოფს: ძველი, ექვთიმე ათონელისა და ეფრემ მცირის დროინდელი თარგმანები.¹ ადრეული ტექსტები კი შესულია სწორედ საბანძინდურ ქართულ ნუსხებსა (Sin.97, IX-X სს.; Sin. 36, 925 წ.) და მათი ანალოგიით შედგენილ კრებულებში (Ath. 9, S1139, A19).

ამდენად, ჩვენთვის საინტერესო კრებულის – Ath. 9 – თხზულებათა იდენტიფიკაციამ საბანძინდის მონასტერთან მიგვიყვანა. ცნობილია, რომ ქრისტიანული სამნიგნობრო ტრადიციის ეს კერა ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს და უძველეს ცენტრს წარმოადგენს ჩვენი კულტურის ისტორიაში. საბანძინდაზე ქართველთა მოღვაწეობა ჯერ კიდევ VI საუკუნეში დასტურდება.² სწორედ აქ გადაწერილი IX-X საუკუნეთა ნუსხები უნიკალურია მათში წარმოდგენილი კალენდარული სისტემისა თუ არქაული რედაქციების

¹ კ.კეკელიძე, უცხო ავტორები ძველ ქართულ მწერლობაში, ეტიუდები, V; 1957.

² კ.კეკელიძე, ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია, I, – თბ., 1980, გვ. 39; ლ.მენაბდე, ძველი ქართული მნიგნობრობის კერები, II, გვ. 26.

თვალსაზრისით. სწორედ ამ კერიდან მომდინარეობს ქართული უძველესი იადგარები (H2123, Sin.18, Sin.40, Sin.34).¹ ამ კრებულთა თავისებურებების შესახებ ელ. მეტრეველი აღნიშნავს: „იადგრის ამ კოლექციამ შემოგვინახა ადრებიზანტიური ხანის (ე. წ. იერუსალიმური პერიოდის) V-X საუკუნეების მდიდარი ჰიმნოგრაფიული ლიტერატურა, რომელიც X ს-ის პრაქტიკიდან უკვე ამოღებული იყო და, ამიტომ, უკვალოდ დაიკარგა ბიზანტიური მწერლობისა და კულტურისათვის“.² ასევე უნიკალურია საბანმინდაში გადანერილი უძველესი თარიღიანი ნუსხა – 864 წლის სინური მრავალთავი, რომლის არაერთი ტექსტის დედანი დღეს უცნობია.

საბანმინდის მონასტრის მნიშვნელობა და თავისებურება იმაში მდგომარეობს, რომ აქ შემუშავდა საბანმინდური რედაქციები. ამ ფაქტს ადასტურებს X-XI საუკუნეთა არაერთი ცნობა. Sin. 34-ის გადამწერი იოვანე-ზოსიმე წერს: „ესე კრებანი ღმ დედითა დამიწერიან: თავად კანონისაჲთა და საბერძნეთისაჲთა და იერუსალჴმისაჲთა და საბანმინდისაჲთა... ხოლო არს დღესასწაული, რომელსა ბ-სა და გ დღესა ზედაჲსზედა პატივ-სცემენ იერუსალჴმს და საბანმინდას.“³

ან კიდევ: „საბანმინდას მესმა მოძღუართაგან, ვითარმედ სამი მუჯლთა მოდრეკაჲ არს მადლისა მისაცემად ღმრთისა... და სინა ნმინდას მესმა, ვითარმედ... მუჯლთა მოდრეკაჲ არს პურისა ჭამისა ფასად.“

როგორც ვხედავთ, არსებობს დღესასწაული და შესაბამისი ტექსტი, რომელიც საბანმინდაშია მიღებული და დადგენილი. ავტორი გამიჯნავს ბერძნულ (იგულისხმება კონსტანტინოპლურ), იერუსალიმურ და საბანმინდურ ტრადიციებს.

¹ გამოცემულია: უძველესი იადგარი, გამოსაცემად მოამზადეს, გამოკვლევა და საძიებლები დაურთეს ელ. მეტრეველმა, ც. ჭანკიევმა და ლ. ხევსურიანმა, თბ. – 1980; ჭილ-ეტრატის იადგარი, გამოსცეს და გამოკვლევა დაურთეს ა. შანიძემ, ა. მარტიროსოვმა და ა. ჯიშიაშვილმა, ა. შანიძის რედაქციით. – თბ., 1977.

² ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, სინური კოლექცია, I. – თბ., 1978, გვ. 9.

³ Sin.34, 34v, შდრ. სინური კოლექცია, I, გვ. 97.

უნდა ვიფიქროთ, რომ ეს ერთიანი სალიტერატურო პროცესია, რომელსაც მიჰყვება არა მხოლოდ ლიტურგიკული ტექსტების შემცველი კრებულების, არამედ სასულიერო მწერლობის ყველა დარგის თხზულებათა უძველესი ქართული რედაქციები. შემთხვევითი არ არის არც ის ფაქტი, რომ საბანმინდაზე შეიქმნა ოთხთავის საბანმინდური რედაქცია, რომლის ჭეშმარიტებასა და სიძველეში ანუ ტრადიციულობაში გიორგი ათონელს ეჭვიც კი არ შეაქვს და საგანგებოდ აღნიშნავს: „... ჩუენნი ყოველნი სახარებანი პირველითგან წმიდად თარგმნილნია და კეთილად – ხანმეტნიცა და საბანმინდურნიც, მუნით დანერეთ.“¹

ამდენად, უნდა აღინიშნოს, რომ ძველი ქართული სამწიგნობრო ტრადიციის კვლევამ ნათელყო, რომ სასულიერო მწერლობის ადრებიზანტიურ, ე. წ. იერუსალიმურ პერიოდში არსებობდა საბანმინდური, სინური, საკუთრივ იერუსალიმური ტრადიციები. რა თქმა უნდა, მათ შორის არ უნდა არსებულიყო არავითარი წინააღმდეგობა. ყველა ეს ტრადიცია მიჰყვებოდა საერთო კანონიკურ ნორმას და, ამავე დროს, ითვალისწინებდა ლოკალურ, ამა თუ იმ დიდ სამონასტრო ცენტრში შემუშავებულ სტილსა თუ ნორმას. ამ ვითარებას თავდაპირველად კ. კეკელიძემ მიაპყრო ყურადღება და აღნიშნა, რომ პირველ პერიოდში ჩვენ გვქონია სახარება-სამოციქულოსა და დავითნის საკითხავთა საბანმინდის, სინას მთის, ბერძნული და იერუსალიმური სისტემა.²

ზემოთქმულიდან გამომდინარე, შესაძლოა ვივარაუდოთ, რომ ჩვენთვის საინტერესო კრებულის თხზულებათა არქეტიპები საძიებელია სწორედ საბანმინდური რედაქციის ბერძნულ თუ არაბულ ტექსტებში, რომლებიც, ალბათ, ჯერ კიდევ სრულად არ არის გამოვლენილი და ჯეროვნად შესწავლილი. ამ წინაკონსტანტინო-

¹ ქართული ოთხთავის ორი ბოლო რედაქცია, ტექსტი გამოსცა და გამოკვლევა დაურთო ივანე იმნაიშვილმა. – თბ. 1979, გვ. 59.

² კ. კეკელიძე, ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია, I, გვ. 551.

პოლური რედაქციის თხზულებებში უნდა ასახულიყო ქრისტიანული დოგმების, მორალისა და კულტის ფორმირების რთული და საინტერესო ისტორია. ამ ვარაუდის დაშვების შესაძლებლობას გვაძლევს Ath. 9-ის ერთ-ერთი უდედნო ჰომილია – იოვანე ოქროპირის „ბადებულისათვის და წინააღმდეგ განჩინებულისა კაცსა ზედა“. როგორც კ. კეკელიძე აღნიშნავს, ნების თავისუფლების თემაზე დაწერილი და პოლემიკური ხასიათის თხზულება ძალზე საინტერესოა, ვინაიდან „თემა მეტად სერიოზულია და მის შესახებ გაცხარებით კამათობდნენ ეგრეთ ნოდებულ ორიგენისტთა და პელაგიანისტთა მწერლობაში“.¹

ამრიგად, სასულიერო მწერლობის ძველ ქართულ თარგმანთა შესწავლა ნათელს ჰფენს როგორც უდიდესი სამონასტრო ცენტრების მოღვაწეობის სტილსა და მიმართულებას, ასევე ზოგადად ქრისტიანული მწიგნობრობისა და აზროვნების ევოლუციურ პროცესებს. ამ მხრივ, ჩვენს ხელნაწერებში დაცულ უძველეს თარგმანებს უნიკალური მნიშვნელობა გააჩნიათ.

¹ კ. კეკელიძე, ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია, I, გვ. 484.

„... პახტანა... მოიხვან სტაგა ვლახეთით“...

როგორც ქართული წიგნის ბეჭდვის ისტორიის მკვლევარნი გადმოგვცემენ, ქართველი მამულიშვილები, ვისაც ხელწიგნებოდათ, ადრიდანვე ოცნებობდნენ გუტენბერგის გამოგონების საქართველოში დანერგვაზე, მაგრამ ჩვენი ქვეყნის ძნელბედობის ჟამს ამ იდეას განხორციელება არ ეწერა.

ჯერ კიდევ რომში ქართული წიგნის ბეჭდვის დასაწყისში (1629წ.) თეიმურაზ I-ის ელჩის, ქრისტეფორე ჩოლოყაშვილი-ირუბაქიძის იქ ყოფნის პერიოდში, იმდენი ქართული მხედრული შრიფტი ჩამოუსხამთ, რომ რაოდენობით ბევრად აღემატებოდა ბერძნულს, იბერნიულს (ირლანდიურს) და არაბულს. საკმაო რაოდენობით იყო ჩამოსხმული ნუსხახუცური შრიფტიც.

„ეს ხომ არ იძლევა საფუძველს იმის სავარაუდოდ, რომ მისი ნაწილი თავიდანვე განკუთვნილი იყო საქართველოში გამოსაგზავნად?“ (1. 18-19), სვამს კითხვას ჯ. ვათეიშვილი.

როდესაც მეფე არჩილ II რუსეთში სამხედრო დახმარების საძიებლად იყო ჩასული (1682-88 წწ.), მოსკოვში დაუკავშირდა რუს და უცხოელ კულტურის მოღვაწეებს და 1685 წელს შვედი მეცნიერის შპარგენფელდის დახმარებით ქართული ასომთავრული, ნუსხური და მხედრული შრიფტის დამზადება ამსტერდამში შეუკვეთა უნგრელ ოსტატს – ნიკოლას ტოტფალუშ კიშს.¹ 1686 წელს, პეტრე პირველის ნებართვით, „პეჩატნი დვორში“ დაიწყო ქართული წიგნების ბეჭდვა. მაგრამ 1688 წელს გიორგი XI-მ, საქართველოს

¹ როგორც მკვლევარები ადრე ვარაუდობდნენ, ეს შრიფტი არ ყოფილა გადაგზავნილი სტოკჰოლმში. კიშის მიერ დამზადებული შრიფტის ანაბეჭდი აღმოჩნდა ამსტერდამში. შედარებამ სრული სხვაობა დააფიქსირა (2.2).

გაერთიანების მიზნით, არჩილი სამშობლოში დაიბარა.

საქართველოს გაერთიანების გეგმები ჩაიშალა. 1699 წელს არჩილი რუსეთს გაემგზავრა. როდესაც მოსკოვში სამუდამოდ დამკვიდრდა, ისევ განაახლა თხოვნა წინათ დაწყებული საქმის სისრულეში მოსაყვანად. მ. ეფრემოვს ჩამოასხმევინა ნუსხური შრიფტი და 1705 წელს „პეჩატნი დვორში“ დაბეჭდა დავითნი (3.29).

გ. შარაძის აზრით, არჩილს „ვეფხისტყაოსნის“ დაბეჭდვაც ჰქონია გეგმაში (2.2). ამ დასკვნამდე იგი მიიყვანა ამსტერდამში აღმოჩენილმა მხედრული შრიფტის ნიმუშმა.

არჩილის მოსკოვში დამკვიდრების შემდეგ ქართლის სამეფოში დიდი ცვლილებები მოხდა: ირანის შაჰმა მეფობა დაუბრუნა გიორგი XI-ს, ვახტანგი მის მოადგილედ (ჯანიშინად) დანიშნა.

ვახტანგ VI-ის მიერ გატარებულმა ეკონომიკურმა და პოლიტიკურმა ღონისძიებებმა სამეფო გააძლიერა და შედარებით მშვიდობამაც დაისადგურა. ამან ვახტანგს შესაძლებლობა მისცა ენერგიული ზომები მიეღო თბილისში სტამბის დაარსებისათვის.

ქართველ და უცხოელ მკვლევარებს არა აქვთ ერთიანი აზრი იმაზე, არსებობდა თუ არა საქართველოში ვახტანგ VI-მდე სხვა სტამბა.

ვახტანგ VI-ის სტამბა რომ პირველი იყო საქართველოში, ამას „ბეჭდის იგავის“ სტრიქონებიც ადასტურებს.

„სტამბას ბეჭდედნენ ფრანგი და, რუსნი და მერმე ვლახელნი.

აქ არსად იყო აროდეს, ვერ ეპოვეთ მისნი მნახველნი“ (4.IX).

თუმცა ეს აზრი უფრო ადრე დაბეჭდილი ნიგნების ანდერძებშიც არის ნათქვამი.

სახარება: „ვახტანგ იგულისმოდგინა და მოიღო სტამბა ვლახეთით, რომელიც აროდეს ყოფილიყო საქართველოში“. (ნიკოლოზ ორბელიანი) (5. 182-183).

გერმანე: „ვახტანგ, საუკუნოდ ყოს უფალმან ხსენება მისი. ამან მოიხვნა სტამბა ქუეყანით ვლახეთით... და მომართა ქვეყანისა ქართლისასა“ (5.194).

კურთხევანი: „... ვახტანგ იგულისმოდგინა და მოიყვანა ვლახე-

თით მესტამბე მიხაილ და გააკეთებინა სტამბა ფრიადითა წარსაგულნი
ბელითა საფასეთათა... რომელც არაოდეს ყოფილიყო საქართვე-
ლოსა შინა" (კვიპრიანე სამთავნელის ანდერძი) (5. 199-200).

ვახტანგი თავის ანდერძებში ყოველთვის ამბობს: „მოვიყვანე მე-
სტამბე ვლახეთით და გავაკეთე სტამბათ" (5. 182-183). მესტამბის
ვლახეთიდან მოყვანაზე წერენ ვახუშტი, ბაქარი და სეხნია ჩხეიძეც.

სწორედ ამან აფიქრებინა ზოგიერთ მკვლევარს, რომ ვლახეთი-
დან მხოლოდ მესტამბე მოიწვიეს და მისი ხელმძღვანელობით სტა-
მბის მოწყობილობა ადგილობრივმა ხელოსნებმა დაამზადეს.

მაგრამ არსებობს ვახტანგის მდივან-მწიგნობრის გივი თუმანი-
შვილის „ვახტანგის ეპიტაფიად" წოდებული ლექსი, სადაც ავტორი
ვახტანგს ათქმევინებს, რომ „სტამბა მოვიღე ვლახეთით, ვამრავლე
წიგნთა მელანიო" (6.18).

გ. ლეონიძემ ბუქარესტის ბიბლიოთეკაში ქართული სახარების
ერთ ცალში შენიშნა ცალკე ფურცელზე დაბეჭდილი და ჩაკრული
13-ტაეპიანი ლექსი, რომელსაც ბოლოში ფანქრით, რუმინულ ენაზე
მიწერილი აქვს, რომ ეს ქების ლექსი ადრესატებს გადასცენ... ყდის
ჩამოჭრისას (რომელიც რუმინეთში გაუკეთეს სახარებას), ტექსტის
ნაწილი ჩამოჭრილია (7.18).

1952 წელს ეს ლექსი მან რატომღაც თავნაკლული სახით გამო-
აქვეყნა. ამიტომ ვბეჭდავთ მთლიანად ო. გვინჩიძის წიგნიდან:

1. უფლისა მიმართ ვილოცოთ, ვინც ჩვენთვის ქვეყნად დარევდა,
ვისგანცა მოსე ძლიერსა ბრძოლით ფარაოს დარევდა,
დასცა ძლიერი ერითურთ, ზღვასა ქვიშასა დარევდა,
და სიყრმითგან ქრისტე ცნობილი თვით უვნებულად დარევდა.
2. თვით ვახტანგ ბრძანებს: „იესო ღმრთად ჭეშმარიტად მე მყოფა,
პირველ იესეს ძირი ვარ, არცა ძმად, დათა მეყოფა,
შემწედ მყავს წმინდა სამება, სამოთხეს მინდა მე ყოფა,
და სტამბას მოვიხვეწე, შევამკობ, ჩემთვის ეს ლხინად მეყოფა."
3. პატრიარქსა წიგნი ჰკადრა, საქებელი, არ უწესო:
„უმჯობესო მოციქული, ქრისტიანეთ მამა, მწყემსო,
მისო მსგავსო, ქრისტეს ძალით, ვინც რომ ცეცხლით ვერ დასწვესო,
და ერთსა სტამბის ხელოვანსა გთხოვთ, აქ მინდა დაეანესო".

4. თქვა პატრიარქმა ზრისანთემ: „თურმე უცნია მესია, ქრისტეს მცნება და დიდება მის გულსა დანათესია, სწადაიან მოციქულობა, ნინოსგან უკეთესია“
და ვლახეთს გაგზავნა ჩაფარი, როგორც რიგი და წესია.
5. ვლახთა მეფეს შეუთვალა: „მაღალო და კარგად ზრდილო, ქრისტეს სჯულის დამჭირველო, სულიერო ჩემო შვილო, თქვენიცა ნახეთ წიგნი ესე, მართალი და უსაცილო, და სჯულისათვის შესამატი, განა საქმე სათაკილო?“
6. ვახტანგს უხშია მესტამზე, მეფეა ქართლის მპყრობელი, ქრისტეს ქადაგი მორწმუნე, მტერთაგან შეუპყრობელი, მიბოძე ერთი ოსტატი, ჭკვიანი, მისანდობელი, და გაგზავნო, საქმე შეემატო ქვეყნისა შესამკობელი“.
7. მან მეფემან წიგნი ნახა, ყველა ტკბილად გაიგონა¹,
კაცი იხმო ხელოვანი, თავი არას დაიღონა,
რაც პატრიარქს ქება უთქომს, ისრე ღირსი არ მეგონა,
და სწრაფად წადი, ემსახურე, თქვა, მეცა ვარ ქრისტეს მონა.
8. უბრძანა ერთსა ოსტატსა, მუნ პყვანდა თანამზრახველად,
გონიერი და ჭკვიანი, მიხაილ ერქვა სახელად:
„წადი, პატრიარქს ეახელ, თვით კარგად გიცნობს ვლახელად,
და გზასა ნუ შეუზარდები, მამაცად იყავ და ხელად“.
9. პატრიარქმა გამოგზავნა აქ მიხაილ, კარგად ზრდილი,
კარგად სტამბის გამომღები, ჭკვიანი და გამოცდილი,
რა მოვიდა, მეფემ ნახა, შეიყვარა ვითა შვილი,
და თქვა: „შემიმკობს ქვეყანასა, გაანათლებს, ვითა ცვილი“.
10. რა მიხაილ მეფე ნახა, პკადრა: დიდად გავიზარე,
ვიცი გფარავს ძალი ღმრთისა, მისთვის ნათობ, ვითა მთვარე,
რასაც ბრძანებ, ყველა ძალ-მიც, მე ვარ თქვენი მოსახმარე,
და გავამრავლებ საღმრთოს წიგნსა, აივსების ყოვლი არე.
11. „მე ოსტატი რა აქ მოველ და ხელმწიფე ვახტანგ ვნახე,
რაცა ბრძანა, აგრეცა ვქენ, არ ვისევდე, არც ვიახე,
ქრისტეს დიდი სასწაული ყველა ბეჭდით გამოვსახე,
და ჩემი აქეთ გამოგზავნა არც ვლახთ მეფეს დაუძრახე.
12. სტამბა გასრულდა, გათავდა, რაც იყო მისი წესები,
ნება მიეცა ქართველთა სულთაგან უამესები,
რიგი შეიქმნა სჯულისა, მეორედ დანათესები,
და სხვაც გარდაცვლილან მეფენი, რომ ვერ უქნიათ ესები“.

¹ მე-3 ტაბიდან ლექსი ჩასწორებულია გ. ლეონიძის პუბლიკაციის მიხედვით. – პ.ლ.

13. მეფეს ტკბილად გაეცინა, რა მიხაილ ესე ჰჳადრა,
„საქართველოს შესამატი ამისთანა ეპოვე სად რა?
საქმე ძნელად საშოვნელი ღმერთმან ასრე გამიადრა,
და მისი ტკბილი მოწყალება საფარველად გამიჩადრა“.

(8. 167-168).

სწორედ ამ ლექსის მე-2 სტროფის ბოლო სტრიქონში ათქმევი-
ნებს ვახტანგს ავტორი: „სტამბას მოვიხვენ, შევამკობ, ჩემთვის ის
ლხინად მეყოფაო“.

მე-3 სტროფში ლაპარაკია პატრიარქისათვის თხოვნაზე – და-
ხმარებოდა მესტამბის გამოგზავნაში. წერილის ადრესატი დოსითე-
ოსი იყო, მაგრამ ვახტანგის ელჩებს პატრიარქად უკვე ქრიზანთე
დახვედრიათ.

ო. გვინჩიძე წერს: „ვახტანგ VI-ს იმიტომ კი არ მიუმართავს იე-
რუსალიმის პატრიარქისათვის, რომ იგი იმედოვნებდა ქრიზანთეს
მხრივ საპატრიარქო სტამბიდან ოსტატის გაგზავნას საქართვე-
ლოში, არამედ, ალბათ თხოვდა დახმარებას ვლახეთში მცხოვრებ
„ხელოვან კაცთან“ კონტაქტის დასამყარებლად“. (8.192).

უნდა აღინიშნოს, რომ ქართველ მკვლევართაგან ო. გვინჩიძემ
სწორად შენიშნა, რომ ლექსში მოხსენიებული „ხელოვანი კაცი“ ანთი-
მოზ ივერიელია. მართლაც, დავაკვირდეთ მე-7 სტროფს: „მან მე-
ფემან... კაცი იხმო ხელოვანი“... სუბორდინაციის მიხედვით, მეფე
ანთიმოზის – რიმნიკის ეპისკოპოსის მოწაფეს, იპოდიაკონ მიხაილს
არ გამოიძახებდა მისი უფროსის გარეშე, მით უმეტეს, საქმე ანთიმო-
ზის სამშობლოს ეხებოდა. ასე რომ, ზოგიერთ მკვლევართა მტკიცება,
თითქოს ანთიმოზი აქ ნახსენები არ იყოს, საფუძველს მოკლებულია.

მე-8 სტროფის დასაწყისი: „უბრძანა ერთსა ოსტატსა, მუნ ჰყვა-
ნდა თანამზრახველად“ ისე უნდა გავიგოთ, რომ ბრძანების გამცემი
ანთიმოზია და არა მეფე. მეფის თანამზრახველი ვერ იქნებოდა მი-
ხაილი.

შ. კურდღელაშვილი, როდესაც ლექსის ბოლო სტრიქონებს ეხება,
„გამიადრას“ სწორად განმარტავს: „საქმე მოკლე დროში მოაგვარე-
ბინაო“, მაგრამ ბოლო სტრიქონის შესახებ წერს: „განსაკუთრებით
ყურადღების ღირსია ლექსის ბოლო სტრიქონი, სადაც ავტორი ვა-

ხტანგ მეფეს ათქმევინებს, რომ თბილისში სტამბის დაარსება მას ღმერთმა „საფარველად გაუჩადრა“..., რომ თბილისის სტამბის დაარსებას თან სდევდა რალაც „საფარველად გასაჩადრი“ მოვლენა (9.65), და, რაკი იგი ლექსის ავტორად ანთიმოზ ივერიელს მიიჩნევს, ფიქრობს, რომ ანთიმოზი ფარავს ვახტანგისათვის სტამბის მოწყობაში დახმარებას.

საქმე ისაა, რომ შ. კურდღელაშვილს წინადადებისათვის ჩამოუშორებია „მისი ტკბილი მოწყალება“ და ამიტომ გამოუვიდა მცდარი ინტერპრეტაცია. სინამდვილეში კი ავტორი ვახტანგს ათქმევინებს: ღმერთმა მისი ტკბილი მოწყალება ჩადრივით გადააფარა, ე. ი. ხელი მოუმართა სტამბის დაარსების საქმეშიო.

როგორც ქ. შარაშიძე აღნიშნავს, „მეცხრამეტე საუკუნის მონიწივე ქართველმა საზოგადოებამ ვახტანგის სტამბის წიგნები მოგვიანებით შეამჩნია“ (5.3).

1873 წელს დიმიტრი ბაქრაძემ ქუთაისში, სვიმონ აბაშიძის სახლში პირველად ნახა 1710 წელს ვახტანგის სტამბაში დაბეჭდილი კონდაკი. 1878 წელს გურია-აჭარაში მოგზაურობაზე დაწერილ ნაშრომში მოცემულია კონდაკის დაწვრილებითი აღწერილობა. მანამდე კი „სხვიტორელმა“¹ მოკლე აღწერილობა გამოაქვეყნა „დროების“ 1875 წ. №3-ში.

ამის შემდეგ ქართველი მკვლევარები დაინტერესდნენ ვახტანგ VI-ის სტამბის შექმნის ისტორიითა და ანთიმოზ ივერიელის მოღვაწეობით (მკვლევარები მითითებული იქნება სათანადო ადგილას).

¹ სხვიტორელის ფსევდონიმით გაზეთ „დროებაში“ წერდა აკაკის უფროსი ძმა დავით როსტომის ძე წერეთელი (იხ. ჟ. ბარამიძე, „აკაკის ფსევდონიმები...“ „მწიგნობარი-1991/92“). იგი ოფიცრის ჩინით მსახურობდა აჭარაში XIX ს. 70-იან წლებში. სწორედ ამ პერიოდში მოგზაურობდა აჭარაში დ. ბაქრაძე, რომელსაც, ალბათ, ხელთ უქონდა ს. აბაშიძის ოჯახიდან წამოღებული „კონდაკი“. სავარაუდოა მათი შეხვედრა აჭარაში. სხვანაირად დ. წერეთელი „კონდაკს“ აჭარაში ვერ იპოვიდა.

ვინ იყო ანთიმოზ ივერიელი?

ანთიმოზ ივერიელის შესახებ ბიოგრაფიული ცნობები საქართველოში არ შემონახულა. მიუხედავად იმისა, რომ რუმინეთში ანთიმოზ ივერიელის მოღვაწეობაზე 40-მდე წიგნი და ბროშურაა დაბეჭდილი, მის ბიოგრაფიაში ბევრი რამ დაუზუსტებელია.

„ბავშვობა და სიჭაბუკე ანთიმ ივერიელისა ნაკლებადაა ცნობილი. ვიცით მხოლოდ, რომ ანთიმის დედასა და მამას სახელად ერქვათ მარიამი და ივანე“ (რუმინეთის აკადემიაში დაცული საბუთის მიხედვით) (8.9).

„დელ კიაროს ჩანაწერებიდან ირკვევა, რომ ანთიმს ერისკაცობაში ანდრია რქმევია. ამ ცნობის გარდა, ანთიმი ანდრიად მოიხსენიება აგრეთვე ბროკჰაუზისა და ეფრონის ენციკლოპედიურ ლექსიკონში“ (8.12).

ანთიმოზ ივერიელის დაბადების თარიღი უცნობია. გ. ლეონიძეს მიაჩნია, რომ იგი დაბადებულია 1650¹ წლის ახლო ხანებში. 16 წლისა მოუტაციათ თურქებს და გაუყიდიათ კონსტანტინოპოლის მონათა ბაზარზე. მონობიდან გამოუსყიდია იერუსალიმის პატრიარქს; მეორე ვერსიით კონსტანტინოპოლისას (ორივეს რეზიდენცია კონსტანტინოპოლში იყო) და აღზრდა მიუღია ბერძნულ გარემოში. აქვე დაუფლებია მესტამბეობასაც² და აქედან მიუწვევია ვლახეთის მთავარს კონსტანტინე ბრინკოვიანუს თავის ქვეყანაში წიგნის ბეჭდვის განსავითარებლად (7.17).

ამ ვერსიას იზიარებს თითქმის ყველა ქართველი მკვლევარი, გარდა ოთარ გვინჩიძისა.

რუმინეთში ახალგამოვლენილი მასალების შესწავლის საფუძველზე მან წამოაყენა ვერსია, რომ ანთიმოზ ივერიელი მოუტაციათ არა 16 წლისა და არა თურქებს, არამედ უფრო მოზრდილ ასაკში – დაახლოებით 30 წლამდე, უკვე ჩამოყალიბებული მხატვარი, გრა-

¹ იგი ეყრდნობა ი. ჩერბულეტის ცნობას ანთიმოზ ივერიელის დაბადებისა და გარდაცვალების შესახებ – 1650-1716 წწ., მაგრამ 1650 წელს კითხვითი ნიშანი უზის (8.8).

² კონსტანტინოპოლში ამ დროს ბერძნული სტამბა არ არსებობდა.

ვიორი, მეჩუქურთმე და სასტამბო საქმესაც საკმაოდ დაუფლავს¹ ბული. ამავე დროს, ანთიმოზ ივერიელი კარგად ფლობდა ძველ სლავურ ენას, რასაც იგი ვერ შეისწავლიდა ვერც კონსტანტინოპოლში და ვერც ვლახეთში. აქედან გამომდინარე, მისი აზრით, შესაძლოა ანთიმოზ ივერიელი იმყოფებოდა არჩილ II-ის ამაღლაში მისი რუსეთში ყოფნისას (1682-1688) და რადგან იგი მაშინვე შესდგომია ქართული საბეჭდო შრიფტის დამზადებისათვის ზრუნვას, სავარაუდოა, ამ ნიჭიერი ახალგაზრდის სასტამბო საქმეში დაოსტატებაზეც იზრუნა, სადაც იგი უშუალო კონტაქტში შეისწავლიდა ძველ სლავურსაც, ხოლო იქიდან დაბრუნებული, არჩილ მეფესთან (ან სხვებთან ერთად), მოუტაციათ ჩრდილოკავკასიელ მუსულმანებს აზოვის ზღვის¹ მიდამოებში და გაუყიდიათ კონსტანტინოპოლის მონათა ბაზარზე.

კ. ბრინკოვიანუს მრჩეველი, იტალიელი მეცნიერი დელ კიარო, რომელიც პირადად იცნობდა ანთიმოზ ივერიელს, წერს: „ანთიმი ახალგაზრდობაში მონად ყოფილაო“ (8.14)... „იგი დაჯილდოებული იყო საოცარი ნიჭით, ბრწყინვალედ ფლობდა ხელოვნების ყველა დარგს, განსაკუთრებით მხატვრობას, გრაფიკებას, მოჩუქურთმებას, ქსილოგრაფიას“ (8.16). ი. ბადულესკუს სიტყვით კი „ცნობილი იყო როგორც შესანიშნავი კალიგრაფი, დახელოვნებული ხეზე მჭრელი და ნიჭიერი მოქანდაკე“ (8.16).

ყოველივე აქედან გამომდინარე, ო. გვინჩიძე დაასკვნის: „ეტყობა ყოველივე ამის წყალობით მან შეძლო ჯერ კიდევ ვლახეთში ჩასვლამდე გამხდარიყო ცნობილი და შეძლებული ადამიანი“ (8.16). მოგვიანებით თვითონ ანთიმოზ ივერიელი აცხადებდა ერთ-ერთ წერილში: „მე ამ ქვეყანაში ჩემის ნებით არ მოვსულვარ, არც რაიმე გაჭირვებისა თუ სიღარიბის გამო“ (ი. ბიანუს ცნობა) (8.16).

¹ არსებობს ანთიმოზის თანამედროვე სტ. დეპულესკუს ცნობა, რომ უნგრო-ვლახეთის მიტროპოლიტს – თეოდოსეს ანთიმოზისთვის „აზოვის ზღვის იქითა მხრიდან მოსული უნოდებია“ (8.15).

ო. გვინჩიძეს საკუთარი ვერსია აქვს ანთიმოზ ივერიელის ადგილსამყოფლის შესახებ ვლახეთში მიწვევამდე: „ჩვენის კონსტანტინე ბრინკოვიანუმ ანთიმ ივერიელის პიროვნების შესახებ, რომელიც უკვე ცნობილი იყო როგორც მხატვარი, მოჩუქურთმე და მესტამბე, შეიტყო მაშინ, როდესაც ანთიმი იმყოფებოდა არა კონსტანტინოპოლში, არამედ ქ. იასში¹ და მიიწვია იგი ვლახეთში (8.19-20). ა. მირონესკუ წერს: „ანთიმოზ ივერიელს ვლახეთში ჩასვლამდე მოლდავეთში უნდა ეცხოვრა“ (8.20).

რუმინეთის ისტორიაში ნათქვამია: „საქართველოს (იბერიის) მკვიდრი მოწვეულ იქნა ვლახეთში კონსტანტინე ბრინკოვიანუს მიერ, რომელმაც ნახა ანთიმის სახით ბეჭდვითი საქმის, ხატვისა და გრავირების დიდი მცოდნე“ (8.17). ნ. შერბინესკუც აღნიშნავს: „ანთიმ [ივერიელმა] დაიწყო მუშაობა რომელიღაც სტამბაში ჩვენი ქვეყნის ფარგლებს გარეთ“ (8.7). ამრიგად, „ანთიმ ივერიელი არა მესტამბის ხელოვნების დასაუფლებლად ჩამოსულა ვლახეთში, არამედ სასტამბო საქმიანობის განსავითარებლად და მის მაღალ დონეზე დასაყენებლად“ (8.7) – დაასკვნის ო. გვინჩიძე, მაგრამ სად იმყოფებოდა იგი მანამდე, ამის სარწმუნო საბუთი არ არსებობს.

რაც შეეხება ო. გვინჩიძის ვერსიას, რომ ანთიმოზ ივერიელი მონად გაყიდვამდე მაღალ დონეზე იყო დაუფლებული ქართული ხელოვნების მრავალ დარგს, ზურგს უმაგრებს რუმინელ მკვლევართა გამონათქვამები.

ნ. შერბინესკუს ცნობით: „ანთიმ ივერიელი შესანიშნავი მცოდნე იყო ქართული ხელოვნებისა. ამას ადასტურებს მის მიერ გამოცემულ ნიგნებზე შესრულებული მოკაზმულობანი“ (8.26).

ანთიმოზ ივერიელის მიერ გადანუსხული სახარებისა და თბილისის სტამბაში დაბეჭდილი სახარების (1709 წ.) მოხატულობის ერთი წყარო-

¹ ქ. იასში სტამბა ჰქონდა იერუსალიმის პატრიარქს დოსითეოსს, რომელმაც (ერთ-ერთი ვერსიის თანახმად) გამოისყიდა ანთიმოზ ივერიელი მონობიდან. არსებობს ცნობა, რომ იგი მონად ყოფნისას ხისგან ჭრიდა საუკეთესო ფიგურებს. შესაძლოა, აქვე გამოავლინა მხატვრობის ნიჭიც და სწორედ ამიტომ გამოისყიდა იგი დოსითეოსმა.

დან წარმომავლობას ნ. ბერძენიშვილმაც გაუსვა ხაზი 1949 წელს.

ჩვენმა თანამედროვე რუმინელმა ხელოვნებათმცოდნეებმა: ნიკორწმინდა, ბეთანია, იკორთა და სხვ. და აღნიშნა, რომ ანთიმოზ ივერიელმა მხატვრობის ქართული მოტივები შეიტანა რუმინეთში მის მიერ აღდგენილ (კოზიას მონასტერი და სხვ.) და აშენებულ (კრეცოლესკუს, სტავროპოლესის, ვაკარეშტის) ეკლესიებში (10. 84 და შემდ. გვ-ბი). განსაკუთრებულ ყურადღებას იქცევს „ყოვლად წმინდათა“ მონასტრის („ანთიმი“) მსგავსება ნიკორწმინდის ბარელიეფებთან. აღსანიშნავია, რომ მისი ზოგიერთი დეტალი ანთიმოზის ხელითაა შესრულებული. ამ და სხვა რუმინელ მკვლევართა მონაცემებზე დაყრდნობით ო. გვინჩიძე ასკვნის: „ყოველგვარ საფუძველს მოკლებული რჩება ის მოსაზრება, რომ ანთიმ ივერიელი ყრმობის (16 წლის) ასაკიდან იზრდებოდა კონსტანტინოპოლში და ამ ქალაქში (ისიც ბერძენი პატრიარქის კარზე) დაეუფლა მხატვრობას, ხუროთმოძღვრებას, მოჩუქურთმებას, მაშინ როგორღა მოხდა, რომ ბიზანტიური ხელოვნების ტრადიციებზე აღზრდილ ოსტატს რუმინულ ხელოვნებაში შეაქვს არა ბიზანტიური ხელოვნების, არამედ ქართული ხელოვნების მოტივები?!“ (8. 26-27).

კიდევ ერთი არგუმენტი მოჰყავს ო. გვინჩიძეს იმის უარსა-ყოფად, რომ ანთიმოზ ივერიელი ადრეულ ასაკში მოხვდა ბერძნულ გარემოში.

„დავუშვათ და ანთიმ ივერიელი მართლაც 16 წლის ასაკიდან ან უფრო მცირეწლოვანი დამკვიდრებულა იერუსალიმის პატრიარქის კარზე, როგორც ეს დღემდე მიაჩნია ყველა მკვლევარს. აქედან გამომდინარე, ანთიმ ივერიელი თავიდანვე უნდა მოხვედრილიყო ისეთ გარემოში, სადაც სუფევდა არა მარტო ბერძნული ენა, არამედ საფუძველი ეყრებოდა ბერძნული ეკლესიის ექსპანსიონისტურ გეგმებს, დაემორჩილებინათ „ყოველივე და ყველაფერი“ ბერძნული ზეგავლენისათვის... ყრმა ანთიმისაგან, მისი იერუსალიმის საპატრიარქო კარზე თითქმის მეოთხედი საუკუნის ყოფნის შედეგად უნდა ჩამო-

ყალიბებულიყო... „ჭეშმარიტი ბერძენი“, რომელიც მთელი თავისი
შეგნებით, მიზნებითა და ინტერესებით, იქნებოდა ბერძნული ეკლესიის
სიის ერთგული მსახური (ანთიმ ივერიელს სასულიერო წოდება ჯერ
კიდევ ვლახეთში ჩასვლამდე ჰქონდა მიღებული)" (8.31,32).

სინამდვილეში, როდესაც ანთიმოზ ივერიელს ვლახეთში იწვევენ,
სასტამბო მოღვაწეობას ბერძნულ ენაზე წიგნების გამოცემით
იწყებს, მაგრამ სულ მალე იგი ბუქარესტში ბეჭდავს წიგნს
„ღვთაებრივი და წმინდა სახარება“ ბერძნულ-რუმინულ ენაზე. ამით
ცდილობს ბერძნულის გვერდით ეკლესიებში დაამკვიდროს რუმი-
ნული ენა. მისი დევიზია: „მე მირჩევნია ეკლესიებში ითქვას მხოლოდ
ხუთიოდე სიტყვა იმ ენაზე (რუმინულზე – ო. გ.), რომელიც ყველა-
სათვის გასაგები იქნება, ვიდრე წარმოითქვას ოცი ათასი სიტყვა
მსმენელთათვის გაუგებარ ენაზე (ბერძნულ ენაზე – ო. გ.)" (8.33).
„ერთი წლის შემდეგ კი რუმინულ ენაზე ბეჭდავს „დავითნს“ (იქვე).

ბერძნული ექსპანსიის გამოვლენა იყო, როდესაც ქრიზანთემ
1710 წელს კატეგორიულად მოითხოვა, რათა ვლახეთის მონა-
სტრები და ეკლესიები დამორჩილებოდა იერუსალიმის საპატრი-
არქოს და ქრიზანთე ელიარებიანთ თავიანთ „სრულუფლებიან
პატრონად როგორც ადმინისტრაციულ საქმეებში, ასევე რელი-
გიურში" (ე. ჭურმუზაკის ცნობა) (8.33), რამაც ანთიმოზ ივერიელის
სასტიკი პროტესტი გამოიწვია: „არ დაუთმობთ მას (იერუსალიმის
პატრიარქს – ო.გ.) ჩვენს უფლებებს, თუნდაც თვით ღვთის
ანგელოზმა გვიბრძანოს ამის შესახებ ზეციდან" (8.34). ამის შემდეგ
ქრიზანთესა და ანთიმოზს შორის კეთილგანწყობა შეირყა, რამდე-
ნიმე ხანს მიმოწერაც შეწყდა. როდესაც ანთიმოზმა „ყოვლად წმი-
ნდათა“ მონასტერი ააშენა, ქრიზანთეს კატეგორიულად მოსთხოვა
„საპატრიარქო სიგელით“ განემტკიცებინა მონასტრის დამოუკიდე-
ბლობა, რაზეც იგი დათანხმდა.

როცა ანთიმოზ ივერიელის მოღვაწეობას იხილავს, ე. პიკო წერს:
„ყველა მღვდელმთავარს შორის, რომელთაც ვლახეთის სამი-
ტროპოლიტო ტახტი სჭერიათ, არავინ არის ისეთი, რომელსაც შთა-

მომავლობის თვალში ესოდენ დიდი ღვაწი მიუძღოდეს, ანთიმ ივერიელს. მისი ცოდნა, მისი გემოვნება ხელოვანისა, მისი ღრმა სიყვარული წიგნებისადმი საკმარისი იქნებოდა, რომ იგი უბადლოდ მიგვეჩნია. მაგრამ მას მეტი აქვს გაკეთებული – უცხოელმა, საქართველოს წიაღიდან მოსულმა, გვიჩვენა იშვიათი მაგალითი რუმინული პატრიოტიზმისა" (8.108).

ნ. ბერძენიშვილი კი ანთიმოზ ივერიელის შესახებ წერს: „ეს მოღვაწე, უპირველეს ყოვლისა, რუმინეთის პატრიოტია, ბერძენთა გავლენის წინააღმდეგ მებრძოლი" (11. 13).

მოკლედ ასეთია არგუმენტები, რამაც ო. გვინჩიძეს შესაძლებლობა მისცა წამოეყენებინა და დაესაბუთებინა თავისი ვერსია, რომ ანთიმოზ ივერიელი პატრიარქის კარზე მისულა არა 16 წლის, არამედ უკვე გარკვეული „ინტელექტუალური ვინაობის მქონე პიროვნება, რომელიც, როგორც ხელოვანი, აღიზარდა და ჩამოყალიბდა არა კონსტანტინოპოლში ბერძენი პატრიარქის კარზე, არამედ თავისივე სამშობლოში – საქართველოში" (8.57).

აქ ვრცლად არ შევვხებით ანთიმოზ ივერიელის სასტამბო მოღვაწეობას ვლახეთში. მკვლევართა უმეტესობა მისი ვლახეთში მესტამბედ მინვევის თარიღად 1689 ან 1690 წელს ასახელებს. ჩვენამდე მოღწეული პირველი წიგნი კი, რომელსაც ანთიმოზის სახელი აწერია, გამოცემულია 1691 წელს.

მოგუსმინოთ რას ამბობენ უცხოელი მკვლევარები ანთიმოზ ივერიელის სასტამბო მოღვაწეობის შესახებ. დელ კიარო: „ჩემს დროს სტამბის ხელმძღვანელად იყო ანთიმი, ვლახეთის მიტროპოლიტი, ეროვნებით ქართველი" (8.11)... „ანთიმ ივერიელმა ბეჭდვითი ხელოვნება სრულყოფამდე აიყვანა" (8.17).

ნ. შერბინესკუ: „ანთიმ ივერიელის მიერ დაბეჭდილი წიგნები ტექნიკურად ბრწყინვალედ არის შესრულებული და თამამად შეიძლება დავაყენოთ იმდროინდელ დასავლეთ ევროპის სტამბებში დაბეჭდილი საუკეთესო ნაშრომების გვერდით. შრიფტი მკაფიო და დახვეწილი, სტრიქონები სწორი, საღებავი ერთი ტონის, წიგნების

დასათაურება შესანიშნავი მოკაზმულობით არის შემოფარგლული. ტექსტის თავსამკები და ბოლოსამკები დიდი გემოვნებითაა შესრულებული. წმინდანთა რამდენიმე გამოსახულება, დაბეჭდილი ამ წიგნში, სანიმუშოდ შეიძლება გამოდგეს თვით საუკეთესო მხატვრებისათვის" (8.105).

მ. გასტერი: „ანთიმი იყო არა მარტო სტამბების დამაარსებელი, იგი თვითონ ამზადებდა შრიფტს და ჭრიდა ნაბეჭდი წიგნების გრაფიურებსაც, რომლებიც მისთვის დამახასიათებელ ხელწერას ატარებენ" (8.101).

ანტიოქიის პატრიარქი ათანასე: „მისმა უდიდებულესობამ მთავარმა კონსტანტინე ბრინკოვიანუმ დაუყოვნებლივ შეისმინა ჩვენი თხოვნა. უხვად გაიღო სახსრები და დაავალა დახელოვებულ მესტამბეს, უკეთილშობილესს იერარქთა შორის, ანთიმ ივერიელს... მონადინებით ჩამოესხა არაბული შრიფტი და დაებეჭდა „წიგნი წმინდანთა სამთა ჟამისწირვა" (კონდაკი - ო. გ.) ორ ენაზე: ბერძნულზე და არაბულზე" (8.117).

დელ კიარო: „იმ პერიოდში ვლახეთში მუშაობდა მრავალი დახელოვებული ვლახელი ოსტატი, რომლებიც მესტამბეობას ანთიმ ივერიელის ნყალობით იყვნენ დაუფლებულნი" (8.104).

მიხაილ იშტვანოვიჩი: „როგორც ბრძენმა იოსებმა აღავსო ეგვიპტის ბეღლები სანოვაგით, ასევე შენმა სიყვარულმა ღვთისადმი აღავსო ჩვენი ქვეყნის წმიდა ეკლესიები სულიერი სარჩოთი. რას ვამბობ, მხოლოდ ჩვენი ქვეყნისა? სხვა ქვეყნებისაც. მართლმადიდებელ არაბებს შენ აგემე სიხარული სანატრელი სასტამბო ხელოვნებისა, დაუბეჭდე მათ საკუთარ ენაზე სასულიერო წიგნები, რისი ბედნიერებაც მათ დღემდე წილად არ ხდომიათ" (8.119).

26 წლის მანძილზე, რომელიც ანთიმოზ ივერიელმა ვლახეთში გაატარა, გამოსცა 64 დასახელების სხვადასხვა ხასიათისა და მოცულობის წიგნი. აქედან: 30 წიგნი დაიბეჭდა ბერძნულ ენაზე, 24 - რუმინულზე, 1 - ძველ სლავურზე, 2 - ბერძნულ-არაბულზე, 1 - ბერძნულ-რუმინულ-ძველსლავურზე და ა. შ. ანთიმ ივერიელის

მიერ გამოცემული ყველა წიგნიდან 4 წიგნი მის მიერვეა დაწერილი, 10 წიგნს დაუწერა წინასიტყვაობა, 5 წიგნისთვის შეთხზა ლექსები, 6 წიგნს გაუკეთა შენიშვნები, ხოლო 6 წიგნი მის მიერაა თარგმნილი ბერძნული ენიდან რუმინულ ენაზე (7.160,161).

გარდა ამისა, ანთიმოზ ივერიელს დარჩა ქადაგებანი, რომელმაც ორი ტომი შეადგინა (გამოსცა მისმა მოწაფემ გიორგი რადოვიჩმა). იგი რუმინული ლიტერატურის ნიმუშს წარმოადგენს. „Митрополит Андрей, родом из Иверии, в совершенстве изучивший румынский язык, был замечательный оратор“ – ასეთი სტრიქონები მიუძღვნა ბროკპა-უზისა და ეფრონის ენციკლოპედიამ ანთიმოზ ივერიელს.

თუ გავითვალისწინებთ, რომ ანთიმოზ ივერიელმა სამღვდე-ლმსახურო თანამდებობებზე მოღვაწეობისას (მღვდელ-მონაზონი, სნაგოვოს მონასტრის წინამძღვარი, რიმნიკის ეპარქიის ეპისკო-პოსი, ვლახეთის მიტროპოლიტი) სტამბების გარდა ააშენა და აღა-დგინა 20 ეკლესია და მონასტერი, რომელნიც ხელოვნების ნიმუშად ითვლებიან, ხოლო ბუქარესტში აშენებულ „ყოვლად წმიდათა“ მო-ნასტერს („ანთიმი“) „ყველაზე ღირსშესანიშნავ ძეგლს ეპოქისას“ უწოდებენ, ორივე სარბიელზე ტიტანური შრომა აქვს გაწეული.

როდესაც ვლახეთი ოსმალეთმა დაიპყრო და ჯერ 1714 წელს კო-ნსტანტინე ბრინკოვიანუს მოკვეთეს თავი, ხოლო 1716 წელს – სტე-ფანე კანტაკუზენს, ვლახეთის სამეფო ტახტზე „ბრწყინვალე პო-რტა“ სვამს ფანარიოტ¹ მთავარს – ნიკოლო მავროკორდატს, ანთი-მოზ ივერიელი იძულებული ხდება შეწყვიტოს კულტურულ-საგანა-მანათლებლო მოღვაწეობა და ამიერიდან მისი ერთადერთი მიზანია იხსნას ვლახეთი და ვლახელი ხალხი როგორც თურქთა ბატონობი-საგან, ასევე მათი „ერთგული მსახურების“ – ფანარიოტთა თვითნე-ბობისაგან. ამ ბრძოლას შესწირა კიდევაც თავისი სიცოცხლე (8.160).

¹ ფანარიოტი – ფანარის უბანში (კონსტანტინოპოლი) მცხოვრებნი, რომლებიც განსაკუთრებული მონური მორჩილებით ემსახურებოდნენ თურქეთის სულთანს, გა-მოირჩეოდნენ დესპოტური მმართველობით ვლახეთში.

ნიკოლო მავროკორდატი შეეცადა აეძულებინა ანთიმოზი ივერიელი თავისი ნებით გადამდგარიყო მიტროპოლიტის თანამდებობიდან. ამას რომ ვერ მიაღწია, კონსტანტინოპოლის პატრიარქს იერემიას სთხოვა, რომ ანთიმოზი არა მარტო გადაეყენებინა მიტროპოლიტის თანამდებობიდან, არამედ აეყარათ მისთვის სასულიერო ნოდებაც (ჰურმუზაკის ცნობა) (8.326).

ბერძენ ეპისკოპოსთა ყრილობამ ანთიმოზ ივერიელი დაადანაშაულა „მისნობასა და ეშმაკურ საქმიანობაში“ (აქ, უეჭველია, იგულისხმება ნიჭი ანთიმისა, როგორც მესტამბისა და ხელოვანისა). ბრალი დასდეს, რომ „ის იყო შეთქმული და რევოლუციაზე ნამქეზებელი, მემამბოხე თავისი კანონიერი ხელმწიფის წინააღმდეგ“. ეპისკოპოსთა ყრილობამ ანთიმოზი „შეაჩვენა, განკვეთა ეკლესიიდან და გამოაცხადა ყოველივე სამღვდელო ღირსებააყრილად“ (ე. პიკოს ცნობა) (8. 326-327). მას აუკრძალეს ეტარებინა სახელი „ანთიმი“, დაუბრუნეს საერო სახელი ანდრია და თავზე თურქული ფესკა დაახურეს. ესეც არ აკმარეს. იგი სამუდამოდ გააძევეს სინას მთაზე, ნმ. ეკატერინეს მონასტერში. ანთიმის გაძევებას ბუქარესტის მოსახლეობაში მღელვარება რომ არ გამოენვია, იგი ქალაქიდან ღამით გაიყვანეს რამდენიმე თურქი ჯარისკაცის თანხლებით. მაგრამ სინას მთაზე მას არ ჩაუღწევია. თურქმა ჯარისკაცებმა გზაში აკუნეს და მდ. დულჩიაში (მდ. მარიცას შენაკადი) გადაყარეს (8.327-328). ამ დროს განადგურდა, ალბათ, ანთიმოზ ივერიელის არქივიც.

„მიტროპოლიტ ანთიმის მხეცურმა მკვლელობამ, – წერს დელკიარო, – მთელი ვლახეთი შეაძრწუნა. უსაზღვრო იყო რისხვა და ზიზღი ვლახელი ხალხისა ანთიმ ივერიელის მკვლელების მიმართ. თაობიდან თაობას გადაეცემოდა სისხლით დაღდასმული მათი სახელები“ (8.331). გასული საუკუნის მეორე ნახევარში ერთ-ერთი მოგზაურის – დე მარსილიაკისთვის ბუქარესტში უჩვენებიათ სახლი, რომელიც ეკუთვნოდა ვინმე კონფესკულოს. იგი „იმ თურქ ჯარისკაცთა უფროსი ყოფილა, რომელთაც მოუკლავთ ანთიმ ივერიელი. ამით მან თავის გვარს სამუდამო წყევლა-კრულვა დაუმკვიდრა“ (იქვე).

რუმინეთის ჟურნალი „Bizerica...“ 1956 წელს წერდა: „რამდენჯერმე რაც დახედავს მზე რუმინეთის მიწას, იმდენჯერ რუმინელი ხალხი სიყვარულითა და პატივისცემით გაიხსენებს ანთიმ ივერიელს, რომელმაც დასდო საძირკველის ქვა რუმინეთის ეროვნული კულტურის ბალავარში და უკანასკნელ ამოსუნთქვამდე იბრძოდა მისი თავისუფლებისათვის“ (7.331).

ანთიმოზ ივერიელისადმი დიდი სიყვარულის გამო, რუმინეთის ეკლესიამ, საქართველოს ეკლესიასთან შეთანხმებით, 1992 წელს იგი წმინდანად შერაცხა და მისი ხსენების დღედ 13(26) ივნისი და 14 (27) სექტემბერი დაანესა (12. №25).

მოკლედ გავეცანით ანთიმოზ ივერიელის ცხოვრებასა და მოღვაწეობას ვლახეთში. ახლა შეძლებისდაგვარად შევხვით საკითხს: რა დამოკიდებულება ჰქონდა მას თბილისში პირველი სტამბის დაარსებასთან; შეიძლება თუ არა ვახტანგს სცოდნოდა მისი ყოფნა ვლახეთში და მართლა „ვლახეთით მოიხვნა“ ვახტანგმა სტამბა?

ო. გვინჩიძე წერს: „ქართულ ისტორიოგრაფიაში მტკიცედ აქვს ფეხი მოკიდებული, რომ თითქოს საქართველოში სტამბის მოწყობის იდეა აღმოსავლეთის მართლმადიდებლური ეკლესიის წარმომადგენლებთან პირადი ურთიერთობის შედეგად არის აღმოცენებული“ (8.181), რასაც თითქოს დასაბამი მისცა თ. ჟორდანიას წერილმა „ივერიაში“. იგი წერს: „მცირეოდენი საფუძველი ნებას გვაძლევს ვივარაუდოთ, რომ ვახტანგს, როდესაც იგი უსაქმოდ იმერეთში იმყოფებოდა, მოლაპარაკება ჰქონდა იერუსალიმის პატრიარქ დოსითეოსთან, რომელიც 1696-1697 წლებში საქართველოში მოგზაურობდა“ (13. 103-104). ასეთივე აზრს გამოთქვამს ქ. შარაშიძეც (5.87).

თუ გადავხედავთ ჩვენი ქვეყნის ისტორიას, ამ დროს სტამბის დაარსებისათვის არავითარი პირობები არ არსებობდა: გიორგი XI-ს ტახტი აქვს წართმეული და ირანის შაჰს თავისთან ჰყავს მიწვეული. არჩილს იმერეთში სამეფო ტახტი შერყეული აქვს და დღე-დღეზე რუსეთში სამხედრო დახმარების სათხოვნელად გამგზავრებას

აპირებს. ვახტანგს წართმეული აქვს საუფლისწულო მამულეები და თავს ბიძასთან – არჩილ II-სთან აფარებს იმერეთში. აქვეა დომენტიც. ძმები ბიძასთან ერთად რუსეთში გასამგზავრებლად ემზადებიან. ქართლის ტახტი ნაზარალიხანს (ერეკლე I-ს) უჭირავს. მართალია, ვახტანგი მოსკოვს არ გამგზავრებულა, მაგრამ ერეკლე I-თან სტამბის დაარსებაზე საუბარიც კი გამორიცხულია.

ერთ გარემოებასაც უნდა მივაქციოთ ყურადღება: თუ ოთარ გვინჩიძის ვერსიას სარწმუნოდ მივიღებთ, დომენტი ამ დროისათვის ვლახეთშიც არის ნამყოფი. პ. კარბელაშვილისაგან განსხვავებით, რომელიც ანთიმოზისა და დომენტის შეხვედრის ადგილად იერუსალიმს ასახელებს, ო. გვინჩიძეს იგი ვლახეთში „გადააქვს“, სადაც XVII საუკუნის ბოლოს განთქმული იყო ანთიმოზ ივერიელის სახელი. ეს უნდა მომხდარიყო არჩილისა და დომენტის მოსკოვს გამგზავრებამდე. რუსეთში არსებული საომარი მდგომარეობის გამო იგი ბალკანეთში ვერ იმოგზაურებდა, ხოლო 1704 წ. ქართლში დაბრუნდა, კათალიკოსად აირჩიეს და ვახტანგს ედგა მხარში სახელმწიფო საქმეების მოგვარებაში. იმავე ვერსიის თანახმად, დოსითეოსი არჩილ II-ს აუცილებლად აუწყებდა მისი დაკარგული ხელქვეითის სასახელო საქმიანობაზე ვლახეთში.

მოვუსმინოთ რუმინელ მკვლევარებს, რას წერენ ანთიმოზ ივერიელის ურთიერთობაზე საქართველოსთან.

ი. რამურენაუ: „ამბავმა ვლახეთის სტამბების პროდუქტიულობის შესახებ, რომელსაც თავის მფარველობას არ აკლებდა მთავარი კონსტანტინე ბრინკოვიანუ, მიაღწია შორს აღმოსავლეთამდე – კავკასიის მთებამდე, სადაც ცხოვრობენ იბერიელები ანუ ქართველები. ანთიმ ივერიელს არ გაუწყვეტია კავშირი თავისიანებთან, თავის საყვარელ თანამემამულეებთან, რომლებიც მძიმე მდგომარეობაში იყვნენ. როდესაც ვახტანგმა... აცნობა ანთიმ ივერიელს, რომ ქართველებს სურთ ჰქონდეთ თავისი საკუთარი სტამბა, ანთიმმა თხოვნით მიმართა კონსტანტინე ბრინკოვიანუს, რომ დახმარება აღმოეჩინა ქართველებისათვის. ამ მიზნით ანთიმმა გა-

გზავნა საქართველოში იპოდიაკონი მიხაილ იშტვანოვიჩი^{იშტვანოვიჩი} ლაზე უფრო ერთგული და დახელოვნებული თავისი მოწაფეთა-განი" (8.197).

ვ. მოლინი: „ანთიმი, მიუხედავად იმისა, რომ ამან შეისისხლბო-რცა თავისი მეორე სამშობლო, ერთი ნუთითაც არ ივინყებდა ივე-რიის მიწას, სადაც იგი დაიბადა. ანთიმს მუდმივი კავშირი ჰქონდა დამყარებული ქართველებთან...“ (იქვე).

ანალოგიური აზრი აქვთ გამოთქმული ნ. კარტოჟანს, დ. ბო-გდანს, ნ. შერბინესკუს. მათი გამონათქვამების შინაარსი ასეთია: „... ანთიმ ივერიელს დაუარსებია სტამბები ვლახეთის ფარგლებს გარეთაც. ასე მაგალითად, 1709 წლამდე ვახტანგ VI-ის თხოვნით მან იშუამდგომლა კონსტანტინე ბრინკოვიანუს წინაშე და მიაღწია თბილისში სტამბის დაარსებას. სტამბის ორგანიზაციისათვის ან-თიმმა საქართველოში გაგზავნა თავისი საუკეთესო მოწაფეთაგანი, მიხაილ იშტვანოვიჩი, რომელმაც აქ დაბეჭდა რამდენიმე წიგნი ქა-რთულ ენაზე“ (8.197-198).

ვინ შეიძლებოდა ყოფილიყო „მეკავშირე“ ანთიმოზ ივერიელსა და ვახტანგ VI-ს შორის?

ქართველი ისტორიკოსები წერენ: „ვახტანგის დროს მნიშვნე-ლოვნად გაიზარდა ვაჭრობა-ხელოსნობა. თბილისი ვაჭრობის დიდ ცენტრად გადაიქცა. თბილისელი ვაჭრები დადიან სპარსეთში, თუ-რქეთში, ინდოეთში, ვლახეთში (ხაზგასმა ჩემია – პ.ღ.) და საქა-რთველოდან უცხოეთში გააქვთ ქართული ღვინო, ბენვეული, აბრე-შუმი, ენდრო და სხვა საქონელი...“ (14. 363). არსებობს ცნობები, რომ ვაჭრები უცხოეთში ხშირად ასრულებდნენ ქართველ მეფეთა პირად დავალებებს. ასეთი დავალების შესრულება ამ შემთხვე-ვაშიც არ არის გამორიცხული.

აქედან გამომდინარე, შეიძლება ითქვას, რომ არ ცდებიან ის მკვლევარნი, რომლებიც თვლიან, რომ თბილისში სტამბის და-არსება ანთიმოზ ივერიელსა და ვახტანგ VI-ს შორის ურთიერთმო-ლაპარაკების შედეგია.

ამ აზრს გამოთქვამენ პ. კარბელაშვილი, ა. ხახანაშვილი და სხვ.
ზ. ჭიჭინაძეს ანთიმოზ ივერიელი თბილისში სტამბის დაარსების
ინიციატორად მიაჩნია. იგი წერს: „ქართული სტამბის გახსნის საქმე
პირდაპირ ანთიმოზს ეკუთვნის და არა სხვას ვინმეს“ (15.59); „ანთი-
მოზ მღვდელ-მონაზონს XVII საუკუნის დამლევს დაუნყია წერილე-
ბის წერა საქართველოში სტამბის გახსნის საჭიროებაზე“ (15.80).

ამ ცნობებს ზ. ჭიჭინაძე მ. თამარაშვილს მიაწერს. მათ მართლაც
ჰქონდათ ხშირი მიმოწერა ერთმანეთთან (მ. თამარაშვილის წერი-
ლები ინახება გ. ლეონიძის სახ. ლიტერატურის მუზეუმში). ერთ-ერთ
წერილში მ. თამარაშვილი წერს: „ბუქარესტის (რუმენიაში) აკადემი-
აში მოითხოვეს ჩემი ფრანგული წიგნი¹. რა ნახეს, ძლიერ მოეწონათ
და დიდი თანაგრძნობა გამომიცხადეს. ამასთანავე აღმიწერეს ის გა-
რემოება, რომელიც შეეხება ქართველ ანთიმოს მღვდელ-მონაზონს.
ეს იქ მისულა 1691 წელს, დაუარსებია მონასტრები და დიდი მოღვა-
წეობა დაუდგია იქაურებისათვის. ამ ანთიმოსის ორი ქადაგების წი-
გნი დარჩენილა, რომლებიც შეადგენდნენ რუმელების საუკეთესო
ლიტერატურას. ამის მოთავევობით (ხაზგასმა ჩემია – პ.დ.) ყოფილა,
რომ თბილისში მიხელ სტეფანეს ძე, უნგარელ-რომაელი, მისულა და
1709 წელს ტიპოგრაფია დაუარსებია. ამ დროს დაბეჭდილა ერთი
ქართული სახარება და ერთიც ლიტურლიის წიგნი (კონდაკი – პ.დ.).
სახარების ერთი ეგზემპლარი ჰქონიათ, ხოლო მეორე ლიტურლიის
წიგნი – კი არა. ახლა მთხოვენ და მეხვეწებიან, რომ ეს მაშინდელი
დაბეჭდილი ლიტურლიის წიგნი მოვუშოვნო... მეც ამას თქვენ გთხოვ
თუ შესაძლებელია მომიპოვოთ ეს ლიტურლიის წიგნი და გამომიგზა-
ვნოთ“ (16.134-135).

მ. თამარაშვილი რომ მართლა ლეზულობდა ცნობებს რუსინეთის
აკადემიიდან, ამას ადასტურებს ო. გვინჩიძე. იგი წერს: „რუმინეთში
ყოფნის დროს გ. ლეონიძე დაინტერესდა ამ საკითხით და მას ბუ-

¹ მ. თამარაშვილის „ფრანგული წიგნი“ არის „საქართველოს ეკლესიის ისტორია“, რომელიც ქართულად არ დაბეჭდილა. პ.დ.

ქარესტში უთხრეს, რომ მეცნიერებათა აკადემიის იმდროინდელმა თანამშრომელს, ვინმე იონუს, მართლაც გადაუგზავნია მანუსკრიპტი ანთიმ ივერიელის ცხოვრებასა და მოღვაწეობასთან დაკავშირებით მიხ. თამარაშვილისათვის" (8.188-189).

ზ. ჭიჭინაძისა და ზოგიერთ რუმინელ მკვლევართა გამონათქვამები დაახლოებით ემთხვევა ერთმანეთს.

ზ. ჭიჭინაძე: „ქართველებს... ანთიმოზ ივერიელისათვის... დაუვალეზებათ შრომის მიღება, იარაღის მოპოვება და მცოდნე ოსტატების გამოგზავნა. ანთიმოზ ივერიელს... უშოვნია ოსტატები, მღუშღუშობა (ხაზგასმა ჩემია - პ.ლ.) ყველა სასტამბო იარაღი და... საქართველოში გამოუგზავნია" (15.81).

დ. დუმიტრესკუ: „სტამბის ოსტატების (ხაზგასმა ჩემია - პ.ლ.) გარდა, საბეჭდი დაზგა და სხვა სასტამბო მეურნეობა წარმოადგენდა იმ წვლილს, რომელიც შეიტანა ვლახეთმა თბილისის პირველი სტამბის ორგანიზაციის საქმეში" (8.189).

ანთიმოზის საქართველოსთან ურთიერთობის შესახებ წერენ ი. რამურეანუ, ე. პიკო და სხვ.

რა შეიძლება ითქვას, ამის თაობაზე? მ. თამარაშვილის წერილი (იხ. ზემოთ) დათარიღებულია 1911 წლის მარტით. როგორც ცნობილია, იგი იმავე წლის სექტემბერში დაიღუპა ტრაგიკულად. ჩემი აზრით, რამდენადაც ზ. ჭიჭინაძის ინტერესთა სფერო ვიცით, იგი დაინტერესდებოდა უფრო დაწვრილებითი ცნობებით და ამის შედეგი უნდა იყოს ზემოთ დასახელებული იონუს მიერ რუმინეთის აკადემიიდან ცნობების მიწოდება მ. თამარაშვილისათვის. მან, ალბათ, თავის მხრივ, ეს ცნობები მიიწვია ზ. ჭიჭინაძეს. ერთი საინტერესო დეტალიცაა აღსანიშნავი: დასახელებულ წიგნში მოთავსებულია ანთიმოზ ივერიელის ფრესკული პორტრეტი, რომელიც მხოლოდ გოვოროს მონასტერშია შემორჩენილი. ამ პორტრეტს, გარდა მ. თამარაშვილისა, ვერავინ მიაწვდოდა ზ. ჭიჭინაძეს.

იქნებ მ. თამარაშვილის არქივში აღმოჩნდეს რაიმე საბუთი, რაც ნათელს მოჰფენდა ამ საკითხს.

ზ. ჭიჭინაძე ვლახეთიდან თბილისში ჩამოსული მესტამბეების რაოდენობასაც კი ასახელებს: „ამათ შორის ოთხი კაცი ყოფილა ხელოსანი, ერთი მბეჭდავი და სამიც ამომწყობი. ერთი მათგანი მიხაილი უფროსი ყოფილა“ (15.81).

მესტამბეთა ვლახეთიდან ჩამოყვანაზე წერს თ. ჟორდანიას: „მან (ვახტანგ VI-მ – პ.ლ.) გამოიწერა მესტამბეები ვლახეთიდან. მესტამბეთ უფროსი იყო მღვდელი მიხეილ სტეფანეს ძე უნგრო-ვლახელი“. ... „მიხაილ სტეფანოვმა, უეჭველად, თან ჩამოიტანა სტამბისათვის უსაჭიროესი მასალა (დასგები, ქალაღდი და სხვ.)“ (13.101).

ვლახეთიდან „რამდენიმე მესტამბის“ ჩამოყვანას აღნიშნავენ კ. კეკელიძე, ა. ხახანაშვილი და სხვ.

1959 წელს საქართველოში იმოგზაურა რუმინელმა მკვლევარმა კონსტანტინესკუ-იაშიმ, რომელიც სამშობლოში დაბრუნების შემდეგ ერთ-ერთ ჟურნალში წერდა: „... XVIII საუკუნის დასაწყისში ვახტანგ VI-მ, რომელსაც განზრახული ჰქონდა კულტურული რეფორმების გატარება საქართველოში, სთხოვა კონსტანტინე ბრინკოვიანუს გამოეგზავნა მისთვის მესტამბეები თბილისში სტამბის დასაარსებლად; და რომ მიხაილ იშტვანოვიჩთან ერთად თბილისის სტამბაში მოღვაწეობდნენ მისი ვლახელი მოწაფეები“ (8.218).

ქ. შარაშიძე წერს: „ეს გაუგებრობა მიხაილ უნგროვლახელის 1709 წლის თბილისის „სახარებაში“ მოთავსებული მკითხველისადმი მიმართვის... ქართული ტექსტის არასწორი თარგმანის შედეგია“ (5.98). ვნახოთ რას წერს მ. უნგროვლახელი ამ ქართულ ტექსტში: „უკეთუ ცთომილი რაიმე იხილოთ სიტყვა ანუ ასო (ხაზგასმა ჩემია – პ.ლ.), ნუ გამქირდავთ, რამეთუ უცხო ვიყავ ქვეყნისა ამის და უსმენელი სიტყვათა თქვენთა და რომელნი ჩემნი მოწაფე იყვნენ, ეგრეთვე გამოუცდელნი საქმის ამის ჩემისა“ (5.182). ჩემი აზრით, ეს ტექსტი ასე უნდა გავიგოთ: თუ წიგნში რაიმე შეცდომა ნახოთ, ან სიტყვა იყოს შეცვლილი, ან ასო აკლდეს, ნუ გამქირდავთ. იმიტომ, რომ მე ქართული არ ვიცი და ჩემი (ქართველი – პ.ლ.) მოწაფეები სასტამბო საქმეში გამოუცდელნი არიან, ე.ი. არა აქვთ კორექტურული ჩვევებიო.

3. კონსტანტინესკუ-იაში ამ ტექსტმა კი არ შეიყვანა შტეფანე-
მაში, არამედ, როდესაც გაეცნო მ. უნგროვლახელის მოღვაწე-
ობას საქართველოში და გაიგო, რომ სამ-ოთხ წელიწადში
სტამბაც გაუმართავს, ბრწყინვალედ დაუბეჭდია 10 წიგნი (რუმინ-
ეთში ცნობა ჰქონდათ, რომ მან მხოლოდ ორი წიგნი – სახარება
და კონდაკი – დაბეჭდა, იხ. მ.თამარაშვილის წერილი) და ქართვე-
ლები უმტკიცებდნენ: ეს მარტო უნგროვლახელმა გააკეთა „სტა-
მბის უნახავი ქართველების“ დახმარებითო. მეცნიერი და-
რწმუნდა, რომ აქ გაუგებრობას ჰქონდა ადგილი. მან, ალბათ, კა-
რგად იცოდა იმ პერიოდში ერთ დაზგას ევროპაში რამდენი მუშა
ემსახურებოდა და რამდენი წიგნის დაბეჭდვა შეიძლებოდა ერთ
წელიწადში. თანაც, უნგროვლახელი თავის ანდერძში წერს: „რა-
ოდენნი იხილევებიან – ასონი, ორღანონი და ყოველნი საჰმარნი
სტამბისა, დაწყებით სრულყოფამდე მოქმედი და წინამძღომელი
(ხაზგასმა ჩემია – პ.ღ.) მე ვარო“. მეცნიერმა სწორად გაიგო, ვისი
წინამძღომელი შეიძლებოდა ყოფილიყო ამ საქმეში უნგრო-
ვლახელი და გამოთქვა ზემოთ მოყვანილი მოსაზრება. თანაც
„მონაფეებში“ გულისხმობს ვლახეთში მისი ხელმძღვანელობით
გამოზრდილ ოსტატებს (შდრ. ანთიმოზ ივერიელის გამოთქმა:
„ჩვენი მონაფე მიხაილ“ – პ.ღ.).

საბეჭდ დაზგაზე წიგნის ბეჭდვა ძალზე წელი ტემპით მიმდინა-
რეობდა¹. ერთ დაზგას რამდენიმე სპეციალისტი ემსახურებოდა. მა-
გალითად, „მოსკოვის „პეჩატნი დგორის“ სტამბებში XVII ს-ის 20-იან
წლებში ხდება ხელოსნური სტამბის მანუფაქტურული ტიპის საწა-
რმოდ გადაქცევა. ამ დროიდან ყოველ დაზგას ემსახურებოდა 11
მუშა – 2 ამწყობი, 4 მბეჭდავი, 4 ფორმაზე საღებავის დამცხები და
1 ჩამრჩევი... იყვნენ აგრეთვე მთელი სტამბისათვის საერთო მუშები
– ასოთჩამომსხმელნი, დურგლები, მჭედლები“ (17.362).

გთავაზობთ სამ გრავიურას ე. ნემიროვსკის წიგნიდან:

¹ ი.გუტენბერგმა თავის შეგირდებთან ერთად სამი წელი (1452-55) მონადგომა ე.წ.
42-სტრიქონიანი „ბიბლიის“ დაბეჭდვას (17.163).

ასე გამოიყურებოდა სტამბა XVII საუკუნეში

ქველი საბეჭდი დაზგა და მისი მომსახურე პერსონალი

ასოთჩამომსხმელი

მ. უნგროვლახელის მიერ ვლახეთიდან სტამბის ჩამოტანას მრავალი მკვლევარი უჭერს მხარს, გარდა ქ. შარაშიძისა.

ე. პიკო: „მან (ანთიმმა – პ.ლ.) ყურადღება მიაქცია თანამემამულე ქართველებს. მოისურვა მათთვისაც სტამბის მიღება. აირჩია ერთი ტრანსილვანელი, რომელსაც უნოდებენ მიხაილ სტეფანოვიჩს და გაგზავნა კავკასიაში“ (7.16).

დ. დუმიტრესკუ: „საბეჭდი დაზგა და სხვა სასტამბო მეურნეობა გამოგზავნილი ყოფილა ვლახეთიდან“ (საქართველოში – პ.ლ.) (8.222).

ბ. გორდეზიანი: „ვახტანგი ვლახეთიდან უთუოდ გაუმჯობესებულ დაზგებსა და იარაღებს მოატანინებდა... ამ საბეჭდავ დაზგასთან ერთად უნგროვლახელს უნდა მოეტანა ყველა ის მასალა და იარაღი, რომელიც საჭირო იყო სტამბის გასამართავად“ (19.40).

შ. კურდელაშვილი იმონმებს ზემოთ მოყვანილ ანდერძებს, ვახტანგის ეპიტაფიიდან „სტამბა მოვიღე ვლახეთით“, ბ. გორდეზიანის ციტატას და გამოაქვს დასკვნა მ. უნგროვლახელის მიერ ვლახეთიდან სტამბისა და მთელი რიგი სხვა მონეობილობის ჩამოტანის შესახებ (9.49).

იგი ყურადღებას ამახვილებს დროის ფაქტორზე: სხვა ქართველ მკვლევართაგან განსხვავებით, მას მ. უნგროვლახელის თბილისში ჩამოსვლის თარიღად 1708 წლის მაის-ივნისი მიაჩნია¹. შესაძლოა, ამ მოსაზრებას საფუძვლად უდევს მოლინის გამონათქვამი: „ანთიმ ივერიელის, ახლა უკვე უნგროვლახეთის მიტროპოლიტის² ამაღლასთან ერთად რიმნიკიდან ბუქარესტში დაბრუნების შემდეგ მიხაილ იშტვანოვიჩს დაუყოვნებლივ გზავნიან ივერიაში, საქართველოში“ (8.212). აქედან გამომდინარე, იგი ფიქრობს, რომ ასეთ მოკლე დროში (1709 წელს სახარების დაბეჭდვამდე – პ.ლ.) სტამბის

¹ ჩემი აზრით, ეს თარიღი საეჭვოა. – პ. ლ.

² ანთიმოზ ივერიელი უნგროვლახეთის მიტროპოლიტად აირჩიეს 1708 წლის თებერვლის პირველ რიცხვებში.

მთელი მონყობილობის გაკეთება და გამართვა ადგილობრივი ძალებით შეუძლებელი იქნებოდაო (იქვე).

რუმინეთში ყოფნისა და ანთიმოზ ივერიელის მოღვაწეობის შესწავლის შედეგად გ. ლეონიძეს გამოაქვს დასკვნა, რომ „ანთიმ ივერიელი ... ქართული ეროვნული სტამბის ორგანიზაციის ერთ-ერთ მესვეურად უნდა ჩაითვალოს“ (7.17).

დაბოლოს, ო. გვინჩიძე უარყოფს ქ. შარაშიძის მოსაზრებას იმის თაობაზე, რომ მიხაილ იშტვანოვიჩს საკუთარი ხელით შეეძლო სტამბის მთელი მონყობილობის გაკეთება. ამის დასტურად მოჰყავს შემდეგი ფაქტი: 1698 წელს მ. იშტვანოვიჩს კ. ბრინკოვიანუს განკარგულებით გზავნიან ტრანსილვანიაში, რომ დაეხმება ქრისტიანული სამღვდელმსახურო წიგნები იქაური ქრისტიანებისათვის, რომელთაც კათოლიკეები ავინრობდნენ. როგორც ვ. მოლინი აღნიშნავს, მის მიერ ტრანსილვანიაში გამოცემული წიგნები არ იდგნენ მაღალ დონეზე პოლიგრაფიული თვალსაზრისით. მიხაილ იშტვანოვიჩი წიგნის არასახარბიელო გამოცემის გამო პატიებასაც კი სთხოვს მკითხველს. ამის მიზეზი კი ის ყოფილა, რომ „საბეჭდი დაზგა და სასტამბო მონყობილობანი მეტად ძველი და გაცვეთილი იყო“ (8.223-224). „რატომ არ გააკეთა მან ახალი საბეჭდი დაზგა და სხვა ხელსაწყოები...?“ – სვამს კითხვას ო. გვინჩიძე და გამოაქვს დასკვნა: „სიმართლესთან უფრო ახლოს უნდა იყოს დებულება, რომ ვახნტანგ VI-მ მართლაც „ვლახეთიდან მოიხვნა სტამბა“ (იქვე).

მიხეილ უნგროვლახელის ხელმძღვანელობით თბილისის სტამბაში 1709-11 წწ. 10 წიგნი დაიბეჭდა. ქ. შარაშიძე წერს: „ეს გამოცემები არაფრით არ ამჟღავნებენ, რომ ქართული ბეჭდვითი ხელოვნების პირველ ცდებს წარმოადგენენ. ფაქიზი მხატვრული გემოვნება და ზომიერების გრძნობა, რომლითაც აღბეჭდილია ყოველი მათგანი, ამ წიგნებს იმდროინდელი ბეჭდვითი საქმის საუკეთესო ნიმუშებს უყენებენ გვერდში“ (5.100). „1710 წელს უნგროვლახელი ბეჭდავს „კონდაკს“ ანუ ლიტურგიის შესრულების წესს, რომელიც მბეჭდავის ოსტატობის ნამდვილ შედეგად ითვლება“ (5.98).

ზემოთქმულიდან გამომდინარე, რომ მ. იშტვანოვიჩის მხრიდან უკვე რგად გამართულ საბეჭდო დაზგაზე შესძლებია „შედეგების“ (საზგასმა ჩემია. – პ.ლ.) დაბეჭდვა. იგი არ ყოფილა საბეჭდო დაზგის ხელოსანი.

ყოველივე ამის გათვალისწინებით, ცხადია, ანთიმოზ ივერიელი მას საქართველოში ხელცარიელს არ გამოგზავნიდა. არ არსებობს საბუთი იმის დასამტკიცებლად, ვლახეთში დამზადდა თუ ჰოლანდიაში ვახტანგ VI-ის სტამბის საბეჭდო დაზგა, მაგრამ იგი ევროპულ სტანდარტებს რომ აკმაყოფილებდა, ქ. შარაშიძის ზემოთ მოყვანილი სიტყვებიც ადასტურებს. ოსმალეთის მიერ სტამბის დარბევის შემდეგ, ეს დაზგა ნახევარი საუკუნე ემსახურებოდა ერეკლე II-ის სტამბას და, საბოლოოდ, XVIII საუკუნის დასასრულს გამოვიდა მწყობრიდან.

რაც შეეხება მ. იშტვანოვიჩის სიტყვებს სახარების ანდერძში: „ყოველივე საქმენი, რაოდენნი იხილვებიან – ასონი, ორღანონი¹ და ყოველნი სახმარნი სტამბისა, დაწყებით სრულყოფამდე, მოქმედი და წინამძღომელი მე ვარო“, ბ. გორდეზიანს გაგებული აქვს, როგორც ჩატარებული დიდი და შრომატევადი მუშაობა მხოლოდ შრიფტის დამზადების თვალსაზრისით (19.41).

ქ. შარაშიძის სიტყვებითაც, შრიფტის ჩამოსხმა მოძრავი ასოების, ლიტერების სახით მიხაილ იშტვანოვიჩს მიეკუთვნება და რომ მან ეს შრიფტი დაამზადა თბილისში. თავისი სიტყვების დასასაბუთებლად მკვლევარს მოჰყავს ზემოთ მოყვანილი „ანდერძი“ (5.111), მაგრამ არსებობს სანაწილმდეგო მოსაზრებანიც.

გ. გასტერი XIX საუკუნის 80-იან წლებში წერდა, რომ ქართული ასოები გამოჭრილი და ჩამოსხმული ყოფილა ანთიმ ივერიელის მიერ ვლახეთში (8.226). ე. პიკოსაც შესაძლებლად მიაჩნია ანთიმოზ ივერი-

¹ ორღანო, ჭურჭელი(ა), იარაღი.

იარაღი... ჭურჭელნი რკინისანი, ზოგჯერ ხისაცა... მჭედელთა და ოქრომჭედელთა და ხუროთა და კალატოზთა და ყოველთა ხელოსანთა, რაც მოქმედი იყოს (ს.-ს. ორბელიანი).

შესაძლოა აქ „ორღანო“ შრიფტ-კასას ნიშნავდეს. წიგნის გვერდებიც რკინის ყალიბზე იწყობოდა. იყო სხვა „სახმარნიც სტამბისა“ – პ.ლ.

ელის მონაწილეობა მიხაილ იშტვანოვიჩის მიერ ქართული წარმართული დასაბეჭდად ხმარებული შრიფტის დამზადებაში (იქვე). ა. ხაზანაშვილის თქმითაც ანთიმ ივერიელს გამოუგზავნია ვახტანგ VI-სათვის ჩამოსხმული ასოები (იქვე). ანთიმოზ ივერიელის მიერ ვლახეთში დამზადებული ქართული შრიფტით ვარაუდობენ ქართული წიგნის ბეჭდვას კ. კეკელიძე, გ. ლეონიძე, ნ. ვართაგავა და სხვ. (იქვე).

შ. კურდღელაშვილი შრიფტს ვლახეთში ანთიმოზ ივერიელის ხელმძღვანელობით დამზადებულად თვლის, მაგრამ პრაქტიკულად, უფრო მიზანშეწონილად მიაჩნია „არა მრავალრიცხოვანი ტყვიის ლიტერების¹ ტრანსპორტირება, არამედ ნუსხა-ხუცური და ბერძნული (ასომთავრულის ჩათვლით) ანბანის შესატყვისი სულ ასიოდე პუნსონის ანდა მატრიცის (ყალიბის) ჩამოტანა“ (9.68).

ამ მხრივ საინტერესოა ზ. ჭიჭინაძის აზრიც. იგი წერს: „ანთიმ ივერიელს ვლახეთში ჩამოუსხამს ქართული ასოები და ამ ასოების ნიმუშები (ხაზგასმა ჩემია – პ.ღ.) საქართველოში გამოუგზავნია. თან შემოუთვლია: „ნახეთ ეს ასოები და თუ მოგეწონებათ, თანხმობა მაცნობეთ“. ქართველებს დიდად მოსწონებიათ ასოები, ანთიმ ივერიელისათვის თანხმობის წერილი მიუწერიათ“ (15.81). წიგნში: „ქართული სტამბა და მეფე ვახტანგ მეექვსე“ კი წერს: „ვლახეთიდან იქნა მოტანილი ქართული შრიფტის ყალიბებიო“ (გვ. 36).

რაც შეეხება ზ. გორდეზიანის მოსაზრებას, რომ ქართული შრიფტი არ შეიძლებოდა დამზადებულიყო ვლახეთში იმიტომ, რომ მას (ანთიმოზს – პ.ღ.) არ შეიძლებოდა იქ ჰქონოდა საუკეთესო ხელნაწერი, აბათილებს ო. გვინჩიძის ვერსია ანთიმოზის მოტაცების თაობაზე, მაგრამ მიუხედავად იმისა, მას არ „ავინყდება“, რომ ანთიმოზი კალიგრაფიც იყო, მხატვარიც და ასოთჩამომსხმელიც, მაინც უარყოფს ვლახეთში ქართული შრიფტის ჩამოსხმას (8.231), რასაც იმით ხსნის, რომ „იგი (ანთიმოზ ივერიელი – პ.ღ.) თბილისში გზავნიდა საყოველთაოდ სახელმძოვნილ მესტამბეს, რომე-

¹ შ. კურდღელაშვილი, როდესაც შრიფტზე საუბრობს, ხშირად იმეორებს „ტყვიის ლიტერებს“, რაც არასწორია. – პ.ღ.

ლიც ხელნაწერის მიხედვით სხვადასხვა შრიფტის დამზადების სა-
ქმეში ახალბედა არ ყოფილა" (იქვე).

როგორც ვხედავთ ამ საკითხზე მკვლევართა ერთიანი აზრი არ
არსებობს და ყველას სხვადასხვა არგუმენტი აქვს თავისი დებულე-
ბის გასამართლებლად. მაგრამ ეს ეხება ნუსხახუცურისა და ბერძ-
ნული შრიფტების დამზადების საკითხს.

რაც შეეხება მხედრულ შრიფტს, ა. შანიძე წერს: „ამ შრიფტს
(1712 წელს დაბეჭდილი ვეფხისტყაოსნის – პ.ლ.) ვახტანგურს ვეძა-
ხით, მაგრამ წარმოშობით იგი შეიძლება გამოჩენილი მოღვაწის
ანთიმოზ ივერიელისა იყოს“ (4.409).

მაგრამ დასაშვებია ქ. შარაშიძის მოსაზრებაც ვეფხისტყაოსნის
შრიფტთან სოლომონ მაღალაძის ხელნაწერის მსგავსების შესახებ.
საქმე ისაა, რომ არც ისე „შორს“ ყოფილა ვლახეთი, როგორც ზო-
გიერთი მკვლევარი გვიხატავს. 1709 წელს თბილისში დაბეჭდილი
სახარება 1710 წლის 28 მაისს ანთიმოზ ივერიელს ძვირფას ყდაში
ჩასმული და თავისივე ხელით მოხატული მიურთმევია კონსტა-
ნტინე ბრინკოვიანუსათვის. ხომ შეიძლებოდა ვახტანგს შეერჩია სა-
უკეთესო ხელნაწერი და გაეგზავნა ანთიმოზ ივერიელისათვის. მისი
ხელოვნება შრიფტის ჩამოსხმაში საყოველთაოდაა ცნობილი.

იმ პერიოდში შრიფტის დასამზადებლად უფრო შორსაც მიდიოდნენ.
ჩვენთვის კარგად ცნობილი მიკლოშ ტოტფალუშ კიში 1698 წელს გამო-
ცემულ თხზულებაში „თავის გასამართლებლად“ წერს: „მე ვუნევდი
დიდ სამსახურს არა მარტო მეზობელ სახელმწიფოებს, როგორიც არის
პოლონეთი, შვეცია, ინგლისი, გერმანია, იტალია, არამედ ჩემს დახმა-
რებას თხოულობდნენ დიდად დაშორებული ქვეყნებიც“. მათ შორის
დასახელებულია საქართველო¹ (2.2). მის მიერ შრიფტის დამზადებაზე
იმდენად დიდი მოთხოვნილება ყოფილა, რომ „ურმით მიჰქონდა ფული“
(კიშის გამოთქმაა), ოღონდ კი შეკვეთა მიეღო. მისი ხელიდან გამოვიდა
სხვადასხვა ზომისა და ფორმის ლათინური, ბერძნული, ებრაული, სი-
რიული, კოპტური, სომხური, თითქოსდა, ჩინურიც (2.2).

¹ ლაპარაკია არჩილ II-ის მიერ შეკვეთილ შრიფტზე.

რატომ სჭირდებოდათ ასე შორს წასვლა სასტამბო შრიფტის და-
სამზადებლად? საქმე ისაა, რომ ი. გუტენბერგმა, როდესაც სასტა-
მბო მონყობილობა გამოიგონა, შრიფტის ჩამოსასხმელი შემა-
დგენლობის რეცეპტიც შეადგინა.

„ლიტერს (ასონიშანს), – წერს ე. ნემიროვსკი, – ასხამდნენ
ტყვიის, კალისა და სურმის (სტიბიუმის) შენადნობისაგან“ (18.71).

მ. ვარზანეცი წერს: „... მატრიცების მოსაჭრელად გამოიყენე-
ბოდა სპილენძი და ლატუნი“. [შრიფტის] შენადნობისათვის სიმტკი-
ცის მისაცემად ცნობილი იყო ანტიმონის გამოყენებაც (გერმანიაში
იყო ტყვიის საბადო ანტიმონის მინარევით, რაც კალის დამატებით
გვაძლევს შრიფტის შენადნობს) (20.113).

ეს მასალა ხელმისაწვდომი იყო ევროპელი ოსტატებისათვის და
ამიტომ იღებდნენ შეკვეთებს მსოფლიოს ყველა მხარიდან შრიფტის
ჩამოსხმაზე. ეს შრიფტი მრავალჯერადი მოხმარებისათვის იყო გა-
ნკუთვნილი. მას საკმაო სიმტკიცე უნდა ჰქონოდა, რომ გაეძლო
პრესის დაწოლისათვის.

საბეჭდი და ამწყობი მანქანების გამოგონების შემდეგ ხელით
წყობა კიდევ დიდხანს შემორჩა სტამბებში.

ქართველებისათვის ბედნიერი გამონაკლისი იყო ანთიმოზ
ივერიელი, რომელთანაც „ურმით ფულის ჩატანა“ არ დასჭირდებო-
დათ და „მონადინებითაც“ ჩამოასხამდა მათთვის მატრიცებსაც და
შრიფტებსაც (ანთიმოზის ბიოგრაფიაში ჯერ კიდევ „თეთრ ლაქად“
რჩება საკითხი – სად დაეუფლა იგი შრიფტის ჩამოსხმის ხელოვნე-
ბას), მაგრამ ერთი კი ცხადია: შრიფტის შენადნობისათვის საჭირო
მასალების არსებობა გერმანიაში უფრო ხელმისაწვდომი იყო ევრო-
პელთათვის. როდესაც პეტრე I-მა მხედრული შრიფტი შემოიღო,
მისი ლიტერები ჩამოასხეს ამსტერდამში... (17.153). 1697-98 წწ.
დიდი ელჩობის დროს პეტრე I-მა ამსტერდამიდან ჩამოიყვანა ცნო-
ბილი ჰოლანდიელი მხატვარი-გრაფიკორი ანდრიან სხონებეკი (3.28).
„1707 წელს პეტრე I-მა მოსკოვის საბეჭდი ეზოს სტამბისთვის ჰო-
ლანდიიდან ჩამოიყვანა აგრეთვე ასოთამწყობი ინდრიკ სილბახი,

მბეჭდავი იოჰან ფოსკური და შრიფტის ჩამომსხმელი ანტონ დემენი" (3. 28-29). თვით მიხეილ ეფრემოვი, რომელმაც არჩილ II-ს ქართული ნუსხური შრიფტი ჩამოუსხა, ამსტერდამში თუ არა, იქაური სპეციალისტის მიერ მაინც უნდა იყოს ხელდასხმული. 1707 წელს მხედრული შრიფტის ნაწილი მ. ეფრემოვს დაუმზადებია (17.362).

როგორც ვხედავთ, ევროპაში სასტამბო შრიფტის დამზადება მჭიდროდაა დაკავშირებული ამსტერდამთან. შრიფტის დამზადების გუტენბერგისეული რეცეპტი კი არ შეცვლილა. იგი „სასტამბო შენადნობის“ სახელწოდებით დაფიქსირებულია ენციკლოპედიასა და მნიშვნელოვან გამოცემებში.

მართალია, ქართლი ვახტანგის გამგებლობის დროს დანიანურდა და შედარებით მშვიდობაც დამყარდა, ხელოსნობის ზოგიერთი დარგი განვითარდა, სურამის მახლობლად სპილენძსაც იღებდნენ, ტყვიის საბადო არდონის ხეობაში იყო, რკინას ძველთაგანვე ამუშავებდნენ, მაგრამ ყოველივე ეს ხმარდებოდა საბრძოლო იარაღების დამზადებას და იშვიათად საოჯახო ნივთებისას (საოჯახო ნივთებს უმთავრესად თიხისაგან აკეთებდნენ). გუტენბერგისეულ „სასტამბო შენადნობს“ ნამდვილად არ იცნობდნენ ქართველები.¹ ამიტომ, ჩემი აზრით, ვლახეთიდან თუ მზა ლიტერები არა, ლიტერების ჩამოსასხმელი მზა შენადნობი მაინც უნდა ჩამოეტანათ.

აქ შეიძლებოდა ნერტილი დაგვესვა და სტატია დაგვემთავრებინა, ერთი საჭოჭმანო საკითხი რომ არ ამოტივტივებულიყო მუშაობის პროცესში.

სტამბის ვლახეთიდან ჩამოტანაზე, ასე თუ ისე, შეთანხმდნენ

¹ „სასტამბო შენადნობის“ მოძველებული სახელწოდებაა პარტი (ძსპ, ტ. 9, გვ. 126). Hart-ი გერმანული სიტყვაა, ნიშნავს მაგარს. რუსულში იგი Гарт-ად არის შესული. ეს მიგვანიშნებს, რომ გუტენბერგის რეცეპტის სახელწოდება პირდაპირ გადავიდა სხვა ენებში. ქართულში მისი დამკვიდრება მ. იშტვანოვიჩს უნდა უკავშირდებოდეს. - პ.ლ.

უცხოელი და ქართველი მკვლევარები, გარდა ქ. შარაშიძისა, ვისი
გრამ ვისი დამზადებული იყო ეს სასტამბო მონუკობილობა?

ო. გვინჩიძე წერს: „ანთიმ ივერიელის მიერ დამზადებული მთელი
სასტამბო მონუკობილობა კონსტანტინე ბრინკოვიანუმ გადასცა
ანტიოქიის პატრიარქს ათანასეს“ (8.207).

„ანთიმ ივერიელის მიერ გამზადებული სასტამბო მონუკობი-
ლობანი გაიგზავნა საქართველოში ქართული ეროვნული სტამბის
გასამართავად“ (8.202).

„მთელი სასტამბო მონუკობილობა, რომელიც კონსტანტინე ბრინ-
კოვიანუს განკარგულებით გადაეცა პატრიარქ ათანასეს, დამზადე-
ბული იყო ანთიმ ივერიელის მიერ რიმნიკში...“ (8.202).

ი. ბიანუ კონსტანტინე ბრინკოვიანუს უწოდებს „გულუხვ მბოძე-
ბელს“, „რომლის ხარჯებითაც დამზადებული იქნა თბილისის სტა-
მბის მონუკობილობანი“ (8.225).

ნ. კარტოჟანი: „ანთიმ ივერიელმა... თუმცა თავისი ხელით
დაამზადა სასტამბო მონუკობილობანი (ათანასესთვის - პ.დ.), მა-
გრამ დაამზადა იგი კონსტანტინე ბრინკოვიანუს მიერ გაღებული
ხარჯებით“ (8.207).

ბიანუ და კარტოჟანი უფრო გვიანი ხანის მკვლევარები არიან
და მათ ნააზრევში შეიძლება ეჭვი შევიტანოთ. უფრო სანდოდ მი-
გვაჩნია ანთიმოზის თანმედროვენი, რომლებიც სულ სხვა სურათს
გვიხატავენ.

დელ კიარო, ათანასე პატრიარქი, მიხაილ იშტვანოვიჩი (იხ. გვ.
195-198) ლაპარაკობენ მხოლოდ ანთიმოზ ივერიელის მრავალმხრივ
ნიჭზე და ერთი სიტყვითაც არ არის ნახსენები სასტამბო დაზგის
ან სხვა მონუკობილობათა დამზადება. არც რუმინეთის ისტორია მი-
ანერს მას ამ ხელობას (იხ. გვ. 193).

დელ კიაროს სიტყვით, ანთიმ ივერიელი ვლახეთში მინვეული იყო
ბუქარესტის სტამბის ხელმძღვანელად და არა უბრალო მბეჭდავად.
მოლინიც ამ სტამბის მესვეურად თვლის ანთიმ ივერიელს.

ანთიმოზი რომ სასტამბო მონუკობილობის დამამზადებელი

ყოფილიყო, მის თანამედროვეებს ამდენ ქებასთან ერთად წაწმინდების
ტყვის დამატებაც არ გაუჭირდებოდათ.

ჩემი აზრით, ეს გაუგებრობა გამოიწვია ორი ციტატის არასწო-
რმა წაკითხვამ.

ი. რამურენაუ წერს: „როდესაც ანტიოქიის პატრიარქი ათანასე
1704 წელს ვლახეთიდან გაემგზავრა, კონსტანტინე ბრინკოვიანუმ
მას საჩუქრად მისცა სტამბის მონყობილობანი და არაბული
შრიფტი, რომელიც ანთიმ ივერიელმა სნაგოვოში ჩამოსახსა“ (8.121).
აქ მხოლოდ შრიფტი იგულისხმება ანთიმოზის ჩამოსხმულად,
რადგან სასტამბო მონყობილობის ჩამოსხმა შეუძლებელია.

გასტერიც წერს: „ანთიმის მიერ დამზადებული შრიფტი ისე, რო-
გორც სტამბის მონყობილობანი, მთავარმა ბრინკოვიანუმ საჩუქ-
რად მიართვა პატრიარქს...“ (იქვე). აქაც ანთიმოზის დამზადებუ-
ლად მხოლოდ შრიფტი იგულისხმება. თუ „გულუხვმა მბოძებელმა“
(ბიანუს გამოთქმამ) შრიფტთან ერთად სასტამბო მონყობილობაც
მიართვა პატრიარქს, ეს მისი პირადი საქმეა და ანთიმოზი არაფერ
შუაშია.

დავბრუნდეთ ცოტა უკან და ვნახოთ, რას წერს ო. გვინჩიძე
71-73 გვერდებზე.

„... ჰოლანდიაში ფართო გაქანება ჰპოვა წიგნების ბეჭდვის
საქმემ. ამსტერდამი პოლიგრაფიის ცენტრად გადაიქცა და მთელი
მსოფლიოს ყურადღება მიიპყრო. საკმარისია გავიხსენოთ იოანე და
კორნელი ბლაე, რომლებიც დახელოვნდნენ ასოების მოქანდაკებასა
და ჩამოსხმის დარგში. ბლაეს სახელოსნოში გაუმჯობესებულ იქნა
საბეჭდი დაზგის კონსტრუქცია. საბეჭდი დაზგა უფრო მსუბუქი და
პრაქტიკული გახდა. დაახლოებით 1620 წელს ბლაეს სახელოსნომ
უკვე მსოფლიო აღიარება მოიპოვა და, აქედან დაწყებული, ჰოლა-
ნდია მსოფლიოს ყველა კუთხიდან იღებს შეკვეთებს სასტამბო ხე-
ლსაწყობებსა და შრიფტზე (8. 71-72). ბლაეს სახელოსნოში დაეუფლა
შრიფტის ჩამოსხმის ხელოვნებას ტოტვალუმ კიში, რომელსაც „ჰე-
რცოგი კოზიმო მედიჩი III სთხოვს იტალიაში ჩამოსვლას, რათა მან

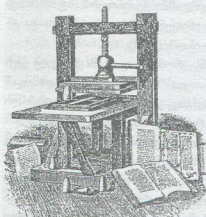
შეასწავლოს მის ხელოსნებს ამსტერდამში შეძენილი სასტამბო ხე-
ლსაწყობებზე მუშაობა. თვით პაპი ინოკენტი VII-ც კი იწვევს ტრე-
ფალუსს რომში" (იმავე მიზნით - პ.ლ.) (8.73).

ყოველივე ზემოთქმულიდან ჩანს, რომ მსოფლიოს მრავალ ქვე-
ყანას სასტამბო მოწყობილობანი და შრიფტი ამსტერდამიდან
მიაქვს. თუმცა იყო შემთხვევა, როდესაც ამსტერდამიდან ჩატანილი
საბეჭდი დაზგის მიხედვით, კუსტარულად ამზადებდნენ საბეჭდ და-
ზგებს. მაგალითად, მოსკოვში, სახელმწიფო ისტორიულ მუზეუმში,
ამჟამადაც არის დაცული ბლავს სახელოსნოში 1624 წელს დამზა-
დებული საბეჭდი დაზგა, რომლის მიხედვით, პეტრე I-ის ბრძანებით
დამზადდა სალაშქრო საბეჭდი დაზგა. მაგრამ იმ პერიოდში, როცა
საქართველოში ეროვნული სტამბის ორგანიზაცია ზდებოდა, რუ-
სეთი მჭიდროდაა დაკავშირებული ამსტერდამის პოლიგრაფიულ
მიღწევებთან.

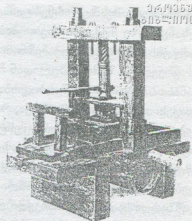
ანთიმოზ ივერიელი, რომელსაც რუმინელი და ქართველი მკვლე-
ვარნი თბილისის სტამბის დაარსების ერთ-ერთ ინიციატორად
თვლიან ვახტანგ VI-სთან ერთად, თბილისში კუსტარულად დამზადე-
ბულ სასტამბო მოწყობილობას ნამდვილად არ გამოგზავნიდა.

საბოლოოდ, მიხაილ უნგროვლახელსაც ხომ ჰოლანდიაში მო-
უწია წასვლა. ქ. შარაშიძე თავისი წიგნის დასაწყისში თუ თავგამო-
დებით ამტკიცებს, უნგროვლახელმა ყველაფერი თავისი ხელით და-
ამზადა ადგილობრივი ხელოსნების დახმარებითო, დასასრულს
წერს: „1712 წლის დასაწყისში, როდესაც ვახტანგი ქართლის ტა-
ხტის დამკვიდრების იმედებით იყო სავსე და ირანს მიემგზავრე-
ბოდა, მას ზომები მიუღია თბილისის სტამბის ტექნიკური ორგანი-
ზაციის დასაფუძვლად და გამომცემლობის ფართო და მტკიცე პა-
საქმნელად. ამ მიზნით მიუვლენია მას უნგროვლახელი ოსტატი ჰო-
ლანდიაში" (5. 95-96).

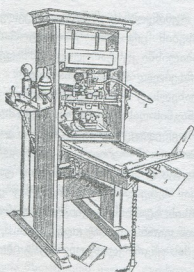
თუ როგორ ვითარდებოდა საბეჭდი დაზგის კონსტრუქციები გუ-
ტენბერგის გამოგონებიდან საბეჭდი მანქანების გამოგონებამდე,
გთავაზობთ გრავიურებს ე. ნემიროვსკის წიგნიდან:

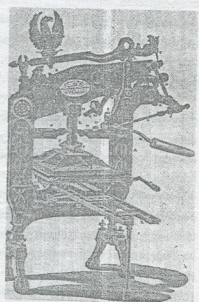
გუტენბერგისეული საბეჭდი დაზგა
(აღდგენილი)

XVI ს. გაუმჯობესებული
საბეჭდი დაზგა

XVII ს. გაუმჯობესებული საბეჭდი დაზგა,
რომელიც ემთხვევა საქართველოში
სტამბის დაარსებას

XIX ს. ახალი კონსტრუქციის
საბეჭდი დაზგა

მიხაილ უნგროვლახელი რომ ნამდვილად წასულა პოლანდიაში ამას ადასტურებს ანთიმოზ ივერიელის ორი წერილი ქრიზანთესადმი.

1713 წლის 21 იანვარს ანთიმოზი სწერს წერილს იერუსალიმის პატრიარქს და ჰპირდება მას, რომ კონსტანტინოპოლის ბერძნული სტამბის მოსაწყობად ტირგოვიშტეს სტამბიდან გაგზავნის ყველა საჭირო მონყობილობას, ხოლო ამ სტამბის ორგანიზაციის საქმესა და ხელმძღვანელობას დააკისრებს მიხაილ იშტვანოვიჩს: „თუ ღმერთმა ინება და მოგვცა ჯანმრთელობა, ამ დროს აქ იქნება ჩვენი მონაფე მიხაილ და თავს გამოიჩენს. მე არ გადავალ ჩემს სიტყვას და შევასრულებ რასაც დაგპირდით“ (გ. 243-244).

1713 წლის 6 აპრილს კი სწერდა: „ჩვენი მონაფე მიხაილ, დღეს შესრულდება ერთი წელი, რაც ივერიიდან წამოვიდა, და როგორც შევიტყვე, მეტად ძნელი გზა განვლო დედაქალაქამდე (მოსკოვამდე - პ.დ.), მაგრამ ღვთის წყალობით და თქვენი ლოცვით, ჯანმრთელად ჩასულა. მოისურვა რა დიდი ცოდნის შეძენა, იგი პოლანდიას გაემგზავრა. მაგრამ ჩვენ არ ვიცით რამდენ ხანს დარჩება იქ“ (გ. 242).

დ. დუმიტრესკუს ვერსიით, ეს მგზავრობა გამოწვეული ყოფილა სტამბის საკითხებთან დაკავშირებით.

პ. კონსტანტინესკუ-იაშით, მიხაილ იშტვანოვიჩის პოლანდიაში გამგზავრების მიზანი ყოფილა არა მარტო ბეჭდვითი საქმის უკანასკნელი მიღწევების გაცნობა, არამედ თბილისის სტამბისათვის გაუმჯობესებული საბეჭდავისა და შრიფტის შეძენა და ჩამოტანა.

ვ. მოლინით, მიხაილ იშტვანოვიჩი იმიტომ იმყოფებოდა პოლანდიაში, რომ მოეპოვებინა შრიფტი და სასტამბო მონყობილობანი კონსტანტინოპოლის სტამბის გასამართავად (გ. 245).

ჩვენთვის ეს წერილები სხვა მხრივაცაა საინტერესო. ამ წერილებიდან ნათლად ჩანს, რომ მას შემდეგ, რაც თურქებმა ბერი მეტაქსას მიერ ლონდონიდან ჩამოტანილი სტამბა დაარბიეს (1633 წ.), კონსტანტინოპოლში ბერძნული სტამბა არ არსებობდა და ანთიმოზ ივერიელი იერუსალიმის პატრიარქის კარზე ვერ დაეუფლებოდა მე-

სტამბეობას; 6 აპრილის წერილიდან ქართველ მკვლევარებზე გამო-
 ჰქონდათ დასკვნა, რომ ანთიმოზ ივერიელი ანგარიშს აბარებდა
 ქრიზანტეს საქართველოში მის მიერ გაგზავნილი მესტამბის შესა-
 ხებ. 21 იანვრის წერილიდან კი ჩანს, რომ ანთიმოზი ქრიზანტეს პი-
 რდება დახმარებას კონსტანტინოპოლში სტამბის მოწყობაში და
 სტამბის ორგანიზაციასა და ხელმძღვანელობას დააკისრებს მი-
 ხაილ იშტვანოვიჩს, რომელსაც დღე-დღეზე ელოდება ივერიიდან.
 როგორც ჩანს, ვახტანგმა იგი „შეიყვარა, ვითა შვილი“ და მიხა-
 ილმაც ვერ უთხრა უარი გამგზავრებულიყო ჰოლანდიაში გაუმჯო-
 ბესებული სასტამბო მოწყობილობის ჩამოსატანად. ამიტომ
 ანთიმოზ ივერიელი ქრიზანტეს აცნობებს შეცვლილი მდგომარე-
 ობის შესახებ; „ქების ლექსში“ გაზვიადებულია ქრიზანტეს როლი
 საქართველოში მესტამბის გამოგზავნაში.

რაც მთავარია, საფუძველი გამოეცალა იმ მოსაზრებას, რომ თი-
 თქოს საქართველოში სტამბის მოწყობის იდეა აღმოსავლეთის მა-
 რთლმადიდებლური ეკლესიის წარმომადგენლებთან პირადი ურთი-
 ერთობის შედეგად არის აღმოცენებული.

ბოლოს, წერილი გვინდა დავამთავროთ გ. ლეონიძისა და ო. გვი-
 ნჩიძის მოსაზრებით, რომ თბილისში სტამბის დაარსების ინიცია-
 ტორი, ვახტანგ VI-სთან ერთად, იყო ანთიმ ივერიელი და ვა-
 ხტანგმა მართლაც „ვლახეთიდან მოიხვნა სტამბა“.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. არნ. ჩიქობავა, ჯ. ვათეიშვილი, პირველი ქართული ნაბეჭდი გამოცე-
 მები. - თბ., 1983.
2. ლაიოშ ტარდი, გურამ შარაძე, ქართული სტამბის სათავეებთან. -
 გაზ. „კომუნისტი“, 7/IX, 1980.
3. თ. კასრაძე, ქართული წიგნის ბეჭდვის კერები. - თბ., 1980.
4. შოთა რუსთველი, ვეფხის ტყაოსანი. 1712. ფოტორეპროდუქციული
 გამ. - თბ., 1975.
5. ქ. შარაშიძე, პირველი სტამბა საქართველოში. - თბ., 1955.
6. ბ. დარჩია, ვახტანგ მეექვსის პოეტური სამყარო. - თბ., 1988.

7. გ. ლევნიძე, ქართული ეროვნული სტამბის ისტორიისათვის. „დროშა“, 1951, №2.
8. თ. გვინშიძე, ანთიმ ივერიელი. – თბ., 1973. (ციტატები, რომელთა წყარო დასახელებული არ არის „გამოყენებული ლიტერატურის“ სიაში, მოგვყავს ო. გვინშიძის ნიგნიდან).
9. შ. კურდღულაშვილი, ქართული სტამბის ისტორიიდან. – თბ., 1959.
10. იონ ნანუ, ქართული და რუმინული ხელოვნების ურთიერთობა. – „საბჭოთა ხელოვნება“, 1963, №8.
11. ნ. ბერძენიშვილი, ძლევაჲ. – თბ., 1949.
12. „კვირის პალიტრა“, 21-27/VI, 1999, №25.
13. თ. ფთრდანია, მოკლე ისტორიული გამოკვლევა. – ჟურნ. „ივერია“, 1885, X.
14. ნ. ბერძენიშვილი, ი. ჯავახიშვილი, ს. ჯანაშია, საქართველოს ისტორია, I. – თბ., 1948.
15. ზ. ჭიჭინაძე, ქართული სტამბები 1627-1916 წწ. – თბ., 1916.
16. ლიტერატურის მათიანე, 7-8. – თბ., 1982.
17. Книговедение. – М., 1981.
18. Е.Немировский, С древнейших времен до начала XX века. – М., 1986.
19. ბ. გორდეზიანი, ქართული მხედრული შრიფტი. – თბ., 1955.
20. Н.Варбанец, Йоханн Гутенберг и начало книгопечатания в Европе. – М., 1980.

სემიოლოგიური კვლევა – დროის ნიშანი

მრავალი ტიპის საკომუნიკაციო ენების წარმოქმნამ უკანასკნელ ათწლეულებში ნიშნობრივ მოვლენათა რეგულარული შესწავლისა და კლასიფიკაციის აუცილებლობა განაპირობა. ენის, ხელოვნებისა და კულტურის მოვლენებზე სიმბოლურ-ნიშნობრივი კონცეფციის გავრცელება დღეს ერთგვარ დროის ნიშნადაა აღიარებული. ნიშანთა მოქმედებისა და გამოყენების არეალი საკმაოდ ვრცელი და მრავალფეროვანია: არა მხოლოდ ხელოვნების, არამედ სოციალურ-კულტურული სფეროებიც მიდრეკილნი არიან შექმნან თავიანთი საკომუნიკაციო „ენები“, რომლებიც მიზნად ისახავენ გარკვეული ტიპის ინფორმაციის გადაცემას. დღეს ლაპარაკობენ კინოს, არქიტექტურის, მოდის, რეკლამის, რიტუალის ენაზე.

სემიოლოგია, როგორც მეცნიერება ნიშნებზე და ნიშანთა სისტემებზე, ას ნელზე მეტს ითვლის და აერთიანებს ცოდნის ყველა მიმართულებას იმ მოვლენებზე, რომელთაც „ნიშნულს“ ვუწოდებთ. სემიოლოგიაში მიღებული მრავალგვარი განმარტების მიუხედავად, რომელიც კვლევაში მიღწეული შედეგების ილუსტრაციას წარმოადგენს, არსებობს ნიშნის კლასიკური დეფინიცია, რომელიც ჩარლზ პირსს ეკუთვნის: „ნიშანი ახდენს საგნის რეპრეზენტაციას, ენაცვლება მას და გვევლინება მის სუბსტიტუტად ცნობიერებისათვის“.

ნიშნულ მოვლენებს, როგორც აღსანიშნისა და აღმნიშვნელის ორმხრივ ურთიერთობას, ჯერ კიდევ სტოიკოსებმა მიაქციეს ყურადღება. ძველი ბერძნების წვლილი ტერმინის ბერძნულ წარმო-

შობაშიც აღიბეჭდა: კომპოზიციის პირველი ნაწილი ნიშნავს „ნიშნავს“, მეორე კი – „მოძღვრებას“. ნიშანთა სისტემების შემსწავლელი მეცნიერების ტერმინად „სემიოლოგიასთან“ ერთად გამოიყენება „სემიოტიკაც“. პირველს, უპირატესად, ფრანგულ სტრუქტურალიზმსა და პოსტსტრუქტურალიზმს უკავშირებენ და ენისა და ლიტერატურის საგნობრივი კვლევის აღმნიშვნელ ტერმინად გაიაზრებენ; „სემიოტიკა“ კი ინგლისურ-ამერიკული სამეცნიერო სკოლების მიღწევებსა და ფორმალურ ლოგიკურ-მათემატიკურ მიმართულებას გულისხმობს.

სემიოლოგიის, როგორც დამოუკიდებელი მეცნიერული დისციპლინის შექმნას ჩარლზ პირსისა და ფერდინანდ დე სოსიურის სახელს უკავშირებენ. პირველობის საკითხის გარკვევა ჩვენს მიზანს არ შეადგენს, მაგრამ ფაქტი ისაა, რომ სემიოლოგიის განვითარებაში სხვადასხვა ეტაპზე მონაწილეობდნენ როგორც ლოგიკოსები და მათემატიკოსები, ისე ლინგვისტები, ლიტერატურათმცოდნეები, ფსიქოლოგები და ბიოლოგები. ნიშანთა ყველაზე სრულყოფილსა და გავრცელებულ სისტემას წარმოადგენს ენა, ამდენად, ნიშნულ მოვლენათა შესწავლაში სწორედ ლინგვისტიკას ხვდა წილად ერთგვარი გზისმკვლევისა და „სამაგალითო“ მეთოდოლოგიის პატივი. სემიოლოგიის განვითარება უშუალოდ უკავშირდება XX საუკუნის დიდ მეცნიერულ აღმოჩენებს საბუნებისმეტყველო, ზუსტი თუ ჰუმანიტარული მეცნიერების სფეროებში. აგრეთვე, კულტურისა და მეცნიერების ინტერესთა გაფართოებას, ჰუმანიტარული დარგების მიმართ კვლევის ზუსტი მეთოდების გამოყენების ტენდენციას. დღეისათვის სემიოლოგია თავისი ინტერესის ობიექტებს სამ დიდ ჯგუფად აერთიანებს: პირველი, ენისა და ლიტერატურის სემიოლოგია, რომელიც შეისწავლის და აღწერს სამეტყველო ენასთან დაკავშირებულ მოვლენებს; მეორე, ხელოვნებისა და სოციალურ-კულტურული სისტემების სემიოლოგია-ფერწერა, მუსიკა, არქიტექტურა, კინო, მოდა, რიტუალები, წეს-ჩვე-

ულებები და სხვ.; მესამე, ცხოველთა კომუნიკაციები და გიურ კავშირთა სისტემები ადამიანის ორგანიზმში.

ლიტერატურის სემიოლოგია იკვლევს მხატვრული ენის იმ ასპექტებს, რომლებიც განუყოფელია კულტურული კომუნიკაციების ზოგადი პრობლემატიკისაგან, მაგრამ, ამავე დროს, მას ინტერესთა საკუთარი სფეროც გააჩნია: ენა, ისევე როგორც ადამიანის სულიერი მოდვანეობის ყველა ფორმა, სიმბოლური ხასიათისაა. იგი წარმოადგენს მსოფლმხედველობრივ-ფილოსოფიურ და მხატვრულ-ესთეტიკურ წარმოდგენა-შეხედულებათა ერთგვარ მოდელს, ნიშანთა სისტემას, რომელიც დეკოდირებას, ახსნასა და ინტერპრეტაციას მოითხოვს.

ენა, როგორც ეროვნული „ყოფიერების სახლი“, სიმბოლურად ასახავს ნაციონალური და ინდივიდუალური მენტალიტეტის გაუცნობიერებლ ინტენციებს. უნდა გავითვალისწინოთ ჩარლზ პირსის ერთი, სემიოლოგიისათვის ძალზე მნიშვნელოვანი მოსაზრება: „ნიშნის მნიშვნელობა დაიყვანება იმ ჩვევებზე, რომელსაც იგი ნერგავს, ან იმ შთაბეჭდილებებზე, რომელსაც ტოვებს.“ ამდენად, სემიოლოგიური მეთოდის გამოყენებისას ენასთან ერთად კვლევის არეალში ექცევა ცნობიერებისა და კულტურის ის კონტექსტიც, რომელშიც ნიშანთა ესა თუ ის კონკრეტული სისტემა დამუშავდა. მაგალითად, დროისა და სივრცის დაკავშირების ხერხები, ბინარულ ოპოზიციათა გადაღახვის გზები, თხრობის მოდელების სახესხვაობები და ა. შ. ამ გზით შესაძლებელი ხდება კულტურის ტიპის განსაზღვრა, რამდენადაც ეს უკანასკნელი დგინდება არა მხოლოდ მის ზოგად სტრუქტურაში შემავალი საერთო ელემენტებით, არამედ იმიტაც, რაც თავისთავადი და ინდივიდუალურია ცალკეული კულტურების ყოველ „ენაში“. ფერდინანდ დე სოსიური თვლიდა, რომ ერთეულთა ის სისტემა, რომელიც ნიშანთა სისტემად გვევლინება, იმავდროულად ფასეულობათა სისტემას წარმოადგენს.

ლიტერატურის სემიოლოგია იკვლევს მხატვრული კომუნიკაციის პრობლემებს, რომელიც მოიცავს: აღსანიშნის, ენისა და შემოქმედის ურთიერთმიმართებას; ავტორი-რეციპიენტის დამოკიდებულებას და სხვ. ანუ, ერთის მხრივ, ენის კომუნიკაციურ-ფატიკური ფუნქციის რეალიზაციას პროცესებს, მეორეს მხრივ კი – პოეტურ-ემოციური და შემეცნებითი ფუნქციების განხორციელების გზებს.

მხატვრული ნაწარმოების სემიოლოგიური კვლევისას უნდა გავითვალისწინოთ საკითხის ორი მხარე: ფილოსოფიური და ფილოლოგიური. პირველი უკავშირდება თანამედროვე ფილოსოფიის ფუნდამენტურ მოსაზრებას, რომ „ყოფიერების ლინგვისტურობა უნივერსალურია“ (გადამერი). თვით სამყაროს ყოფიერებაც ისევე „ენობრივია“, როგორც ადამიანისა, მხოლოდ სამყაროს ენა არის არა აკუსტიკურ ბგერათა ჯაჭვი, არამედ ზეენა, რომლის შესამეცნებლადაც აუცილებელია შინაგანი გაგება. ეს გაგება, მიხვედრა, ყოფიერების მოსმენა და გამოთქმა შესაძლებელია მხოლოდ შინაგანი გზით, უნივერსალური ენობრივი ინტუიციით. მხატვრული ენა, ამ აზრით, შინაგანი ენაა, რომელიც ენის „მეორად რეფერენციას“ ახორციელებს „პირველადის“ მეშვეობით, იყენებს რა მას ამ ინტენციის გამოსახატავად არაპირდაპირი დანიშნულებით. ამ დროს ენა მოქმედების განსაკუთრებულ რეჟიმში ექცევა, როცა რეფერენცია ხორციელდება არა რეალობის, არამედ ყოფიერების მიმართ. მარტინ ჰაიდეგერის აზრით, ყოფიერების იდეას ჩვენ მხოლოდ ენის გზით ვუკავშირდებით. ყოფიერება ჩვენთან ენის მეშვეობით საუბრობს. „ლაპარაკობს ენა. ადამიანი მეტყველებს იმდენად, რამდენადაც სრულყოფილად ფლობს ამ ენას.“

საკითხის ფილოლოგიური ასპექტი უკავშირდება ტექსტში გამოვლენილი მხატვრული ენის სპეციფიკის წარმოჩენას; მწერლის ენობრივი უნარის დახასიათებას მხატვრულ ნიშანთა სისტემის შექმნაში, სისტემის ელემენტთა დაკავშირების გზებისა და მე-

თოდების შერჩევაში; ენის აქტუალიზაციის ველის - დიფერენციალური
ნარატიული ფიგურების აღწერას; ახალ მნიშვნელობათა შექმნის
პროცესის კვლევას და ა. შ.

ლიტერატურისა და ხელოვნების ნიშნობრივი ბუნების ანალიზისას უნდა გავითვალისწინოთ ენის კოდირების ფუნქციაც. კოდირება არის ადამიანის ცნობიერების უცვლელი, განუწყვეტელი ინტენცია. „ადამიანის ძირითადი და უზოგადესი მოღვაწეობა, რომელიც მას ფსიქოლოგიური თვალსაზრისით ცხოველისაგან განასხვავებს, არის სიგნაფიკაცია, ანუ ნიშნების შექმნა და გამოყენება“ (მიხეილ ვიგოტსკი). ყოველ კულტურაში, როგორც „ენაში“, აღნიშვნის სპეციფიკური პროცესები მიმდინარეობს. ნაციონალური კულტურები განსხვავდებიან სწორედ კოდირების გზების, ხერხების თავისებურებით და არა ზოგადად კოდირების ტენდენციით, რომელიც საერთოა. ერნსტ კასირერის აზრით, „სულიერი კულტურის ნებისმიერი სახე სხვა არაფერია, თუ არა ნიშნები, კოდები.“

კულტურა ახდენს არა მხოლოდ კოდის გახსნას, არამედ უკვე გახსნილის ხელახლა დაშიფვრას, გასაიდუმლოებას მისი შენახვის მიზნით კონკრეტული ისტორიულ-კულტურული ეპოქის მოთხოვნილებათა შესაბამისად. ამის მაგალითია მითი (კლოდ ლევი-სტროსის სიტყვით - „ზეენა“). ყველაზე ფასეულია ნიშნის „ამოხსნა“ ახალ სისტემაში გადატანის გზით, რადგან ესთეტიკური ღირებულების თვალსაზრისით, გაცილებით მნიშვნელოვანია არა გახსნილი, გაშიფრული სიმბოლო, არამედ ისეთი ნიშანი, რომელიც მკითხველს ისევ და ისევ აბრუნებს სამყაროს იდუმალებასთან. როცა მნიშვნელობა ამოწურულია, დადგენილია, სიტყვა-სიმბოლო კონვენციურ ნიშნად იქცევა და სასაუბრო ენაში იკავებს ადგილს. თუ ნიშან-სიმბოლო ზოგადკულტურული კოდის ნაწილია, მაშინ მისი ხელახალი დაშიფვრა ხდება. ასეთი ზოგადი ნიშნები მნიშვნელობათა გარკვეული სახეცვლილებით კულტურული კოდების მუ-

დმივ ბინადრებად გვევლინებიან (მაგალითად, მითოიდები, გიგანტური სიმბოლოები, არქეტიპები, რადიკალური ოპოზიციები და სხვ.). ხელახალი კოდირება არის ახალი სტილების, ახალი ტიპის ანალიტიკური მიდგომებისა და ინტერპრეტაციების საფუძველი.

მნიშვნელობათა სიმრავლე, რომელსაც მხატვრული ენა აღმო-
აქენებს, ონტოლოგიური მოვლენაა და მისი ამონურვა შეუძლებე-
ლია. ამდენად, სემიოლოგია კვლევას წარმართავს არა საბოლოო
მნიშვნელობათა დადგენისაკენ, არამედ მათი წარმოქმნის,
ინტეგრაციის, ინტენსიონალთა გამომჟღავნების ხერხების აღწერი-
საკენ. ასეთი მიდგომა, თავის მხრივ, ეხმარება ენის „შინაფორმის“,
„ნაგებობებისა და ხასიათის“, მისი უზუსის (ჩვევის) შესწავლას.

მნიშვნელობათა ინტეგრაციის იერარქიული პროცესი აღწე-
რილი აქვს ლუი ელმსლევს თავის გლოსემატიკურ მოდელში. ამ
მოდელის მიხედვით, ფუნქცია ყალიბდება გამოსახვის ფორმისა
და შინაარსის ფორმის ურთიერთობით. ამასთან, გამოსახვა არსე-
ბობს მხოლოდ შინაარსის, შინაარსი კი – გამოსახვის წყალობით.
შინაარსი წარმოადგენს აღსანიშნის, გამოსახვა კი – აღმნიშვნელის
პლანს. ორივეს – აღმნიშვნელსაც და აღსანიშნსაც თავთავიანთი
ფორმა და სუბსტანცია აქვთ. შინაარსის ფორმა (აღსანიშნის
პლანი) წარმოადგენს გრამატიკულ ნესრიგს, რომელშიც ექცევა
აღსანიშნი, ხოლო სუბსტანცია კი – მნიშვნელობას. თავის მხრივ,
აღმნიშვნელში (გამოსახვის პლანი) გამოსახვის ფორმა არის
თითოეული ის ფორმა, რომელსაც ესა თუ ის ბგერა სხვადასხვა
ენებში იძენს, ხოლო გამოსახვის სუბსტანცია კი – ბგერის მატე-
რია. მიუხედავად იმისა, რომ ელმსლევმა თავისი თეორია საკომუ-
ნიკაციო ენის მყარ სტრუქტურებზე ააგო, თავისთავად შინა-
არსისა და გამოსახვის პლანების ეს ოთხფენოვანი სტრუქტურა
ძალზე მოსახერხებელი აღმოჩნდა ლიტერატურული ტექსტების
ანალიზის დროს მეცნიერული სიზუსტის მისაღწევად.

და მაინც, რამდენად შედეგიანია ლინგვისტური მეთოდის გამო-

ყენება „მეორადი მამოდეღირებელი სისტემების“ მიმართ. უნდაც ეს მეორადი სისტემა ვერბალური იყოს? დღეს უკვე აღარ დაობენ იმაზე, რომ ზუსტი მეთოდების გამოყენება მხატვრული შემოქმედების სფეროთა კვლევაში, თავისთავად, ჯერ კიდევ არ ნიშნავს მიღებული შედეგების სიზუსტეს. რომანის ენის სტრუქტურის კვლევისას ა. პრიეტო აღიარებს, რომ „ლიტერატურათმცოდნეობითი ანალიზის დროს სუსტდება აღწერის ლინგვისტური სიზუსტე. ეს ნიშნავს, რომ კვლევის საზღვრები გაფართოვდა.“ რამდენად და რა საზღვრებში შეუძლია ასეთ შემთხვევაში ლიტერატურათმცოდნეობას სემიოლოგიურ ანალიზზე დაყრდნობა?

ენის ცნებას სემიოლოგია ორი სახით იყენებს: როგორც ცნობიერების ზოგადსიმბოლური უნარის გამოვლინებას და როგორც სამეტყველო ფუნქციას. მხატვრული ტექსტის ანალიზისას ლიტერატურათმცოდნეობა ენის ორივე გაგებას ეყრდნობა, ანუ ანგარიშს უწევს მხატვრულ სისტემაში შემავალ იმ ელემენტებსაც, რომლებიც წარმოადგენენ არა საკუთრივ ლინგვისტურ, არამედ ფსიქოლოგიურ, სოციალურ, კულტურულ, ეთნიკურ, ისტორიულ, ჟანრულ ნიშნებს. ისინი, როგორც პირველადი მნიშვნელობის მატარებელნი, ტექსტში შედიან შეცვლილი სახით, ანუ გვევლინებიან ახალ მნიშვნელობათა ნიშნებად.

ახლა შევეცადოთ ვუპასუხოთ კითხვას: რამდენად გვანან მხატვრული ენის ნიშნები სასაუბრო ენის ნიშნებს, რომელთაც ლინგვისტიკა შეისწავლის, ანუ „მეორადი რეფერენცია“ „პირველადს“? სემიოლოგიის განვითარებამ დაადასტურა, რომ ენის გავრცელების ისეთ სფეროებში, როგორიცაა მითი, მხატვრული ლიტერატურა, პოეზია, ფოლკლორი და ა. შ. – არავითარი საგანგებო ნიშნები არ არსებობს.

იმისათვის, რომ სიტყვა ნიშნად ჩაითვალოს, უნდა არსებობდეს სამმხრივი ურთიერთობა: 1. იგი უნდა იყოს გამოსახვის საშუა-

ალება; 2. მიეკუთვნებოდა რაიმე ობიექტს; 3. ახდენდა იმდამოუკიდებულების რეალიზაციას, რომელსაც ინტერპრეტაციულს ვუწოდებთ. სოსიურის აზრით, ნიშანი წარმოადგენს „მთლიანობას, რომელიც გვევლინება აღმნიშვნელის (აკუსტიკური ხატი) და აღსანიშნის (წარმოდგენა, აზრი) ასოციაციის ნაყოფად.“ თანაც, აუცილებელია იმის გათვალისწინება, რომ აღსანიშნი საგანი კი არ არის, არამედ ამ საგნის წარმოდგენა გონებაში; აღმნიშვნელი კი ბგერათა გარკვეული რიგის წარმოსახვითი ხატია და არა ის ბგერათა ჯაჭვი, რომელსაც ფონეტიკა შეისწავლის. რომან იაკობსონი და „პრალის სკოლა“ სემიოზისისათვის აუცილებლად მიიჩნევს მესამე პირობასაც – რეალობას, რომელსაც ნიშანი ასახავს. ემილ ბენვენისტი აღნიშვნის პროცესში ორ დონეს გამოჰყოფს: პირველად აღმნიშვნელებს ანუ სიტყვებს, რომლებიც იდენტიფიცირდება იმ საგნებთან, რომელთაც აღნიშნავენ და მეორედ აღმნიშვნელებს – ნინადადებებს, გამოთქმებს – რომელთა გაგებაც შესაძლებელია მხოლოდ სხვა აზრებთან შესაბამისობაში. პირველები მარტივი ნიშნები ანუ ლექსიკური მორფემებია, მეორენი კი – სემანტიკური ინტერპრეტაციების ნიშნები, ანუ დისკურსიული ნიშან-გამოთქმები. ლიტერატურის სემიოლოგიისათვის უმცირეს სემიოტურ ერთეულს წარმოადგენს არა სიტყვა, არამედ ფრაზა (ბენვენისტი, ბარტი). იულია კრისტევა ტექსტის უმცირეს ერთეულად მიიჩნევს ე. წ. „აღმნიშვნელ დიფერენციალს“, ანუ ნერტილს, სადაც მნიშვნელობათა უსასრულობის ამოკითხვა შეიძლება.

ჩარლზ პირსი ნიშანთა სამ ტიპს განასხვავებს: 1. ნიშან-ხატები („იკონური ნიშნები“), რომლებიც აღსანიშნთან მსგავსებას ეყრდნობიან და მასზე გრძნობად წარმოდგენას იძლევიან; 2. ნიშან-ინდექსები, რომლებიც აღსანიშნთან მიზეზ-შედეგობრივი კავშირის შედეგია; 3. ნიშან-სიმბოლოები, რომლებიც ასოციაციური კავშირის შედეგად აღმოცენდებიან და კონცეფციურად დატვირთულ ინფორმაციას შეიცავენ. ნიშანთა პირველი ორი ტი-

პისაგან განსხვავებით სიმბოლოები კონვენციურ ნიშნებს წარმოადგენენ. როლან ბარტის აზრით, ლიტერატურის სემიოლოგიის კვლევის ობიექტი, ანუ მხატვრული ნიშანი არაცნობიერი ნიშანი-ინდექსია, რომლის მნიშვნელობები კონოტაციურ (ასოციაციურ, სიღრმისეულ) დონეზე წარმოიშვებიან. მათ ურთიერთობას ტექსტში არაცნობიერი წარმართავს „სიმბოლოთა დიადი ლოგიკის“ თანახმად.

სემიოლოგია ნიშანთა შორის დამოკიდებულების ორ სახეს განიხილავს – სინტაგმურსა და პარადიგმულს. ენის სისტემის ელემენტთა დაკავშირების ამ ორი ტიპის აღმოჩენას ფერდინანდ დე სოსიურის სახელს უკავშირებენ (ტერმინი „პარადიგმული“ მოგვიანებით შემოიტანა ელმსლევმა. სოსიური მას „ასოციაციურს“ უწოდებდა). სინტაგმური ყალიბდება ტექსტში თანმიმდევრულად, მოსაზღვრეობის პრინციპით განლაგებულ ერთეულებს შორის (სიტყვები, წინადადებები, ფრაზები და ა. შ.); პარადიგმული კი ნიშანთა დაკავშირების განსხვავებულ პრინციპს ეყრდნობა. ამ შემთხვევაში ენის სისტემურობას განაპირობებს ასოციაციური კავშირები, რომლებიც ფორმალური ან შინაარსობრივი მსგავსება-განსხვავების საფუძველზე აღმოცენდებიან. ელემენტთა დაკავშირების პირველი ტიპი ახასიათებს ენას, როგორც მეტყველების პროცესს, მეორის მიხედვით კი ენა წარმოსდგება, როგორც სისტემა. სინტაგმურ-პარადიგმული კავშირების წყალობით ტექსტში ნიშნები თანაარსებობენ თხრობის მიღებული სინტაქსური პრინციპის მიხედვით და იმავდროულად, როგორც ერთიანი სემანტიკურ-ფუნქციონალური სისტემის ელემენტები. საკითხი, თუ რომელ პლანს აქვს მეტი დატვირთვა მხატვრულ ენაში – სინტაგმურსა თუ პარადიგმულს – ძალზე მნიშვნელოვანია, და მას შუქს ფენს მეტაფორული და მეტონიმიური ლერძების იაკობსონისეული კლასიფიკაცია. სინტაგმური ლერძის გასწვრივ იქმნება აქტუალური, პარადიგმულისა კი – ვირტუალური კავშირები. რაკი პა-

რადიგმულობა მნიშვნელობათა ასოციაციის გზით მიიღწევა. ამდენად, ამ ღერძზე ისეთი მნიშვნელობებიც განლაგდებიან, რომელთა „მეზობლობა“ სინტაგმურზე თითქოს არც კია მოსალოდნელი. ბარტი სინტაგმურისა და პარადიგმულის ცნებებს ცნობიერების ტიპების აღმნიშვნელ ტერმინებად იყენებს და მათთან ერთად განიხილავს მესამე ტიპსაც – სიმბოლურს, რომელიც ობიექტებს შორის შინაარსობრივ კავშირს გულისხმობს. მაგალითად, პროზაში სიუჟეტის აგების დისპოზიციური ხერხი მნიშვნელობათა ბლოკების პარადიგმულ განლაგებას ემყარება, კომპოზიციური კი – სინტაგმურს. ყველა ტიპის თანმიმდევრობა, მომიჯნავეობა მხატვრულ დრო-სივრცეში სინტაგმურია, მეტაფორული ასოციაციური კავშირები კი – პარადიგმული.

სემიოლოგია მნიშვნელობათა ორ დონეს განიხილავს: დენოტაციურსა და კინოტაციურს. ამ ტერმინებით სარგებლობისას წარმოქმნილი განსხვავებების მიუხედავად, ზოგადად შეიძლება ჩაითვალოს, რომ დენოტატები არსებითად ლექსიკური მნიშვნელობებია, ანუ ის, რითაც სიტყვა სასაუბრო ენის მიზანდასახულობას პასუხობს; მნიშვნელობათა კონოტაციური ფენა კი იმ სიღრმისეულ ასოციაციურ კავშირებს ქმნის, რომელიც სასაუბრო ენის კონვენციას ნაკლებად ემორჩილება. სიტყვის საგნობრივ-ცნებითი დახასიათებისაგან (დენოტაციისაგან) განსხვავებით, კონოტაცია წარმოადგენს ოკაზიურ (დაუმაგრებელ, „მოციმციმე“) მნიშვნელობებს. მხატვრული ენის კონოტაციურ დონეზე აქტიურდებიან ინტენსიონალები (საგნის არსისეული მახასიათებლები), დენოტაციურზე კი – ექსტენსიონალები (ობიექტთა სიმრავლე, რომელიც მოცემული ენობრივი ერთეულის ცნებით არეალში შედის).

სემიოლოგიურ პრობლემებს მიეკუთვნება ბინარულობაც. მიუხედავად იმისა, რომ მეცნიერთა ნაწილი ეჭვქვეშ აყენებს ბინარულობის უნივერსალურობას, თანამედროვე სემიოლოგია ბინარული მოდელის გარეშე არ მოიაზრება. ბინარულობის კონცე-

ფციურ სქემას საფუძვლად უდევს ადამიანის ფსიქიკის არსებობის
თავისებურება: ნებისმიერი აზრის წარმოსაქმნელად აუცილებე-
ლია ოპოზიციის ორი წევრისაგან ერთის არსებობა მაინც. თუ იგი
არაა მოცემული, მეორის არსებობა შეუმჩნეველი ხდება. ოპო-
ზიციური არყოფნა მნიშვნელობას იძენს მხოლოდ მეორე წევრის
არსებობისას. უმბერტო ეკოს აზრით, „გამოსახვის პლანის სუ-
ბსტანცია სწორედ ამ არსებობის გამოვლენაა. ოპოზიციითა მექა-
ნიზმში საბოლოოდ ყველაზე მნიშვნელოვანი ის არის, რომ იგი
იძლევა სისტემატურ შესაძლებლობას, ვიცნოთ ის, რაც არის იმის
მიხედვით, რაც არ არის“ (ანუ, არსებული არარსებულის მიხედვით
– მ. კ.). ბინარულობა გადაილახება როგორც თანდათან, მნიშვნე-
ლობათა დაახლოების გზით, ისე ერთბაშად – სემანტიკური ველე-
ბის ურთიერთშეჭრით.

ლიტერატურის სემიოლოგია უპირატესად ტექსტის კონოტა-
ციურ დონეს იკვლევს. რამდენადაც ამ დროის ენის გააქტიურება
ასოციაციური პროცესების ნაყოფია და არა კონვენციისა,
ამდენად იგი ტექსტის ინტერპრეტაციას უნდა ემყარებოდეს და
არა დოგმას. რომან იაკობსონი პოეტიკას ლინგვისტური მეცნი-
ერების სფეროში მიაკუთვნებს ადგილს: „განსხვავება შეტყობინე-
ბათა შორის გამოიხატება არა ერთი ფუნქციის მონოპოლიაში,
არამედ ფუნქციათა განსხვავებულ იერარქიაში. შეტყობინების სი-
ტყვიერი სტრუქტურა სწორედ იმაზეა დამოკიდებული, თუ რომელ
ფუნქციას ენიჭება უპირატესობა... ემოციურ ფუნქციაში ვლი-
ნდება ექსპრესიული და ემოციური ინფორმაცია – უფრო მნიშვნე-
ლოვანი მხატვრული ენისათვის, ვიდრე რეფერენტული (კოგნიტი-
ური)“. ის, რომ მხატვრულ ენაში გადამწყვეტი მნიშვნელობა ემო-
ციურ-ექსპრესიულ ფუნქციას ენიჭება, ვფიქრობთ, მაინც არ
იძლევა საკმარის საფუძველს იმისათვის, რომ სამეცნიერო და მხა-
ტვრულ ენას შორის განსხვავება მარტოოდენ ფუნქციათა იე-
რარქიის ნაყოფად მივიჩნიოთ. სხვათა შორის, ენის ფუნქციურ

ასპექტს უკავშირებს ლიტერატურას ცვეტან ტოდოროვიც, მაგრამ იგი განიხილავს მხატვრული ენის კიდევ ერთ დამახასიათებელ ნიშანს: ლიტერატურა წარმოადგენს „სისტემურად ორგანიზებულ ენას, რომელიც ორიენტირებულია საკუთარ თავზე, ენას, რომელიც თვითმიზნურ ბუნებას იძენს. ასეთია ლიტერატურის მეორე სტრუქტურული განსაზღვრება.“ უოლექისა და უორენის აზრით, ლიტერატურა სამეცნიერო ენისაგან განსხვავდება კონოტაციურობით, ანუ იმით, რომ მას ასოციაციათა და მნიშვნელობათა ფართო წრის აღძვრა შეუძლია. სამეცნიერო ენისაგან განსხვავებით, რომელშიც ნიშანი გამჭვირვალეა, ლიტერატურის ენას ახასიათებს შეუვალე სიმჭიდროვე, გაუჭვირვალობა. ეს კი იმას ნიშნავს, რომ არ იქცევეს რა ყურადღებას თვითონ, იგი უშუალოდ გვგზავნის აღსანიშნებთან.“

ამ ბუნების გამო ლიტერატურის ენა ახდენს ყველა იმ სიმბოლური შესაძლებლობის გამძაფრებას და გააქტიურებას, რომელიც სიტყვაშია ჩადებული.

იმისათვის, რომ ლიტერატურის ბუნება აიხსნას, უპირველესად პასუხი უნდა გაეცეს კითხვას, რისი ნიშანია ლიტერატურა? ლიტერატურა, როგორც ნიშანი, არის არა ენის, როგორც სამეტყველო ფუნქციის რეალიზაციის ნიშანი, არამედ უფრო ღრმა და ფართო ფუნქციის გამოხატვა ენაში და ენის მეშვეობით. იგი შორდება ენას, როგორც ლინგვისტიკის შესწავლის ობიექტს და მიგვიბრუნებს სხვა „ენაზე“, რომელიც ფენომენოლოგიის, ფუნდამენტური ონთოლოგიის, პერმენეტიკისა და განწყობის ფსიქოლოგიის ინტერესთა სფეროში ექცევა. თავისთავად ის ფაქტი, რომ ლიტერატურა წარმოადგენს ახალი სინამდვილის, „შესაძლო ცხოვრების“ შექმნის აქტს, მისი სინთეტური კვლევების აუცილებლობაზე მეტყველებს. თუ ჩვენ ვაღიარებთ ლიტერატურის ენას, როგორც ცნობიერების სიმბოლური ფუნქციის გამოხატულებას, რომლის მიზანია წარმოდგენათა ფორმირება და ფარულ მნიშვნელობათა

გაცხადება, მაშინ საფუძველი ეცლება მტკიცებას, მნიშვნელობა მხატვრული ენის მხოლოდ ფორმალურ-ენობრივი მახასიათებელია. მნიშვნელობათა კონოტაციური ფენისა და ინტენსიონალთა გააქტიურება წარმოადგენს მხატვრული ენის სიცოცხლის, მისი მოქმედებისა და ზემოქმედების განსაკუთრებული უნარის დამადასტურებელ ნიშანს, რომელიც აკმაყოფილებს ცნობიერების ინტენციას, შექმნას ახალი სასიცოცხლო ფორმები, ანუ შეასრულოს ადამიანის ფარული სასიცოცხლო ფუნქცია. ამდენად, სასაუბრო და სამეცნიერო ენებისაგან ლიტერატურის ენის განმასხვავებელი ნიშანი თავს იჩენს არა მხოლოდ ენობრივ სტრუქტურაში, არამედ ფსიქიკურში, ონთოლოგიურში და ენობრივში ერთდროულად, ანუ წარმოდგენათა და მხატვრულ-ენობრივ ნიშანთა სინთეზში. დაახლოებით, ამაშივე ვხედავთ ზოგადად შემოქმედებითი „ენების“ არსებით ფუნქციას.

იმის ნათელსაყოფად, თუ როგორია ჩვენი მოსაზრება იმ აღსანიშნულზე, რომლის მიმართაც ლიტერატურა აღმნიშვნელს წარმოადგენს, ერთ ნაწყვეტს მოვიტანთ ცნობილი სემიოლოგის უმბერტო ეკოს წიგნიდან „არარსებული სტრუქტურა“ და მასში გარკვეული კორექტივის შეტანას ვეცდებით: „კომუნიკაცია იმისთვის კი არ არსებობს, რომ ჩემთვის ყველაფერი ცნობილია, არამედ იმიტომ, რომ არსებობს რაღაც, რაც არ ვიცი; არა იმიტომ, რომ მე ვარ ყველაფერი (ღმერთი), არამედ იმის გამო, რომ ღმერთი არა ვარ. ის, რაც ჩემს ადამიანობას ქმნის, სწორედ ისაა, რომ ღმერთი არა ვარ, მონყვეტილი ვარ ყოფიერებისაგან და არ მეზოდა ყოფიერების სისავსე. თუ ყოფნა-არყოფნის დიალექტიკაში მე არყოფნის მხარეს ვარ, მაშინ მყოფობის აღწერა მხოლოდ მისი „ჩვენების“ გზით შემოიძლია (მდრ. გასტონ ბამლიარის მოსაზრებას, რომ „ხატის გადაცემა ფუნდამენტური ონთოლოგიური მოვლენაა“ – მ.კ.).

რა შეიძლება ითქვას მხატვრული ენის შესახებ ამ მიდგომის შუქზე? მხატვრული ენა არის არამშვიდ, ექსპრესიულ მდგომარეობაში

მოქცეული ენა, ენის განსაკუთრებული რეჟიმი. ესაა დისკურსი, რომელიც ფარულად შეიცავს პროტესტს იმ „სხვაგან მყოფობის“ გამო, რომელიც განუყრელად თან სდევს ჩვენს სასიცოცხლო თვითშეგრძნებას; დისკურსი ფარული ინტენციით, დააფუძნოს და გამართლება მიანიჭოს ამ ყოფიერებას, ამ ცხოვრებას, იმ მატერიალურ და სულიერ რეალობას, რომელიც გარს გვაკრავს და რომელთანაც მიბმული ვართ სიცოცხლით. აი, ამას გამოხატავს ადამიანი არა რაღაც საგანგებო ნიშნებით, არამედ იმ ერთადერთი ენით, რომელიც მის ხელთაა, რომელთანაც ისევე მიბმულია თავისი ცნობიერებით და არსებობის წესით, როგორც არსებობასთან. თუკი ეს, თავდაპირველი აღსანიშნი „კონსტრუირდება როგორც განსხვავება (სხვაობა), რაღაც ისეთი, რისი ამოთქმაც შეუძლებელია... რადგან ეს სხვაობა საერთოდ ახასიათებს მისადმი ჩვენს დამოკიდებულებას, გაორებას არსებობასა და ყოფიერებას შორის“ (უმბერტო ეკო), – მაშინ შეიძლება ჩაითვალოს, რომ მხატვრული ენა და კომუნიკაცია არის ამ ორმაგობის, ამ განსხვავების გადალახვის მცდელობა როგორც ჩემსა და მას (ანუ არსებობასა და ყოფიერებას), ისე ჩემსა და სხვებს შორის; ამ „სხვაში“ (ჩემს მსგავსში), შესაძლოა, მიზიდავს სწორედ „ყველაფრის (ღმერთის)“ მოლოდინი, მისი მოდელი (შდრ. ჯორდანო ბრუნოს მოსაზრებას: „ღმერთი ჩემშია უფრო მეტად, ვიდრე მე ვარ ჩემში“). თუ მე კომუნიკაციით ვცდილობ, ვიპოვო „ყველაფერი (ღმერთი)“ და „ყოფიერება“, მაშინ იმასაც ვცდილობ, იმავე კომუნიკაციით თანადგომა გამოვხატო იმათ მიმართ, ვისთან ერთადაც ვდგავარ „სხვაგან“, ანუ იქ, სადაც არ უნდა ვიყო (შდრ. ჰაიდეგერის მოსაზრებას ადამიანთა ერთობის პროსოციალურ ხასიათზე: „ჩვენ ყველანი ერთნაირად ვართ შეტრი-ალებულნი სამყაროსაკენ“).

ვფიქრობთ, ცნობიერების ამ მოთხოვნილების დასაკმაყოფილებლად შეიქმნა ლიტერატურა. ნიშანთა ახალ-ახალი სისტემის, ანუ „ენების“ წარმოქმნაც სწორედ იმით არის განპირობებული, რომ

საქართველოს
ნაციონალური
ბიბლიოთეკა

ცნობიერებას სულ უფრო და უფრო უჭირს ამ განხეთქილებისთანავე, ამ გაორებასთან შეგუება და სურს გადალახოს ეს პირველადი ონთოლოგიური ოპოზიცია. ამას გარდა, მას სჭირდება დაძლიოს მიტოვებულობის, განუხორციელებლობის მზარდი განცდა, და-იკმაყოფილოს კომუნიკაციის მოთხოვნილება ყველა შესაძლო გზით.

ჩვენ კარგად გვესმის, რომ აზრის ამ მიმართულებით გავრცობა საკმაოდ საინტერესო ფილოსოფიურ ჰორიზონტს შლის, მაგრამ ამაზე სხვა დროს. ახლა კი იმის აღნიშვნით დავკმაყოფილდებით, რომ სტრუქტურული ცენტრის უარყოფით სემიოლოგიამ სერიოზული ნაბიჯი გადადგა წინ ღია სისტემებისაკენ, ანუ გადალახა დასავლურ და ამერიკულ ლიტერატურათმცოდნეობაში გამეფებული სტრუქტურული ფუნქციონალიზმი. ლიტერატურული ნაწარმოები აღარ მოიაზრება როგორც დახშული მთლიანობა სტრუქტურული ცენტრით, რომლის გარშემოც იგება ნიშანთა სისტემა. თანამედროვე სემიოლოგიისათვის ტექსტი დეცენტრირებული ნიშანთა სისტემაა, რომელიც სტრუქტურულად არაცნობიერის მიერ წესრიგდება. ნათქვამიდან გამომდინარე, სემიოლოგიურ მეთოდს თანამედროვე ლიტერატურათმცოდნეობა ეყრდნობა იმისთვის, რომ უზრუნველყოს სტრუქტურის შესწავლა, მაგრამ ტექსტს განიხილავს, როგორც მნიშვნელობათა ჩამოყალიბების პროცესს და არა ჩაკეტილ სისტემას. ამდენად, სალიტერატურო კრიტიკის ფუნქციას იგი ტექსტის ინტერპრეტაციაში ხედავს და მხარს უჭერს ხიდის გადებას სემანტიკასა და პრაგმატიკას შორის.

რვენი კუბლიკასია

გრაქნმა კაცმა ყოველთვის უნდა აირჩიოს ის
გზები, რომლებიც დიდ აღამიანებს გამოუვლიათ,
და მიჰბაქოს მათგან ყველაზე უფრო შესანიშნავ
მოღვაწეებს.

ნიკოლო მაკიაველი

პეტრე მელიქიშვილი ლაბორატორიის გარეთ

ბედმა არაერთ სახელოვან ქართველ მამულიშვილს სამშობლოსაგან მოშორებით არგუნა ცხოვრება. მათში საკმაოდ იყვნენ გამოჩენილი სწავლულები, ქართული მეცნიერების თვალსაჩინო წარმომადგენლები. მრავალმა მათგანმა თავისი შეგნებული ცხოვრებისა და მეცნიერული მოღვაწეობის ყველაზე ნაყოფიერი წლები კავკასიონის კალთებიდან მოშორებით გაატარა. ნიკო მარს, ალექსანდრე ცაგარელს, ალექსანდრე ხახანაშვილს, გრიგოლ წერეთელს, ვიქტორ ნოზაძეს, კიტა ჩხენკელს, ვასილ პეტრიაშვილსა და სხვებს ამ მხრივ შეიძლება გვერდში ამოვუყენოთ პეტრე მელიქიშვილი, სახელოვანი ქართველი ქიმიკოსი, შემდგომში ჩვენი ეროვნული უნივერსიტეტის პირველი რექტორი.

პეტრე მელიქიშვილის მეცნიერული შრომების ანალიზი ქიმიაში და ამ სფეროში მისი ღვაწლის წარმოჩენა სპეციალისტების საქმეა. მე კი მინდა ჩვენი სახელოვანი თანამემამულე, რომელიც შორეულ ოდესაშიც დიდად იყო დაფასებული და დამსახურებული ავტორიტეტით სარგებლობდა, სრულიად სხვა კუთხით წარმოვაჩინო – არა ქიმიაში მოპოვებული წარმატებების ფონზე, არამედ კათედრისა და ლაბორატორიის გარეთ, ყოველდღიურ ცხოვრებაში, თავისი მისწრაფებებით, საზრუნავითა და სანუხარით...

მართალია, პეტრე მელიქიშვილის ცხოვრების შესახებ საკმაოდ ლიტერატურაა დაგროვილი, მაგრამ შედარებით ნაკლებადაა შესწავლილი მისი მოღვაწეობა ევროპაში და მისი კონტაქტები ევროპელ

სწავლულებთან.

ავსტრიაში ჩემი ხანგრძლივი სამეცნიერო მივლინების დროს 1975-76 წლებში და აგრეთვე 2001 წლის ზაფხულში შესაძლებლობა მომეცა, იქ გავცნობოდი პეტრე მელიქიშვილის პირად წერილებს გამოჩენილი ავსტრიელი მეცნიერის, ჰუგო შუხართის, მისამართით, რომელთა გამომზეურება, საინტერესო უნდა იყოს ქართველი მკითხველისათვის.

ჯერ საჭიროდ მიმაჩნია, ორიოდ სიტყვა ვთქვა პეტრე მელიქიშვილის ადრესატის შესახებ. ჰუგო შუხართი (1842-1927) იყო საქვეყნოდ ცნობილი ავსტრიელი ლინგვისტი, 770 გამოქვეყნებული სამეცნიერო ნაშრომის ავტორი, ვენის, ბერლინის, რომის, ბუდაპეშტის, კოპენჰაგენის, მიუნხენის, ლისაბონის, ამსტერდამის, კრაკოვისა და სხვა დიდი ქალაქების მეცნიერებათა აკადემიის წევრი, გრაცის, ბოლონიის, ბუდაპეშტის, ოსლოს და სხვა უნივერსიტეტების საპატიო დოქტორი, მილანის, ბალტიმორის, სან-სებასტიანის, ჯაკარტის, მოსკოვის, პეტერბურგისა და სხვა დიდი ქალაქების კვლევითი ცენტრების საპატიო წევრი. იგი, სხვათა შორის, ქართული საენათმეცნიერო საზოგადოების წევრიც იყო. ამ პიროვნებამ წარუშლელი კვალი დატოვა ქართული მეცნიერებისა და კულტურის ისტორიაშიც. თავი რომ დავანებოთ იმას, რომ მას რამდენიმე მნიშვნელოვანი გამოკვლევა აქვს დაბეჭდილი ძველი და ახალი ქართული ენის საჭირობოროტო საკითხებზე, რომელთაც დღემდე არ დაუკარგავთ ფასი, ჰუგო შუხართი იყო ის პიროვნება, რომელმაც დალუპვას გადაარჩინა უძვირფასესი ქართული ხელნაწერები, რომელთაც უკვალოდ დაკარგვა ან, უკეთეს შემთხვევაში, მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყნის წიგნსაცავების თაროებზე მივიწყების მტკრით დაფარვა ემუქრებოდათ, და თუმცა საქართველოსაგან მოშორებით, მაგრამ მაინც საიმედო თავშესაფარი მისცა – დღეს ეს ძველთაძველი ხელნაწერები, მათ შორის ყველაზე მნიშვნელოვანი – ხანმეტი ლექციონარი VII საუკუნისა – გრაცის ოთბასნლიანი უნივერსიტეტის ბიბლიოთეკის მშვენებას წარმოადგენს, ყველაზე ძველ ერთეულს ბიბლიოთეკის სამმილიონიან წიგნად ფონდში..

ამ პიროვნებასთან ჰქონდა მიმოწერა პეტრე მელიქიშვილს და სა-

ესებით შესაძლებელია, რომ სწორედ მელიქიშვილთან ნაცნობობამ, უფრო მეტიც, მეგობრობამ, შეაგულიანა ჰუგო შუხართი, რომ ქართული ხელნაწერებისთვის მიექცია ყურადღება – ხელნაწერები მან 1897 წლის იანვარში შეიძინა. პ. მელიქიშვილთან მეგობრობას კი უფრო ადრე ჩაეყარა საფუძველი. არ შემოიძლია ზუსტად თქმა, როდის გაიცნეს მათ ერთმანეთი, მაგრამ ერთი კი ნათელია: შუხართის პირველ გამოკვლევას ქართულის შესახებ, რომელსაც „Über das Georgische“ („ქართული ენის შესახებ“) ჰქვია და 1895 წლის ზაფხულის მიწურულს დაისტამბა ვენაში, ასეთი ნაბეჭდი მიძღვნა ამშვენებს – მე ხაზს ვუსვამ: წიგნის თავფურცელზე ქართულად გაკეთებული ნაბეჭდი მიძღვნა: „წიშნად მადლობისა ვუძღვნი ჩემს საყვარელს მეგობარს პროფესსორს პ. მელიქიშვილს. გ. შუხართ“.

სხვათა შორის, ამასთან დაკავშირებით იმავე წლის 3 სექტემბრით დათარიღებულ წერილში პ. მელიქიშვილი წერს: „უწინარეს ყოვლისა, ნება მომეცით, მადლობა გადაგიხადოთ თქვენი მოძღვნისათვის – ეს ძალზე დიდი პატივი და ყურადღებაა ჩემდამი და მე ვერ ვპოულობ შესაფერის სიტყვებს, რათა ჩემი მადლობა გამოვთქვა“.

არტურ ლაისტი 1895 წლის 21 სექტემბერს „ივერიაში“ წერდა: „თავის გამოკვლევას პროფესორი შუხარტი უძღვნის პროფ. პ. მელიქიშვილს, რომელთანაც შუხარტი შარშან ზამთარში ქართულ ენას სწავლობდა“. აქედან გამოდის, რომ მელიქიშვილი და შუხართი 1894 წლის ზამთარში მეცადინეობდნენ ქართულ ენის ლაბირინთებში გასარკვევად, ოღონდ ნათელი არაა – იანვარ-თებერვალში თუ დეკემბერში. მაგრამ ეს თარიღი საეჭვოა, რადგან პ. მელიქიშვილი იმ ხანებში ევროპაში უფრო ზაფხულის დასაწყისში, მეტწილად ივნისის ბოლოს, მიემგზავრებოდა ხოლმე, როცა საუნივერსიტეტო საქმიანობისაგან თავისუფალი იყო. ამას იგი თვითონ აღნიშნავს თავის წერილებში. ესეც რომ არ იყოს, ორი თვის შემდეგ ა. ლაისტის ცნობა თვითონ პ. შუხართმა უარყო ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოებისადმი ქართულად მიწერილ ბარათში, სადაც, სხვათა შორის, წერს: „დიდი ხანი არ

არის, რაც დავინყე ქართულის ენის შესწავლასა (პროფ. მელიქიშვილი
ლთან სწავლობდა არა შარშან – როგორც თქმულა „ივერიაში“
N202, მაგრამ ამ წლისა მაისი და ივნისის თვეში)“ [27.XI.1895].

პეტრე მელიქიშვილისა და ჰუგო შუხართის ურთიერთობის შესახებ საინტერესო ცნობებს იძლევა ექვთიმე თაყაიშვილიც. პეტრე მელიქიშვილის გარდაცვალებისადმი მიძღვნილ ნერილში 1927 წელს იგი წერდა პარიზში გამომავალ ქართულ გაზეთ „დამოუკიდებელ საქართველოში“: „პეტრემ მითხრა, ჩემს გრაცში ყოფნის დროს შუხარდმა შემარცხვინა, რომ ჩვენ ასე მნიშვნელოვანს საინტერესო ჩვენს სამშობლო ენას არ ვიკვლევთო. აბა მე რა ქართულის მცოდნე ვარ, მაგრამ მან მაიძულა, დამეწყო მასთან მეცადინეობა და მოვხმარებოდი ქართული ენის შესწავლაში და ცნობების მიწოდებაშიო. ზოგი რამ მოვიგონე, ზოგი წავიკითხე, წიგნები ვიშოვე და ასე ვცოდვილობდითო. სულ ამას მეუბნებოდა, რა თქვენი საქმეა ქიმია, ქიმიაში კვლევა-ძიებას ევროპელებიც კარგათ შესძლებენო. თქვენ ასეთი მდიდარი ენა გაქვთ და მისი კილოკავები, ეს შეისწავლეთ და ამის გამოკვლევაში დაგვეხმარეთო, უთქვენოთ ამას ჩვენ თავს ვერ გავართმევთო. როგორც კი რაიმე გადანაცემიდან მოეწონებოდა, მაშინვე დაუმატებდა, ხან ხუმრობით, ხან ისე, მე რომ შენი ვიყო, ქიმიას თავს დავანებებდი, ქართული ენის კვლევას დავინყებდიო. მე გატყობ, ამაში უფრო წარმატებას გამოიჩენდიო...“

ეს, ასე თუ ისე, ცნობილი ფაქტია. ახლა შევეცდები, ისეთ მომენტებსაც შევებო პ. მელიქიშვილის ცხოვრებიდან, რომლებიც შეიძლება ფართო საზოგადოებისათვის არ იყოს ცნობილი. გრაცის უნივერსიტეტის ბიბლიოთეკაში დაცულია პეტრე მელიქიშვილის პირადი ნერილები ჰუგო შუხართისადმი, რომლებიც მოიცავს პერიოდს 1895 წლის 6 ივლისიდან 1904 წლის 17 თებერვლამდე. ალბათ, მათ მოგვიანებითაც ჰქონდათ კონტაქტები, მაგრამ შუხართის არქივში სხვა ნერილები არ ჩანს. თუმცა არსებობს სიკვდილამდე ცოტა ხნით ადრე შუხართის დაბადების 85-ე წლის აღსანიშნავად თბილისის უნივერსიტეტიდან გრაცში გაგზავნილი მისალოცი დეპეშა (1927 წლის 3 თებერვლით დათარიღებული), რომე-

ლსაც ხელს აწერენ ცნობილი პროფესორები. მიმლოცველთა სიაში პირველი პეტრე მელიქიშვილია - ი. ჯავახიშვილის, მ. ჯანაშვილის, ა. შანიძის წინ (გასათვალისწინებელია, რომ ამ დროს მელიქიშვილი უკვე აღარაა რექტორი, შუხართს მოსე ჯანაშვილიც კარგად იცნობდა, მაგრამ მაინც მელიქიშვილი წერია სიის თავში, რითაც, ვფიქრობ, ხაზგასმულია, რომ სწორედ იგია ჰუგო შუხართთან სხვებზე მეტად დაახლოებული პიროვნება). ამასვე გახაზავს სხვა დოკუმენტიც: ა.შანიძე თავის 1926 წლის 8 ივლისის წერილს შუხართისადმი ასე ამთავრებს: „პროფ. მელიქიშვილი და ჩვენი კავკასიოლოგები გულითადად მოგესალმებიან და გისურვებენ დიდხანს სიცოცხლეს“. აქედანაც ჩანს, რომ ჰუგო შუხართთან მიმართებაში პეტრე მელიქიშვილი ყოველთვის პირველ რიგში დგას კოლეგათა სამსახურებრივი მდგომარეობისა და დამსახურების მიუხედავად.

შუხართის არქივში შემონახული მელიქიშვილს 18 წერილიდან 16 გერმანულადაა დაწერილი, 2 - ქართულად. უპირველეს ყოვლისა, უნდა აღინიშნოს მელიქიშვილის დიდი მოწინება შუხართის მიმართ. წერილების ტონი მეგობრულიცაა და მეტისმეტად მოკრძალებულიც. ეს მის ყველა წერილს გასდევს. მელიქიშვილისადმი მიძღვნილ ერთ-ერთ საგაზეთო წერილში აღნიშნულია, რომ პეტრე მელიქიშვილი ფლობდა რამდენიმე ევროპულ ენას, კერძოდ, სრულყოფილად იცოდა გერმანული, ინგლისური და ფრანგული და კარგად უნდა სცოდნოდა ესპანურიცო (Н. Цицишвили, Выдающийся ученый-новатор: "Заря Востока", 10. VII. 1950.). სხვებზე ვერაფერს ვიტყვი, მაგრამ მელიქიშვილს მაინცდამაინც კარგად ვერ სცოდნია გერმანული ენა - ეს ჩანს მისი წერილებიდანაც და ამას არაერთხელ აღიარებს თვითონაც. მაგალითად: „ჩემი გერმანული ნებას არ მაძლევს, პროფესორ ბაუერს ეუპასუხო თავაზიან წერილზე“ (20.II.1896). ეს - ზოგადად ყველა წერილის მიმართ. ახლა გავეცნოთ ცალკეულ წერილებს.

ჩემო ძვირფასო მეგობარო! თქვენ ვერ წარმოიდგენთ, რა დიდი სიხარული მომანიჭა თქვენმა წერილმა, მაგრამ ამასთან უნდა ვაღიარო, რომ მან უხერხულ მდგომარეობაშიც ჩამაგდო. ჩემთვის თავის მოჭრაა, მრცხვენია, რომ თქვენთვის ამდენ ხანს არაფერი მომიწერია.

თუ თქვენ მომიტევენთ ამ ჩემს მოჩვენებითს უყურადღებობას და ჩემი წერილის კითხვას გააგრძელებთ, ნება მომეცით, აგიხსნათ, როგორ ჩამოვედი ზაკოპანეში და რატომ ვდუმდი ამდენ ხანს. როცა გრაცი დავტოვე, მსურდა რამდენიმე დღით ზიმერინგში დარჩენა, მაგრამ ეს შეუძლებელი შეიქნა. ყველაფერი სავსე იყო – სასტუმროები, კერძო ბინები და ა. შ. ზიმერინგი ვენის გარეუბანი გახდა. ვენაში მსურდა ექიმთან კონსულტაციის მიღება და, აი, საოცრება! მე თავს ველარ დავაძალე, ექიმთან რომ წავსულიყავი. ყოველთვის, როცა წასვლას გადავწყვეტდი და წავსულვარ კიდეც, ბოლოს ძალა აღარ მყოფნიდა, მასთან რომ შევსულიყავი: მეჩვენებოდა, რომ მონყალემა უნდა მე-თხოვა ან ბოდიში მომეხადა იმისთვის, რომ ავაღ ვიყავი.

უცბად გადავწყვიტე, რომ კარპატებში გავმგზავრებულიყავი. მე რუსეთში ისე ბევრი მქონდა გაგებული ტატრის მთებში ბუნების სიმშვენიერის შესახებ, რომ მომინდა, თვითონ მენახა და აქ, ბუნების ნიაღში, რამდენიმე კვირით დავრჩენილიყავი და დამესვენა. არჩევანი დიდი არ იყო: შმენსი ან ზაკოპანე – უნგრეთის ან პოლონეთის ტატრა. მე უკანასკნელი ვამჯობინე, რადგან ვფიქრობდი, რომ აქ ბევრ პოლონელს შევხვდებოდი რუსეთიდან. მაგრამ თქვენ ვერ წარმოიდგენთ, რა უბედური ვიყავი აქ. აქ ყველაფერი ისე პრიმიტიულია, რომ ხალხს არავითარი წარმოდგენა არა აქვს კომფორტზე, რომ უცხოელისთვის ცხოვრება თითქმის შეუძლებელია. მე გადავწყვიტე აქედან წასვლა და მომენტს ველოდებოდი, როცა თავს ცოტათი უკეთ ვიგრძნობდი. საუბედუროდ, ისეთი საშინელი თავის ტკივილები მქონდა, რომ აბსოლუტურად არ მქონდა თავი, რაიმე ახალი წამომენწყო. ასე დავრჩი ზაკოპანეში ორ კვირას. ამის შემდეგ მე ვფიქრობდი, რომ რამდენიმე დღით კიდეც დავრჩებოდი და შემდეგ ოდესაში გავემგზავრებოდი. მაგრამ აქ დადგა ფულის საკითხი, მე კოლეგა პეტრიაშვილს¹ წერილიც ვერ

¹ იგულისხმება ვასილ პეტრიაშვილი (1842-1908), ცნობილი ქიმიკოსი, ოდესის უნივერსიტეტის პროფესორი, ერთხანს მისი რექტორიც.

გავეუგზავნე, სრულიად დამავინწყდა და ამის გამო იძულებული გავეხდი, დავერჩენილიყავი და დავლოდებოდი პეტრიაშვილის წერილს. გუშინ ფული მივიღე, პეტრიაშვილი კი მწერს, რომ ოდესაში ძალიან ცხელა, და მირჩევს, დავრჩე კიდევე რამდენიმე დღით აქ, რათა ასეთი დიდი სიცხის დროს ოდესაში არ გავემგზავრო. ახლა მე გადავწყვიტე, კიდევე 5-6 დღით დავრჩე აქ. 12-13 აგვისტოს კი გავემგზავრები ოდესაში. იქიდან მოგწერთ, თუ ნებას დამრთავთ, რადგან მე ვფიქრობ, ჩემი წერილების კითხვა გიძნელდებათ და ყოველთვის სასიამოვნო ვერაა თქვენთვის.

უმორჩილესად გთხოვთ, გულითადად მომიკითხოთ ქ-ნი ბაუერი და პროფ. ბაუერი, ქ-ნი და ბ-ნი რაინინგჰაუსები. ქ-ნი და ბ-ნი გრაფები, დოქტორი ფლაიშჰაკერი მეუღლითურთ, პროფ. დოელტერი და ქ-ნი დოელტერი.

თქვენი ერთგული და გულითადი მეგობარი

პ. მელიქიშვილი"

N2

„3(15).IX.1895“

ძვირფასო მეგობარო!

ათასჯერ გიხდით ბოდიშს, რომ ასე დიდხანს ვერ გამოგიგზავნეთ წერილი. სამი კვირის წინ ჩამოვედი ოდესაში და მას შემდეგ მოსვენება არა მაქვს. ჩამოვედი თუ არა, იძულებული ვიყავი, ქალაქგარეთ გავემგზავრებულიყავი, რათა სხვადასხვა მიწის სინჯები შემეგროვებინა მინათმოქმედების სამინისტროსთვის, შემდეგ კი დასაქმებული ვიყავი ბინით, ბიბლიოთეკით, ლაბორატორიით და ა.შ.

გუშინ გამოგიგზავეთ შარშანდელი და წლევეანდელი „მოამბე“². რაც შეეხება სხვა წიგნებს, დღემდე არ მიმიღია კატალოგი, რომ ამოშერჩია. მომწერეთ, როგორ ბრძანდებით, თავს როგორ გრძნობთ. იმედია, ახლა უკეთეს გუნებაზე ხართ, რაკი წვიმების დრო წავიდა, როგორც, ყოველ შემთხვევაში, გაზეთები იუნყებიან, და თქვენთან დიდი სიცხეები დაიჭირა.

¹ ფრჩხილებში ევროპული ქრონოლოგიაა მითითებული. იმხანად რუსეთსა და ევროპას შორის დროში სხვაობა 12 დღეს შეადგენდა, 1901 წლიდან კი უკვე 13 დღე გახდა.

² ქართული ყოველთვიური საზოგადოებრივ-პოლიტიკური, სამეცნიერო და ლიტერატურული ჟურნალი, გამოდიოდა თბილისში 1894-1905 წლებში.

ცოტად თუ ბევრად კვლავ შევეჩვიე ჩემს საქმიანობას. ჩვენთან დღევანდელი სრული დატვირთვით მიმდინარეობს. ვიმედოვნებ, რომ წერილებს მომწერთ და თქვენი ჯანმრთელობის ამბავს შემატყობინებთ.

თქვენი წერილი მომიტანეს თუ არა, იქიდან შევიტყვე, რომ ამჟამად პერკულესბადში იმყოფებით. უწინარეს ყოვლისა, ნება მომეცით, მაღლობა გადაგიხადოთ თქვენი მოძღვნისთვის – ეს ძალზე დიდი პატივი და ყურადღებაა ჩემდამი და მე ვერ ვპოულობ შესაფერის სიტყვებს, რათა ჩემი მაღლობა გამოვხატო.

„მოამბე“ გავაგზავნე გრაცში (ელიზაბეთშტრასე №6), ვწუხვარ, რომ არ დამელოდეთ და თქვენ თვითონ გამოინერეთ, მე არ შემეძლო ადრე გამოგზავნა, რადგან ჩემი წიგნები ისე მოუწესრიგებლად იყო გაფანტული, რომ დიდხანს ვერ შევძელი მათი შეკრება.

ჯერჯერობით გაცნობებთ იმათ მისამართებს, ვინც დაინტერესებულია ენით:

- Жордания – Тифлись, Учительская семинария
- Г. Церетели – Редакция грузинского журнала "Квали", Тифлись
- Чкония – Редакция "Моамбе", Тифлись
- Меунаргия – Редакция "Моамбе", Тифлись
- Доценту Г.Ф. Церетели, С.Петербург, Археологический Институт
- П.Умиков – Станция Квирилы, в Кутаисской Губернии
- Н.Гогоберидзе – Станция Квирилы, в Кутаисской Губернии.

სხვა მისამართებს მოგვიანებით გამოგიგზავნით, რადგან ჩემი თანამემამულეები ჯერ არ მინახავს, უმეტესობა ჯერ კიდევ არ ჩამოსულა. ვიმედოვნებ, ამ დღეებში ისინი ჩამოვლენ თბილისიდან და უფრო მეტს შევიტყობ.

მოკითხვა გადაეცით ჩემს ყველა გრაცელ მეგობარს – ქ-ნ და ბ-ნ ბაუერებს, ქ-ნ და ბ-ნ რაინინგჰაუსებს, ფლაიშჰაკერს, ქ-ნ და ბ-ნ გრაფებს, დოელტერსა და მის მეუღლეს.

თქვენი ერთგული და გულითადი მეგობარი

პ. მელიქიშვილი

ოდესა, უნივერსიტეტი"

ზემოთ უკვე იყო აღნიშნული, რომ შუხართის მიერ ვენაში გამოქვეყნებულ წიგნს („Über das Georgische“, 1895) თავფურცელზე ახლავს ქართულად დაბეჭდილი მიძღვნა, აქ სწორედ ეს მიძღვნა

იგულისხმება.

ჩანს, შუხართმა სთხოვა მელიქიშვილს, მისთვის ისეთი პირები დაესახელებინა, ვისგანაც ქართულ ენაში ამა თუ იმ საკითხის გასარკვევად დახმარების მიღება შეიძლებოდა. მიუხედავად იმისა, რომ მელიქიშვილი 70-იანი წლების დასაწყისიდან ოდესაში ცხოვრობდა, კარგად იყო ინფორმირებული ქართველ მეცნიერთა და საზოგადო მოღვაწეთა საქმიანობის შესახებ, ამიტომ არ გასჭირვებია შუხართისთვის სასურველი კონსულტანტების გამოძებნა. საინტერესოა მის მიერ დასახელებულ პირთა სია: თედო ჟორდანი (1854-1916) იყო ისტორიკოსი, პედაგოგი, ფილოლოგი და ერთხანს თბილისის სასულიერო სასწავლებელში მუშაობდა პედაგოგად; გიორგი წერეთელი (1842-1900) – ცნობილი მწერალი, 1893-1900 წლებში რედაქტორობდა გაზ. „კვალს“; ილია ჭყონია (1860-1927) იყო მწერალი, ჟურნალისტი, მთარგმნელი, საზოგადო მოღვაწე, ხოლო იონა მეუნარგია (1852-1914) – მწერალი, პუბლიცისტი და საზოგადო მოღვაწე; გრიგოლ წერეთელი (1870-1938) – გამოჩენილი მეცნიერი, იმხანად მოღვაწეობდა პეტერბურგში; პეტრე უმიკაშვილი (1838-1904) – საზოგადო მოღვაწე, ფოლკლორისტი, საუკუნის მიწურულს მუშაობდა შავი ქვის წარმოებაში დასავლეთ საქართველოში; ნიკო ლოლბერიძე (1839-1911). საზოგადო მოღვაწემ და ქველმოქმედმა, 80-იან წლებში ხელი მოჰკიდა ქიათურის შავი ქვის წარმოების საქმეს, ევროპაში ყოფნისას პირადად გაიცნო შუხართი.

N3

„ძვირფასო მეგობარო

ეს-ესაა მივიღე თქვენი საფოსტო ბარათი და ვჩქარობ, გაცნობოთ, რომ ქართველთა ამხანაგობა (Грузинское издательское общество) და Общество распространения грамотности ღრმ საზოგადოებაა და არა ერთი და იგივე.

რამდენიმე დღის წინ მე პერკულესბადში მოგწერეთ წერილი, ხოლო გრაცში (ელიზაბეთშტრასე N6) გამოგიგზავნეთ 1894 და 1895 წლების „მოამბე“. მე არ ვიცი, მიიღეთ თუ არა თქვენ ისინი.

მომწერეთ თქვენს ჯანმრთელობაზე, როგორ ბრძანდებით. მე მინდა, კიდევ ერთხელ გადაგიხადოთ მადლობა ბროშურისა და მოძღვნისათვის.

ჩვენთან ლექციები მთელი დატვირთვით მიმდინარეობს. ბევრი სამუშაო მაქვს, მაგრამ, სამწუხაროდ, თავს ძალიან სუსტად ვგრძნობ.

თქვენი ერთგული და გულითადი მეგობარი

პ. მელიქიშვილი.

ოდესა, უნივერსიტეტი

4(16).IX.1895."

N4

„ოდესა, უნივერსიტეტი

30.IX(11.X).1895

ძვირფასო მეგობარო!

რამდენიმე დღის წინ მივიღე თქვენი პირველი წერილი, გუშინ კი – მეორე. გთხოვთ მომიტევეთ, რომ დღემდე პასუხი ვერ მოგწერეთ. ცოტა შეუძლოდ ვიყავი და ამის გამო ძალა არ შემწევდა წერილის დასაწერად. ძალიან ვწუხვარ, რომ „მოამბე“ აქამდე არ მიგიღიათ.

მე „მოამბის“ 1894 და 1895 წლების კომპლექტი სრულად 2(14) სექტემბერს გამოგიგზავნეთ შემდეგ მისამართზე: გრაცი, ელიზაბეთშტრასე N6, და უკვე დიდი ხნის მოსული უნდა იყოს მანდ. მე გიგზავნით ქვითარს, საიდანაც ნახავთ, რომ გაზეთები ნამდვილად გამოგზავნილია და არავითარი ეჭვი არ არსებობს ამ გზავნილის თაობაზე. თუ გაზეთები მიიღეთ, მაშინ გადაადგეთ ეს ქვითარი, თუკი არა, მაშინ უკანვე გამოგიგზავნეთ, რომ აქ ფოსტაში ვიკითხო, თუ რატომ არ იქნა გაგზავნილი და, საერთოდ, მიზეზი რომ ამიხსნან.

მე თფილისში უკვე მივწერე წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების გამოცემათა კატალოგის შესახებ და ვიმედოვნებ, რომ მალე მივიღებ მას. ამას გარდა, მივწერე, რომ „ვეფხვის ტყაოსანი“ გამოგიგზავნონ, მაგრამ რაც შეეხება „ქართლის ცხოვრებას“, მე ვფიქრობ, მისი მხოლოდ ერთი გამოცემა არსებობს, რომელიც პეტერბურგში დაიბეჭდა. ამ წიგნის თაობაზე გავიკითხო.

რაც შეეხება პიროვნებას, რომელიც იკისრებს თქვენთვის წიგნების გამოგზავნას, სამწუხაროდ, ასეთს არავის ვიცნობ. ყველაზე კარგი იქნება, თუ თქვენ ფრანგულად მისწერთ წერილს ჩუონიას (ასეა! – ვ. ი.). „მოამბის“ რედაქტორს. ის მეტად განათლებული კაცია და, ამასთან, მე ვფიქრობ, ძალიან აკურატულიც.

წიგნებს, რომლებსაც მე მივიღებ, გრაცში გამოგიგზავნით. გთხოვთ, მომიკითხოთ ქ-ნი და ბ-ნი ბაუერები, რაინინგჰაუსები, ფლაიმჰაკერები,

დოელტერები, გრაფები და სკრუპი.

კიდევ გთხოვთ მოტყეებას, რომ ასე დაუდევრად გწერთ.

თქვენი გულითადი და ერთგული მეგობარი

პ. მელიქიშვილი".

ჩანს, მელიქიშვილი ოდესაში სისტემატურად ლეზულობდა „მოამბეს“. არა მგონია, ორი წლის ნომრები შენახული ჰქონოდა, მან, ეტყობა, სპეციალურად გამოიწერა თბილისიდან 1894-95 წლების კომპლექტი, რათა შუხართისთვის გაეგზავნა ავსტრიაში. შუხართის არქივში დაცული წერილებიდან ჩანს, რომ მელიქიშვილი გრაცელ მეგობარს სხვადასხვა სახის ქართულ წიგნებს უგზავნიდა, მეტწილად ქართული ენისა და ლიტერატურის შესახებ. საფიქრებელია, ამგვარ საკითხებს იგი ოდესიდან სწორედ ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების მეშვეობით აგვარებდა. საინტერესოა მისი შეხედულება ილია ჭყონიაზე – განათლებული და აკურატული კაცი.

N5

„ოდესა, უნივერსიტეტი

25.X(6.XI)1895

ძვირფასო მეგობარო!

უკვე ორი კვირაა, რაც ნაფიც მსაჯულთა სასამართლოში ვსაქმიანობ და აბსოლუტურად უბედური ადამიანი ვარ. ჯერ ერთი, იმიტომ, რომ დროს ვკარგავ, მეორეც – რადგან ვცხოვრობ იმ ხალხს შორის, ვინც დღეს მოიპარა, ხვალ ვილაცას მოკლავს და ა. შ. გუშინწინ მე ღამე გავათიე სასამართლოს შენობაში, დღეს დამითხოვეს, ხვალ კვლავ დიდი პროცესია და უეჭველად აქ დავრჩები რამდენიმე დღესა და ღამეს. მე ვჩქარობ, რომ რამდენიმე სიტყვა მოგწეროთ, რადგან თავისუფალი დრო არ მექნება ამ არასასიამოვნო მოვალეობის – ნაფიცი მსაჯულობის – გამო.

მე ველაპარაკე ორ სტუდენტს – ჩემს თანამემამულეებს, და ორივემ სიამოვნებით აღნიშნა, რომ ეცდებიან, ყველაფერში, რაც მათს ძალებს არ აღემატება, დაგეხმარონ.

თავდაპირველად ისინი დათანხმდნენ, თქვენი ის სტატია თარგმნონ ქა-

რთულად, რომელიც თქვენ ფართო საზოგადოებისთვის გასურდათ დაგეგმვა-
რათ. ამას გარდა, ერთი სტუდენტთაგანი ლეკურად ლაპარაკობს და ეს სა-
თარება მან რამენაირად შეიძლება გამოიყენოს კიდეც. ორივე ფილო-
ლოგია, მაგრამ ისტორია აინტერესებთ. ერთის გვარია გალაჯაშვილი, მე-
ორისა – ლორთქიფანიძე. გალაჯაშვილი ლაპარაკობს ლეკურად. თუ თქვენ
მათთვის რაიმეს მიწერა გასურთ, შეგიძლიათ ჩემს მისამართზე გამო-
გზავნოთ და მე გადავცემ მათ თქვენს წერილებს. ან იქნებ თქვენ ინებოთ
შემდეგ მისამართზე გაგზავნა:

„ოდესა, უნივერსიტეტი

სტუდენტ ვლადიმერ ლორთქიფანიძეს“.

მე თფილისში მივწერე, მაგრამ დღემდე პასუხი არ მიმიღია.

აქ, ოდესაში, სტუდენტებს გამოვართვი „ვეფხვის ტყაოსანი“. იგი მა-
ინცდამაინც სუფთა არაა, მაგრამ ხელში დაჭერა შეიძლება და ხვალ ან სამ
დღეში გამოგიგზავნით. თუ ხვალ თავისუფალი არ ვიქნები, მაშინ სამ
დღეში გაახლებთ.

მომიკითხეთ, თუკი თქვენ ჩემდამი კვლავ მეგობრული განწყობილება
გაქნებათ, ქ-ნი და ბ-ნი ბაუერები, დოელტერები, მისი აღმატებულება რე-
ქტორი მეუღლითურთ, ქ-ნი და ბ-ნი რაინინგჰაუსები.

თქვენი გულითადი და ერთგული მეგობარი

პ. მელიქიშვილი“.

პ. მელიქიშვილის წერილებიდან ჩანს, რომ იმუამად ოდესაში,
ყოველ შემთხვევაში იმ წრეში, რომელშიც ტრიალებდა, ქართვე-
ლებიც ყოფილან, რომლებთანაც მელიქიშვილს კონტაქტები ჰქო-
ნია. ცხადია, აქ არ იგულისხმება ვასილ პეტრიაშვილი, ვისთანაც
მელიქიშვილს ახლო ურთიერთობა ჰქონდა, როგორც კოლეგა-
სთან და, უფრო მეტად, როგორც ქართველთან. მომდევნო წერი-
ლებიდან ირკვევა, რომ უნივერსიტეტში ფილოლოგიას ორი
ქართველი ეუფლებოდა – ვლადიმერ ლორთქიფანიძე და გალაჯა-
შვილი. ალბათ, სწორედ ერთ-ერთი მათგანი იგულისხმები იმ
სტუდენტში, ვისაც მელიქიშვილმა შუხართისათვის „ვეფხისტყა-
ოსანი“ გამოართვა – ან თვითონ არ ჰქონდა, ან, თუ ჰქონდა, ძა-
ლიან შელახული იყო და ვერ აკადრა შუხართს მისი გაგზავნა. მე-

ლიქიშვილმა იმაზეც იზრუნა, რომ ქართველ სტუდენტებში სწავლის პერიოდში რეზიგნაციები გამოენახა, ვინც ჰუგო შუხართის ენათმეცნიერულ ნაშრომს თარგმნიდა. თავისი ნებით, არა მგონია, ვინმეს ამის სურვილი გამოეთქვა. ეს საქმე ისედაც რთულია და ბევრ დროს თხოულობს, მით უმეტეს, როცა საენათმეცნიერო შრომაზეა ლაპარაკი. მაგრამ ამ წერილებიდან ყველაზე უცნაური და მოულოდნელია პეტრე მელიქიშვილი ნაფიცი მსაჯულის როლში. დარწმუნებული ვარ, ბევრი ესწრაფოდა ნაფიც მსაჯულობას და საპატიო და დასაფასებელ საქმედაც მიაჩნდათ, მაგრამ მელიქიშვილს სახე ჩამოსტირის – მისთვის ნაფიცი მსაჯულობა მხოლოდ დროის დაკარგვაა, მეტიც, როგორც თვითონ წერს, არასასიამოვნო მოვალეობაა, რის გამოც იგი, ისევ მის სიტყვებს მოვიშველიებ, „აბსოლუტურად უბედური ადამიანია“. უკვე ორი კვირაა, რაც იგი ამ მოვალეობას ასრულებს და ჯერ ამ ტვირთის მოშორებაზე არც კია ლაპარაკი. ეტყობა, კიდევ გაუგრძელდება მსაჯულობა. მისი ყაიდის კაცისათვის ამგვარი მოვალეობა, მართლაც, ძნელი ასატანი იქნებოდა.

N6

„29.XI(11.XII)1895

ოდესა, უნივერსიტეტი

ძვირფასო მეგობარო!

ერთი კვირის წინ მივიღე თქვენი წერილი, რამაც ძალზე დამაწყნარა. მე ვშიშობდი, რომ თქვენ მთლად კარგად ვერ გრძნობდით თავს, რაკი ასე დიდხანს არაფერი მოგიწერიათ საკუთარ თავზე. სანყენია, ოდესაში რომ არ ცხოვრობთ. აქაური ჰავა ძალიან მოგიხდებოდათ. ჩვენთან მუდამ სიმშრალეა, თითქმის სრულებით არ წვიმს და მუდმივად ანათებს მზე. დღეს, მაგალითად, მზიანი დღეა და თერმომეტრი +1 გრადუსს აჩვენებს. დამაფიწყდა, მეკითხა, ისურვებდით, რომ „მოამბის“ გაგრძელება გამოემგზავნა თქვენთვის? თუ გჭირდებათ, სასწრაფოდ გამოგიგზავნით. ჩანს, საზღვარგარეთული გაზეთები ძალიან ბევრს წერენ ომის შესახებ. აქ ჩვენ

ძალიან წყნარად ვართ, არავინ ლაპარაკობს ომზე და, ეტყობა, არავინ აქვს სურვილი ომის გაჩაღებისა. მე ვფიქრობ, ამ ეჭვმა თქვენ ხელი არ უნდა შეგიშალოთ კავკასიასთან მიმონერის გაგრძელებაში. სტუდენტებმა მიამბეს, რომ ქართულ გაზეთში დაიბეჭდა კორესპონდენცია ოდესიდან, რომელშიც გამოხატული იყო აგდებული დამოკიდებულება საქართველოს მიმართ და საყვედური იყო გამოთქმული იმის გამო, რომ არავინ გამოეხმაურა თქვენს ნაშრომს.

მე თქვენთან ერთი სათხოვარი მაქვს: მომწერეთ, გეთაყვა, ბაუერების, რაინინგჰაუსების, ფლაიმჰაკერების, დოელტერის, გრაფისა და სკრაუპის მისამართები.

მე დამავიწყდა, თორემ მინდოდა საახალწლოდ ჩემი სადარბაზო ბარათების გამოგზავნა.

ჩემი ჯანმრთელობა მთლად ბრწყინვალე არაა. ვშიშობ, დეფექტი მაქვს გულში – ისე ხშირად მტკივა გული, რომ ხანდახან დაძინების თავიც არა მაქვს. ასე რომ, მშვიდობით, ძვირფასო მეგობარო! გისურვებთ, რომ ჯანმრთელი დარჩეთ, რათა მეცნიერებას სარგებლობა მოუტანოთ და თქვენი პირადი ცხოვრებაც სასიამოვნო გახადოთ.

გულითადად მოვიკითხავ ბაუერებს, გრაფებს, ფლაიმჰაკერებს, დოელტერებს.

თქვენი ერთგული და გულითადი მეგობარი

პ. მელიქიშვილი".

N7

„ოდესა, უნივერსიტეტი
15(28).XII.1895

ძვირფასო მეგობარო!

ნება მომეცით, ახალი წელი მოგილოცოთ. მე გულით გისურვებთ, რომ მუდამ დარჩეთ სრულიად ჯანმრთელი და გახარებული, რომ მეცნიერებაში კვლავ ნიჭიერად იმუშაოთ და კიდევ უფრო დიდი სახელი მოიპოვოთ.

გმადლობთ თქვენი თავაზიანი წერილისა და მისამართებისათვის. ქართველი სტუდენტებიც გილოცავენ ახალ წელს და გისურვებენ, რომ მალე გამოიცეს თქვენი ნაშრომი ქართულ ენის შესახებ, რომლის დანერგვაც თქვენ გათვალისწინებული გქონდათ ფართო საზოგადოებისათვის. მთარგმნელები უკვე ელიან თქვენს ხელნაწერს.

გუშინ ჩვენ დავასრულეთ ზამთრის სემესტრი, ერთ თვეში კი მანამ
ზაფხულო სემესტრი (როგორც ჩვენში ზაფხულის სემესტრს ეძახიან) და-
იწყება.

გთხოვთ, თუ თქვენთვის ძნელი არ იქნება, მომიკითხოთ ქ-ნი და ბ-ნი
ბაუერები, გრაფები, ფლაიმშაკერები, რაინინგსჰაუსები, დოელტერები.

გულითადად თქვენი ერთგული

პ. მელიქიშვილი".

N8

„ძვირფასო მეგობარო!

ბოდიშს გიხდით, რომ ამდენ ხანს პასუხი ვერ მოგწერეთ. მაგრამ ეს
ერთი თვეა, საცოდავ მდგომარეობაში ვარ. არ ვიცი, სად მომცა სიცხე, რაც
დღემდე ვერ დავიგდე.

მიუხედავად იმისა, რომ ახლა თავს ოდნავ უკეთესად ვგრძნობ და სი-
ცხეც თითქმის აღარ მაქვს – ყოველ შემთხვევაში, ისე მაღალი აღარ მაქვს,
– მაინც ისე სუსტად ვგრძნობ თავს, რომ ჩემი ყოველგვარი სამუშაო დრო-
ებით სრულიად უნდა მივატოვო.

რიაბინინს ყველგან ვეძებდი, მაგრამ ვერსად ვიპოვე. კოლეგებსაც ვკი-
თხე, მაგრამ მას არავინ იცნობს. ყველა ამბობს, რომ რიაბინინი ოდესაში
არასოდეს ყოფილა. გუშინ სამისამართო ბიუროში გავიკითხე და პასუხი მი-
ვიღე, რომ რიაბინინი ოდესაში არ ცხოვრობს. არც ჩემი თანამემამულეები
იცნობენ მას. ძალიან ვწუხვარ, რომ ვერ შევძელი რიაბინინის მისამართის
შეტყობა. თუ ის ოდესაში არაა, შესაძლებელი იქნებოდა გაგვეგო, სადაა
იგი ამჟამად, მაგრამ რუსეთში ძნელია ვინმეს მოძებნა, როცა კაცმა არ
იცის ნაღდად მისი ოფიციალური თანამდებობა.

მოუთმენლად ველი გაზაფხულს. მე არ შემიძლია თქვენბური ზამთრის
ატანა – ჩვენთან ისე ცივა და ისეთი ქარიანი ამინდებია, რომ მე ამის აღწე-
რაც კი არ შემიძლია. თუ რაიმე განსაკუთრებული არ მოხდა, მინდა, წლე-
ულს საზღვარგარეთ გავემგზავრო, უკიდურეს შემთხვევაში, ზაფხულში.

ჩემი გერმანული ნებას არ მაძლევს, პროფ. ბაუერს ვუპასუხო თავაზიან
წერილზე, მაგრამ ძალიან გთხოვთ – მომიკითხეთ ქ-ნი და ბ-ნი ბაუერები,
დოელტერები, გრაფები, სკრაუპები, რაინინგსჰაუსები და ფლაიმშაკერები.

თქვენი პ. მელიქიშვილი

. 20.II.1896."

წინა წერილებში მელიქიშვილი შუხართს მისი გრაცელი ნაცნობების მისამართებს სთხოვდა. ორი თვის წინ მან ეს მისამართები მიიღო. ალბათ, მელიქიშვილს არ სურდა მხოლოდ შუხართის მეშვეობით მოეკითხა გრაცში შუხართის წრეში გაცნობილი მეცნიერები. უმეტესობა მათგან პროფესორები და დოქტორები არიან. განსაკუთრებით, ჩანს, ბაუერის ოჯახისგან გამოჰყვა გულთბილი მოგონებები, რომელმაც ოდესაშიც კი გამოუგზავნა წერილი. სხვათა შორის, ყოველი წერილის ბოლოში მელიქიშვილი შუხართს სთხოვს, გრაცელი ნაცნობებისთვის მოეკითხოს გადაცემას. ბაუერების ოჯახი მოსაკითხთა სიაში ყოველთვის პირველია და არ არის არცერთი წერილი, რომელშიც მელიქიშვილი ამ ოჯახს არ მოეკითხავედეს, სხვები მეტ-ნაკლებად არიან დასახელებული. მოგვიანებით მელიქიშვილი თავს იმართლებს შუხართთან და აღნიშნავს: ძალიან ვნუხვარ, რომ ბაუერებს მისალოცი წერილი ვერ გაუგზავნე, ისინი ძალზე მეგობრულად იყვნენ განწყობილი ჩემ მიმართ, მე კი საკმარისი თავაზიანობა ვერ გამოვიჩინეო. ცოტა გასაკვირია, თუკი, დიდი სურვილის მიუხედავად, სათანადო გერმანულის არცოდნის მომიზეზებით მან თავი შეიკავა და ბაუერებს საპასუხო წერილი ვერ გაუგზავნა, მაშ რატომ სთხოვა შუხართს გრაცელ ნაცნობთა მისამართები? ნუთუ მხოლოდ ახლა აღმოაჩინა, რომ მთლად გამართული გერმანულით ვერ დაწერდა წერილს, მოერიდა და ამის გამო შეიკავა თავი? გვიანი ხომ არ იყო თითზე კბენანი? თუკი ასე დაირცხვენდა, მაშინ პირველი ნაბიჯი არ უნდა გადაედგა თვითონ. ახლა ასეა და, ვფიქრობ, ძველადაც ამგვარადვე იქნებოდა: ავსტრია-გერმანიაში მაინცდამაინც დიდ ყურადღებას არ აქცევენ, როგორი გერმანულით ლაპარაკობს მათთან უცხოელი. არავითარი შენიშვნა მცდარი ფორმების, გრამატიკული შეცდომების გამო – არც გაგრძნობინებენ, რომ რაღაც შეგეშალა, არასწორად წარმოთქვი, ამ საკითხში ისინი მეტად შემწყნარებლები და დელიკატურები არიან. ამიტომ, ვფიქრობ, ზედმეტად დაირცხვინა ჩვენმა თანამემამულემ.

მიხეილ რიაბინინს დიდხანს ეძებდნენ. მან, ეტყობა, გარკვეული ინტერესი გამოიჩინა ქართული ენის მიმართ და, რაკი იგი ოდესიდან

სწერდა შუხართს, ჩანს, ამ უკანასკნელმა მელიქიშვილს სთხოვა, რომ აბინინის ადგილსამყოფელი დაედგინა. წერილიდან ჩანს, რომ ეს ვერ მოხერხდა. მაგრამ მოგვიანებით, თითქმის წელიწად-ნახევრის შემდეგ, ეტყობა, მაინც მიაგნეს მის კვალს: შუხართის არქივში დაცულია რიაბინინის მიერ გრაცელი პროფესორისადმი ოდესიდან გაგზავნილი წერილი, რომელიც 1897 წლის 8 ივლისითაა დათარიღებული. იქნებ სწორედ მელიქიშვილის მცდელობამ გამოიღო შედეგი. ვფიქრობ, ღირს ამ წერილის გამომზეურებაც: „ღრმად პატივცემულო ბატონო, ცხოველი ინტერესით წავიკითხე თქვენი წერილი ქართველური ენათმეცნიერების შესახებ და გეოგრაფიული ნარკვევი და მინდა ამ თავაზიანი გზავნილისთვის უღრმესი მადლობა მოგახსენოთ. თქვენი ერთგული მიხეილ რიაბინინი“.

N9

„ოდესა, უნივერსიტეტი
25.II(8.III)1896

ძვირფასო მეგობარო!

რას ნიშნავს თქვენი ხანგრძლივი დუმილი? მე განყენივით თუ თქვენ თავს მთლად კარგად ვერ გრძნობთ? ორივე შემთხვევა ჩემთვის უალრესად არასასიამოვნოა, თუკი ჩემს ვარაუდს საფუძველი აქვს. დიდად მადლობელი დაგრჩებით, თუ ორიოდე სიტყვას მომწერთ და ამით დამანყნარებთ. თვე-ნახევრის მანძილზე ძალზე მანუხებდა ტემპერატურა და ამის გამო მუშაობის თავი არ მქონდა. გთხოვთ, მომწერეთ, როგორ ბრძანდებით.

თქვენი ერთგული მეგობარი

პ. მელიქიშვილი“.

N10

„ოდესა, უნივერსიტეტი
31.VIII(12.IX)1896

ძვირფასო მეგობარო!

ეს-ესაა საზღვარგარეთიდან დავბრუნდი ოდესაში და აქ დამხვდა ჩემთვის მეტად სასიამოვნო წერილი. უპირველეს ყოვლისა, უნდა გაცნობოთ, როგორ გავატარე ეს არდადეგები და სად შევრგე თავი. თებერვალი-

დან საშინელი თავის ტკივილები მქონდა მარჯვენა მხარეს და მასთან სიცხეც. ჩვენმა ექიმებმა თავდაპირველად დაადგინეს, რომ ტკივილები კბილების მიზეზით მქონდა. ამიტომ მე მმკურნალობდა ერთი კბილის ექიმი, რომელმაც ორი კბილი ამომიღო და შემდეგ თავისი კომპეტენტური აზრი გამოთქვა, რომ წარმოდგენა არა აქვს, რა ინვეს თავის ტკივილს. შემდეგ გამსინჯა სხვა ექიმმა, რომელსაც ეგონა, რომ სამწვერა ნერვის ნევრალგია მაქვს. ვერც მან მიშველა რამე. ამის გამო სხვადასხვა სპეციალისტთან მქონდა კონსულტაციები, მაგრამ უშედეგოდ.

აქედან იენისში ბერლინში გავემგზავრე გამოფენის დასათვალიერებლად და იქ შევხვდი ექიმს, რომელმაც მითხრა, რომ ჰაიმორიტი მაქვს, თანაც, მძიმე ფორმით და ოპერაცია უნდა გავიკეთო. მე არ მინდოდა ბერლინში დარჩენა და ჰაიდელბერგში გავემგზავრე, რომ ცოტა უფრო წყნარად, უკეთეს გარემოში მეცხოვრა. იქ ექიმმა ოპერაცია გამიკეთა – ძვალი ამომჭრა ყბაზე და ორი თვის განმავლობაში მმკურნალობდა. მიუხედავად იმისა, რომ სავსებით ვერ განვიკურნე, მაინც უკეთესად ვგრძნობ თავს. თავდაპირველად ჩემთვის არასასიამოვნო იყო, რომ ჩემი ავადმყოფობა საშუალებას არ მაძლევდა, მსუბუქად მემკურნალა, ისე რომ, ექიმმა მითხრა, უეჭველად ანთება გრძელდება და აუცილებელია ახალი ოპერაციაო. მაგრამ, საბედნიეროდ, მეორე ოპერაცია აღარ გახდა საჭირო.

მაბატიეთ, რომ ასე ვრცლად გწერთ ჩემს თავზე. ეს შესავეალი იმიტომ გახდა აუცილებელი, რომ მოტევება გთხოვოთ ჩემი დუმილის გამო.

მე ძალიან ვნუხვარ, რომ ქ-ნ და ბ-ნ ბაუერებს მისალოცი წერილი ვერ გავუგზავნე – ისინი ძალზე მეგობრულად იყვნენ განწყობილი ჩემ მიმართ, მე კი ვერ გამოვიჩინე თავაზიანობა. გთხოვთ, როცა შესაძლებლობა მოგეცემათ, მათ ჩემი გულითადი მოკითხვა გადასცეთ. ისე ცუდ ხასიათზე ვიყავი მთელი ორი თვის განმავლობაში, რომ თქვენთვის ამის გადმოცემა არ შემიძლია. საოცარია, ყველანაირი ავადმყოფობა მე უნდა შემხედეს! მარტოოდენ მე ვეყოფი პაციენტად მთელ სამედიცინო ფაკულტეტს!

მჯერა, რომ მცირე ხნით შეწყვეტა ჩვენი მიმონერისა დიდხანს არ გაგრძელდება, და იმედი მაქვს თქვენგან ცნობების მიღებისა. ჰაიდელბერგში რამდენიმე ფილოლოგი გავიცანი. და მე ძალიან შეამაყებოდა და ჩემთვის მეტად სასიამოვნო იყო იმის მოსმენა, რასაც ეს ფილოლოგები ერთხმად აღიარებდნენ: პროფესორი პ. შუხართი გენიალური ენათმეცნიერი, სწავლული არისო.

უმორჩილესად გთხოვთ, მომიკითხოთ პროფ. ბაუერი, პროფ. დო-

ელტერი, დოქტორი ფლაიშპაკერი და რაინინგჰაუსი მეუღლეებით
 თქვენი ერთგული მეგობარი

პ.მელიქიშვილი".

N11

„18.XII.1896

ოდესა, უნივერსიტეტი

ძვირფასო მეგობარო!

უნდა პატიება გთხოვოთ, რადგან ასე დიდი ხნის განმავლობაში არაფერი მომიწერია. მაგრამ თქვენ არ შეგიძლიათ წარმოიდგინოთ, როგორ შეუძლოდ ვარ. იძულებული ვარ, ხვალ მოსკოვს გავემგზავრო, სადაც ოპერაცია უნდა გავიკეთო, რადგან ჰაიმორიტი გამირთულდა და მეშინია, რომ ანთებამ ყურის შიგა ნაწილს არ მიაღწიოს.

ქართული გაზეთი „ივერია“ დღემდე აკრძალულია და არ ვიცი, ახალი წლიდან კელავ გამოვა თუ არა, რადგან აკრძალვა გათვალისწინებული იყო 6 თუ 8 თვით.

რაც შეეხება მოლდავური ენის ასიმილაციას ბესარაბიაში, სამწუხაროდ, ამის შესახებ მეცნიერული გამოკვლევები არ მოიპოვება, მაგრამ ის პირები, ვინც იცნობს ბესარაბიას, ამბობენ შემდეგს: მიუხედავად იმისა, რომ სკოლებში რუსული ოფიციალურად შეიტანეს, მოსახლეობა ნაკლებად სწავლობს ამ ენას და ძალიან ადვილად ივიწყებს. პირიქით, დააკვირდნენ, რომ რუმინული ენა თანდათან ვრცელდება უკრაინელებს შორის და მოსახლეობა დნესტრის მარცხენა ნაპირზე, სადაც უპირატესად უკრაინელები ცხოვრობენ, რუმინულად იწყებს ლაპარაკს.

გილოცავთ ახალ წელს

გულითადად თქვენი ერთგული პ. მელიქიშვილი".

პ. მელიქიშვილი მოსკოვს კი გაემგზავრა, მაგრამ ოპერაცია არ გაუკეთებია, ამის შესახებ კი, ეტყობა, არაფერი მისწერა შუხართს, არც მორიგი წერილი გაუგზავნია მისთვის. შუხართი კი, ჩანს, წუხდა, მას მისი მეგობრის მდგომარეობა აფიქრებდა. ალბათ, ამიტომ იყო, რომ ა. ხახანაშვილთან გაიკითხა მელიქიშვილის შესახებ. კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტის ა. ხახანაშვილის ფონდში 1897 წლის 6 მარტს ა. ხახანაშვილისთვის გაგზავნილი წერილის

(დოკ. N710) ბოლოში მიწერილია: „ხომ არაფერი გსმენიათ ჩემი მტკიცე გობრის, პ. მელიქიშვილის, შესახებ, რომელსაც დაახლოებით 2 თვის წინ მოსკოვში ოპერაცია უნდა გაეკეთებინა? მე მისგან არავითარი ცნობა არ მიმიღია“.

ამ დროს მელიქიშვილი, როგორც მომდევნო წერილიდან ჩანს, აპათიურ მდგომარეობაშია და წერილებისთვის არ სცხელა. მაგრამ ნუ გავუსწრებთ მოვლენებს წინ.

N12

„ოდესა, უნივერსიტეტი
9(21).IV.1897

ძვირფასო მეგობარო!

გთხოვთ მომიტევეთ – ვიმედოვნებ, რომ შემინდობთ – ავადმყოფ კაცს ბევრი არ მოეთხოვება.

არასოდეს მწყალობს ბედი. მოსკოვში გავემგზავრე, რომ იქ ოპერაცია გამეკეთებინა, მაგრამ ექიმი თვითონ გახდა ავად, რის გამოც მან ვეღარ შეძლო ჩემი მკურნალობა. ახლა მე იმავე მდგომარეობაში ვარ და უნდა დაველოდო ივნისის ბოლოს, როცა სრულიად თავისუფალი ვიქნები და საშუალება მექნება საზღვარგარეთ წასვლისა, სადაც შემეძლება ექიმებთან კონსულტაციის მიღება. ჩემდა ჭირად პაიმორიტს თვალის ავადმყოფობაც დაერთო, ისე რომ საღამოობით მუშაობის ნებას არ მაძლევენ. ყველაფერი ეს ერთად ისე ცუდად მოქმედებს ჩემზე, რომ აპათიურ მდგომარეობაში ვარ.

ასე რომ, ჩემო მეგობარო, შეგიძლიათ წარმოიდგინოთ, რა არასასიამოვნოა ჩემი ცხოვრება. ჩემი მდგომარეობა ახლა ისე მძიმეა, რომ გამოთქმა არ შემიძლია.

ახლა ხან ენახე სარაჯიშვილი¹, რომელმაც ბევრი ილაპარაკა თქვენ შესახებ და, ამასთან, მთხოვა, მოკითხვა გადმოგცეთ. სამწუხაროა, რომ თქვენ არ შეგიძლიათ კავკასიაში გამოგზავრება.

რამდენიმე დღის წინ რუსულ ჟურნალში „Журнал министерства наро-

¹ იგულისხმება დავით სარაჯიშვილი (1848-1911), ცნობილი საზოგადო მოღვაწე, მრეწველი, ქველმოქმედი.

дного просвещения" ნავიკითხე მარრის წერილი, სადაც ის წერს რომ ქართული ენა ენათესავება ებრაულ ენას და მასთან ისეთივე დამოკიდებულებამაა, როგორშიც სლავური ენები არიან გერმანიკულთან. მე არ ვიცი, როგორ შეუძლია მარრს ამის დამტკიცება, ეს, რა თქმა უნდა, საშინელება იქნებოდა.

თქვენი ერთგულ მეგობარი

პ. მელიქიშვილი".

ორი წლის წინ მელიქიშვილმა ზაფხული საზღვარგარეთ გაატარა (თითქმის ოთხი თვის განმავლობაში იმყოფებოდა გრაცსა და პოლონეთის ტატრაში) და აგვისტოს ბოლოს დაუბრუნდა უნივერსიტეტს. შარშანაც იენისის ბოლოს წავიდა გერმანიაში, რათა ემკურნალა. ჯერ ბერლინში ჩავიდა, შემდეგ ჰაიდელბერგს ეწვია, ოპერაციაც გაიკეთა და კვლავ ზაფხულის მიწურულს დაბრუნდა ოდესაში. დეკემბრის მეორე ნახევარში მოსკოვს გაემგზავრა საოპერაციოდ, მაგრამ ექიმის ავადმყოფობის გამო იძულებული გახდა ოდესაში დაბრუნებულიყო. ახლა კი, აპრილის შუა რიცხვებში, რაკი თავს ცუდად გრძნობს, იენისის ბოლოს ელოდება, რათა, როცა საუნივერსიტეტო საქმეებისგან თავისუფალი იქნება, კვლავ მიაშუროს უცხოეთს ექიმებთან კონსულტაციებისათვის. მომდევნო წერილიდან ჩანს, რომ მას გადაწყვეტილი არა აქვს – იტალიაში წავიდეს თუ ავსტრიაში. ოთხი წლის შემდეგ მელიქიშვილი საგულისხმო სტრიქონებს სწერს შუხარტის უცხოეთში მოგზაურობის შესახებ: მე ვაპირებ როგორც ყოველ წელს, წლეულსაც შვეიცარიაში გავემგზავრო.

N13

„ოდესა, 15.VI.1897

ძვირფასო მეგობარო!

ეს-ესაა შვებულება ავიღე და რამდენიმე დღეში საზღვარგარეთ მივემგზავრები. მაგრამ დღემდის ვერ გადამიწყვეტია, გემით კონსტანტინეპოლის გავლით ბრინდიზიში გავემგზავრები თუ ვენას მივაშურებ. მე მინდოდა, სანამ გავარკვევდი ჩემი ჯანმრთელობის მდგომარეობას (ტკივილების შესახებ ყურში), ცოტა დამესვენა. მე ვფიქრობ, რომ ჩემს ჯანმრთე-

ლობაზე ზღვაზე მოგზაურობა უკეთესად იმოქმედებს, ვიდრე რკინიგზის ვაგონში რყევა.

მე უკვე გავუგზავნე ბატონ სარაჯიშვილს თქვენი ბროშურა თფილისში.

ნება მომეცით, მადლობა გადაგიხადოთ თქვენი უკანასკნელი წერილისათვის და გისურვოთ თქვენი ჯანმრთელობის აღდგენა. ვიმედოვნებ, რომ საზღვარგარეთიდან მოგწერთ წერილს.

რამდენიმე დღის წინ ლოლობერიძისგან¹ მივიღე წერილი, რომელშიც ის მწერს, რომ გრაცში სურს გამგზავრება. ადვილი შესაძლებელია, რომ ის უკვე გრაცშია.

ჩემი მოკითხვა გადაეცით პროფ. ბაუერსა და მის მეუღლეს.

თქვენი ერთგული მეგობარი პ. მელიქიშვილი".

საჭიროა აღინიშნოს, რომ დავით სარაჯიშვილი და ნიკო ლოლობერიძე შუხაროს პირადად იცნობდნენ, მის მიმართ დიდ მზრუნველობას იჩენდნენ და ხშირად ამარაგებდნენ საჭირო წიგნებით ქართული ენისა და ლიტერატურის შესახებ, აგრეთვე ლექსიკონებითაც.

N14

„14(26).XII.1897

ოდესა

ძვირფასო მეგობარო!

თავს უფლებას ვაძლევ, უპირველეს ყოვლისა, მოგილოცოთ ახალ წელი, ამასთან, გისურვებთ ჯანმრთელობას და წარმატებას თქვენს მუშაობაში.

უნდა მოტევება გთხოვოთ, რომ ასე დიდხანს არაფერი მოგწერეთ, მიუხედავად იმისა, რომ არ დამვინწყებია ჩემი ძვირფასი მეგობარი, რომელიც თავის პირად ცხოვრებაში ისეთივე უბედურია, როგორიც მე. თავს ძალიან ცუდად ვგრძნობ, ჩემი წერვები მოსვენებას არ მაძლევს და მე უნდა მივეცე უსიამოვნო არსებობასა და განმარტოებულ ცხოვრებას.

მინდოდა თქვენგან რაიმე ცნობის მიღება და, თუ თქვენთვის ძნელი არ იქნება, მომწერეთ წერილი, გეთაყვა. წარმოდგენილი მაქვს, როგორი ძნელი მოსასმენი უნდა იყოს თქვენთვის ნაციონალური შულის გამოვლენის ყოველგვარი შემთხვევა – ყველაფერი ეს ისე ნაკლებად თანხვედბა თქვენს ჰუმა-

¹ ნიკოლოზ ლოლობერიძე (1839-1911), საზოგადო მოღვაწე, ქველმოქმედი.

ნისტურ შეხედულებებს ხალხთა ურთიერთობის შესახებ, რომ თქვენ ახლა შე-
ნუხებული უნდა იყოთ.

გთხოვთ, გადაეცით ჩემი მოკითხვა ქ-ნ და ბ-ნ ბაუერებს, დოელტერებს,
რაინინგჰაუსებს.

თქვენი ერთგული მეგობარი

პ. მელიქიშვილი".

საგულისხმო სიტყვებია: „არ დამინწყებია ჩემი ძვირფასი მეგო-
ბარი, რომელიც თავის პირად ცხოვრებაში ისეთივე უბედურია, რო-
გორიც მე". ასე რომ თქვა და, თანაც, შუხართს უთხრა, დარწმუნე-
ბული უნდა იყო ამ სიტყვების საფუძვლიანობაში. სხვას დააბრალო
– უბედური ხარო, მითუმეტეს, იმსიდიდე პიროვნებას, როგორიც
შუხართია, ეს არაა ადვილად სათქმელი. მაშასადამე, ეს სიტყვები
სიმართლეს შეეფერება. თუკი ასეა, მაშინ აქედან დასკვნა უნდა გა-
მოვიტანოთ: ჩანს, შუხართმა მას, როგორც დაახლოებულ პირს,
გული გადაუხსნა, გაანდო თავისი სულიერი მდგომარეობა. ამას
ყველას ხომ არ ეტყვი, მხოლოდ ძალიან ახლობელს შეგიძლია ეს
გაუმხილო. ამ დროს შუხართს მამა უკვე აღარა ჰყავს ცოცხალი,
ხოლო მისთვის ყველაზე ახლობელი, დედა, ვისაც არაფერს უმალა-
ვდა, მისგან მოშორებით, გერმანიაში, გოთაში, ცხოვრობს. ალბათ,
დედის გარდა, სხვებს ნაკლებად ჩაახედებდა გულში, მელიქიშვილი
კი, რატომღაც, თავის ფიქრებს აზიარა.

N15

„26.II.1901

ოდესა, უნივერსიტეტი

ძვირფასო მეგობარო!

ეს-ესაა თქვენგან მივიღე მეორე წერილი და ვჩქარობ გაცნობით, რომ
რუსეთში განსაკუთრებით ველიკორუსეთში (Gross-Russland), გავრცელე-
ბულია cepи. ასევეა საქართველოშიც. ქართულად მას ნამგალი ჰქვია.

ჩემთვის მეტად სასიამოვნო იქნებოდა, დროდადრო თქვენგან ბარათები

მიმელო. გთხოვთ, თუ თქვენთვის ძნელი არ იქნება, მომწეროთ თქვენს ავტობიოგრაფიულ მომავლო გეგმების შესახებ. მე ვაპირებ, რომ როგორც ყოველ წელს, წელს ულსაც შვეიცარიაში გავემგზავრო.

თქვენი ერთგული მეგობარი

პ. მელიქიშვილი

გთხოვთ, თქვენი მისამართი მაცნობოთ

პ.მ."

იმავე თარიღით, როცა N15 წერილი დაიწერა, კიდევ ერთი წერილია დაწერილი, თანაც, ქართულად.

N16

„26.II.1901

ოდესსა, უნივერსიტეტი

ძვირფასო მეგობარო!

დიდათ გამახარა თქვენმა წერილმა. დიდათ მადლობელი ვარ, რომ არ დამივიწყეთ, და დრო გამოშვებით (von Zeit zur Zeit) თქვენს ამბავს მატყობინებთ. ჩემდა სამწუხაროთ მე შეუძლოთ ვიყავი და აქნობამდინ ვერ შევძელი წერის (ასეა! - ვ.ი.) მოწერა.

თქვენი ერთგული მეგობარი

პ. მელიქიშვილი".

N17

„6.III.1901

ოდესა, უნივერსიტეტი

ძვირფასო მეგობარო!

მე ახლახან შევიტყვე ერთი ჩრდილოელი რუსისაგან, რომ მოსკოვის სიახლოვეს დაკბილული ნამგალი იხმარება. საერთოდ კი, როგორც რუსეთში, ისე საქართველოში გლეხი ნამგალი გამოიყენება.

ახლა რუსეთში ჩვენ საოცარ მოვლენას განვიცდით. თითქმის ყველა უნივერსიტეტი დაკეტილია. ყველგან ობსტრუქციებს აწყობენ. დღემდე ასეთი გაფიცვები იყო ინგლისში, თქვენთან - ავსტრიაში (პარლამენტებში). მაგრამ ობსტრუქციები უნივერსიტეტების წინააღმდეგ - ასეთი რამ პირველად მესმის!

არდადეგები ჩვენთან იწყება – ფაქტობრივად, უკვე ერთი თვეა დაიწყო 13 ივნისს ახალი სტილით და, თუ საშუალება მომეცემა, მაშინ ჩამოვბრუნდებით ცში, რათა კვლავ მოვინახულო მშვენიერი ქალაქი.

თქვენი ერთგული მეგობარი პეტრე მელიქიშვილი".

ჩვენს ხელთ არსებული უკანასკნელი წერილიც ქართულადაა დანერილი:

N18

„17.II.1904

ოდესა, უნივერსიტეტი

ძვირფასო ძმაო და მეგობარო!

დიდათ მადლობელი ვარ თქვენი წერილისათვის და განსაკუთრებით, რომ აქამდე არ დამივიწყეთ. ჩემდა სამწუხაროდ, შეუძლოთ ვიყავი და ამის გამო დროზედ პასუხი ვერ მოგწერეთ. დიდის სიამოვნებით ვასრულებ თქვენს თხოვნას და გაცნობებთ, რომ ჟამნი (Moskau) 1768 წ. გამოცემისა არ მოიპოვება, ჟამნი 1710 წ. თფილისში (Tiflis) გამოცემული იმყოფება (2 ეკზ.) პეტერბურგში (Библиотека Академии Наук), თფილისში კი წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოებაში.

პარაკლიტონი 1762 წ. (Tiflis) გამოცემა ცნობილია და რაც შეეხება 1772 წ. გამოცემას – ეს უკანასკნელი ცნობილი არ არის.

თუ ვინიცობაა დაგჭირდეთ ეს წიგნები, შეგიძლიათ მიმართოთ თფილისის წერა-კითხვის საზოგადოებას (Тифлис. Общество распространения грамотности среди грузин).

მომიკითხეთ დიდის პატივისცემით ბაუერის ოჯახობა.

თქვენი ერთგული მეგობარი პ. მელიქიშვილი".

ორი გულითადი მეგობრის ბედი ბევრი რამით ჰგავდა ერთმანეთს: ორივე თავისი დროის გამოჩენილი მკვლევარი იყო, ორივე მარტოხელა – არც ერთ მათგანს არ ჰყოლია ცოლ-შვილი, უმნიკვლოდ იარეს საცთურებით სავსე დედამინაზე და, შეიძლება ითქვას, ერთადაც დაასრულეს ნაყოფიერი შემოქმედებითი ცხოვრება 1927 წელს: პეტრე მელიქიშვილი 23 მარტს გარდაიცვალა, ჰუგო შუხართი – ოთხი კვირის შემდეგ.

აკაკი წერეთლის უცნობი ლექსი

ლექსი აღმოჩნდა ყიფშიძეების საარქივო ფონდში, რომელიც ახლახან შემოვიდა კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტში. ყიფშიძეების (აღლექსანდრე, გრიგოლი, ზაქარია, ილია) ოჯახში ხშირად იკრიბებოდა ქართული ინტელიგენციის საუკეთესო ნაწილი, რასაც ადასტურებს საარქივო მასალა.

აკაკის ეს ლექსი ავტოგრაფია. იგი დაცული იქნება აკაკის პირად საარქივო ფონდში.

ლექსი მიეკუთვნება აკაკის სატირულ ლირიკას. გამოუქვეყნებელია.

ახალი გოგონა¹

„ლალი, ლალი, ლალი
თარი თუ რა ლალი“
ცოდვის ფურცელს აჰრევია
დიდათ გზა და კვალი.
აშკარაზედ გამოსულა
როგორც ბოშა ქალი.
გუნიასი ადრინდელი
ნაცოლ-ნაქვრივალი.
ცემა-ტყეპით გაყიდული
სხვებზედ განაცვალა
უნიფხვო და ულეჩაქო

¹ პუნქტუაცია დედნისაა და არ შეგვიცვლია (რედ.).

ხურუმ-გურუმ მთვრალი,
ბიჭებს ხელში ჩავარდნია
ვაი, მისი ბრალი
„ლალი, ლალი, ლალი
თარი თუ რა ლალი“
ყარაჩოდელ მამალ კინტოთ
იყო ჩემი „ლალი“
ამფსონებიც შეუყრია
სულ ტოლი და ცალი!
ხელში კეტით, თავში რეტით
ზრდილობაზედ მწყრალი.
გულმანკიერ, მუცელმშიერ
სურვილდაუმცხრალი.
„ლალი, ლალი, ლალი
თარი თუ რა ლალი“.
ქეიფს სწევენ, ხელს უმართავთ
სხვების ნასუფრალი.
სალოკავად ტყავები აქვთ
სახრავადაც ძვალი
დანიერული ხახვის მწვადი
და ლანძილი მყრალი
ლანძღვისა და ჭორის გუდა
არის მათი ხმალი.
ლალი, ლალი, ლალი
თარი თუ რა ლალი.
ტოლუმბაშიც მისთანა ყავთ
გამძვრალ-გამომძვრალი,
რომ ლენისფრად შეუღებავს
ორთაჭალის წყალი.
თვითონ კარგად სვამსა და ჭამს
ვაი, სხვისი ბრალი

დღიურ ლუკმას დაეძებენ
მუცელ ხახამშრალი.

„ლალი, ლალი, ლალი
თარი თუ რა ლალი“.

ცოდვის ფურცელს მათის ცოდვით
ეკარგება ძალი

დატანტალობს წამოხდილი

ძალზე ფერმიმხდალი

მადლი არის, შეიბრალე

გზას შემცდარი ქალი.

„ლალი, ლალი, ლალი
თარი თუ რალალი.

აკაკი

რვენი იუბილარები

ბიბლიოთეკის წევრ ავტორებმა პირველი დაყოფის მიხედვით გამოვეყენეთ რვა ნაწილი. პირველი ნაწილი შედგება იუბილარებისგან, რომლებიც დაიბეჭდათ 1974 წელს. მეორე ნაწილი შედგება იუბილარებისგან, რომლებიც დაიბეჭდათ 1975 წელს. მესამე ნაწილი შედგება იუბილარებისგან, რომლებიც დაიბეჭდათ 1976 წელს. მეოთხე ნაწილი შედგება იუბილარებისგან, რომლებიც დაიბეჭდათ 1977 წელს. მეხუთე ნაწილი შედგება იუბილარებისგან, რომლებიც დაიბეჭდათ 1978 წელს. მეექვსე ნაწილი შედგება იუბილარებისგან, რომლებიც დაიბეჭდათ 1979 წელს. მეშვიდე ნაწილი შედგება იუბილარებისგან, რომლებიც დაიბეჭდათ 1980 წელს. მერვე ნაწილი შედგება იუბილარებისგან, რომლებიც დაიბეჭდათ 1981 წელს. ცხრე ნაწილი შედგება იუბილარებისგან, რომლებიც დაიბეჭდათ 1982 წელს. ათეული ნაწილი შედგება იუბილარებისგან, რომლებიც დაიბეჭდათ 1983 წელს.

დმარტი ჩემი ჭეშმარიტებაა (ჩაძსოვილია იაჰვეს
ორაულის, აბრაამის შთამომავალ „მელქისედეკის“
სახელში).

იხილეთ
იხილეთ

ქართული ფილოლოგიის დიდოსტატი

ალექსანდრე

ბარამიძე

100

მიმდინარე წელს გამოჩენილი ქართველი ფილოლოგის, ქართული ლიტერატურის ისტორიის ცნობილი მკვლევარის, აკადემიკოს ალექსანდრე ბარამიძის დაბადებიდან ასი წელი შესრულდა. იგი ქართული ფილოლოგიის დიდოსტატთა იმ იშვიათ რიცხვს განეკუთვნება, რომელსაც მადლიერმა კოლეგებმა და მონაწილეებმა სამი საიუბილეო კრებული მიუძღვნეს: დაბადების 70 წელთან დაკავშირებით – „საიუბილეო კრებული“ (1974), 80 წელთან დაკავშირებით – „ლიტერატურული ძიებანი“ (1983) და 90 წელთან დაკავშირებით – „ქართული მწერლობის საკითხები“ (1993). ამ კრებულებში სათანადოდაა დაფასებული მისი ღვაწლი, როგორც

დიდი მეცნიერისა და მასწავლებლისა, აკად. კორნელი კეკელიძისა. სთან ერთად ქართული ფილოლოგიური სკოლის დამფუძნებლისა. დარწმუნებული ვარ, საგანგებო საიუბილეო კრებული მისი დაბადების 100 წლისთავსაც მიეძღვნება.

მაგრამ ყველაზე კარგად, სრულად და ხატოვნად, მის მიერ განვლილი სახელოვანი ცხოვრების გზის შესახებ ალექსანდრე ბარამიძემ თავად გვიამბო მოგონებათა ორტომეულში „ახლო წარსულიდან“ (პირველი წიგნი ორჯერ გამოიცა – 1983 და 1987 წლებში, მეორე – 1993 წელს, გარდაცვალებამდე ერთი წლით ადრე!).

აი, როგორ აღწერს გამოჩენილი მკვლევარი თავის ბავშვობას: „მე დავიბადე გურიის პატარა, მშვენიერ სოფელ ჯუნჯუათში (ლანჩხუთიდან სამი კილომეტრითაა დაშორებული) 1902 წლის 27 მარტს, თუმცა მეტრიკის წიგნში იმავე წლის 25 ნოემბერია ჩანერილი... ჩვენი სოფლიდან იწყება აღმართი, რომელსაც აგვირგვინებს ნიგოითის მთების უმაღლესი მწვერვალი – სამების მთა. ჩემი ბავშვობა მიმდინარეობდა ორაგვისღელისა და სამების მთის კალთების მიდამოებში. მამაჩემი, გიორგი მათეს ძე ბარამიძე, სოფლის მღვდელი იყო და საღვთო სჯულის მასწავლებელი, დამთავრებული ჰქონდა ოზურგეთის სასულიერო სასწავლებელი, იყო წიგნიერი, რუსულის კარგი მცოდნე, იცოდა ბერძნული ენაც. რვა და-ძმანი ვიყავით, ძალიან ხელმოკლედ ვცხოვრობდით. მამაჩემი უპირატესად მიწისმოქმედებას მისდევდა, დედა (სოფიო მიხეილის ასული იმნაძე) იყო გამრჯე დიასახლისი, ყოველგვარი საოჯახო საქმე მას ეკითხებოდა...“

ასეთ წესიერ და გამრჯე ოჯახში გაზრდილ ყმაწვილს ღრმა სიბერემდე გაჰყვა უაღრესად გამახვილებული წესიერების გრძნობა, თავდაუზოგავი შრომის უნარი და სიყვარული. სოფლის სკოლის შემდეგ ალექსანდრე ბარამიძემ სწავლა გააგრძელა ჯერ ფოთის ვაჟთა გიმნაზიაში, შემდეგ ხაშურის საშუალო სასწავლებელში, რომელიც 1920 წელს დაამთავრა. მოგონებათა ავტორი მადლი-

ერების გრძნობით იგონებს თავის მასწავლებლებს: ლადი გაგუას, გიორგი ჩიტაიას, სერგი დანელიას, კონსტანტინე გეგელიძეს. მასთან ერთად სწავლობდნენ შემდგომში ცნობილი პიროვნებები - იასე ცინცაძე, სიკო დოლიძე, კაკო მარი.

სკოლის დამთავრების შემდეგ ალ. ბარამიძე გადმოდის თბილისში და ირიცხება ახლად გახსნილ თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში. პარალელურად, საარსებო სახსრების შოვნის მიზნით, იწყებს სამსახურს რკინიგზის სამმართველოში მეთოთხმეტე რანგის უმცროს მოხელედ. დღისით შრომა, საღამოს სწავლა ძალთა დიდ დაძაბვას მოითხოვდა. ბეჯითი სტუდენტი მალე შენიშნეს მისმა ლექტორებმა და სამეცნიერო მოხსენებების ხელმძღვანელებმა ივანე ჯავახიშვილმა და კორნელი კეკელიძემ. როდესაც ალ. ბარამიძემ 1925 წელს წარჩინებით დაამთავრა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სიბრძნისმეტყველების ფაკულტეტი, ამ უკანასკნელმა შესთავაზა კიდევ ალ. ბარამიძეს პროფესორობისათვის მოსამზადებლად დატოვება.

ამ დროისათვის უკვე გამოცემული იყო კ. კეკელიძის ორტომიანი ფუნდამენტური „ქართული ლიტერატურის ისტორია“, რომელმაც გამოავლინა ე. წ. „თეთრი ლაქები“ ამ დარგში. განსაკუთრებით საგრძნობი იყო ხარვეზები ქართული საერო მწერლობის კვლევაში. ამიტომაც გადაწყდა ახალგაზრდა მკვლევარის ამ ხაზით მომზადება. ამისთვის კი სასურველი, უფრო ზუსტად, აუცილებელი აღმოჩნდა სპარსული ენის შესწავლა, რასაც ალ. ბარამიძემ ენერგიულად მოჰკიდა ხელი პროფ. იუსტინე აბულაძის ხელმძღვანელობით. გარკვეულ კონსულტაციებს უწევდა მას იმ წლებში თბილისში მყოფი ცნობილი ირანისტი იური მარი, ნიკო მარის უფროსი ვაჟი.

ალ. ბარამიძე გულისყურით ასრულებდა თავისი დიდი მასწავლებლის - კორნელი კეკელიძის დავალებებს. მხოლოდ ერთხელ დაარღვია მან მისი ნება და პირობა: საპროფესოროდ მო-

მზადების დროს არ შეერთო ცოლი. გულს ვერ უბრძანებდა 1925 წელს ალექსანდრე ბარამიძემ ცოლად შეირთო ექიმისა და საზოგადო მოღვაწის ივანე ელიაშვილის მშვენიერი ასული ნინო, მისი ცხოვრების ერთგული თანამგზავრი, რომელმაც ყოველგვარი პირობა შეუქმნა მეუღლესა და მეგობარს მომავალი სამეცნიერო მოღვაწეობისათვის.

პირველივე გამოქვეყნებული ნაშრომი „შენიშვნები „შაჰ-ნამეს“ ქართული ვერსიების შესახებ“, რომელიც დაიბეჭდა 1927 წელს „საქართველოს არქივის“ III ტომში, მეცნიერული აღმოჩენის ნიშნით გამოირჩევა. ახალგაზრდა მკვლევარმა გაარკვია, რომ ხელნაწერი S1594 შეიცავს არა „ყარამანიანს“, როგორც ეს აღნიშნული აქვს ექვთიმე თაყაიშვილს თავის ცნობილ „აღწერილობაში“, არამედ „შაჰნამეს“ ანუ „როსტომიანის“ ერთ-ერთ უცნობ ქართულ პროზაულ ვერსიას „უთრუთიან-საამიანს“. მანვე დაადგინა, რომ ხელნაწერი გადანერილია არა XVIII საუკუნეში, არამედ 1647 წელს მამუკა თავაქალაშვილის მიერ. სხვათა შორის, მოგვიანებით დიდმა ექვთიმე თაყაიშვილმა მადლობით მიიღო და გაიზიარა ეს შესწორება.

ამით სათავე დაედო ალ. ბარამიძის მიერ, ნიკო მარისა და იუსტინე აბულაძის კვალდაკვალ, „შაჰნამეს“ ქართული ვერსიების შესწავლას. იმავე 1927 წელს ბატონი ალექსანდრე დაინიშნა კორნელი კეკელიძის მიერ დაარსებული ქართული ლიტერატურის ისტორიის კათედრის ასისტენტად. მასთან ერთად ამ კათედრაზე ჩაირიცხნენ ვახტანგ კოტეტიშვილი და მიხეილ ზანდუკელი. 1928 წელს ქვეყნდება ალ. ბარამიძის ნაშრომი „რუსუდანიანის“ ლიტერატურული წყაროები“ (ტფილისის უნივერსიტეტის მოამბე, ტ. VIII), 1929 წელს – „ვეფხისტყაოსნის“ პლასტების დათარიღებისათვის“ (იქვე, ტ. IX), 1931 წელს სოლომონ იორდანიშვილთან ერთად მან გამოსცა დავით გურამიშვილის თხზულებანი ვრცელი გამოკვლევითა და ლექსიკონით. სამეცნიერო კვლევის ამ პირველი

ეტაპის შეჯამებას წარმოადგენს 1932 წელს გამოქვეყნებული სამასგვერდიანი წიგნი „ნარკვევები ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან“, რომელშიც სხვა საკითხებთან ერთად, უმთავრესად განხილული იყო ქართული საერო მწერლობის ოთხი უმნიშვნელოვანესი ძეგლი: „ვეფხისტყაოსანი“, „ამირანდარეჯანიანი“, „ვისრამიანი“ და „ქილილა და დამანა“.

ამ პირველ ეტაპზე საგანგებოდ შეეჩერდი, რადგან მან განსაზღვრა ალ. ბარამიძის მომავალი ხანგრძლივი სამეცნიერო მოღვაწეობის ძირითადი პრობლემატიკა. 1932 წლიდან იგი უკვე კათედრის დოცენტია და იწყებს ლექციების კურსს, რომელიც არ შეუწყვეტია მთელი სამოცი წლის მანძილზე თბილისში, ქუთაისში (1936-1945), გორში (1938-1946)...

1936 წლის 5 მარტს ალ. ბარამიძემ წარმატებით დაიცვა სადოქტორო დისერტაცია თემაზე „ანვარი სოჰაილის ანუ ქილილა და დამანას ქართული ვერსიები“. ოფიციალურმა ოპონენტებმა მაღალი შეფასება მისცეს ნაშრომს, თუმცა გამოთქვეს რიგი მკაცრი შენიშვნებისა (პროფ. კ. კეკელიძე, პროფ. იუსტ. აბულაძე). აღსანიშნავია, რომ მომავალში გაირკვა ალ. ბარამიძის დებულებათა მართებულობა. დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა მის მიერ დადგენილ სულხან-საბა ორბელიანის ავტოგრაფს (S31). გადაუჭარბებლად შეიძლება ითქვას, რომ ამ ნაშრომმა მთელი ეპოქა შექმნა როგორც კონკრეტულად „ქილილა და დამანას“, ისე ზოგადად ქართულ-სპარსული ლიტერატურული ურთიერთობის შესწავლაში. შემდეგში ალ. ბარამიძემ ვლ. მეტრეველთან ერთად გამოაქვეყნა ამ ძეგლის კრიტიკული ტექსტი (1959). დისერტაციის დაცვისთანავე ალ. ბარამიძეს მიენიჭა პროფესორის წოდება.

გაოცებას იწვევს ახალგაზრდა მკვლევრის შრომის უნარი და ინტერესთა ფართო წრე. იმთავითვე დიდ ყურადღებას უთმობდა იგი საერო ძეგლების პუბლიკაციას, როგორც კვლევის უპირველეს საფუძველს. ამ მხრივ განსაკუთრებით ნაყოფიერი აღმოჩნდა ოცდა-

ათიანი წლები. 1928 წელს, ია ეკალაძის თხოვნით, მან მოამზადა და გამოსცა „ქართული სიტყვა-კაზმული მწერლობის“ მეორე ტომი, რომელშიც ძირითადად საერო მწერლობის ძეგლებია გამოქვეყნებული (ზოგი პირველად) კომენტარებითა და შენიშვნებით. 1932 წელს ვარლამ თოფურიასთან ერთად ის აქვეყნებს ბესარიონ გაბაშვილის (ბესიკის) თხზულებათა სრულ კრებულს ვრცელი გამოკვლევითა და ლექსიკონით (ეს გამოცემა განმეორდა 1962 წელს). 1934 წელს გიორგი ჯაკობიასთან ერთად გამოაქვეყნა თეიმურაზ I თხზულებები, აგრეთვე ვრცელი გამოკვლევითა და ლექსიკონით (დღემდე ეს გამოცემა რჩება ერთადერთ სრულ კრებულად). ამავე წელს მთელმა მსოფლიომ აღნიშნა გენიალური ირანელი პოეტის ფირდოუსის დაბადებიდან ათასი წელი. ამ თარიღს მიუძღვნა ალ. ბარამიძემ რამდენიმე სამეცნიერო ნაშრომი, პირველი ნიგნი ქართულ ენაზე „ფირდოუსი და მისი „შაჰ-ნამე“. მანვე მიიღო მონაწილეობა „შაჰ-ნამეს“ ქართული ვერსიების მეორე ტომის მომზადებაში (კ. კეკელიძესთან, ა. შანიძესთან, იუსტ. აბულაძესთან და პ. ინგოროყვასთან ერთად), რომელიც საიუბილეოდ გამოსცა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტმა. 1936-1937 წლებში, ნიკო ბერძენიშვილთან ერთად, მან ორ ტომად გამოაქვეყნა არჩილის თხზულებათა სრული კრებული, რომელიც წლების მანძილზე წარმოადგენდა ერთადერთ წყაროს ამ პოეტის შემოქმედების შესასწავლად (მხოლოდ ახლახანს, 1999 წელს განხორციელდა არჩილის თხზულებათა ახალი გამოცემა ივ. ლოლაშვილის, ლ. კეკელიძისა და ლ. ძონენიძის მიერ). 1938 წელს კ. კეკელიძესთან და ა. შანიძესთან ერთად მან განახორციელა „ვისრამიანის“ მეორე გამოცემა.

დასახელებულ მწერალთა და საერო მიმართულების სხვა წარმომადგენელთა შემოქმედების შესწავლის ერთგვარ შეჯამებას წარმოადგენდა 1940 წელს გამოქვეყნებული „ნარკვევების“ მეორე, ხუთასგვერდიანი კრებული, რომელშიც მოთავსებულია წერილები ფირდოუსისა და მისი „შაჰ-ნამეს“ შესახებ, „რუსუდიანიანზე“, თე-

იმურაზ პირველისა და არჩილის ცხოვრებისა და შემოქმედების შესახებ, სულხან-საბა ორბელიანზე, დავით გურამიშვილზე, ვახტანგ მეექვსეზე და სხვ. იგი ერთგვარად აგრძელებდა და ავსებდა იმ ხაზს, რომელიც პირველ ტომში იღებდა სათავეს. აქვე შევნიშნავთ, რომ 1945 წელს გამოქვეყნდა ამ პირველი ტომის მეორე, შევსებული გამოცემა. ამის შემდეგ, გარკვეული პერიოდულობით გამოდიოდა „ნარკვევების“ მომდევნო ტომები (III – 1952, IV – 1964, V – 1971, VI – 1975, VII – 1978, VIII – 1985, IX – 1997). ყოველი მათგანი გამოირჩევა მასალის სიუხვითა და მისი განხილვის სიახლით.

საგანგებოდ უნდა შევჩერდე უკანასკნელ, მეცხრე ტომზე. იგი განზრახული იყო საიუბილეოდ, ავტორის დაბადების 90 წლისთაზე. მისი რედაქტორობა (ისევე, როგორც მერვე ტომისა) მე დამევალა. ტომი საკმაოდ ვრცელი და მრავალფეროვანი იყო. მასში პირველად შევიდა ალ. ბარამიძის მრავალრიცხოვან რეცენზიათა ნაწილი, დაწერილი სხვადასხვა საკანდიდატო თუ სადოქტორო დისერტაციის დაცვასთან დაკავშირებით. საჭირო იყო გარკვეული და ფაქიზი სარედაქციო მუშაობის ჩატარება, რაც ავტორთან შეთანხმებით დადებითად გადაწყდა. შედგა საკუთარ სახელთა საძიებელი (ცირა კალაძემ გაგვინია ეს დახმარება) და 1990 წლის ბოლოს წიგნი გადაეცა გამომცემლობა „მეცნიერებას“. ქვეყანაში დაძაბული ვითარების გამო მდგომარეობა გართულდა. გამომცემლობამ დაჩქარების მიზნით წიგნი სხვა სტამბაში (N4) გადაგზავნა, პირიქით კი გამოვიდა. ოთხი წელი გაგრძელდა მისი აწყობა, კორექტურა, ბოლოს, 1994 წელს დასაბეჭდად მოეწერა ხელი, მაგრამ აქ თავი უქალაქლობამ იჩინა. ტირაჟი 200 ეგზემპლარით განისაზღვრა, მაშინ, როცა წინა, მერვე ტომის ტირაჟი 4000 (!) იყო, უფრო ადრინდელებისა კი – 2000!

ვთქვამ, რომ იმ ორასიდან ოცდაათამდე ცალის გადარჩენა მოხერხდა, დანარჩენი სტამბის დარბევის დროს დაიკარგა (ამ ცალე-

ბის გადარჩენას სტამბის თანამშრომლებსა და მის ახალ ხელმძღვანელს უნდა ვუმაღლოდეთ). ასე შემორჩა ეს მეცხრე ტომი ბიბლიოთეკებსა და ცალკეულ პირებს. სანუგეშოდ ისლა მაქვს, რომ უკვე ლოგინად ჩავარდნილმა ბატონმა ალექსანდრემ დასაბეჭდად გამზადებული კორექტურა იხილა და მისი მოფერებით გაიხარა. გარდაცვალებამდე ცოტა ხნით ადრე კი მან მეათე ტომი შეადგინა და მის ერთგულ მოწაფეებს ბორის დარჩიასა და ამ სტრიქონების ავტორს ჩაგვაბარა. იმედი მაქვს, ამ უკანასკნელ სურვილს, თუნდაც საკმაოდ დაგვიანებით, მაგრამ მაინც შევუსრულებთ ძვირფას მასწავლებელს!

საგულისხმოა, რომ ამ „გადარჩენილ“ ტომში, რეცენზიების გარდა, მთელი პირველი ნაწილი შემაჯამებელი ხასიათის რუსთველოლოგიურ ნაშრომებს უკავია (შოთა რუსთველი, ისევ ვეფხისტყაოსნის დევნის გარშემო; ვეფხისტყაოსნის ავტორის ვინაობისათვის; მთლიანი ვეფხისტყაოსნის პრობლემა; ქალი და დიაცი ვეფხისტყაოსანში; ვეფხისტყაოსნის ვახტანგისეული განმარტებანი; ილია ჭავჭავაძე და ინდო-ხატაელთა ამბავი; აკაკი წერეთლის რუსთველოლოგიური ნაფიქრ-ნააზრევი; აკაკი შანიძე – რუსთველოლოგი და სხვ.). აქვეა მოთავსებული ალექსანდრე ბარამიძის ერთ-ერთი პირველი რუსთველოლოგიური ნაშრომი „ვეფხისტყაოსნის“ პლასტების დათარიღებისათვის“ (1929), და ეს შემთხვევითი არ გახლავთ. მთელი ამ სამოცდაათი წლის მანძილზე არც ერთი წამით არ მოსცილებია მკვლევარის ყურადღება ქართული და მსოფლიო მწერლობის შედევრსა და მის ავტორს. შეიძლება ითქვას, რომ არც ერთ რუსთველოლოგს ამდენი არ უწერია „ვეფხისტყაოსანსა“ და რუსთველზე. გარდა მრავალრიცხოვანი ცალკეული ნაშრომისა, მას ეკუთვნის ვრცელი მონოგრაფია „შოთა რუსთველი“ (1958), რომელიც შემდეგში კიდევ ორჯერ გამოქვეყნდა შევსებულ-შესწორებული სახით („შოთა რუსთველი და მისი პოემა“, 1966 და „შოთა რუსთველი“, 1975).

ალ. ბარამიძე აქტიურ მონაწილეობას იღებდა „ვეფხისტყაოსნის“ პირველი საიუბილეო გამოცემის მომზადებაში (1937). მეორე იუბილესთან დაკავშირებით (1966) მან აკაკი შანიძესთან ერთად მოამზადა და გამოაქვეყნა „ვეფხისტყაოსნის“ კრიტიკულად დადგენილი ტექსტი ძირითადი ვარიანტების დართვით. „ვეფხისტყაოსნის“ აკადემიური ტექსტის დამდგენი კომისიის დაარსების დღიდან (1962) იგი აქტიურ მონაწილეობას იღებდა მის მუშაობაში, ჯერ როგორც მთავარი რედაქციის წევრი, ხოლო 1973 წლიდან გარდაცვალებამდე, როგორც მთავარი რედაქტორი. მის დროს გამოქვეყნდა კრიტიკულად დადგენილი ტექსტი (1988) და მომზადდა აკადემიური გამოცემის სამი ტომი.

ალ. ბარამიძეს ეკუთვნის ზოგადი კურსი სტუდენტებისათვის კორნელი კეკელიძის თანაავტორობით „ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია (V-XVIII სს.)“, რომელიც ორჯერ გამოიცა (1954 და 1969 წწ.). ცალკეა აღსანიშნავი 1980 წელს გამოქვეყნებული კრებული „ძველი ქართული მწერლობის პრობლემები“, რომელშიც შევიდა თვით ავტორის მიერ შერჩეული საეტიპო გამოკვლევები და რომელიც დღის წესრიგში აყენებს სამომავლოდ განსახილველ პრობლემათიკას.

ექვსასზე მეტი სამეცნიერო ნაშრომის ავტორობა სრულიადაც არ ნიშნავდა მათი ავტორის კაბინეტში ჩაკეტილობას. მთელი სიცოცხლის მანძილზე ალექსანდრე ბარამიძე ეწეოდა აქტიურ ადმინისტრაციულ-საზოგადოებრივ საქმიანობას. 1944-45 წლებში იგი თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ფილოლოგიის ფაკულტეტის დეკანია, 1945-49 წლებში კი – პრორექტორი სამეცნიერო ნაწილში. 1942-66 წლებში ალ. ბარამიძე ხელმძღვანელობდა შოთა რუსთაველის სახელობის ლიტერატურის ინსტიტუტის ძველი ქართული მწერლობისა და რუსთველოლოგიის განყოფილებას, ხოლო 1966-86 წლებში იყო ამ ინსტიტუტის დირექტორი (გადაუღოცა თავის მონაფეს პროფ. ს. ცაიშვილს). პარალელურად

1962-70 წლებში იყო თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ძველი ქართული მწერლობის კათედრის გამგე (გადაუღოცა კ. კეკელიძისა და თავის მოწაფეს პროფ. ლ. მენაბდეს). გარდაცვალებამდე იყო კათედრის პროფესორი. 1946 წელს ალ. ბარამიძე აირჩიეს საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის წევრ-კორესპონდენტად, 1960 წელს კი – აკადემიის ნამდვილ წევრად. 1953–55 წლებში ასრულებდა საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის საზოგადოებრივ მეცნიერებათა განყოფილების აკადემიკოს-მდივნის მოვალეობას. 1971-89 წლებში იყო ჟურნალ „მაცნეს“ ენისა და ლიტერატურის სერიის მთავარი რედაქტორი... რომელი ერთი ჩამოვთვალო!

ცხადია, ყოველივე ამის მოსწრება წარმოუდგენელი იყო მკაცრად მოწესრიგებული შრომითი დისციპლინისა და რეგლამენტირებული სამუშაო დღის გარეშე. ამავე დროს არ იყო შემთხვევა, უარი ეთქვა მოწაფისა თუ კოლეგისათვის დახმარებაზე, ხელის შეშველებაზე, სადისერტაციო ნაშრომის ხელმძღვანელობასა თუ ოპონირებაზე. მისი კონსულტაციებით უზვად სარგებლობდნენ ჩვენი თუ უცხოელი კოლეგები. მას ჰქონდა საოცარი უნარი ნაბაღისებისა, სხვისი წარმატებით აღტაცებისა, თუნდაც რომ ამ სხვის ნაშრომში საკუთარ დასკვნათა მართებული თუ უმართებულო კრიტიკა ყოფილიყო წარმოდგენილი. მაგრამ ის იყო მკაცრი და პრინციპული, როდესაც ილაშქრებდა სიყალბისა და უმეცრების წინააღმდეგ. ის იყო მაღლიერი მოწაფე, რომელმაც ღირსეული პატივი მიაგო თავის მასწავლებლებს – ნიკო მარს, ივანე ჯავახიშვილს, კორნელი კეკელიძეს, აკაკი შანიძეს და სხვებს. იგი იყო ჭეშმარიტი მოძღვარი თავისი მრავალრიცხოვანი მოწაფეებისათვის...

ალექსანდრე ბარამიძე გარდაიცვალა 1994 წლის 30 დეკემბერს.

1982 წელს, როდესაც ალექსანდრე ბარამიძეს 80 წელი შეუსრულდა, ჟურნალ „ცისკარში“ (N6) გამოქვეყნდა მისი მოწაფეების მი-

ლოცვა. ამ ოცი განვლილი წლის მანძილზე მხოლოდ ერთი გვამი გვაკლდა, სწორედ ის, რომელიც არ იყო უშუალოდ ბატონი ალექსანდრეს მოწაფე და ამდენად უფრო საინტერესოდ მეჩვენება მისი შთაბეჭდილება. ეს მცირე წერილი გურამ ასათიანის სიტყვებით მინდა დავასრულო:

„მე თქვენს მიერ აღზრდილ ლიტერატორთა რიგს არ ვეკუთვნი. არცერთ თქვენს ლექციას არ დავსწრებივარ, არც სემინარებში მიმიღია მონაწილეობა. მაგრამ თავს მაინც თქვენ შეგირდად ვთვლი, რადგან ყოველთვის მინდოდა მესწავლა თქვენგან ის, რისი სწავლაც მეტად ძნელია – ის იშვიათი დამოკიდებულება საკუთარი პროფესიისადმი, ქართველი მეცნიერის მაღალი მოწოდებისა და მოვალეობისადმი, რაც თქვენ ყოველგვარი ნოტაციების, ყოველგვარი შეგონებების გარეშე ჩაუნერგეთ თქვენს ერთგულ მოწაფეებს... ჩვენს მეტად და მეტად რთულ დროში, როცა ზოგიერთმა ეთიკურმა ღირებულებამ მოულოდნელი, წინაპართათვის წარმოუდგენელი დევალვაცია განიცადა, აუცილებელი იყო მყარი, ჩვენი ზნეობის ფუძეთა-ფუძის ურყეობის დამადასტურებელი მაგალითები – არა მხოლოდ სიტყვიერი მოწმობები, არა მხოლოდ მჭევრმეტყველური ქადაგება, არამედ საკუთარი ყოფაქცევით, ყოველდღიური, უხმაურო, ბეჯითი, თანმიმდევრული სამსახურით ცხადყოფა იმისა, რომ თავის საქმეში, თავის იდეალებში მთელი არსებით შეყვარებულ პიროვნებას ძალიან ბევრის მიღწევა შეუძლია. ძველი ქართული მწერლობა თქვენთვის მყუდრო თავშესაფარი არ ყოფილა. თქვენ იქ იწვოდით, მისი სახელით იბრძოდით, როგორც მისი ერთგული რაინდი, მაშინაც, როცა რიგითი ჯარისკაცი ბრძანდებოდა და ახლაც, როცა სპასალარის როლი გაკისრიათ. ამ ომში პირადი შეუპოვრობისა და სიმამაცის გარდა, აუცილებელი იყო გონიერი სტრატეგიის ნიჭიც...

იმ წლებში, როდესაც თქვენ გამოხვედით სალიტერატურო საზოგადოებაში, დრომ მაღალ დაძაბულობის არე შექმნა ქართულ საზო-

გადოებრივ ცხოვრებაში. ზოგმა ვერ გაუძლო ამ მაღალ დაბნელებას, ადრე გადაიწვა, ჩაიფერფლა, ზოგი უკუიქცა, ზოგი ბრმად გაჰყვა დინებას. თქვენ გეყოთ ძალა და სიმხნევე, რათა ბოლომდე ერთგული დარჩენილიყავით საკუთარი მოწოდების მიმართ. თქვენ, თქვენი ადრე დაცემული თანატოლების, მეგობრების მაგივრადაც განაგრძობდით დიდ ბრძოლას, იმ მეგობრებისა, რომელთა სახელებს ყოველთვის მოწინებით ახსენებთ... მით უფრო ძვირფასია ჩვენთვის თქვენი ჩვენთან ყოფნა, ყოველი ახალი ნაბიჯი, ყოველი წამოწყება, ყველა მონაპოვარი". ვფიქრობ, ეს სიტყვები დღეს განსაკუთრებით აქტუალურად ჟღერს.

დიახ, ალექსანდრე ბარამიძის ყველა მონაპოვარი, ყველა ნაშრომი ქართული ლიტერატურის ისტორიის, ქართული კულტურის ისტორიის კუთვნილებაა. მისი ძვირფასი ბიბლიოთეკა მისივე სურვილით უსასყიდლოდ გადაეცა კორნელი კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტს. ხოლო ხსოვნა მისი პიროვნებისა მოწაფეთა გულებშია. მის სახელსა და საქმეს დავინწყება არ უწერია.

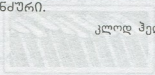
**ბიბლიოთეკები
და
ბიბლიოფილები**

ქართული
ბიბლიოთეკა

ბიბლიოთეკა – ესაა ადამიანის ყველა სულიერი
სიმდიდრის საგანძური.

კლოდ ჰელვეციუსი

იგნაციოლიუგის

62

იგნაციოლიუგის

ნიკო ლორთქიფანიძე - საბიბლიოთეკო მოღვაწე

როცა 1951 წელს ახალი, ე. წ. „საბჭოთა“ საბიბლიოთეკო-ბიბლიოგრაფიული კლასიფიკაციის (ბბკ) ცხრილების პროექტი გამოაქვეყნეს (მომზადდა მაშინდელი ლენინის სახელობის სსრ კავშირის სახელმწიფო ბიბლიოთეკის მიერ), იგი ყველა რესპუბლიკაში გაავრცელეს განსახილველად და პრაქტიკაში დასაწერგავად. მაშინ მე ბიბლიოთეკათმცოდნეობის რესპუბლიკურ მეთოდკაბინეტში ვმუშაობდი და მის დანერგვასთან დაკავშირებულ საქმიანობაში ცნობილ სპეციალისტ დიმიტრი მარკევიჩთან ერთად მიხდებოდა მუშაობა სოფ. ბაგების ბიბლიოთეკაში. ჩვენც გვექონდა მცირეოდენი შენიშვნები ამ ახალი სისტემის მიმართ, მაგრამ იგი იყო წვეთი ზღვაში, რაც მის შესახებ ბატონმა ნიკო ლორთქიფანიძემ გააკეთა. იმ წერილობით დასკვნებში, რომელთაც ლენინის სახელობის სახელმწიფო ბიბლიოთეკას გაეგზავნა, სისტემის მრავალი ნაკლი იყო აღნიშნული და დასაბუთებული, მაგრამ მთავარი მაინც ორი რამ იყო, რომლის ასე ხმამაღლა აღიარება, მით უმეტეს პიროვნებისაგან, რომელიც ავბედით წლებში რეპრესირებულიც კი იყო, მართლაც რომ გმირობისა და გამბედაობის ტოლფასი იყო. მაგრამ ბატონ ნიკოს ღრმად სწამდა რა მეცნიერული სიმართლე, არ შეეძლო რომ ეს არ ეთქვა და არა მხოლოდ ეთქვა, ავტორებისათვის წერილობითი დოკუმენტაციაც არ წარედგინა.

მაინც რაში იყო საქმე?

1. სბკ-ში მარქსიზმ-ლენინიზმი წარმოდგენილი იყო (და ასევე დატოვეს) საკლასიფიკაციო სისტემის სათავეში. ბატონი ნიკო კი

სურათზე (მარცხნიდან): თსუ-ს ბიბლიოთეკის დირექტორი დევი აბაშიძე, ნიკო ლორთქიფანიძე, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ბიბლიოთეკის დირექტორი ვლადიმერ უზნაძე; დგას ოთარ ოსაძე.

სთავაზობდა, რომ მეცნიერებათა რიგი დანყებულებით ფილოსოფიით, როგორც მეცნიერება ბუნების, საზოგადოებისა და აზროვნების ზოგად კანონზომიერებათა შესახებ, ხოლო მარქსიზმ-ლენინიზმი კი გადატანილი ყოფილიყო საზოგადოებრივ მეცნიერებათა განყოფილებაში. მართლაც, რომ ამისი თქმა და მით უმეტეს, ავტორების დაჯერება დიდ რისკთან იყო დაკავშირებული, მაგრამ ბატონი ნიკო ამ არგუმენტაციისათვის ისეთ „კოზირს“ იყენებდა, როგორიც იყო ლენინის მოძღვრება, ჩამოყალიბებული მის შრომაში „მარქსიზმის სამი წყარო და სამი შემადგენელი ნაწილი“ და ამბობდა, რომ ლენინი თქვენს სისტემას არ დაეთანხმებოდაო. სისტემის ავტორებმა ეს მაინც ყურად არ იღეს და მარქსიზმ-ლენინიზმი სათავეში დატოვეს, ხოლო ფილოსოფია საკლასიფიკაციო ცხრილების ბოლოში გადაიტანეს.

2. ინდექსაციის საკითხი. როგორც ვიცით, უნივერსალური ათნილადი კლასიფიკაციის საერთაშორისო მასშტაბით გავრცელებას ხელი შეუწყო იმ გარემოებამაც, რომ მასში ინდექსებად გამოყენებულია არაბული ციფრები, რაც ყველასათვის გასაგებია, საერთაშორისოა და მათი კომბინაციით შესაძლებელია ნებისმიერი ცნების – საგნის, დარგის, მოვლენის, გეოგრაფიული გარემოს და ა. შ. გამოხატვა, რუსებმა უარყვეს რა ათნილადობის პრინციპი და მეცნიერებათა მთელი ჯამი 21 ძირითად განყოფილებაში განალაგეს, მათ ინდექსებად აიღეს რუსული ასომთავრული ანბანი А-დან Я-მდე.

ბატონი ნიკო სწორედ ამის წინააღმდეგიც გამოვიდა. იგი ავტორებს არწმუნებდა, რომ ეს გარემოება ხელს შეუშლიდა ამ სისტემის გავრცელებას არა თუ საერთაშორისო მასშტაბით (რაც მათი ავტორების სურვილი იყო), არამედ საბჭოთა რესპუბლიკებშიც. ბატონი ნიკო ავტორებს იმასაც ახსენებდა, რომ სისტემაში, რომელიც სამეცნიერო დონით ათნილად კლასიფიკაციაზე უფრო მაღალი იყო (ჩარლზ კეტერის სისტემაზეა საუბარი), კრახი განიცადა მხოლოდ იმის გამო, რომ მის ინდექსებად გამოყენებული იყო ლათინური ასოები, მით უმეტეს ლათინურ ანბანს უფრო იცნობენ მსოფლიოში, ვიდრე რუსულსაო, ამბობდა იგი, მაგრამ არაო, ჯიუტობდნენ ავტორები. გავიდა ხანი და ისინი დარწმუნდნენ, რომ მასობრივი ბიბლიოთეკებისათვის განკუთვნილი საკლასიფიკაციო ცხრილები გადაეყვანათ არაბულ ციფრებზე. აგრეთვე ძალზე კარგად მახსოვს, და არც არასდროს დამავინყდება, ერთი გარემოება:

ვიდრე მასობრივი ბიბლიოთეკებისათვის განკუთვნილი ცხრილები დაიბეჭდებოდა, ბატონ ნიკოსთან ხშირად მოდიოდა ედვარდ სუკიასიანი, თბილისელი კაცი, რომელიც იმჟამად ლენინის სახელობის ბიბლიოთეკაში სისტემატიზაციის განყოფილებას

ხელმძღვანელობდა (მან მოსკოვში დაამთავრა საბიბლიოთეკის ინსტიტუტი, იქვე დაიცვა საკანდიდატო და სადოქტორო დისერტაციები). ისინი საუბრობდნენ და ბჭობდნენ იმაზე, თუ როგორ შეიძლებოდა სბკ-ის ინდექსაციის გადაყვანა არაბულ ციფრებზე. მე თითქმის ყოველთვის ვესწრებოდი მათ საუბრებს, როგორც ამ საკითხით დაინტერესებული პირი და ზოგჯერ მოკრძალებულად ჩავერთვებოდი ხოლმე. გავიდა ხანი და 1977 წელს გამოქვეყნდა ეს ცხრილები. მის წინასიტყვაობაში დასახელებულია უამრავი პიროვნება, ვინც კი რაიმე მონაწილეობა მიიღო მის შედგენასა თუ გადამუშავებაში. ე. სუკიასიანზე კი წერია, რომ ახალ ინდექსაციაზე ცხრილები გადაიყვანა ჯგუფმა, რომელსაც ე. სუკიასიანი ხელმძღვანელობდაო. ჩემთვის მეტად გულსატკენი იყო და, მართლაც, რომ გული დამწყდა, რომ იმ უამრავ, ზოგჯერ მეთაუხარისხოვან პირთა შორის, ბატონი ნიკოლოზ თქიფანიძის გვარის დასახელებისათვის ადგილი არ აღმოჩნდა. როცა ამის შესახებ ერთხელ ბატონ ნიკოსთან საუბრის დროს ვახსენე, მითხრა: „ეჰ, ჩემო ოთარ, სახელი და დიდება რა საჭიროა, ოღონდ კი საქმე კარგად გაკეთდეს“. ასე კი თქვა, მაგრამ არ შეიძლება გულში მაინც არ გაევიღო აზრი, რომ მადლიერების სანაცვლოდ, ხშირად, კეთილი ადამიანების მიმართ უმადურობას იჩენენ. დიდებულ მეცნიერს, ბატონ აკაკი გაწერელიას აქვს ნათქვამი: „ადამიანურ ურთიერთობათა რთულ და პირქუშ კატალოგში ყოველთვის სასურველი წესრიგი არ სუფევს, ხოლო სიკეთისათვის უმადურობით ან ცუდი საქციელით გადახდა ამ კატალოგის ყველაზე საძაგელი საფუძველიაო“. ასეა და რა ვქნათ. უმადურობა ხომ ადამიანთა მანკიერების მხარეა და ბატონი ნიკოს, ამ უაღრესად კეთილშობილი ადამიანის ირგვლივ კეთილის სანაცვლოდ უამრავი უმადური ადამიანი ტრიალებდა, რის გამოც იგი ერთხელ იძულებული გახდა საჯარო ბიბლიოთეკა

მიეტოვებინა, ხოლო ბოლოს, თუმცა ხანდაზმულს, მაგრამ კიდევ მხნესა და შემართებულს – პედაგოგიური ინსტიტუტი.

რაც შეეხება ე. სუკიასიანს, მე მას მოსკოვში შევხვდი 1977 წელს, როცა ლენინის ბიბლიოთეკაში სბკ-ის დანერგვასთან დაკავშირებით საკავშირო თათბირი ჩატარდა. თათბირის დამთავრების შემდეგ კაბინეტში ვენწიე და საკმაოდ დიდხანს ვისაუბრეთ (სხვათა შორის, ქართულად იგი ბრწყინვალედ ლაპარაკობს) და ბოლოს ვკითხე, რატომ არ ახსენეს ნიკო ლორთქიფანიძე წიგნის შესავალში-მეთქი, და, იცით, რა მითხრა? – რას იზამ, ამათ აქ მეც დიდად არ ვეხატები გულზე და მე რას დამიჯერებენო. მართლაც, იცით, შემდეგ რა მოხდა? 1984 წელს გამოვიდა ცხრილების მე-2 შესწორებული გამოცემა, სადაც სუკიასიანი საერთოდ აღარ არის ნახსენები.

1957 წელს მეცნიერებათა აკადემიის ცენტრალურ-სამეცნიერო ბიბლიოთეკაში ვმუშაობდი. საკავშირო მეცნიერებათა აკადემიის ბიბლიოთეკიდან ჩვენი საქმიანობის შესამონმებლად სამი ქალბატონი ჩამობრძანდა. როგორც წესი, ქართული სტუმართმოყვარეობით მივიღეთ. რამდენიმე დღეს დარჩნენ, ზოგი რამ მოგვინონეს, ზოგიც დაგვინუნეს. ბიბლიოთეკაში დასაწესებულსა და ნაკლს აბა რა გამოლევს, განსაკუთრებით კი საინფორმაციო-საძიებო სისტემაში, კერძოდ კი, კატალოგში. რატომ არისო, რომ სისტემურ კატალოგში ლიტერატურა სსრ კავშირის და მისი ცალკეული რესპუბლიკების შესახებ (ისტორია, გეოგრაფია, ეკონომიკა და სხვა) ასე არის გაფანტული და საზღვარგარეთის ქვეყნებს შორის ასე არეულ-დარეულიო? მაშინ მე, ახალგაზრდა კაცს, ისე დიდი გამოცდილება არ გამაჩნდა და, სიმართლე გითხრათ, არ ვიცოდი მათთვის რა მეპასუხა.

მეორე დღეს ჩემი გაჭირვება ბატონ ნიკოს შევჩივლე.

– ნამოდი, მაგ თქვენ სტუმრებს ერთად დაველაპარაკოთო და

დირექტორის კაბინეტში შევიდა, სადაც ჩვენი „რევიზორები“ დირექტორს შემოწმების შედეგებს აცნობდნენ. ბატონი ნიკო ერთხანს მათ დასკვნებს უსმენდა და როცა უკვე საუბარი ზემოხსენებულ ნაკლს შეეხო, აღარ დააყოვნა და უთხრა:

– ზემოდან ცენტრს (მოსკოვს) დღემდე ვერ გამოუსწორებია ის ელემენტარული ნაკლი, რომელიც უნივერსალურ ათნილად კლასიფიკაციას გააჩნია სსრ კავშირის და მისი რესპუბლიკების გეოგრაფიულ მსაზღვრელებთან დაკავშირებით. ჩვენს მოსაზრებებს კი არასდროს ყურად არ იღებთ.

ამ კამათის შედეგი ის იყო, რომ ჩვენ ამ ნაკლზე პასუხი არ გვაგებინეს, ხოლო ბატონმა ნიკომ შეადგინა და რუსულ ენაზე დაბეჭდა წიგნი „Географические определители СССР“, მაგრამ „ცენტრმა“ ახალი გეოგრაფიული მსაზღვრელები შემოიღო. მოსკოვმა მაინც თავისებურად გადაჭრა საკითხი და საბჭოთა რესპუბლიკები მათი გეოგრაფიული მდებარეობის თანმიმდევრობით კი არ განალაგა, არამედ სიდიდის, უფრო სწორად, კავშირში მათი „წონის“ თანმიმდევრობით: (C1) რსფსრ, (C2) უკრაინა, (C3) ბელორუსია, (C4) ამიერკავკასიის რესპუბლიკები, (C41) საქართველო, (C42) აზერბაიჯანი, (C43) სომხეთი და ა. შ.

აი, მცირე მოგონება ნიკო ლორთქიფანიძის დიდ პიროვნებაზე. დასახასიათებლად, მგონი, ეს მცირედიც საკმარისი უნდა იყოს.

ყალბით
და
უზენაესად

3649359200
303200000000

ფუნჯი, რითაც მხატვარი მუშაობს,
წინასწარ გონებაში უნდა ამოივლოს.

ვინკელმანი

**თანამედროვე ქართული ექსლიბრისის
ფორმირება და განვითარება**
(1920-1930-იანი წლები)

ქართული ექსლიბრისის ხელოვნება XVIII საუკუნიდან იღებს სა-
თავეს. ნიგნის ნიშნის პირველი ნიმუშები სუპერექსლიბრისების სა-
ხითაა წარმოდგენილი ქართული ხელნაწერი და პირველნაბეჭდი წი-
გნების ყდებზე. ქალაღზე გრაფიკული ტექნიკით შესრულებული,
ნიგნის ფორზაცზე დასაკრავად გამიზნული ექსლიბრისის პირველი
ნიმუში კი საქარველოში XIX საუკუნიდან აღინუსხება (1). გრაფ-
იკული ხელოვნების ამ კამერულმა სახეობამ განსაკუთრებული გა-
ნვითარების დონეს მიაღწია XX საუკუნეში, იგი სრულყოფილად ჩა-
მოყალიბდა და დამკვიდრდა ქართული სახვითი ხელოვნების სხვა
დარგების გვერდით 1920-1930-იან წლებში.

ილ. 1

თანამედროვე ქართული ნი-
გნის ნიშნის პირველ ნიმუშს
თბილისის სახელმწიფო უნივე-
რსიტეტის ნიგნსაცავისათვის
განკუთვნილი ექსლიბრისი წა-
რმოადგენს (ილ. 1). თუმცა ნი-
გნის ნიშანი უთარიღოა, მაგრამ
იგი უდავოდ უნივერსიტეტის
დაარსებისთანავე უნდა იყოს შე-
ქმნილი (1918 წ.), რადგან ცნობი-
ლია, რომ ივანე ჯავახიშვილმა
ამ სასწავლებლის ჩამოყალიბე-
ბისას გაითვალისწინა მისი არსე-

ბობისთვის საჭირო ყველა ატრიბუტი. უნივერსიტეტის დირექტორმა რომელიც მხატვარ დიმიტრი შევარდნაძეს ეკუთვნის (2), გამოსახულება ნუკრი, რომელიც ძუძუს წოვს შველს. ეს მოტივი ნიგნსაცავის ექსლიბრისზეც არის გამოყენებული, „შველი მასაზრდოებელი დედის Alma mater-ის მარადიულ იდეას გამოხატავს“ (3). ექსლიბრისიც და ლერბიც ერთდროულად უნდა იყოს შექმნილი, ყოველ შემთხვევაში, 1918 წლიდან 1923 წლამდეა შესრულებული ნიგნსაცავის ეს ნიშანი, რადგან მისი რეპროდუქცია უკვე ჟურნალ „ჩვენი მეცნიერების“ 1923 წლის კრებულშია დაბეჭდილი (თსუ-პ-145). ამ ექსლიბრისის ავტორები კი, სავარაუდოა, ნიკოლოზ სევეროვი და დავით გველესიანი იყვნენ, რასაც ექსლიბრისზე არსებული ინიციალები გვაფიქრებინებს.

ნიგნის ნიშანი გვხვბლავს მდიდრული ორნამენტისა და შრიფტის ნატიფი შერწყმით. იგი ცინკოგრაფიის ტექნიკით არის შესრულებული, კომპოზიციაში ვხვდებით ქართული ხელნაწერი ნიგნის, არქიტექტურის, ჭედური და ფრესკული ორნამენტის ელემენტების ნაერთებს, მაგრამ ეს იმდენად მაღალ დონეზეა გააზრებული და შეზავებული ქართულ სიმბოლიკაში არსებულ დეტალებთან, რომ მიბაძვისა და პირდაპირი ასლის გადმოღების ასოციაციას კი არ იწვევს, არამედ ქმნის ამაღლებულობის შეგრძნებას და წარმოგვიდგენს მხატვრის დახვეწილი გემოვნებითა და მაღალი პროფესიონალიზმით განხორციელებულ, თანამედროვე ენაზე ამეტყველებულ მცირე გრაფიკის ნიმუშის დასრულებულ მხატვრულ სახეს.

ექსლიბრისის კომპოზიცია დეკორატიულია და შინაარსობრივად მაქსიმალურად დატვირთული, სიმბოლური ხასიათის მატარებელი. მისი შემადგენელი ელემენტები (ჯვარი, შრიფტის ფორმები, შველი და ნუკრი, დეკორის სტილიც კი), ნათლად აღსაქმელია და, მიუხედავად უხვი დეკორის გამოყენებისა, არ იქმნება გადატვირთულობის შთაბეჭდილება.

თანამედროვე ქართული ექსლიბრისის ფორმირებასა და განვითარებას განსაკუთრებულად შეუწყო ხელი თბილისის სამხატვრო

აკადემიის დაარსებამ (1922 წ.), რომლის პირველი რექტორის, აკადემიკოს გიორგი ჩუბინაშვილის მიერ სასწავლებლის კედლებში შეკრებილმა პედაგოგთა მაღალკვალიფიციურმა გუნდმა, რომელთა უმრავლესობას ევროპული განათლება ჰქონდა მიღებული, გამოიღო თავისი შედეგი. გრაფიკული ხელოვნების სწავლებას უძღვებოდნენ იოსებ შარლემანი და ევგენი ლანსერე, რომლებსაც აღსაზრდელებისათვის თავს არ მოუხვევიათ თავიანთი შემოქმედებისათვის დამახასიათებელი სტილი, არამედ, გრაფიკული ხელოვნების ევროპული ტრადიციების გაცნობასთან ერთად, ეროვნულ ნიადაგზე დაყრდნობით წარმართეს ახალგაზრდათა შემოქმედების გზა და მისცეს საშუალება თითოეულ მათგანს, გამოეყვინა მკაფიო ინდივიდუალური ხელწერა. 1920-1930-იანი წლების ექსლიბრისის შემქმნელნი სწორედ აკადემიის პირველ კურსდამთავრებულთა წარმომადგენლები არიან, რომელთაც პედაგოგებმა ჩაუნერგეს ინტერესი გრაფიკული ხელოვნების კამერული ფორმის – ექსლიბრისის მიმართ, რადგან ექსლიბრისი, თავისი სპეციფიკიდან გამომდინარე, მხატვრისაგან უაღრესად დახვეწილ გემოვნებასა და აზროვნების გამოხატვის სიზუსტეს მოითხოვს, მაქსიმალური ლაკონიზმით, რის გამოც ექსლიბრისი გრაფიკოსი მხატვრის შესაძლებლობების გამოსაცდელ ქვაკუთხედადაა მიჩნეული, ამიტომ მასზე მუშაობა აუცილებელ სავარჯიშო ამოცანადაც კი ეძლეოდათ გრაფიკის ფაკულტეტის სტუდენტებს. ასეთმა სერიოზულმა და საფუძვლიანმა მიდგომამ განაპირობა განვითარების ის მაღალი დონე, რაც 1920-1930-იანი წლების ქართული ექსლიბრისის ხელოვნებაშია მიღწეული.

თბილისის სამხატვრო აკადემიის პირველ კურსდამთავრებულთა შორის ექსლიბრისის ხელოვნებით ყველაზე მეტად მხატვარი-არქიტექტორი ვლადიმერ (ლადო) წილოსანი (1885-1971) დაინტერესდა. სტუდენტობის წლებშივე ვ. წილოსანი წიგნის გრაფიკაში მუშაობდა. მან გააფორმა ა. ყაზბეგის „რჩეული მოთხრობები“, ორტომეულის ყდა (1924 წ.), ასევე ჟურნალ „მნათობის“ პირველი ნომრის

გარეკანი (1924 წ.). ამავე წელს იწყებს იგი ექსლიბრისის მუშაობას და სიცოცხლის ბოლომდე, გამუდმებით, თითქმის ხუთი ათეული წლის მანძილზე (1920-იანი წლებიდან 1970-იან წლებამდე) ქმნის წიგნის ნიშნებს და ასზე მეტი ექსლიბრისის ავტორად გვევლინება, მაგრამ მკვეთრი სტილისტური განსხვავება მის ადრეულ და გვიანდელ ექსლიბრისებს შორის არ არის, მისი ხელწერა თითქმის უცვლელია.

ვ. წილოსანი, გარდა იმისა, რომ აქტიურად მუშაობდა ექსლიბრისის შექმნაზე, ამავე დროს, წლების მანძილზე აგროვებდა გრაფიკული ხელოვნების ამ კამერული ფორმის ნიმუშებს (4) და იყო ქართული ექსლიბრისის ერთ-ერთი მსხვილი კოლექციონერი.

ვლადიმერ წილოსანის ექსლიბრისთა კომპოზიციები უმრავლეს შემთხვევაში უხვი დეკორატიული ელემენტებისგანაა შედგენილი, მაგრამ არასდროს არ ირღვევა ქალაქის სიბრტყობრივობა, მაშინაც კი, როცა ნახატი ჩარჩოთი არ არის მოსაზღვრული, იმდენად კომპაქტურადაა შეკრული, რომ დამლისებურ ხასიათს ატარებს, რაც ექსლიბრისის აუცილებელი პირობაა.

ვ. წილოსანი წიგნის ნიშნების „პროექტის“ შექმნისთვის იყენებდა ტუშსა და კალამს, ზოგ შემთხვევაში „პროექტი“ თუთიის დაფაზე გადაჰქონდა.

ილ. 2

ვლადიმერ წილოსანის ექსლიბრისებიდან შემორჩენილ პირველ ნიმუშს 1926 წელს შექმნილი ნ. სევეროვისათვის განკუთვნილი წიგნის ნიშანი წარმოადგენს (ილ. 2), ამ კომპოზიციაზე გამოსახული ელემენტები (კოლონის კაპიტელი, სიბრძნის სიმბოლოდ მიჩნეული ფრინველი – ბუ, ნახაზების გრაგნილები, წიგნები) ნათლად გამო-

ხატავენ იმ ადამიანის პიროვნულ ღირსებებს და პროფესიულ ინტერესებს, ვისთვისაც ექსლიბრისია შექმნილი. პირველივე წიგნის ნიშნიდან ჩანს ის პრინციპი, რომლითაც ვ. ნილოსანი ხელმძღვანელობს: წარმოგვიდგინოს დამლისებული ნიშანი, აზრობრივად შეკრას კომპოზიცია და „დამუხტოს“ ერთი შინაარსით. ამ და სხვა ექსლიბრისებში, რომლებიც ძირითადად რუსული ეროვნების პირთა საკუთრებას წარმოადგენს, ვ. ნილოსანი ამჟღავნებს „მირისკუსტვას“ მხატვრობის, კონკრეტულად კი ს. ჩეხონინის მხატვრობის გავლენას, თუმცა ეს გავლენა ზოგჯერ მაშინაც შეიმჩნევა, როცა წიგნის ნიშნის მფლობელი ქართველია (საკუთარი ბიბლიოთეკის ექსლიბრისი, 1933 წ.), მაგრამ პარალელურად ქმნის ექსლიბრისებს, რომელთაც ამკარად ეროვნული ნიშნები გამოჰკვეთს (საკუთარი ბიბლიოთეკის ექსლიბრისი, 1934 წ. (ილ. 3); შ. კვასხვაძის

ილ. 3

წიგნის ნიშანი, 1935 წ.). ასეთი წიგნის ნიშნები უფრო ჭარბია მის ნამუშევრებში, მაგრამ მიუხედავად „ქართული სტილით“ შესრულებული უამრავი მაგალითისა ვ. ნილოსანის ექსლიბრისებზე დაკვირვება საშუალებას გვაძლევს ვიფიქროთ, რომ პიროვნების ეროვნულობის ხაზგასმაზე მეტად მხატვრის სხვადასხვაგვარი მიდგომა, წიგნის ნიშნის მფლობელის პირადი გატაცებით გამომდინარე ცვალებადობის გამოვლენის მცდელობით უფრო განისაზღვრება. ხშირად ერთი და იგივე პიროვნებისათვის შესრულებული სხვადასხვა ექსლიბრისი სრულიად განსხვავებული ხასიათის მატარებელია, ხოლო მათ ხასიათს ამ პიროვნების მრავალმხრივი გატაცების სხვადასხვა კუთხით დანახვა განაპირობებს. მაგალითად, მუსიკათმცოდნე ლევ ურეკლიანისათვის ვ. ნილოსანი რამდენიმე ექსლიბრისს ქმნის. თუ ერთ მათგანზე რუ-

ძლევს ვიფიქროთ, რომ პიროვნების ეროვნულობის ხაზგასმაზე მეტად მხატვრის სხვადასხვაგვარი მიდგომა, წიგნის ნიშნის მფლობელის პირადი გატაცებით გამომდინარე ცვალებადობის გამოვლენის მცდელობით უფრო განისაზღვრება. ხშირად ერთი და იგივე პიროვნებისათვის შესრულებული სხვადასხვა ექსლიბრისი სრულიად განსხვავებული ხასიათის მატარებელია, ხოლო მათ ხასიათს ამ პიროვნების მრავალმხრივი გატაცების სხვადასხვა კუთხით დანახვა განაპირობებს. მაგალითად, მუსიკათმცოდნე ლევ ურეკლიანისათვის ვ. ნილოსანი რამდენიმე ექსლიბრისს ქმნის. თუ ერთ მათგანზე რუ-

ილ. 4

სული ექსლიბრისის აშკარა გავლენას ვამჩნევთ და ამ პიროვნების ეროვნულობის ხაზგასასმელ ნიშნად აღვიქვავთ, მეორე შემთხვევაში იმავე ადამიანისთვის განკუთვნილი ნიშანი აღმოსავლური ნახატით და შრიფტით შესრულებული კომპოზიციით იცვლება, რაც აგრეთვე იმავე პიროვნების აღმოსავლური ხელოვნებით გატაცებაზე მიუთითებს (ილ. 4).

ვ. ნილოსანის ექსლიბრისების მრავალრიცხოვანი ნიმუშების შესწავლა საშუალებას გვაძლევს გა-

მოვყოთ მისი ხელწერისათვის დამახასიათებელი ნიშნები, რომლებშიც ვლინდება როგორც 1910-1920-იანი წლების რუსული ექსლიბრისისათვის დამახასიათებელი სტილის შეგნებული მიბაძვა, აგრეთვე ქართული და აღმოსავლური დეკორის ელემენტების მუდმივი დასესხება და, შესაბამისად, გამოყენება. ის ძირითადად აჟურულ, მაქმანისებურ, გამჭვირვალე ორნამენტს იყენებს, რომელიც მცენარეული ფორმებისაგან, ყვავილებისაგან არის შედგენილი. ვხვდებით ვაზის ყლორტებს, ყურძნის მტევნებს, ხალიჩის ორნამენტს და სხვა. მხატვარი უმთავრესად ამ დეტალების რეალური ფორმით გადმოცემას მიმართავს, იშვიათად ახდენს მათ სტილიზაციას. ეროვნული მოტივების პირდაპირი, უშუალო გადმოტანა ხდება ქართულ ტანსაცმელში გამონყობილ ფიგურათა გამოსახვისას, მხატვარი არ ახდენს მათ გადამუშავებას (ილ. 5).

ილ. 5

ვ.ნილოსანის ექსლიბრისებში დიდი ყურადღება აქვს დათმობილი შრიფტს. დეკორი და შრიფტი ყოველთვის შესაბამის ერთიანობაშია მოყვანილი. გამოყენებული აქვს როგორც ქართული, ასევე რუსული შრიფტის ნაირგვარი ნიმუში: აკადემიური, სწორხაზოვანი, მრგვლოვანი. წარწერა ყოველთვის ადვილად წასაკითხია და შერწყმულია მთლიან კომპოზიციასთან. უმრავლეს შემთხვევაში ვ.ნილოსანის კომპოზიციები ჩარჩოთია შესრულებული. ჩარჩოს ფორმა მრავალნაირია: ოვალური, ოთხკუთხა, თაღისებური, ზოგჯერ სრულიად სადა, უმრავლეს შემთხვევაში კი მაქმანისებური ყვავილების გვირგვინითაა შემოსაღებული.

ვლადიმერ ნილოსანმა ქართველ მხატვართა სხვა წარმომადგენლებთან ერთად მონაწილეობა მიიღო 1934 და 1935 წლებში ლოს-ანჯელესში მოწყობილ ექსლიბრისის საერთაშორისო გამოფენაში. ამ გამოფენაზე ქართველი მხატვრების მონაწილეობას ხელი შეუწყო იმ პერიოდში საქართველოში მოღვაწე მუსიკატმცოდნე ლევ ურეკლიანმა, რომელიც თვითონ იყო გატაცებული ექსლიბრისის ხელოვნებით და ახლო კავშირში იმყოფებოდა ამ დარგში მომუშავე მხატვართა წრესთან. ვ. ნილოსანმა და ლ. ურეკლიანმა თავი მოუყარეს ქართველ მხატვართა ჯგუფს და 1934 წლის გამოფენაზე ლოს-ანჯელესში წარადგინეს ლ. გუდიაშვილის, ლ. გრიგოლიას, რ. ლორის-მელიქოვის და გ. შარბაბჩიანის ნამუშევრები. ამ გამოფენის შესახებ გაზეთ „კომუნისტში“ დაიბეჭდა პატარა შენიშვნა: „ნიგნის ნიშნის საერთაშორისო გამოფენაზე მიმდინარე წლის მაისში ქალაქ ლოს-ანჯელესში (ა.შ.შ. - კალიფორნია) გაიხსნა ნიგნის ნიშნის (ექსლიბრისის) საერთაშორისო გამოფენა, რომელიც მოაწყო ნიგნის ნიშნის საერთაშორისო ასოციაციამ. გამოფენაზე წარდგენილი იყო 18 სხვადასხვა ქვეყნის, მათ შორის, საბჭოთა კავშირის მხატვარ-გრაფიკოსების ნაწარმოებნი.

საბჭოთა კავშირიდან გამოფენაზე გაგზავნილი იყო მოსკოველ, ლენინგრადელ და ტფილისელ მხატვარ-გრაფიკოსების პროდუქცია. ტფილისიდან ნიგნის ნიშნები გაგზავნილი ჰქონდათ პროფ. ლ. გუდი-

აშვილს, ლ. გრიგოლიას, რ. ლორის-მელიქიძეს და გ. შარბაქიძეს. გამოფენის ყიურიმ საბჭოთა კავშირის მხატვარ-გრაფიკოსთაგან ჯილდო მიანიჭა მხატვარ-გრაფიკოს ამხ. ლადო გრიგოლიას, რომელმაც ნიგნის ნიშნის (ექსლიბრისის) საუკეთესო ნიმუშის წარდგენისათვის მიიღო საპატიო დიპლომი" (5).

ამრიგად, თბილისის სამხატვრო აკადემიის აღზრდილებს პირველივე „ნაბიჯის გადადგმა“ საერთაშორისო ასპარეზზე მოუხდათ და წარმატებასაც მიაღწიეს, ეს წარმატება იმასაც მოწმობს, რომ ექსლიბრისის ხელოვნებით სერიოზულად დაინტერესდნენ ქართველი მხატვრები.

ლადო გრიგოლია (1903-1977) თბილისის სამხატვრო აკადემიის პირველ კურსდამთავრებულ გრაფიკოსთა ერთ-ერთი თვალსაჩინო წარმომადგენელია (6). მის მრავალფეროვან მხატვრულ შემოქმედებაში ექსლიბრისმაც დაიმკვიდრა გარკვეული ადგილი.

ილ. 6

ლოს-ანჯელესის გამოფენაზე წარდგენილი ექსლიბრისი მხატვარს საკუთარი ბიბლიოთეკისთვის აქვს შექმნილი (ილ. 6). ეს მცირე ზომის გრაფიკული კომპოზიცია პირველივე შეხედვისთანავე ნათლად და მკაფიოდ აღიქმება, თეთრ ქათქათა ფონზე შავად – კონტრასტულად დატანილი ნახატი, მკვეთრად გამოკვეთილ ფიგურათა სილუეტებით. მკაფიოდ აღბეჭდილი ჩარჩოს ში-

გნით ვითარდება კომპოზიცია, ცენტრში შეჭრილი ჩარჩოს მსხვილი ზოლისაგან, ქვედა ნაწილში ორად გაყოფილ არეებზე, აბსოლუტური სიზუსტით, ქალის ორი ერთნაირი ფიგურის შავი სილუეტური გამოსახულებაა მოცემული. ფიგურათა სხეულის გამოსახვაც და

დგომის პოზაც პირობითია. ფრონტალურად მდგარი ქალები უღები გაცოცხლებულია ძალზე მარტივი, მაგრამ სიმბოლურად დატვირთული ორნამენტით. კაბისა და სახელოების ბოლოები დაკბილული, წვრილი, თეთრი, ორმაგი ზოლითაა შემოვლებული. იგივე ორმაგი ზოლი ოვალურად შემოსაზღვრავს თავის ფორმას, რაც იწვევს ქართველი მეომრის ჯავშნიანი ჩაჩქნის ფორმასთან ასოციაციას, მით უმეტეს, რომ მხრებთან თავსაბური ოდნავ გამოიკვეთება სწორად ჩამოსხმული სილუეტის შემოსაზღვრელი კონტურისაგან. თვით კაბის ფორმა ქალების ფიგურებზე ჯაჭვის პერანგსაც გვაგონებს და ქართული სამეფო ტანსაცმლის ასოციაციასაც იწვევს. ფიგურათა სილუეტების მკაცრი ფორმა შესაძლოა არც კი აღგვექვა ქალების სილუეტად, რომ არა მკერდის გამოსახვა, რომელიც სპირალური ხვეულებითაა წარმოდგენილი. ეს მარტივი ორნამენტი ჯერ კიდევ ძვ. წ. II ათასწლეულიდან მზის სიმბოლოდაა მიჩნეული (7). ფიგურათა სილუეტების თავზე წარწერაა გამოსახული. მთელი კომპოზიციის „სულსა და გულს“ ქმნის ქვევიდან შემოჭრილი „ჩარჩოს თავზე“ (რომელიც ერთგვარი სადგარის ფუნქციასაც ასრულებს) დადგმულ ქოთანში „ამოსული ყვავილი“, რომელიც ბრიალას სახითაა წარმოდგენილი და ასევე მზისა და მარადიული სიცოცხლის, ბრუნვის სიმბოლოს წარმოადგენს. წრიული, ბორბლისმაგვარი ფორმა, მონაცვლეობითი თეთრი და შავი ფერით შედგენილი, თითქოს მთლიანად აბრუნებს, მოძრაობაში მოჰყავს და თავის გარშემო შემოიკრებს ამ მკაცრ და სტატიკურ კომპოზიციას. ქალის ფიგურა ლ. გრიგოლიას თავის მიერვე შექმნილი „წმინდა ნინოს“ ქანდაკების ფორმიდან აქვს აღებული, რომელშიც წმინდა ნინოს მიერ გაქრისტიანებული სამშობლოს მარადიული სიცოცხლის სიმბოლო ჰქონდა გააზრებული. ამ ქანდაკებაშიც და ექსლიბრისშიც იდეურად, ერთი და იგივე, ეს ღრმა აზრია ჩადებული.

სადა, მარტივი კომპოზიციებით ხასიათდება აგრეთვე ლ. გრიგოლიას მიერ 1934 წელს შექმნილი კიდევ ორი ექსლიბრისიც, მხა-

ილ. 7

ტვრების: ს. გაბაშვილის და ს. კეცხოველისათვის (ილ.7). მათი კომპოზიციური აგება სრულიად მარტივი ორნამენტით და შრიფტით ხდება. საგულისხმოა, რომ ამგვარი სადა, დახვეწილი, მარტივი, მაგრამ ეროვნულ საფუძველზე შემუშავებული სტილითაა შექმნილი ლ. გრიგოლიას მიერ 1930-იან წლებში გაფორმებული წიგნებიც.

სრულიად სხვაგვარი კომპოზიციური გადაწყვეტისაა 1940 წელს შესრულებული პროფესორ აკაკი ფალავას ექსლიბრისი (ილ.8). ეს არის ფაქიზი დეკორისაგან და ორნამენტის დონემდე აყვანილი, მრგვლოვანი, ლამაზი შრიფტისაგან შედგენილი მცირე გრაფიკის დახვეწილი ნიმუში. ამგვარი განსხვავებული ხასიათი 1940-იან წლებში ლ. გრიგოლიას წიგნის გრაფიკაში შემუშავებული დეკორატიული სტილიდან გამომდინარეობს.

ლ. გრიგოლიას თავის მრავალფეროვან და მრავალწლიან შემოქმედებაში მხოლოდ ეს ოთხი ექსლიბრისი აქვს შექმნილი, მაგრამ თვითნებური მათგანი იმდენად მნიშვნელოვანია, რომ განსაკუთრებული ადგილი ეთმობა ქართული ექსლიბრისის ხელოვნების განვითარებაში, ხოლო მისი „საკუთარი ბიბლიოთეკის ექსლიბრისი“ არა თუ იმ დროისთვის, არამედ დღევანდელი ბიბლიოთეკის კლასიკური ნიმუშის სახეს ინარჩუნებს.

ქართველი ფერმწერი, წი-

ილ. 8

გნისა და დაზგური გრაფიკის ოსტატი, თეატრისა და კინო-ტვარი ლადო გუდიაშვილი (1896-1980) 1920-იანი წლების ბოლოსა და 1930-იანი წლების დასაწყისში ყოფილა დაინტერესებული ექსლიბრისის ხელოვნებით. ჩვენთვის ცნობილია მის მიერ შესრულებული მხოლოდ სამი ექსლიბრისი: იოსებ გრიშაშვილის (1926 წ.), საკუთარი ბიბლიოთეკის (1928 წ.) და ექსლიბრისი მუსიკათმცოდნე ლევ ურეკლიანისათვის (1933 წ.).

ეს მინიატურული კომპოზიციები გამოირჩევა მხატვრისათვის დამახასიათებელი მკაფიო ინდივიდუალური ხელწერით, ცოცხალი დინამიკური ნახატი, ელასტიკური ხაზით გამოკვეთილი ფიგურათა მოქნილი მოძრაობებითა და სხეულის წაგრძელებული პროპორციებით. ექსლიბრისები ცინეოგრაფიის ტექნიკაშია განხორციელებული.

ილ. 9

იოსებ გრიშაშვილის ექსლიბრისზე (ილ.9) ძველი თბილისის ვიწრო ქუჩაზე მიმავალი კინტოა გამოსახული, რომელსაც თავზე დადგმული ხონჩა წიგნებით აქვს სავსე. გარდა იმისა, რომ ლ. გუდიაშვილი თავად იყო გატაცებული „თბილისური ბოჰემის“ თემით, ძველი თბილისის შეუდარებელ მეზობტედ ითვლებოდა თვით ექსლიბრისის მფლობელი იოსებ გრიშაშვილი, რომელმაც შექმნა კიდეც ამ თემაზე შესანიშნავი ლიტერატურული ნაწარმოები.

ი. გრიშაშვილს განსაკუთრებული სი-

ყვარული ჰქონდა აგრეთვე წიგნის შემგროვებლობისადმი, სწორედ ამ მიზეზთა ერთობლიობამ განაპირობა ი. გრიშაშვილის ექსლიბრისზე თავზე დადგმული წიგნებით სავსე ხონჩით კინტოსა და ძველი თბილისის ქუჩის გამოსახვა. ეს ექსლიბრისი, მიუხედავად იმისა, რომ მცირე ზომისაა, არ იწვევს მინიატურულობის შეგრძნებას, რი-

თაც უფრო დაზგური გრაფიკის ნიმუშს მოგვაგონებს.

ექსლიბრისისათვის აუცილებელი სიბრტყობრივობის პრინციპის დაცვას მხატვარი უფრო საკუთარი ექსლიბრისისთვის შექმნილ ნიგნის ნიშანზე აღწევს, რომლის კომპოზიციასაც შეადგენს კლდის ნაპრალების რიგისა და სამი ყელნაგრძელებული შვლის ფონზე გამოსახული ლომის ფიგურა. მხატვრის მიერ შექმნილ მესამე ექსლიბრისში სიბრტყობრივი დეკორატიულობის თვალსაზრისით ყველაზე მეტადაა გათვალისწინებული ექსლიბრისის სპეციფიკა. იგი მუსიკათმცოდნე ლევ ურეკლიანისთვისაა განკუთვნილი (ილ.10). ამ მცირე ზომის გრაფიკულ კომპოზიციაზე, მარტივი დეკორატიული ელემენტებისაგან შექმნილ ხალიჩისებურ ფონზე, მჯდომარე ქალის ფიგურაა გამოსახული, რომელიც მუსიკალურ საკრავზე (ჭიანურზე) უკრავს. ქალის ფიგურა, სხეულის ელასტიკური მოხაზულობით, მანერული პოზით, პირობითი გამოსახვით – წმინდა დეკორატიულ ხასიათს ატარებს.

ილ. 10

ლ. გუდიაშვილის ექსლიბრისები იმითაც არის მნიშვნელოვანი, რომ ამ მცირე გრაფიკულ ნამუშევრებშიც მკაფიოდ გამოიხატა მხატვრის განუმეორებელი, ინდივიდუალური ხელწერა.

ლოს-ანჯელესში 1935 წელს მოეწყო ექსლიბრისის ხელოვნების მეორე საერთაშორისო გამოფენა. ამ გამოფენაზეც წარადგინეს ქართველმა მხატვრებმა თავისი ექსლიბრისები. როგორც კატალოგიდან ჩანს, საბჭოთა კავშირიდან გაუგზავნიათ თვრამეტი მხატვრის ნამუშევარი და მათ შორის ცხრა მათგანი თბილისიდან ყოფილა (8). ამგვარი სტატისტიკა აშკარად იძლევა იმის ნათელ მტკიცებას თუ

ლოს-ანჯელესში 1935 წელს მოეწყო ექსლიბრისის ხელოვნების მეორე საერთაშორისო გამოფენა. ამ გამოფენაზეც წარადგინეს ქართველმა მხატვრებმა თავისი ექსლიბრისები. როგორც კატალოგიდან ჩანს, საბჭოთა კავშირიდან გაუგზავნიათ თვრამეტი მხატვრის ნამუშევარი და მათ შორის ცხრა მათგანი თბილისიდან ყოფილა (8). ამგვარი სტატისტიკა აშკარად იძლევა იმის ნათელ მტკიცებას თუ

რამდენად გატაცებულნი ყოფილან 1930-იან წლებში საქართველოში მოღვაწე მხატვრები ექსლიბრისის ხელოვნებით. 1935 წლის გამოფენაზე ვერცხლის მედლით აღინიშნა მხატვარ დავით ციციშვილის ნამუშევარი (9).

დავით ციციშვილი (1901-1986) იყო დიდად ერუდირებული, გამორჩეული, კოლორიტული პიროვნება, მხატვარი-გრაფიკოსი. დიდია მისი დამსახურება ქართული გამოყენებითი ხელოვნების განვითარების საქმეშიც.

ჩვენამდე მოღწეული დ. ციციშვილის ექსლიბრისები რიცხობრივად არ არის ბევრი, მაგრამ შესრულების ხასიათით და ტექნიკური თავისებურებით ეს ექსლიბრისები საკმაოდ განსხვავდებიან ერთმანეთისგან და მხატვრისათვის დამახასიათებელი მაძიებლური ბუნებიდან გამომდინარეობენ.

პირველი ნიგნის ნიშანი დ. ციციშვილს 1923 წელს აქვს შექმნილი. ეს არის ექსლიბრისი ო. ტიზენგაუზენისათვის. ექსლიბრისში იგრძნობა 1920-იან წლებში გაბატონებული კონტსტრუქტივისტული ხელოვნების გავლენა. საგულისხმოა, რომ 1920-1930-იან წლებში, სახვით ხელოვნებაში, რეალისტური ხელოვნების გვერდით

ისახება „მემარცხენე“ მიმდინარეობები და ამ მიმდინარეობათა ანარეკლი ქართულ ექსლიბრისშიც გამოვლინდა, დ. ციციშვილის მიერ შექმნილ ო. ტიზენგაუზენის ნიგნის ნიშანში, რომელზეც სხვადასხვა ელემენტთა დაშლითა და ერთ კომპოზიციად გაერთიანებით იქმნება მოძრავი, აფორიაქებული გარემოს შთაბეჭდილება (ილ.11).

სულ სხვა სტილით არის შესრულებული 1930 წელს შექმნილი მცირე ზომის ექსლიბრისი პეტერბურგის ხე-

ილ. 11

ილ. 12

დით. რეალისტური სტილით ^{განსაზღვრული} რეალისტური წიგნის ნიშანი მხატვარ ი. ტიმოფევევისათვის იყო განკუთვნილი, რომლის მშობლიური ქალაქიც პეტერბურგი იყო და აქედანაა გამომდინარე მხატვრის მიერ ექსლიბრისის კომპოზიციის ამგვარი გადაწყვეტაც.

სრულიად განსხვავებულია ქსილოგრაფიის ტექნიკით შესრულებული არქეოლოგი გიორგი ნიორაძის ექსლიბრისი. ეს სწორედ ის ექსლიბრისია, რომელიც ლოს-ანჯელესის 1935 წლის გამოფენაზე

ვერცხლის მედლით და მეორე ხარისხის პრემიით აღინიშნა (ილ.12). მხატვარი ოთხკუთხა, სიმაღლეში წაგრძელებულ შავ ფონზე იძლევა სიბრტყობრივ, სიმბოლურ კომპოზიციას, რომელიც შედგენილია ფანტასტიკური ცხოველისა და სპირალური ხვეულებისაგან. მსგავსი გამოსახულება კოლხურ-კობანურ ბრინჯაოს ცულებზე გვხვდება. კომპოზიცია შინაარსობრივად ექსლიბრისის მფლობელის პროფესიის მიმანიშნებელია. ნახატის შავი ფონი ერთგვარ სიმკაცრეს ბადებს, მაგრამ კონტრასტულ თეთრ ხაზთა დენადობას ემოციური სინატიფე ახლავს თან, რაც როგორც ტექნიკური ხერხების უზადო ფლობით, ასევე ეროვნული ელემენტების გააზრებული, „დოზირებული“ გამოყენებით არის მიღწეული პროფესიონალი მხატვრის ხელში.

სინატიფითა და გამჭვირვალეობით გამოირჩევა დ. ციციშვილის ექსლიბრისი საკუთარი ბიბლიოთეკისათვის (1935 წ.), შექმნილი ქსილოგრაფიის ტექნიკით (ილ. 13), რომელზეც გამო-

ილ. 13

სახულია ბამბუკის ხე, გრძელი წაწვეტილ ბოლოებიანი ფოთლებით იგრძნობა ჩინური და იაპონური გრავიურის გავლენა. ექსლიბრისის კომპოზიციის ამგვარი სტილი დავით ციციშვილის პიროვნული ინტერესებიდან გამომდინარეობს: იგი ძალზე გატაცებული იყო ჩინური და იაპონური მხატვრობით, ეს ინტერესი კიდევ უფრო გააღრმავა იმ გარემოებამაც, რომ მისი მეუღლე წარმოშობით ჩინელი იყო. ასე რომ, ამ ექსლიბრისის ხასიათით ავტორის შინაგანი სამყარო ლირიკულად, პოეტურად არის გახსნილი.

დავით ციციშვილის პიროვნული თვისებები შესანიშნავად გამოხატა მისთვის განკუთვნილ ექსლიბრისზე მისმა მეგობარმა და კოლეგამ იგორ ტიმოფეევმა (1905-1990), რომელიც ასევე თბილისის სამხატვრო აკადემიაში სწავლობდა. იგი საქართველოში 1930-იან წლებში მოღვაწეობდა, აფორმებდა საბავშვო წიგნებს.

1930-იანი წლების ბოლოს ამ ექსლიბრისის მფლობელი დავით ციციშვილი, გარდა ჩინურ-იაპონურისა, ბალტიისპირეთის ქვეყნების

კულტურის შესწავლითაც ყოფილა გატაცებული, სწორედ აქედან გამომდინარე შექმნა ი. ტიმოფეევმა მეგობრისათვის იუმორით, სიტბოთი და სიყვარულით სავსე პანია კომპოზიცია (ილ. 14). ბალტიისპირეთისათვის დამახასიათებელი არქიტექტურული ნაგებობების, ქონგურებიანი სახურავების თავზე, ღრუბლებში დაფრინავს სავარძელში მჯდომი, XIX საუკუნის კოსტიუმში გამოწყობილი მამაკაცი (თავზე ცილინდრი ხურავს, ტანსაცმელი ფრაკის ასოციაციას იწვევს), რომელსაც ხელში გაშლილი წიგნი უჭირავს, სავარძელზე კი მიმა-

ილ. 14

გრებულია გაშლილი ქოლგა, აფრიალებული ბაფთით და ქოლგის ტარზე მიბმული ლამპით. ცინკოგრაფიის ტექნიკისათვის დამახასიათებელი წვრილი კონტურითაა შექმნილი კომპოზიციის ნახატი, რომელიც სიმსუბუქისა და ჰაეროვნების შთაბეჭდილებას აძლიერებს.

ექსლიბრისის დარგში აქტიურად მოღვაწეობდა, აგრეთვე, მხატვარი-გრაფიკოსი ვლადიმერ (ლადო) ქუთათელაძე (1902-1981), იგი იყო დაზგური და წიგნის გრაფიკის ერთ-ერთი წამყვანი ოსტატი, წლების მანძილზე მუშაობდა ქართული მხატვრული შრიფტის დახვეწა-განვითარებაზე. 1933 წელს ლ. ქუთათელაძემ შექმნა სამი ექსლიბრისი, შემდეგ მის შემოქმედებაში ექსლიბრისის შესრულების თვალსაზრისით ხანგრძლივი პაუზაა. 1969 წლიდან კი აქტიურად განაახლა ამ სფეროში მუშაობა და გვევლინება ოცდაათამდე წიგნის ნიშნის ავტორად.

EX-LIBRIS

ილ. 15

1930-იანი წლების პერიოდში განხორციელებული ექსლიბრისები ქსილოგრაფიის ტექნიკით არის შესრულებული. სამივე ექსლიბრისი მხატვრის მეგობრის, გრაფიკოსი ლადო გრიგოლიასათვის არის განკუთვნილი (ილ.15). ეს მინიატურული ზომის, პანია წიგნის ნიშნები ერთმანეთის მსგავსი კომპოზიციებით ხასიათდება. ამ მინიატურული ზომის ქსილოგრაფიებში ვლინდება ლ. ქუთათელაძის შემოქმედებისათვის დამახასიათებელი უზადო ტექნიკური ოსტატობა, გრაფიკული ხერხების სრულყოფილი ფლობა და დახვეწილი გემოვნება.

1928 წელს ორ ექსლიბრისს ქმნის არქიტექტორი გიორგი ლეჟავა (1903-1977). ეს არის ნ. სევეროვის და გ. ჟიტკოვსკისათვის შესრულებული ექსლიბრისები, ორივე წიგნის ნიშნის მფლობელი არქიტექტორია.

ნ. სევეროვის ექსლიბრისზე (ილ.16) მხატვარი გამოსახავს ქართული დარბაზის დედაბოძს და იონიურ კოლონას, მათ უკან, ფონზე მოჩანს კოლონადის რიგი და ცენტრში კი გადაშლილი წიგნის მსგავსი ფორმის „ანთებული ცოდნის ლამპარი“. თავ-ბოლოში მსხვილი, თანაბარი რუსული შრიფტით სრულდება ექსლიბრისისათვის საჭირო ტექსტი. გ. ლეჟავას მეორე ექსლიბრისზე არქიტექტორ გ. ჟიტკოვსკისათვის ხარაჩოებშემოვლებული ნაგებობაა გამოსახული. მხატვარი ორივე შემთხვევაში ცდილობს წიგნის ნიშნის მფლობელთა პროფესიის მინიშნებას.

რამდენიმე ექსლიბრისის ავტორია მოქანდაკე ვალენტინ თოფურიძე (1907-1980). იგი ექსლიბრისის ხელოვნებით ძირითადად სტუდენტობის წლებში ყოფილა გატაცებული. მის ექსლიბრისებში მოქანდაკის ძლიერი ხელი იგრძნობა. მხატვარი მაღალ დონეზე ფლობს ქსილოგრაფიის ტექნიკას, მის წიგნის ნიშნებზე თითქოს თეთრი ფონიდანაა ამოძერწილი შავი, კონტრასტული ფორმები. შავისა და თეთრის მონაცვლეობითი თამაშია მუსიკათმცოდნე ლევ ურეკლიანის ექსლიბრისზე. მოუხეშავი შავი ფორმით გამოიკვეთება მევიოლინეს ძლიერი, ნებისყოფიანი, მკაცრი სახე (ილ.17). სახის გამომეტყველებას თითქოს უფრო ამძაფრებს

ილ. 16

ილ. 17

ვიოლინოს სიმებზე დადებული, ნერვიულად დაძაბული თითები შეიშინებოდა. ორე ექსლიბრისი ვალენტინ თოფურიძეს საკუთარი ბიბლიოთეკისათვის აქვს შექმნილი. აქაც შავ-თეთრის მკვეთრი დაპირისპირებაა. მოცემულია მოქანდაკის სახელოსნოს ინტერიერი დამახასიათებელი ნივთებით, ქანდაკებებით.

მხატვარი-გრაფიკოსი ნიკოლოზ ჩერნიშკოვიც (1903-1985) სტუდენტობისას იწყებს ექსლიბრისის სფეროში მუშაობას. მის შემოქმედებაში გრაფიკის ამ კამერულმა ფორმამ ნამყვანი ადგილი დაიმკვიდრა.

ექსლიბრისებს შორის ყველაზე ადრეული (1928 წ.) იხუინერ ბ. ჭიჭინაძისათვის არის განკუთვნილი (ილ.18). ქსილოგრაფიის ტექნიკით შესრულებული მცირე ზომის კომპოზიცია უამრავი დეტალით არის დატვირთული. მსგავსი კომპოზიციური გადაწყვეტა აქვს ა. დიდებულისათვის განკუთვნილ ექსლიბრისსაც. ა. დიდებულმა პროფესიით ენერგეტიკოსი იყო და პედაგოგიურ მოღვაწეობასაც ეწეოდა, რასაც მოწმობს ექსლიბრისზე გამოსახული ელემენტები (ელექტრობოძი, კაშხალი, ელექტროდანადგარები, სალექციო აუდიტორია), კომპოზიცია გადატვირთულია, თუმცა შესრულების თვალსაზრისით ვირტუოზულად არის დამუშავებული და გვაოცებს, როგორ ახერხებს ოსტატი ამ პატარა სიბრტყეზე ამდენი დეტალის ურთიერთშერწყმას და პარალელურად ექსლიბრისისთვის საჭირო მკაფიოების შენარჩუნებას. განსაკუთრებით აღსანიშნავია ნ. ჩერნიშკოვის მიერ ქსილოგრაფიის ტექნიკის სრულფასოვანი, მაღალპროფესიული დამორჩილება, რითაც მის ექსლი-

ილ. 18

ბრისებს ნათელი, მკაფიო ხასიათი აქვს შეძენილი.

1920-1930-იან წლებში სამხატვრო აკადემიის გრაფიკის ფაკულტეტის (და არა მარტო გრაფიკის ფაკულტეტის) თითქმის ყველა სტუდენტი მეტ-ნაკლებად ეზიარა მცირე გრაფიკის ამ სახეობას. ზოგმა მხოლოდ თითო-ოროლა წიგნის ნიშანი შექმნა. აკადემიაში, გარდა ქართველი სტუდენტებისა, სხვა ეროვნების ახალგაზრდებიც სწავლობდნენ (ეს გამოჩნდა კიდევ ზემოთ განხილულ მასალაში), მათ მიერ შექმნილ ნამუშევრებში, ზოგ შემთხვევაში, ქართული მოტივების ათვისების მცდელობა შეიმჩნევა, ზოგი მათგანი კი ამგვარ ამოცანას არ ისახავდა და მხოლოდ ინდივიდუალური ხელწერის გამოვლენით შემოიფარგლებოდა. სომეხ მხატვართა დიდი ნაწილი, მიუხედავად იმისა, რომ ცხოვრობდნენ და მოღვაწეობდნენ საქართველოში, სომხური კულტურისათვის დამახასიათებელ ეროვნულ ნიშნებს უფრო ავლენენ და უმრავლესობა დღეს სომხეთის ხელოვნების მოღვაწედ ითვლება (11).

ილ. 19

1920-1930-იან წლებში მოღვაწე მხატვართა შორის უნდა მოვიხსენიოთ აგრეთვე მხატვრები, რომელთაც მხოლოდ ამ წლებში მიმართეს ექსლიბრისის ხელოვნებას და ერთი ან ორი წიგნის ნიშნის ნიმუში შექმნეს. მათ შორის არიან: პავლე ბუსირიოვი, ბარბარე ბებუთოვა-გაბუნია, სევერიან კეცხოველი, გივი ჯაფარიძე, ემა ლალიევა-ედიბაიძე.

პავლე ბუსირიოვი (1900-1954) ლოს-ანჯელესის 1935 წლის საერთაშორისო გამოფენის ერთ-ერთი მონაწილე იყო, მისმა ნამუშევარმა – „ნ. ფეოფოლოვის ექსლიბრისი“ (ილ.19) – სპეციალური ჯილდო მიიღო. ეს წიგნის ნიშანი სიმბოლური ხასიათისაა, იდეურ დატვირთვასთან ერთად შესრულების ტექნი-

ქსილოგრაფიული

კითაც ემოციურ შთაბეჭდილებას ახდენს მაყურებელზე. ქსილოგრაფიისათვის დამახასიათებელი შავისა და თეთრის სუფთა, კონტრასტული ურთიერთშეპირისპირებით კომპოზიციის მკაფიო, ენერგიული ნახატია შექმნილი.

1930-იანი წლების ექსლიბრისის მიეკუთვნება აგრეთვე მხატვარ

ილ. 20

ირინე გრაბოვსკაიას (1898-1982) მიერ შექმნილი წიგნის ნიშანი ინჟინერ ე. ლუცენკოსათვის (ილ. 20). მხატვარმა ექსლიბრისზე წარმოგვიდგინა „მომავლის სამყარო“, კოსმოსის შემსწავლელი მეცნიერების განვითარება-პერსპექტივაში, ეს არის კოსმოსის თემაზე შექმნილი ერთ-ერთი პირველი ექსლიბრისი (12).

ნინო ბრაილაშვილი [ბრაილოვსკაია] (1899-1991) თბილისის სამხატვრო აკადემიაში 1924-1929 წლებში სწავლობდა. მისი ექსლიბრისის ხელოვნებით გატაცებაც ამ წლებში ხდება. შემორჩენილია მხატვრის მიერ შესრულებული ორი ექსლიბრისი, მათ შორის ერთი საკუთარი ბიბლიოთეკისათვის არის შექმნილი, მეორე კი მეუღლის, ლ. პრივალოვისათვის. ამ უკანასკნელზე (ილ.21) გამოსახული ნივთები (თეატრალური ნიღაბი, ჯოხებით სამოძრაო პატარა სათამაშო ჯამბაზი) ექსლიბრისის მფლობელის ინტერესებისა და პროფესიის განმსაზღვრელია. განსაკუთრებით უნდა აღინიშნოს მხატვრის მიერ ქსილოგრაფიის ტექნიკის მაღალპროფესიონა-

ილ. 21

ლური ფლობა. ფაქიზი, უწვრილესი შტრიხებითაა დამუშავებული ნახატი. ლ. პრივალოვის ექსლიბრისის შესრულებისათვის ჩაფიქრებულ აკადემიურ სტილს მხატვარი ქსილოგრაფიის ტექნიკისათვის დამახასიათებელი დახვეწილი, ფაქიზი დამუშავებით აღწევს.

1930-იან წლებში ერთი ექსლიბრისი შეუქმნია მხატვარ სევერიან კეცხოველსაც (1906-1980), იგი განკუთვნილია ქართველი მეცნიერის, საზოგადო მოღვაწის, საქართველოს ბუნების დიდი მოამაგის ნიკო კეცხოველისათვის (ილ. 22). წიგნის ნიშანზე მიწაზე მდგარი, „მინიდან ამოსული“ მამაკაცის სხეულის სილუეტია გამოსახული, პეიზაჟის ფონზე. კაცის მთელ სხეულში, ნიადაგში ფესვებგადგმული ნორჩი ხის ტანია „ჩანერილი“, რომლის ღეროები იტოტება მამაკაცის თავსა და ზეალმართულ მკლავებში. მხატვრის ამოცანაა წარმოგვიდგინოს ადამიანი, ბუნების შვილი, მყარად შესისხლზორცებული დედასამყაროსთან, ბერმუხად ქცეული ძლიერი კაცი, რომელიც სამყაროს სიცოცხლის პატრონი და დამცველია.

ილ. 22

კომპოზიციის აზრობრივი დატვირთვა ემსახურება წიგნის ნიშნის მფლობელის პროფესიული ნიშნებისა და მისი შინაგანი სამყაროს გახსნას. ქსილოგრაფიის ტექნიკით შექმნილი, მკაცრი ოთხკუთხა ჩარჩოთი მოსაზღვრული ეს პატარა კომპოზიცია დეკორატიული გადაწყვეტით, ლაქათა თანაბარზომიერი განონასწორებით, ექსლიბრისის დახვეწილ, ადვილად გასაგებ, ნათლად აღსაქმელ ნიშნულს იძლევა.

მხატვარ გივი ჯაფარიძის (1916-1943) მხოლოდ ერთი ექსლიბრისი არის ცნობილი (გივი ჯაფარიძე იყო მეტად ნიჭიერი ახალგაზრდა კაცი, რომელიც მეორე მსოფლიო ომის დროს ფრონტზე და-

ილუზია. მას, ჯერ კიდევ სტუდენტს, ლადო გრიგოლიას მიწვევით, მონაწილეობა მიუღია ვახტანგისეული „ვეფხისტყაოსნის“ შრიფტის აღდგენაში). მის მიერ შესრულებულ მხატვარ ნელი ჩიქოვანისათვის განკუთვნილ, ცინკოგრაფიის ტექნიკით შესრულებულ წიგნის ნიშანზე პლენერზე მომუშავე ქალის ფიგურაა მოცემული, რომლის სხეულს ნახევრად ეფარება წინა პლანზე გამოსახული შველი. მხატვარმა ამ მცირე ზომის ნამუშევარში გახსნა წიგნის ნიშნის მფლობელი ხელოვნის პოეტური სამყარო.

1930-იან წლებში ექსლიბრისები შექმნეს ისეთმა ადამიანებმა, რომელთაც სპეციალური სამხატვრო განათლება არც კი ჰქონდათ მიღებული. შალვა დუმბაძე (1902-1975) პროფესიით ინჟინერი იყო. 1930-იან წლებში იგი მუშაობდა ექსლიბრისის სფეროში ქსილოგრაფიის ტექნიკით. შ. დუმბაძე რამდენიმე ექსლიბრისის ავტორია და მის ნამუშევრებში წიგნის ნიშნის მფლობელთა ხასიათისა და გაცაცებების გახსნის ამოცანის გადაწყვეტაა წინა პლანზე წამოწეული. მისი ექსლიბრისების კომპოზიციები დასრულებული ხასიათისაა, შინაარსობრივად გამომსახველია და ადვილად გასაგები.

ვახტანგ ერისთავი (1896-1976) ინგლისური ენის პედაგოგი იყო, მაგრამ მხატვრის პროფესიული განათლებაც ჰქონდა მიღებული. 1935-1940 წლებში სწავლობდა თბილისის სამხატვრო აკადემიაში. მის ექსლიბრისზე – საკუთარი ბიბლიოთეკისათვის (ილ. 23) სინათლისა და სიბნელის, ძველისა და ახლის ურთიერთ დაპირისპირებაა გააზრებული. ექსლიბრისის ყველა შემადგენელი ელემენტი კავშირშია ერთმანეთთან და „ცოდნის“ სინათლესთან (განათებული ლამპიონი) გაიგივებული სიმბოლური ჩანაფიქრით მთლიანდება.

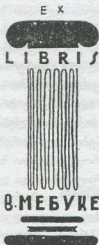
1930-იან წლებში წიგნის ნიშნებს ქმნის მხატვარი დავით (დუდა) გაბაშვილი

ილ. 23

(1914-1994). მისი ექსლიბრისები გამოირჩევიან საოცარი კოლორიტით, მათში მხატვრის მაღალი გემოვნება და ნიჭია გამოვლენილი. დუდა გაბაშვილი მრავალმხრივი ნიჭის პატრონი იყო. იგი წარმატებით მუშაობდა როგორც დაზგურ, ასევე წიგნის გრაფიკაში, პლაკატში, ფერწერასა და ქანდაკებაში. 1933-1939 წლებში სწავლობდა თბილისის სამხატვრო აკადემიაში და ძირითადად სტუდენტობის წლებში შექმნა რამდენიმე ექსლიბრისი. დუდა გაბაშვილის წიგნის ნიშნებისათვის დამახასიათებელია მარტივი კომპოზიციური გადანწყვეტა, ექსლიბრისის მფლობელის პროფესიისა და ხასიათის მახვილგონივრული ხერხებით გამოვლენა, მხატვარს აქვს გამომგონებლობის ფართო უნარი.

ილ. 24

სრულიად მარტივი აგებით გამოირჩევა არქიტექტორ ვ. მეზუკისათვის შექმნილი ექსლიბრისი (ილ.24), რომელზეც მხატვარი წიგნის ნიშნის მფლობელის პროფესიის მინიშნებისათვის მხოლოდ იონიური სვეტისთვის დამახასიათებელ ზოგად, ძირითად ფორმას იძლევა. მარტივი, ნათლად აღსაქმელი ნახატის შესატყვისია შრიფტიც, რომელიც ორგანულად არის შერწყმული კოლონის ლილვების ფორმებთან.

საკუთარი ბიბლიოთეკისათვის შექმნილ ექსლიბრისზე მჯდომარე ქალის ფიგურაა გამოსახული. ფიგურის სილუეტი ფეთრ ფონზე შავ ლაქად აღიქმება. სხეული გამარტივებულია, სქემატურობამდეა დაყვანილი, იგი ეგვიპტური ქანდაკების ფორმას იღებს. წა-

რწერა ლათინური შრიფტით სრულდებლა, მისი ფორმები ნახატის საერთო, მკაცრი ხასიათიდან გამომდინარეობს და მთელი კომპოზიციის საყრდენს წარმოადგენს. იგივე კომპოზიცია მხატვარს ოფორტის ტექნიკით აქვს განხორციელებული. ტუშით შესრულებული ორიგინალის (I ვარიანტი) მკაფიო კონტური, მკვეთრი ფორმები, ოფორტის ტექნიკით შექმნის დროს ექსლიბრისზე რბილი გადა-

სვლეებით და მეტი თავისუფლებით, ცხოველხატულობით იცვლება, ამ კომპოზიციაში თითქოს მეტი „გაქართულებაა“, შრიფტიც ქართულია და ეგვიპტელი ქალის ფიგურაც მთიელ ქალს დაემსგავსა.

საკუთარი ბიბლიოთეკისათვის შექმნილი მეორე ექსლიბრისი მსუბუქ იუმორისტულ ხასიათს ატარებს, მასზე გამოსახულია პატარა ძაღლი. ძაღლის „სხეულზე“ პირდაპირ თითით თავისუფლად არის დატანილი ლაქები. ფონი შესრულებულია შტრიხებით. კომპოზიცია არ არის მოსაზღვრული, მაგრამ ყველა ელემენტი ერთმანეთთან არის დაკავშირებული და მეტად თავისუფალ, ცოცხალ, მჭიდროდ შეკრულ ნახატს ქმნის.

დ. გაბაშვილის წიგნის ნიშნებში ვლინდება მაღალი პროფესიონალიზმი, დახვეწილი გემოვნება, ექსლიბრისის სპეციფიკის ღრმა და გააზრებული წვდომის უნარი, გრაფიკული მასალის ფლობის მაღალი დონე. მხატვარი თითქოს „თავის სასარგებლოდ ეთამაშება“ გრაფიკის ტექნიკის ამა თუ იმ სახეს. მისი ნამუშევრები ყოველთვის გამოირჩევა მკვეთრად გამოვლენილი ინდივიდუალური ხელწერით.

განხილული მასალა საშუალებას გვაძლევს დავასკვნათ, რომ საქართველოში ძირითადად 1920-1930-იანი წლებში ხდება ექსლიბრისის ხელოვნების ჩამოყალიბება და დამკვიდრება, მაგრამ ამ წლებში მიმდინარეობს არა მარტო ექსლიბრისის ხელოვნების ფორმირება, არამედ საფუძველი ეყრება ქართული თანამედროვე სახვითი ხელოვნების ყველა დარგს, მათ შორის დაზგურ გრაფიკასაც და დაზგურ გრაფიკასთან შესისხლხორცებული ექსლიბრისის კამერული ფორმა ქართველი გრაფიკოსების შემოქმედების განუყოფელი ნაწილი ხდება. 1920-1930-იან წლებში ექსლიბრისში მოღვაწე მხატვრები შემდგომში ქართული დაზგური და წიგნის გრაფიკის წამყვან ოსტატებად ჩამოყალიბდნენ. იმ დროს კი სრულიად ახალგაზრდა დამწყებმა გრაფიკოსებმა, ფაქტიურად მათთვის ჯერ კიდევ სრულიად უცხო, მცირე ფორმის გრაფიკას შესანიშნავად აუღეს ალლო და პირველი ნაბიჯიდანვე მიაღწიეს კიდევ მნიშვნელოვან წარმატებას, რასაც მოწმობს ლოს-ანჯელესის 1934, 1935 წლების ექსლიბრისის გამოფენების შედეგები.

1920-1930-იანი წლების ქართული ექსლიბრისის ხელოვნებისათვის დამახასიათებელი ძირითადი ნიშანია ეროვნული მოტივების გააზრებული, ზომიერი გამოყენება, სტილის ლაკონურობა, ტექნიკური შესრულების მაღალი დონე. ამ პერიოდის თითქმის ყველა ექსლიბრისი განხორციელებულია ქსილოგრაფიის და ცინკოგრაფიის ტექნიკაში და გამოვლენილია მხატვართა მიერ გრაფიკული ტექნიკის ფლობის მაღალი დონე. მხატვრები უმთავრესად ცდილობენ ექსლიბრისის კომპოზიციები მოსაზღვრულ, დაფიქსირებულ ჩარჩოში მოაქციონ, რითაც სურთ ხაზი გაუსვან ექსლიბრისის „დამღისებურ“ ხასიათს. ამ წლების წიგნის ნიშნების უმრავლესობაში გათვალისწინებულია ექსლიბრისის ხელოვნებისათვის შემუშავებული ყველა სპეციფიკური ატრიბუტი, კომპოზიციების უმრავლესობა დეკორატიული ხასიათისაა, ფართოდ არის გამოყენებული სიმბოლიკა, უდიდესი ყურადღება ეთმობა შრიფტის აკადემიური ხასიათის შენარჩუნებას, შრიფტის როლის მნიშვნელობას. ამ პერიოდში წიგნის ნიშნის განვითარების საერთო დონე მაღალია, იგი უპირველესად გრაფიკის ამ სახეობის სპეციფიკის სწორად გაგებიდან და მხატვართა მიერ სერიოზული და მაღალპროფესიული მიდგომიდან გამომდინარეობს.

დამოწმებული ლიტერატურა და პუბლიკაციები

1. გაჩეჩილაძე მ., ქართული ექსლიბრისის სათავეებთან, „მნივნობარი-99“, გვ. 179-192.
2. ჯორბენაძე ს., თბილისის უნივერსიტეტის მოკლე ისტორია. – თბ., თსუ-ს გამომც. 1988, გვ. 8.
3. ჯორბენაძე ს., ცხოვრება და ღვაწლი ივანე ჯავახიშვილისა. – თბ., თსუ-ს გამომც. 1984, გვ. 335.
4. ვ. ნილოსანი ფლობდა ექსლიბრისის უნიკალურ კოლექციას, რომლის ძირითადი ნაწილი (ქართული ექსლიბრისის ნიმუშები), სამწუხაროდ, დაკარგულია, გადარჩენილი ნაწილი კი ინახება თბილისის სახელმწიფო ხელოვნების მუზეუმის საარქივო განყოფილებაში (საქალაქდ № 14-27), ესაა 2800 ექსლიბრისის ნიმუში, რომელიც წარმოადგენს თვითონ ვლადიმერ ნი-

ლოსანის ექსლიბრისებს, აგრეთვე ყოფილი სსრკ-ს და ევროპის სტრუქტურული ქვეყნების მხატვრების ნამუშევრებს. მხატვრის გარდაცვალების შემდეგ კოლექცია მუზეუმს საჩუქრად გადასცა ვ. ნილოსანის მეუღლემ იზაბელა ნილოსანმა.

5. მხატვარ ლადო გრიგოლიას გამარჯვება, „კომუნისტი“, 1934, № 162, გვ. 4.

6. ლ. გრიგოლიამ თბილისის სამხატვრო აკადემიაში სწავლის წლებში მიიღო როგორც გრაფიკის, ასევე მოქანდაკის განათლება, იგი პარალელურად სწავლობდა გრაფიკისა და ქანდაკების ფაკულტეტებზე ი. შარლემანისა და ე. ლანსერეს კლასში. ლ. გრიგოლია იყო ქართული თანამედროვე წიგნის გრაფიკის ერთ-ერთი ფუძემდებელი, ქართული შრიფტის ხელოვნების შემსწავლელი და შემსრულებელი, მან შეიმუშავა ქართული მხატვრული შრიფტის 396 ვარიანტი. ლ. გრიგოლია იყო საქართველოს სსრ სახალხო მხატვარი, შოთა რუსთაველის პრემიის ლაურეატი, ხელოვნების დამსახურებული მოღვაწე, პროფესორი. წლების მანძილზე უძღვებოდა ქართველი გრაფიკოსების ახალი თაობის აღზრდის საქმეს.

7. ვადბოლსკი მ., საქართველოს პერალდიკური სიმბოლიკა. – თბ., „ხელოვნება“, 1980;

სურგულაძე მ., ქართული ხალხური ორნამენტის სიმბოლიკა. – თბ., „სამშობლო“, 1993.

8. Антидзе Э. Из истории грузинского экслибриса. Материалы IV международного симпозиума по грузинскому искусству. Тб., 1983.

9. თუმანიშვილი ი., კვასხვაძე ზ., ქართული ექსლიბრისი. – თბ., „ხელოვნება“, 1979.

10. Беридзе В., Езерская Н. Искусство Советской Грузии. – М., „Советский художник“, 1975. с. 36-37.

11. ჩვენს მიერ გამოთქმული მოსაზრება იმითაც დასტურდება, რომ თბილისში „მხატვრის სახლში“ 1985-1986 წწ. დეკემბერ-იანვარში მოწყობილ ექსლიბრისის მაშინდელ საკავშირო გამოფენაზე საქართველოში მოღვაწე ყველა სომეხი მხატვრის ნამუშევარი სომხეთის რესპუბლიკას სომხური ხელოვნებისთვის განკუთვნილ ექსპოზიციაში პქონდა წარმოდგენილი.

12. მოგვიანებით, ყოფილი საბჭოთა კავშირის ბევრი მხატვარი დაინტერესდა კოსმოსის თემით და სპეციალური გამოფენებიც კი ეწყობოდა ამ თემატიკით შესრულებული ექსლიბრისებით.

დავით აღმაშენებლის სახელობის საქართველოს ხელოვნების მუზეუმის ექსპოზიციის მუშაობის შესახებ

ԵՈՅԵՈ...
ԵՈՅԵՈ...
ԵՈՅԵՈ...

პარკი ნიგნი სარეზერვუარი, რაც ავტორმა კაცთა
მოღვაწეს უსახსროვრა.

ჯოზეფ ადისონი

სახელოვანი მეცნიერისადმი მიძღვნილი სამეცნიერო კრებული

გასულ წელს შესანიშნავ მეცნიერსა და პიროვნებას, ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორს, პროფესორს, თბილისის ტექნიკური უნივერსიტეტის საქართველოს ისტორიისა და ქართული კულტურის ისტორიის კათედრის გამგეს, უბერებელ ქალბატონს – ნანა ხაზარაძეს დაბადებიდან 70 წელი შეუსრულდა. ამ ღირსშესანიშნავ თარიღს მეცნიერებმა მიუძღვნეს „კავკასიურ-ახლო აღმოსავლური კრებულის“ X ტომი.

კრებულის პირველი ტომი, სახელწოდებით „აღმოსავლური კრებული“, 1960 წელს, აკადემიკოსების ნიკო ბერძენიშვილისა და გიორგი მელიქიშვილის თაოსნობით გამოვიდა. 1962 წლიდან გამოცემას „კავკასიურ-ახლო აღმოსავლური კრებული“ ეწოდება. ამ კრებულის ერთ-ერთი ყველაზე აქტიური ავტორია ქალბატონი ნანა ხაზარაძე. მას კრებულის სხვადასხვა ტომებში დაბეჭდილი აქვს შრომები მუშქების ქვეყნის შესახებ, ფრიგიის უძველეს ისტორიაზე, თაბალის ქვეყნის ადგილმდებარეობაზე, პეკატესთან მოხსენიებულ მატინებზე, ძველი ფრიგიული ანბანის გენეზისზე, ციხია-გორადან მომდინარე კრამიტის ბერძნულ ასო-ნიშნებზე, ასურული წერილობითი წყაროების ტერმინ „თაბალის“ ისტორიის საკითხზე, ხართაფუს ლუვიურ-იეროგლიფურ წარწერებზე, ურთხმელის იდენტიფიკაციის შესახებ და სხვა.

ამდენად, სავსებით კანონზომიერია, რომ „კავკასიურ-ახლო აღმოსავლური კრებულის“ X ტომი სახელოვანი მეცნიერის საიუბილეო თარიღს მიეძღვნა.

კრებული იხსნება აკად. გრიგოლ გიორგაძის წერილით „ნანა ხაზა-

რადე - 70", რომელშიც საკმაოდ ვრცელადაა მიმოხილული მკვლევარის მიერ განვლილი დიდი მეცნიერული და საზოგადო მოღვაწეობის გზა. ქალბატონი ნანა პირველი ქალი ისტორიკოსია, რომელსაც მიენიჭა ყოველი ისტორიკოსისათვის სანუკვარი ჯილდო - აკად. ს. ჯანაშიას სახელობის პრემია. ნანა ხაზარაძე მთელი შეგნებული ცხოვრების მანძილზე აქტიურ საზოგადოებრივ საქმიანობასაც ეწევა. მისი შრომა, როგორც წესი, ქართული ისტორიული მეცნიერების განვითარებასა და სრულყოფას ხმარდებოდა და ხმარდება. ნანა ხაზარაძე ე.თაყაიშვილის სახელობის საქართველოს საისტორიო საზოგადოების პრეზიდიუმის წევრი და თბილისის საქალაქო ორგანიზაციის თავმჯდომარეა. 1989-1990 წლებში ხელმძღვანელობდა სრულიად საქართველოს რუსთაველის საზოგადოებასთან არსებულ საქველმოქმედო ასოციაცია „ჯავახეთს“. ამჟამად არის საერთაშორისო მეროისტული საზოგადოების საპატიო წევრი, საქართველოს „ქალთა საბჭოს“ თავმჯდომარის მოადგილე, საქართველოს ილია ჭავჭავაძის სახელობის მწიგნობართა ასოციაციის გამგეობის წევრი, არასამთავრობო ორგანიზაციის „ფენიქსი XXI („ისტორია და თანამედროვეობა“)“ დამფუძნებელი და პრეზიდიუმის თავმჯდომარე, რამდენიმე სამეცნიერო-პოპულარული ჟურნალის რედაქტორის, აგრეთვე არაერთი სამეცნიერო და სადისერტაციო საბჭოს წევრი.

ქალბატონი ნანა ხაზარაძე უანგარო მეგობარია. სანიმუშოა მისი მეგობრობა მეორე დიდ ქალბატონთან - პროფესორ ჯულიეტა რუხაძესთან. ამიტომ არაა შემთხვევითი, რომ ქალბატონმა ჯულიეტამ ნანასადმი მიძღვნილი წერილი ასე დაასათაურა: „ჩემი მეგობარი - ნანა ხაზარაძე“. მასში ცნობილი ეთნოგრაფი აღტაცებით საუბრობს ნანა ხაზარაძის - მკვლევარისა და მეგობრის პიროვნულ ღირსებებზე. მოვიტან ერთ ადგილს ქალბატონი ჯულიეტას წერილიდან: „ნანაზე ფიქრის დროს სურვილი მაქვს მრავალი ეპითეტი ვიხმარო და ყველა აღმატებით ხარისხში: კაცთმოყვარე, კეთილი, თავმდაბალი, უღალატო მეგობარი, გულია, მხიარული, ნიჭიერი. ასეთ ადამიანს ცხოვრების გზაზე არც თუ ისე ბევრს შეხვდები“.

ქალბატონ ნანა ხაზარაძის მეცნიერული პრობლემატიკა, რითადად ორ დარგს მოიცავს. ესენია: „ძველი ახლო აღმოსავლეთის ისტორია და კულტურა“ და „საქართველო-კავკასიის ისტორია და კულტურა“. ამდენად, ბუნებრივია, რომ მეცნიერისადმი მიძღვნილი წერილები ორ მთავარ რუბრიკაში მოთავსდა.

რუბრიკაში „ძველი ახლო აღმოსავლეთი“ დაიბეჭდა მკვლევარების – ლევან გორდეზიანის, პაატა რამიშვილის, რუსუდან რცხილადის, ირინე ტატიშვილის, მიხეილ ქურდიანის, ჯემალ შარაშენიძის, მანანა ხვედელიძის ნაშრომები. რაც შეეხება მეორე რუბრიკას – „საქართველო და კავკასია“, მასში გამოქვეყნდა ნინო აბაკელიას, თინა იველაშვილის, მერი ინაძის, ოთარ ლორთქიფანიძის, ირაკლი სურგულაძის, თამარ ჯანაშიას, ნანა ხახუტაიშვილის, მანანა ხიდაშელის სამეცნიერო წერილები.

რუბრიკაში „რეცენზიები“ დაიბეჭდა ნანა ხაზარაძისა და მიხეილ ქურდიანის რეცენზიები გრიგოლ გიორგაძის ახალ მონოგრაფიაზე – „ხეთური და ასურული ლურსმული ტექსტების ქასქების (ქაშქების) და აბეშლაელების ეთნიკური წარმომავლობისათვის“.

იქვე გამოქვეყნდა გიორგი ჩიტაიას, გრიგოლ გიორგაძის, ჯონდო გვასალიას, მერი ინაძის რეცენზიები ნანა ხაზარაძის მონოგრაფიებზე. ყოველ მათგანში ხაზგასმულია ქალბატონ ნანა ხაზარაძის მონოგრაფიათა უდიდესი მნიშვნელობა ძველი აღმოსავლეთისა და საქართველოს ძველი ისტორიის შესწავლისათვის, ქართველი ხალხის ეთნოგენეზის ურთულესი პრობლემის გადაჭრისათვის.

დასანანია, რომ ამ მშვენიერ კრებულს, რომელიც ეძღვნება შესანიშნავი მეცნიერისა და პედაგოგის საიუბილეო თარიღს, არ ერთვის პროფესორ ნანა ხაზარაძის შრომების ბიბლიოგრაფია, ხუთ მონოგრაფიასა და ასზე მეტ სამეცნიერო წერილს რომ მოიცავს.

სარეცენზიო კრებული შესანიშნავადაა გაფორმებული და მაღალ პოლიგრაფიულ დონეზეა დაბეჭდილი.

პირველი შეხვედრა ტიპატთან

(ძოგჩენოლოგიური თხზულების ქართულად თარგმნის შესახებ)

დასავლური და აღმოსავლური ელემენტები ქართულ კულტურაში თვალშისაცემად ახასუღი. რიგ შემთხვევაში, ჩვენი ლიტერატურა და ხელოვნება ამ ორი, თვისობრივად განსხვავებული ფენომენის სინთეზირებას ჯეროვნად ახდენდა, რის შესანიშნავ დადასტურებასაც „სიბრძნე ბალაჰვარისა“ წარმოადგენს. ესაა პირველი და ერთადერთი შეხება ბუდისტურ რეალიებთან. თხზულებამ, რასაკვირველია, დაკარგა ოდინდელი აღქმა და უკვე ქრისტიანიზებული, შესაბამისი ინტერპრეტაციით მიენოდა დასავლეთს – ბერძნულ-რომაულ სამყაროს. ამ თვალსაზრისით, ქართული თარგმანის როლი უძირითადესია, რაკილა სწორედ ექვთიმე ათონელისეული ბერძნული თარგმანის გზით გახდა ის ევროპისათვის ცნობილი. თუმცა აზრთა სხვადასხვაობაა თავად ქართული ვერსიის წყაროს შესახებ, არც თარგმანის დრო და ავტორია ცნობილი, მაგრამ თავად ფაქტი ქართული ვერსიების არსებობისა და ქართულიდან ბერძნულად შესრულებული ექვთიმესეული რედაქციის შესახებ, უდიდესი კულტუროლოგიური მნიშვნელობისაა საზოგადოდ, ხოლო ამ სულისმარგებელი რომანის მკვეთრი ქრისტიანული ინტერპრეტაცია, მხატვრული სპეციფიკა და დიდაქტიზმი დიდად საინტერესოა. აღსანიშნავია, რომ ჩვენს ვერსიაში, როგორც მკვლევარები მიუთითებენ, ბუდისტური მსოფლმხედველობითი სუბსტრაქტი არ აღინიშნება, დაძლეულია, ცალსახად ქრისტიანული აღქმისთვისაა საგანგებოდ მისადაგებული, მაგრამ, საპირისპიროს დაშვების ლოგიკით, ბუდიზმის შესახებ გარკვეული ინფორმაციით ორიენტირებულმა, შესაძლოა, ამოვიკითხოთ ის ზოგადი პრინციპები, რასაც

ქართული ევრსიის შექმნის დრო სხვადასხვა მოსაზრებით VII-XI სს. მერყეობს. რომელი თარიღიც არ უნდა იყოს ჭეშმარიტი, ერთი რამ ცხადია, ჩვენს კულტურას სხვა უშუალო თუ შუალოებითი შეხება (რამდენადაც ცნობილია) ბუდისტურ სამყაროსთან, რელიგებთან, ტექსტებთან, არ ჰქონია. მდუმარება საუკუნეებით ისაზღვრება.

ჩვენს სინამდვილეში კი სწორედ კულტუროლოგიური (ხაზს ვუსვამთ - ქ.გ.) თვალსაზრისით ერთი საინტერესო ფაქტი მოხდა. (ამ ჭრილში ვაცნობიერებთ ჩვენც ამ მოვლენას, თუმც, ალბათ, ის თავისთავადაც, როგორც გარკვეული რელიგიური შინაარსის ტექსტი, თავად ბუდიზმის ადებტისათვის საყურადღებო იქნება).

ქართულ ენაზე (ინგლისურიდან) ითარგმნა ამჟამად ბელგიაში მოღვაწე ტიბეტელი ბერის - ძოგჩენპა რანიაკ პატრულ რინპოჩეს თხზულება „რიგპას სიბრძნე“, რომელიც ეძღვნება ტიბეტურ სამედიტაციო პრაქტიკას და მიჰნავს შინესა და ლჰაკტონგის სამედიტაციო ხელოვნებას ერთმანეთისაგან. ავტორი ტიბეტელი სასულიერო პირებისაგან აღიარებულია, როგორც მთარგმნელი, ახალგაზრდა მწერალი ტარიელ ბიბილური უთითებს, „XIX ს. უდიდესი ტიბეტელი მოძღვრის, პატრულ რინპოჩეს სულიერ მემკვიდრედ, ის სრულყოფილად ფლობს ტრადიციული ტიბეტური ხელოვნების საიდუმლოებებს: კალიგრაფიას, პოეზიას, მუსიკას, ცეკვასა და ფერწერას“. 1999 წლის ოქტომბერში ბერი თბილისსაც სწევდნია.

სწორედ მისი თანხმობითა და ნებართვით ითარგმნა და გამოიცა ეს მომცრო წიგნი, რომლის ინგლისური დედანი ჯერ დასავლეთშიც არ გამოცემულა. თარგმანის ტირაჟი ძალზე მცირე გახლავთ, ის არც შეიძლება ყოფილიყო მკითხველთა ფართო მასისთვის განკუთვნილი, რადგან ძალზე სპეციფიკური ხასიათისაა და მკვლევარ-ორიენტალისტებს, რელიგიათმცოდნეობით, საზოგადოდ, ბუდისტური, კონკრეტულად კი ტიბეტური მსოფლალქმითა და რიტუალური პრაქტიკით დაინტერესებულ პირთ გაუნევეს დახმარებას

(აღბათ, უნდა ჩაითვალოს, რომ ამ თარგმანით იწყება ქართული ტიბეტოლოგია).

ასე რომ, ამ პატარა ნიგნს ჩვენ მოვიაზრებთ უპირატესად სწორედ, როგორც გადაძახილს ეპოქათა, კულტურათა შორის, როგორც ერთ კერძო ფაქტს, კერძო შემთხვევას, გნებავთ, ხიდს ქართულ სამყაროსა და აღმოსავლურ ცნობიერებას შორის, შეხვედრას პოლიტიკურად თავისუფლებანართმეულ, სულიერი თვალსაზრისით კი ამაღლებულ და ტრადიციებზე მკვიდრად დამყარებულ ტიბეტურ სამყაროსთან.

პატრულ რინპოჩეს შრომა, როგორც აღვნიშნეთ, ეძღვნება სამედიტაციო ხელოვნებას. უპრიანად ჩავთვალეთ, შეძლებისდაგვარად, ინფორმაციული თვალსაზრისით გარკვეული წარმოდგენა შევუქმნათ მკითხველს „რიგპას სიბრძნის“ შესახებ. „რიგპა თავდაპირველი საცნაურქმნადობაა, გაცნობიერება აზრის დაბადებამდე“. რაკილა მედიტაციას ეძღვნება ნიგნი, ურიგო არ იქნება, განვმარტოთ იგი, როგორც ზოგადად განსჯა, ჩაღრმავება, გარესამყაროსაგან გამიჯვნა. მკვლევრები მიუთითებენ, რომ მისი მოაზრება კულტისაგან დამოუკიდებლადაც არის შესაძლებელი (ვთქვათ, ხელოვნის ან მეცნიერის მოღვაწეობისას...).

სამედიტაციო ხელოვნების ხერხები დეტალურად დაამუშავა აღმოსავლურმა რელიგიებმა (სხვა რელიგიური სისტემებისათვის ცნობილი ლოცვითი პრაქტიკა მხოლოდ გარეგნული, ზოგადი შტრიხებით ჰგავს მედიტაციას, ის თვისობრივად სხვა, სუბიექტურ პერსპექტივას სახავს, სხვა მიმართებას ადასტურებს ლოცვის სუბიექტსა და ობიექტს შორის. ჩვენი კულტურისათვის სწორედ ეს უკანასკნელი გახლავთ ნიშანდობლივი). ბუდიზმში კი მედიტაცია არის გზა გასხივოსნებისაკენ, ანუ ადეპტის უმაღლესი მიზნისკენ, საამისოდ მან გარკვეული ეტაპები უნდა გაიაროს, გათავისუფლდეს სამყაროს ილუზორული ხედვისაგან – სამსარისაგან და თავად განიცადოს სამყაროს ბუნება. საამისოდაა მოწოდებული მედიტაცია, რომლის სრული და სწორი შესრულება მკაცრად განსაზღვრულ მე-

თოდოლოგიას გულისხმობს, სხეულის პოზით დანყებული, ნატარაღი ენერგეტიკული არხების, თავად ენერგიისა და გონების მონესრიგებას, რაც ანესრიგებს ასევე ფიზიოლოგიასაც, კურნავს სნეულებათა მიზეზებს. კონკრეტული მიზანი არის „მიჩვევა საკუთარი გონების ჭეშმარიტ ბუნებასთან.“ ეს არ გამორიცხავს ამ დროს მედიტატორის არსებაში საზოგადოდ ყოველგვარი ლტოლვის, მინიერი ზრახვების ქრობას. ამქვეყნიური ყოფა ბუდისტისათვის ტანჯვაა, ხსნის გზებს მას მოძღვრება აძლევს, უფრო სწორად – ორი შტო ამ მოძღვრებისა: ჰინაიანა („მცირე ეტლი“) და მაჰაიანა („დიდი ეტლი“) შესაბამისი რელიგიურ-ფილოსოფიური კონცეფციებით. ისინი გავრცელდნენ ინდოეთში, სამხრეთ-აღმოსავლეთ და ცენტრალურ აზიაში და, რიგ შემთხვევაში, ადგილობრივი კულტებიც აირეკლეს. მაჰაიანადანაა ჩინეთში აღმოცენებული ჩანის მოძღვრება, ტიბეტში კი V საუკუნეში წარმოიშვა ახალი მიმდინარეობა – ვაჯრაიანა, მას დაეყრდნო ტიბეტური ბუდიზმი. ვაჯრაიანას მწვერვალი გახლავთ სწორედ ძოგჩენი (ძოგპა ჩენპო ტიბეტურად – „დიადი სრულყოფილება“), რომელსაც ეძღვნება ზემოთ ნახსენები თარგმანი. ძოგჩენის მდგომარეობა, ანუ გასხივოსნება ეს არის „არა ცოდნა სამყაროს შესახებ, არამედ – სამყაროს ბუნების ცოცხალი განცდა“-ო, მოძღვრავს ბერებს ოსტატი ნამკაი ნორბუ. ტიბეტელი ლამების განმარტებით, წერს წინასიტყვაში მთარგმნელი, ნამდვილი მედიტაცია ესაა მიჩვევა საკუთარი გონების ჭეშმარიტ ბუნებასთან. ბუდა შაკიამუნის სწავლებით, მათი მოძღვრება სხვა არაფერია, თუ არა ყოველგვარ საძრახის ქმედებაზე უარისთქმა, მარად კეთილის ქმნა და საკუთარი გონების დაუფლება.

ჰინაიანას, მაჰაიანასა და ვაჯრაიანას საფეხურები ადამიანის სულიერი განვითარების გარკვეული ეტაპებია. ჰინაიანას პრაქტიკა დაკავშირებულია ადამიანის ეგოს დაძლევისთან, ამ დროს მიიღწევა არაეგოებრივი მდგომარეობა, გათავისუფლებული ცნობიერების დაუნჯება. ამ ეტაპზე თვლიან, რომ სუბიექტი „იშლება“, „განილევა“.

სულიერი ევოლუციის მეორე საფეხური მაჰაიანაა, ადებტს გაცნობიერებული აქვს საგანთა ბუნების აბსოლუტური სიცარიელე. მაჰაიანური დონე, ეტაპი უკვე იძლევა გასხივოსნების საშუალებას, ამ ეტაპზე დაიძლევა ობიექტიც და ადებტი ეზიარება სამყაროს ჰარმონიას.

ბუდიზმი ამ ორ ეტაპს ორ არაეგოებრივ მდგომარეობას უწოდებს, ხოლო ადამიანს, რომელმაც განვლო ეს ორი დონე, მიემადლება უნარი მყისიერი გასხივოსნებისა. მაჰაიანური მოძღვრება მწვერვალს ძენ-ბუდიზმში აღწევს.

მესამე, უფრო მაღალი საფეხური სულიერი განვითარებისა, არის ვაჯრაიანა (ანუ ტანტრაიანა), რომლის მწვერვალიცაა ძოგჩენი. მართალია, იგი ტიბეტურმა კულტურამ შემოინახა, მაგრამ ის დაუსაზღვრავი, ზოგადკულტურული ფენომენია, ზოგადადამიანურია, რადგან დიადი სრულყოფილების მდგომარეობა რეალურად ყველასთვის მისაწვდომია, ყოველ ადამიანს აქვს მისი მიღწევის პოტენცია, რაკილა ის თავისთავად მყოფობს მასში. ძოგჩენია, როგორც ოსტატები მიუთითებენ, „ცოცხალი ტექნიკა“ სრულყოფილებისა და გეოგრაფიული, ეთნიკური თუ კულტურული ჩარჩოებით არაა დასაზღვრული, ის ძალზე ძველი მოძღვრებაა, შესაძლოა, უფრო ძველიც, ვიდრე ბუდიზმი.

ძოგჩენის პრაქტიკა ადებტს სიცოცხლეშივე აძლევს ბუდას აბსოლუტური ბუნების (ბუნებრივი მდგომარეობის) მიღწევის შესაძლებლობას, მას ძალუძს საკუთარი ფიზიკური არსის გარდაქმნა არასუბტანციურ არსად (სინათლის სხეულად). ის, ვინც მას აღწევს, ითვლება სრულყოფილ გასხივოსნებულ არსებად.

ძენისა და ძოგჩენის პრაქტიკებს შორის, მიუხედავად იმისა, რომ ორივეგან საბოლოო მიზანი გასხივოსნებაა, განსხვავება დიდია, ძენის გზით გასხივოსნებული მინიერ სამყაროში ბუდას ბუნების აბსოლუტურ რეალიზაციას ვერ აღწევს, ხელისშემშლელია ფიზიკური სხეული, რომელიც, როგორც თვლიან, მიზეზ-შედეგობრიობის კანონის (კარმის) შედეგია. ასე რომ, ძენის ადებტისათვის ბა-

რდომი ანუ გარდამავალ განზომილებაში ბუდას ბუნებრივი მდგომარეობის მიღწევა მხოლოდ გარდაცვალების გზითაა შესაძლებელი. ძოგჩენის პრაქტიკა კი ბერს სიცოცხლეშივე აძლევს ამ შესაძლებლობას, სწორედ ძოგჩენშია თავმოყრილი გასხივოსნების ყველა საშუალება. ბუდისტური კოსმოგონია არსებობის ექვს სფეროს გამოჰყოფს (ჯოჯოხეთის თვრამეტი, მშვიერი სულების, ცხოველების, ადამიანების, ნახევარღმერთებისა და ღმერთების განზომილებანი). ეს იერარქია არ იძლევა კარმისაგან აბსოლუტური გათავისუფლების საშუალებას, რაც ბუდისტის უზენაესი მიზანია აბსოლუტური სიბრძნისა და თანაგრძნობის მქონე არსებადქცევასთან ერთად. ავტორი, ტიბეტელი ლამა თვლის, რომ ამ წიგნში თავმოყრილია ბუდიზმის მთელი მოძღვრების ყველა ძირითადი საზრისი. უპირველესად, წინასწარი პრაქტიკა ნგონდრო – აზრი გასხივოსნების შესახებ სხვათა(!) გასხივოსნების მიზნით. ესაა სწორედ ბოდჰიჩიტა, ანუ სურვილი იმისა, რომ ყველა ადამიანი გათავისუფლდეს.

უნდა ითქვას, რომ მიუხედავად მოჩვენებითი, ილუზორული განცდისა იმის შესახებ; რომ ეს ყოველივე თითქოს იცი თუ გსმენია და ნაცნობია გარკვეულწილად, ტექსტი ბევრი სირთულის მომცველია, რომელთა დაძლევაში მთარგმნელის განმარტებანი და შენიშვნები – ნერილობითიცა და ზეპირიც – ფრიად დაგვეხმარა. მთარგმნელი ყურადღებას გვამახვილებინებს მოძღვრის ფუნქციასა და როლზე ბუდისტურ ტრადიციაში: „ის ამთლიანებს დამწყები პრაქტიკოსის გონებას დჰარმის, ანუ მოძღვრების მემკვიდრეობითობის ცოცხალ ენერგეტიკულ ნაკადთან, მოყოლებული ძოგჩენის პირველი ადებტებიდან, როგორებიცაა გარაბ დორჯე, გურუ რინპოჩე პადმასამბჰავა... გასხივოსნებული მოძღვარი იძლევა ცოცხალ მაგალითს გზადყოფნის პრაქტიკისა, აზიარებს ნეოფიტს საკუთარ სულიერ გამოცდილებას და შეჰყავს იგი (წუთიერად) საკუთარი გონების ქეშმარიტ ბუნებაში. ამ გამოცდილების იმპულსის განვითარებას ემსახურება მედიტაციისა და, საერთოდ, ბუდი-

სტური დჰარმის მთელი შემდგომი პრაქტიკა", გვეუბნება ის.
 „რიგპას სიბრძნე“ მიჯნავს შინეს (ანუ შამატჰას) – სიმშვიდეს,
 სუფევას ლჰაკტონგისაგან (ანუ ვიპაშინასაგან) – ყოვლისმო-
 მცველი ხედვისაგან.

აქვე აღვნიშნოთ, რომ თავად არქიტექტონიკა თხზულებისა ძა-
 ლზე საინტერესოა. ტიბეტელი ბერისათვის ავტორიტეტული არსე-
 ბების გამონათქვამთა ორგანული კავშირი მისეულ ინტერპრეტაცი-
 ასა და განვრცობასთან აშკარა ოსტატობითაა აღბეჭდილი და მკი-
 თხველისათვის ცხადი მაგალითია მოძღვრისა და მოსწავლის
 უწყვეტი ურთიერთობისა. ამასთან უნდა დავძინოთ მთარგმნელის,
 ტარიელ ბიბილურის, ცოდნის სიღრმისა და კომპეტენტურობის შე-
 სახებ არა ოდენ ბუდისტურ ფილოსოფიაში, არამედ ქართული ენის
 შესაშური ალლოც. ივარაუდება, რომ ტექსტის გადმოქართულება
 ითხოვდა ახალ სიტყვათქმნადობას, სიზუსტეს, ადექვატურობას,
 რაც წარმატებითაა თარგმანში დაძლეული.

უპრიანი იქნება მოვხაზოთ საკითხთა ის წრე, რომელსაც ცალკე
 თავებად განიხილავს პატრულ რიმპოჩე: „რატომ არის მედიტაცია
 აუცილებელი“, „შინე“, „სხეულის, მეტყველებისა და გონების ბუნე-
 ბრივ მდგომარეობაში მოყვანა“, „მთავარი პრაქტიკა“, „საგნობრივი
 შინე“, „სიმშვიდე და მოძრაობა“, „არასაგნობრივი შინე“, „ლჰაკტო-
 ნგი“, „ადამიანად დაბადების ფასეულობა“, „ცხოვრების ცვალე-
 ბადობა“, „სამსარის მანკიერებანი“, „ქმედება, მიზეზი და შედეგი“,
 „განთავისუფლების კეთილმოსილება“, „როგორ მივდიოთ სულიერ
 მეგობარს“, „სხეულის კატეგორია“, „თავდაპირველი სიბრძნის
 კატეგორია“, „ხუთი სიბრძნის შესაჯამებლად“, „სხვადასხვა კაიასა
 და სიბრძნის თავისებურებანი“, „რუპაკაიას თავისებურებანი“,
 „გურუ ჰადმასამბჰავას მიმართ“.

დაინტერესებული პირი თარგმანის მოპოვებასაც შეძლებს და
 უფრო ჩაღრმავებასაც.

ჩვენ მთარგმნელის, ტ. ბიბილურის წინასიტყვაობიდან ამონარი-
 დით დავასრულებთ: „ყველა ცოცხალ არსებას გააჩნია გონების ჭე-

შმარიტი ბუნება. გონების ჭეშმარიტი ბუნება გააჩნია ადამიანსაც. იგი განუპირობებელი, უნივერსალური სიბრძნეა.

ეს სიბრძნე არის ჭეშმარიტი ფილოსოფიის, მედიცინის, ხელოვნების, საერთოდ, კულტურის, სამეცნიერო ცოდნისა და ჭეშმარიტი რელიგიურობის თავწყარო.

ამ სიბრძნის აღმოჩენისა და გამოლევების საშუალებანი უძველესმა ტიბეტურმა კულტურამ შემოინახა განგების ძალით. თუმცა ეს მეთოდოლოგია ზოგადასაკაცობრიო, მრავალსაუკუნოვანი სულიერი გამოცდილების ნაყოფია.

დადგა ჟამი, როცა ცოდნის ეს ფასდაუდებელი საგანძური, განგების ძალითვე, ისევ მთელი კაცობრიობის საკუთრებად უნდა იქცეს. ზუსტად ეს გარემოება გახლავთ ამ წიგნის შექმნისა და ჩვენს მიერ მისი თარგმნის მიზეზი.“

„ჟურნალისტური ქიზბანი“

თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ჟურნალისტიკის ფაკულტეტის პრესის თეორიისა და პრაქტიკის კათედრის გამგის პროფ. ნ. ტაბიძის რედაქციით გამოიცა „ჟურნალისტური ქიზბანი“, I. კრებული. თემატიკა მრავალფეროვანია (პრობლემატიკა, ჟანრები, ისტორია, პუბლიცისტურ-მხატვრული პარალელები, ბიბლიოგრაფია და სხვ.). ნაშრომები გაჯერებულია თანამედროვე სამეცნიერო-პრაქტიკული პოზიციებით.

პრესა საზოგადოებრივი ინტელექტის ფორმირებისა და განვითარების პროდუქტია. მას კონკრეტული სოციალურ-ეკონომიკური, პოლიტიკური პირობები წარმოშობს და, ბუნებრივია, ობიექტურად ან გარკვეული მიზნით არაობიექტურად ასახავს ყოველივეს, რაც კონკრეტულ დროსა და ვითარებაში ხდება. ამდენად, პერიოდული ორგანოს ნებისმიერი ასპექტით განხილვა წარმოდგენელია იმ ისტორიული ფონის გააზრების გარეშე, რა დროსაც იგი გამოდიოდა ან გამოდის.

პრესას მრავალი განშტოება გააჩნია. მისი შესწავლა სხვადასხვა განზომილებით შეიძლება. მიუხედავად კვლევის ობიექტისადმი განსხვავებული მიდგომისა, კონკრეტული გაზეთი ან პრობლემა ქვეყნის ისტორიის – წარსულისა თუ თანამედროვეობის ძირითად ეტაპებთან მიმართებაშია გასააზრებელი. ამ ნიშნითაა გამორჩეული კრებულში წარმოდგენილი როგორც ამჟამინდელი პრესის სხვადასხვა პრობლემის ამსახველი ნაშრომები (მ. შამილიშვილის „უცვლელად ცვალებადი“, პროფ. შ. გაგოშიძის „მეცნიერული ჟურნალისტიკის ჰორიზონტები“, ლ. კუტუბიძის „თანამედროვე ქართული პრესის შესახებ“, მ. ტორაძის „სასამართლო რეფორმის ასახვა ქა-

რთულ პრესაში"), ასევე ქართული ჟურნალისტიკის ნიმუშების მო-
მცველი პუბლიკაციები (მ. დათუკიშვილის „გაზეთ „საქართველოს“
(1903-05) დაარსების ისტორიისათვის“, თ. ხორბალაძის „გაზეთი
„კლდე“ (1918-1920)“, ა. მღებრიშვილის „ცხინვალის ქართული
გაზეთი XX საუკუნის 90-იან წლებში“).

ქართული სპეციფიკის, შინაარსობრივი საკითხების წინა პლანზე
ნამონევის, უცხოური პრესის გაანალიზების, დადებითი გამო-
ცდილების ჩვენებისა და პროფესიული შეფასების თვალსაზრისი
გამოკვეთილი ნაშრომებში: „პერმენევტული წრე“ – პუბლიცისტურ
შემოქმედებაში (დ. ტყეშელაშვილი), „დოსიე – პუბლიცისტური პა-
რალელები“ (მ. გერსამია), „ინტერვიუს სახეთა კლასიფიკაციის შე-
სახებ“ (დ. ოსეფაშვილი), „იტალიური „Fine“ და ამერიკული
„Ending“ (მ. ნადარეიშვილი).

ეროვნული ჟურნალისტიკის ისტორიას, პირველი ქართული გა-
ზეთიდან მოყოლებული, მკვლევართა ფართო წრის მრავალმხრივი
მეცნიერული ინტერესი არ მოჰკლებია. ეს განსაკუთრებით ითქმის
XIX საუკუნის პერიოდულ გამოცემებზე, რომელთა მეოხებით საზო-
გადოებას საშუალება ეძლევა გაეცნოს იმდროინდელ ქართულ სი-
ნამდვილეს, კულტურულ-ისტორიულ ფასეულობებს, საზოგადო-
ებრივი აზრის „მიდენ-მოდენას“. გასული საუკუნის ჟურნალისტიკა
და მისი მკვლევრები შედარებით ნაკლებადაა შესწავლილი და ამ
ფონზე ამ პერიოდის გამოცემათა წარმოჩენა უდავოდ დადებითი
მოვლენაა. კრებულში დაბეჭდილი ნაშრომები: პროფ. ნ. ტაბიძის
„ანდრო აბრამიშვილი“, თ. ხორბალაძის „გაზეთი „კლდე“
(1918-1920)“, მ. დათუკიშვილის „გაზეთ „საქართველოს“ (1903-05)
დაარსების ისტორიისათვის“ და სხვ. ქართული ჟურნალისტიკის
ისტორიის საინტერესო გაღერებას აცხადებს.

ნ. ჯიქია „პუბლიცისტურ-მხატვრულ პარალელებში“ პაოლო ია-
შვილს წარმოგვიდგენს როგორც პოეტსა და ჟურნალისტს. ნაშრო-
მში – „იოსებ გრიშაშვილის ლიტერატურულ-პუბლიცისტური ინტე-
რესები“ (ლ. ქათამაძე) – გამოთქმული შეფასებები პოეტს იმგვარ

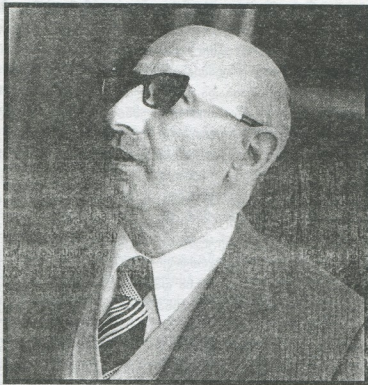

პუბლიცისტად სახავეს, რომლის მსოფლმხედველობას მწერლობის პოზიციით ან პიროვნული ურთიერთობებით ნასაზრდოები შეფერილობა გამოარჩევს. ფასეულია გრიგოლ რობაქიძისა და ანტონ ფურცელაძის შემოქმედების აქამდე შეუსწავლელი მხარეები: „ზოგი რამ გრიგოლ რობაქიძის პუბლიცისტიკიდან“ (ე. ბაძალუა), „ანტონ ფურცელაძე და ძველი ქართული მწერლობა“ (მ. ჩხიკვაძე).

საყურადღებოა მოდელისა და დიზაინის ურთიერთქმედების (ი.მჭედლიშვილი), ქართული პერიოდიკის ბიბლიოგრაფიის სრულყოფის (გ. გაბუნია) ამსახველი პუბლიკაციები.

კრებული გვაცნობს ბოლო პერიოდის რუსულ, ინგლისურ და გერმანულენოვან სპეციალურ ლიტერატურას.

„ჟურნალისტური ძიებანი“ – I საინტერესო კრებულია როგორც სპეციალისტებისა და პრაქტიკოსი ჟურნალისტებისათვის, ისე, საზოგადოდ, ჟურნალისტიკის საკითხებით დაინტერესებული ფართო საზოგადოებისათვის.

ლევან მენაბდე

გარდაიცვალა ლევან მენაბდე, ცნობილი ქართველი ფილოლოგი, ძველი ქართული მწერლობის მკვლევარი, მეცნიერების დამსახურებული მოღვაწე, ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, მრავალი თაობის აღმზრდელი და დამრიგებელი. გარდაიცვალა ჩუმად, უპრეტენზიოდ, ისე, როგორც იცხოვრა და იღვანა ნახევარ საუკუნეზე მეტ ხანს...

წავიდა ჩვენგან ღვანლმოსილი მეცნიერი, მწიგნობართა ასოციაციის უანგარო და ერთგული თანამდგომი, მისი პრეზიდიუმის წევრი, ალმანახ „მწიგნობრის“ მთავარი რედაქტორი და სულისჩამდგმელი, სიცოცხლის ხალისითა და სიყვარულით აღსავსე ადამიანი.

ლევან მენაბდე დაიბადა 1924 წლის 20 ნოემბერს. 1945 წელს დაამთავრა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ფილოლოგიის ფაკულტეტი, ერთ ხანს იმასწავლებლა სკოლაში. 1950 წელს დაიცვა საკანდიდატო დისერტაცია – „ასურელ მამათა საკითხისათვის“ და მას მერე მთელი ცხოვრება ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიის კათედრას დაუკავშირა ჯერ როგორც ამ კათედრის დამაარსებლის კორნელი კეკელიძის ღირსეულმა მოწაფემ, შემდეგ კი მისი საქმის ღირსეულმა გამგრძელებელმა. ოცდაათი წელი უძღვებოდა იგი ამ კათედრისა და კათედრასთან არსებული „რუსთაველის კაბინეტის“ სასწავლო სამეცნიერო საქმიანობას.

1963 წელს ლევან მენაბდემ დაიცვა სადოქტორო დისერტაცია – „ძველი ქართული მწერლობის კერები“, რომელიც ორ ტომად გამოქვეყნდა და ყველა ქართველოლოგისათვის სამაგიდო წიგნად იქცა. განსაკუთრებით აღსანიშნავია ოთხტომიანი მონუმენტური კრებული „რუსთაველი მსოფლიო ლიტერატურაში“, რომელიც ლევან მენაბდის უშუალო მონაწილეობითა და ინიციატივით შეიქმნა.

ლევან მენაბდის კალამს ოთხასზე მეტი სამეცნიერო ნაშრომი, პოპულარული წერილი, მონოგრაფია, ტექსტის გამოცემა და რეცენზია ეკუთვნის. მათ შორის გამოირჩევა წიგნები „სულხან-საბა ორბელიანი“ (1953 და 1980), „ვახტანგ

VI" (1966), „ვეფხისტყაოსანი“ და საქართველოს ერო-
ვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის მოღვაწენი" (1967),
„XIX საუკუნის ქართველი კლასიკოსები და ძველი ქართული
მწერლობა" (1973), „რუსთაველი საზღვარგარეთულ ლიტერა-
ტურაში" (1990), „XVII-XVIII საუკუნეების ქართული ლიტერა-
ტურა" (1997) და სხვ.

ლევან მენაბდე გამოირჩეოდა საქმისადმი არაჩვეულებრივი პასუხისმგებლობის გრძნობით. ამასვე მოითხოვდა იგი თავისი მოწაფეებისაგან. მას ჰქონდა ნიჭი და უნარი სამეცნიერო საქმიანობის ორგანიზებისა, სხვადასხვა მკვლევარებთან თუ სამეცნიერო ცენტრებთან კონტაქტების დამყარებისა. ამ მხრივ სანიმუშოა მის მიერ მოწყობილი ერთობლივი კონფერენციები სანქტ-პეტერბურგის პუშკინის სახლსა და თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში, ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიის კათედრისა და ძველი რუსული ლიტერატურის ისტორიის სექტორის თანამშრომელთა მიერ მომზადებული და გამოქვეყნებული კრებულები, მათი მეგობრობა და სამეცნიერო თანამშრომლობა.

ლევან მენაბდე იყო სანიმუშო რედაქტორი. მან შეადგინა მრავალი სამეცნიერო კრებული, „ჩვენი საუნჯის" მეოთხე და მეხუთე ტომი (ალექსანდრე გვახარიასთან ერთად), „ძველი ქართული მწერლობის ქრესტომათია" რუსულ ენაზე, რომელმაც დიმიტრი ლიხაჩოვის მაღალი შეფასება დაიმსახურა.

უკანასკნელი წლების მანძილზე ლევან მენაბდე წარმატებით ხელმძღვანელობდა შოთა რუსთაველის სახელობის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტის რუსთაველოლოგიურ განყოფილებას და საქართველოს ლიტერატურათმცოდნეობით აკადემიას, რომლის „შრომების" რამდენიმე ტომის გამოქვეყნება მოასწრო.

განსაკუთრებით ნაყოფიერი იყო მისი ენერგიული რედაქტორობა ჩენი ალმანახისა. „მნიგნობარი“ ლევან მენაბდის ხელში უფრო მრავალფეროვანი და საინტერესო გახდა. იგი იყო უაღრესად პუნქტუალური და მომთხოვნი სარედაქციო კოლეგიის მუშაობის წარმართვისა და მასალის განაწილება-წარდგენის დროს, და, საერთოდ, ალმანახის თითოეული ნომრის გამოსაცემად მომზადების პერიოდში...

დიდია ჩვენი გულისტკივილი ლევან მენაბდის გარდაცვალების გამო. მისი ნათელი ხსოვნა დაბინდებას არ მიეცემა, ხოლო სულიერი მხნეობა და შრომისმოყვარეობა კვლავაც სამაგალითოდ დარჩება ჩვენთვის.

საქართველოს ი. ჭავჭავაძის სახელობის მნიგნობართა
ასოციაციის რესპუბლიკური გამგეობა,
ალმანახ „მნიგნობრის“ სარედაქციო კოლეგია.

ბიბლიოგრაფია

ქართული
ნაციონალური
ბიბლიოთეკა

ინტელიგენტობა სულის სიფაძიზა.

ანატოლი ევროსი

**აღმანახ „მნიშვნობარის“
ბიბლიოგრაფია
რუბრიკების მიხედვით (1980-2000 წწ.)**

ზოგადი სტატიები

ელგუჯა მაღრაძე. გზა დაფულოცოთ „მნიშვნობარს“. – „მნიშვნობარი“-80", 1980, გვ. 9-20.

ევგენი ოსატროვი. ქებათა ქება ნიგნს (თარგმნა პ. დელეყვამ). – „მნიშვნობარი“-80", 1980, გვ. 21-28.

მაკიტხვაილი უფრო მომთხოვნი გახდა [ვ. ოგრიზკოს საუბარი ი. აბაშიძესთან]. – „მნიშვნობარი“-81", 1982, გვ. 5-8.

პოლ ლუზარმი. კარლ მარქსი და ნიგნი (რუსულიდან თარგმნა პ. დელეყვამ). – „მნიშვნობარი“-83", 1984, გვ. 5-10.

საქართველოს კპ ცკ-ს მისალმება ნიგნის მოყვარულთა საზოგადოების III ყრილობას. – „მნიშვნობარი“-84 (ნაწ. I)", 1986, გვ. 5-7.

საქართველოს კპ ცკ მდივნის ამხ. გ. ენუქიძის სიტყვა. – „მნიშვნობარი“-84 (ნაწ. I)", 1986, გვ. 8-14.

თამარ ცხვედიანი. ვ. ი. ლენინის „სოციალ-დემოკრატიის ორი ტაქტიკა დემოკრატიულ რევოლუციაში“. – „მნიშვნობარი“-85", 1987, გვ. 5-12.

ანზორ გვანცაძე. ნიგნი, მაუნყებელი რევოლუციური ქართველისა. – „მნიშვნობარი“-86", 1987, გვ. 5-22.

თამარ ცხვედიანი. ოქტომბერი და ნიგნი. – „მნიშვნობარი“-87", 1987, გვ. 5-18.

სერგი ჭილაძე. ახალი საქართველოს პოეტური თავფურცელი. – „მნიშვნობარი“-87", 1987, გვ. 21-27.

შოთა კოხიაშვილი. ეკლიანი გზა. – „მნიშვნობარი“-90", 1990, გვ. 7-12.

მთავარეპისკოპოსი ანანი (ჯაფარიძე). ქართული საეკლესიო მნიშვნობარობა XX საუკუნის მეორე ნახევარში [2000 წელი შობიდან უფლისა ჩვენისა და მაცხოვრისა იესო ქრისტესი]. – „მნიშვნობარი“-2000", 2000, გვ. 3-12.

მარიამ ლორთქიფანიძე. სახელმწიფოებრიობის საკითხისათვის საქართველოში [საქართველოს სახელმწიფოებრიობის 3000 წლისთავისათვის]. – „მნიშვნობარი“-2000", 2000, გვ. 13-25.

ლია ნადარეიშვილი. 25 წლის თვალსაწიერადან [საქართველოს
მნიგნობართა ასოციაცია - 25]. - „მწ.-2000“, 2000, გვ. 26-31.

ნიგნი და ცხოვრება

სოლომონ ხუციშვილი. გრიშაშვილური მარგინალიები „ივერიის“
ფურცლებზე. - „მწ.-80“, 1980, გვ. 31-40.

ზაქარია შველიძე. დიდ სამამულო ომში წიგნებიც იბრძოდნენ. -
„მწ.-80“, 1980, გვ. 41-53.

ტალინა პაშვი. „ვეფხისტყაოსნის“ ერთი ხელნაწერის თავგადასა-
ვალი. - „მწ.-80“, 1980, გვ. 54-58.

ზოია ჩიშაპაძე. ლენინის წიგნები გვასწავლიან, გვზრდიან. -
„მწ.-81“, 1982, გვ. 11-23.

ლევან მენაბდე. რუსთაველი ბალტიისპირეთის რესპუბლიკებში. -
„მწ.-81“, 1982, გვ. 24-39.

ირინა თუშანიშვილი. ქართული ექსლიბრისის პატრიარქი [ვ. ნი-
ლოსანი]. - „მწ.-81“, 1982, გვ. 40-46.

ბორის შიპაროვიჩი. წიგნი ნიკოლოზ ოსტროვსკის ცხოვრებაში (თა-
რგმნა პ. ლელუყვამ). - „მწ.-81“, 1982, გვ. 47-59.

თამარ ცხეველიანი. ქართული ლენინიანას საწყისებთან. - „მწ.-82“,
1983, გვ. 7-13.

უშანგი ოგოლაძე. „ბუნების კარი“ და ბუნების დაცვა. - „მწ.-82“,
1983, გვ. 14-20.

ბორის დარჩია. „ვეფხისტყაოსნის“ გამოცემები მშობლიურ ენაზე. -
„მწ.-82“, 1983, გვ. 21-39.

მალხაზ აოზიანიშვილი. მეგობრობის ხიდი. - „მწ.-82“, 1983, გვ. 40-62.

ალექსანდრე ლლონტი. ქართული ხალხური პოეზიის თორმეტი ტომი.
- „მწ.-83“, 1984, გვ. 13-33.

ბონდო ბერიძე. პარტიული ხელმძღვანელობის ძალა (ესაუბრა ო. გო-
ჩელაშვილი). - „მწ.-83“, 1984, გვ. 34-43.

გივი ბანაძე. შეხვედრა წიგნის გმირებთან. - „მწ.-83“, გვ. 44-56.

გივი სორნაშვილი. ჩირაღდანი მათათა მაღალთა. - „მწ.-83“, 1984, გვ.
58-62.

უშანგი ოზოლაძე. სარკე ქართველი ხალხის სულისა. - „მნ.-84 (ნან.I)“, 1986, გვ. 17-33.

სოლომონ ხუციშვილი. ქართული ბეჭდური ნიგნის ძეგლი. - „მნ.-84 (ნან.I)“, 1986, გვ. 35-47.

ლეილა მაისურაძე. გზა ვარსკვლავებისაკენ. - „მნ.-84 (ნან.I)“, 1986, გვ. 48-54.

ალექსანდრე გვახარია. „ამა ნიგნსა ულეველსა“. - „მნ.-84 (ნან.II)“, 1986, გვ. 7-21.

ავთანდილ ბანდუქიძე. მათემატიკის პირველი ორიგინალური სახელმძღვანელოები ქართულ ენაზე. - „მნ.-84 (ნან.II)“, 1986, გვ. 22-33.

თენგიზ ბუაჩიძე. „ამბავი იგორის ლაშქრობისა“. - „მნ.-85“, 1987, გვ. 15-40.

ნონა კალანდარიშვილი. ბავშვებს - ნიგნის ჯადოსნური სამყარო (ესაუბრა ო. ხუციშვილი). - „მნ.-85“, 1987, გვ. 41-48.

აკაკი ბანაძე. ესეც თავისებური ობელისკია. - „მნ.-85“, 1987, გვ. 49-56.

გიორგი შიამლინი. ფიქრები ექსლიბრისზე. - „მნ.-85“, 1987, გვ. 57-62.

ალექსანდრე ბარამიძე. აკადემიური „ვეფხისტყაოსანი“. - „მნ.-86“, 1987, გვ. 25-43.

აკაკი ბანაძე. სიტყვა პურია მწერლის არსებობისა (ესაუბრა შ. კობიაშვილი). - „მნ.-86“, 1987, გვ. 44-61.

სოლომონ ხუციშვილი. ილიას პირველი აკადემიური. - „მნ.-87“, 1987, გვ. 32-45.

ნოდარ ტაბიძე. მნივნობრობის საკითხები ი. ჭავჭავაძის „ივერიაში“. - „მნ.-87“, 1987, გვ. 46-72.

დავით ლაშაშაძე. ილია ჭავჭავაძე და ევროპული ლიტერატურა. - „მნ.-87“, 1987, გვ. 73-88.

ირაკლი აბაშიძე. ერის სიმდიდრე (ესაუბრა ი. ყიფიანი). - „მნ.-88“, 1988, გვ. 7-23.

ლუიჯი მამაროტო. იგი დღესაც სამაგალითოა ჩვენთვის. [ი. ჭავჭავაძის შესახებ] (ესაუბრა პ. ლელუყვა). - „მნ.-88“, 1988, გვ. 24-28.

რევაზ ღლონტი. ეროვნული ინტერესების გათვალისწინებით. (ესაუბრა გ. ჯულუხიძე). - „მნ.-89“, 1989, გვ. 7-13.

მუხრან მაჭავარიანი. მწერალი და დრო (ესაუბრა ა. ბედუკაძე). -

„მნ.-89“, 1989, გვ. 14-20.

თამარ ნოცუბიძე. შექსპირის თარგმანთა სამყაროში. – „მნ.-89“, 1989, გვ. 21-38.

გოჩა ჯაფარიძე. ქველმოქმედი [ლ. სალარაძე]. – „მნ.-89“, 1989, გვ. 49-51.

ნონა კალანდარიშვილი. ფიქრები მომავალზე. – „მნ.-89“, 1989, გვ. 49-51.

გრიგოლ რობაქიძე. აკაკი. – „მნ.-90“, 1990, გვ. 15-17.

ნოდარ ტაბიძე. აკაკის ჟურნალი. – „მნ.-90“, 1990, გვ. 18-42.

ეთერ არჯვანიძე. აკაკი – ქართული ხალხური სიტყვიერების მოამაგე. – „მნ.-90“, 1990, გვ. 43-57.

მზია გოშაძე. აკაკი წერეთელი ილია ზურაბიშვილის თვალთახედვით. – „მნ.-90“, 1990, გვ. 58-69.

დავით მჭედლური. აკაკისა და ვაჟას პოლემიკის გამო. – „მნ.-90“, 1990, გვ. 70-78.

ანდრო ლომიძე. აკაკი და ილია. – „მნ.-90“, 1990, გვ. 79-84.

სოსო სიბუა. „მთვარის მოტაცება“ – ეპოქის დოკუმენტი. – „მნ.-91/92“, გვ. 7-19.

კონსტანტინე გამსახურდია. ახალი სიტყვები. – „მნ.-91/92“, 1992, გვ. 20-23.

ნოდარ ტაბიძე. გალაკტიონ ტაბიძის ჟურნალი. – „მნ.-91/92“, 1992, გვ. 24-60.

მერი გუგუშვილი. დიდი პოეტის შთაგონება. – „მნ.-93/94“, 1995, გვ. 5-12.

მერაბ გაბაშია. მარადი მყოფადი [გ. რობაქიძე – „გველის პერანგი“]. – „მნ.-93/94“, 1995, გვ. 27-47.

ნოდარ ტაბიძე. პირველი ქართული ჟურნალი. – „მნ.-93/94“, 1995, გვ. 27-47.

გიორგი ჯავახიშვილი. გიორგი ლეონიძის ნაფიქრი წიგნზე. – „მნ.-93/94“, 1995, გვ. 48-56.

ემზარ კვიტაიშვილი. გიორგი ლეონიძე – წიგნის ტრფიალი. – „მნ.-95/96“, 1996, გვ. 7-18.

გურამ კარტოზია. „ვეფხისტყაოსნის“ ტექსტზე მუშაობა გრძელდება. – „მნ.-95/96“, 1996, გვ. 13-22.

ნიკო ბარძანიშვილი. უნივერსიტეტის სარკმელი. - „მნ.-95/96“, 1995, გვ. 23-26.

ალექსანდრე გვახაჩია. ქართული ფირდოუსიანას ახალი შენაძენი. - „მნ.-97“, 1997, გვ. 13-17.

ლევან მინაბაძე. ვახუშტი ბაგრატიონი. - „მნ.-97“, 1997, გვ. 18-34.
ვალერი სიმონიშვილი. ივანე ჯავახიშვილი და ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობის პრინციპები. - „მნ.-97“, 1997, გვ. 35-44.

ლამარა შავჭავჭავაძის „პედაგოგიის საფუძვლების“ ერთ-ერთი წყარო. - „მნ.-98“, 1998, გვ. 61-66.

გივი ცაიტიშვილი. ტერენტი გრანელის პოეტური კრებულები. - „მნ.-98“, 1998, გვ. 67-85.

ლადო მინაშვილი. დიდი ენათმეცნიერის ლიტერატურათმცოდნეობითი ღვაწლი [ა. ჩიქობავა]. - „მნ.-99“, 1999, გვ. 25-30.

სოსო სიმბაშა. „მთელ კავკასიის თავისუფლება...“ - „მნ.-99“, 1999, გვ. 31-50.

ზურაბ კიკნაძე. „ოცდაექვსი საუკუნის შემდეგ, ოცდაექვსი საუკუნის წინათ...“ - „მნ.-99“, 1999, გვ. 51-59.

ინეზა კიკნაძე. დაუვწყარი სურათები [გ. კიკნაძე]. - „მნ.-99“, 1999, გვ. 60-63.

გიორგი შაჟულაშვილი. იეთიმ გურჯის ბიოგრაფიული ეტიუდები. - „მნ.-99“, 1999, გვ. 64-70.

ბიბლიოთეკები და ბიბლიოფილები

ეთერ თოხაძე. უნივერსიტეტის პირმშო [თბილისის ი. ჯავახიშვილის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ბიბლიოთეკა]. - „მნ.-80“, 1980, გვ. 61-74.

გივი შიძაძე. დავით დადიანის ბიბლიოთეკა. - „მნ.-80“, 1980, გვ. 75-87.

ია ბაჩიაშვილი. დავით მესხიშვილის (რექტორის) საოჯახო წიგნსაცავი. - „მნ.-80“, 1980, გვ. 88-97.

ალექსანდრა კავკასიძე. წიგნის საგანძური [საქართველოს სახელმწიფო რესპუბლიკური ბიბლიოთეკა]. - „მნ.-81“, 1982, გვ. 63-86.

სიმონ ხადური. მეცნიერების სამსახურში [საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ცენტრალური სამეცნიერო ბიბლიოთეკა]. - „მნ.-82“, 1983, გვ. 67-78.

კლარა რამიშვილი. ნიკო ნიკოლაძის პირადი ბიბლიოთეკა. - „მნ.-82“, 1983, გვ. 79-94.

გურამ თაყნიაშვილი. ახალგაზრდობას უანდერძა [ქ. დათიკაშვილი]. - „მნ.-82“, 1983, გვ. 95-101.

დარეჯან კაციტაძე. ცხოვრობს სოფელში ბიბლიოფილი [კ. გორგასლიძე]. - „მნ.-82“, 1983, გვ. 102-106.

ა. პინტი. მშობელთა წიგნის თარო. - „მნ.-82“, 1983, გვ. 107-111.

ალექსანდრე ბარამიძე. ქართულ ხელნაწერთა ფონდების წარსულიდან. - „მნ.-83“, 1984, გვ. 65-68.

ლარისა ხუაულური-ტატიშვილი. რა განძი ჰქონია [ვ. ნათენაძე]. - „მნ.-83“, 1984, გვ. 69-78.

ოთარ მყოფიშვილი. წიგნით ნაშენი რწმენის კედელი [გ. კახიძე]. - „მნ.-83“, 1984, გვ. 79-87.

ნუგზარ თოდრია. საჯარო ბიბლიოთეკის წარსულიდან. - „მნ.-83“, 1984, გვ. 88-102.

მარინე გოგბაძე. თელავის ბიბლიოთეკა 100 წლისაა. - „მნ.-83“, 1984, გვ. 103-114.

ბორის სადოვსკი. წიგნისმოყვარულის აღსასრული. - „მნ.-83“, 1984, გვ. 115-123.

თამარ ცხვედიანი. წიგნები საქართველოს შესახებ ვ. ი. ლენინის პირად ბიბლიოთეკაში. - „მნ.-84 (ნან. I)“, 1986, გვ. 57-66.

ალექსანდრე ლორია. დაუვინყარი მოღვაწე [ნ. ლორთქიფანიძე]. - „მნ.-84 (ნან. I)“, 1986, გვ. 67-76.

ინგა არღუთინსკაია. ლადო ასათიანის სახელობისა... - „მნ.-84 (ნან. I)“, 1986, გვ. 77-87.

დ. მაშინ-სიპირიაკი. მოგონება წიგნზე. - „მნ.-84 (ნან. II)“, 1986, გვ. 37-51.

იოსებ ლორთქიფანიძე. იოსებ გრიშაშვილი და წიგნი. - „მნ.-84 (ნან. II)“, 1986, გვ. 52-61.

ლიანა გურგენიძე. ძველი თბილისის მოყვარული [ს. ტიმაკოვი]. - „მნ.-84 (ნან. II)“, 1986, გვ. 63-67.

ზურაბ კალანდია. ქართული ბიბლიოგრაფიის სადღესო საკითხები. - „მნ.-84 (ნან. II)“, 1986, გვ. 68-77.

მარინე გოზაბიძე, გიორგი ჯაფარიძე. თელაველი მწიგნობარი ქალები. - „მნ.-85“, 1987, გვ. 65-88.

გივი ბანაძე. წიგნის მინდია [პ. ბერეკაშვილი]. - „მნ.-85“, 1987, გვ. 89-100.

ნანა დუნდუა. კაცი ჯადოსნური ლამპარით [ბ. გოგოტიშვილი]. - „მნ.-85“, 1987, გვ. 101-106.

ბიბლიოთეკები და ბიბლიოფილები [ამონაკრები]. - „მნ.-85“, 1987, გვ. 107-108.

მარინე ნიაშრი. გალაკტიონი-მკითხველი. - „მნ.-86“, 1987, გვ. 65-72.
დავით კირვალიძე. წიგნი - ცხოვრების თანამგზავრი. - „მნ.-86“, 1987, გვ. 73-80.

ჯანი როდარი. გრაფის მეუღლე (თარგმანი გ. ბუხნიკაშვილისა). - „მნ.-86“, 1987, გვ. 81-85.

ეუფენიო მონტალე. ალასტორის ვიზიტი (თარგმანი გ. ბუხნიკაშვილისა). - „მნ.-86“, 1987, გვ. 86-88.

კარლო ბარნარი. ოთხი იანკუნაბულა (თარგმანი გ. ბუხნიკაშვილისა). - „მნ.-86“, 1987, გვ. 89-99.

გუსტავ ფლობერი. ბიბლიომანია (თარგმანი გ. ქოჩლაძისა). - „მნ.-86“, 1987, გვ. 100-113.

ლამარა ნიკოლეიშვილი. სამეცნიერო-ტექნიკური ინფორმაცია ტექნიკური პროგრესის სამსახურში. - „მნ.-86“, 1987, გვ. 114-130.

კლარა რამიშვილი, ეთერ იმნაძე. ი. ჭავჭავაძის პირადი ბიბლიოთეკა. - „მნ.-87“, 1987, გვ. 95-106.

ბორის დარჩია. ღვანლი მამულიშვილური - განძი საშვილიშვილო. - „მნ.-87“, 1987, გვ. 107-119.

ავთანდილ ბანდუშიძე, ჯონდო შარიძე. ნიკო მუსხელიშვილი - მეცნიერი, მოღვაწე, ბიბლიოფილი. - „მნ.-88“, 1988, გვ. 85-102.

ალექსანდრე ლორია. მაღლიერებით მოსაგონარი. - „მნ.-88“, 1988, გვ. 103-113.

კლარა რამიშვილი, ეთერ იმნაძე. თამარ მაჭავარიანი. - „მნ.-88“, 1988, გვ. 114-125.

ალექსანდრე ბარამიძე. ბიბლიოთეკიდან წაღებული წიგნის ბედი. - „მნ.-88“, 1988, გვ. 126-128.

ლევან მინაბაძე. ქართული წიგნთსაცავი ათონის მთაზე. 1989, გვ. 55-72.

მამია ხარაზი. ანა ახმატოვა ჩემს ბიბლიოთეკაში. - „მნ.-89“, 1989, გვ. 73-88.

იური მარბოლისი. შეეჩენკო - მკითხველი (თარგმნა მ. ციციშვილმა). - „მნ.-89“, გვ. 89-95.

გენადი საფუნიშვილი. აკაკი წერეთლის პირადი ბიბლიოთეკა. - „მნ.-90“, 1990, გვ. 105-120.

ავთანდილ ბანდუშიძე. ომარ ხაიამი ჩემს ბიბლიოთეკაში. - „მნ.-90“, 1990, გვ. 121-136.

თამარ ნუცუბიძე. მეცნიერის წიგნების სამყაროში. - „მნ.-90“, 1990, გვ. 137-144.

ანგელინა რატიანი. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ბიბლიოთეკის კოლექცია. - „მნ.-93/94“, 1995, გვ. 247-261.

ციალა ჩიკვაშვილი. საქართველოს ეროვნული ბიბლიოთეკა (დაარსების 150 წლისთავის გამო). - „მნ.-95/96“, 1996, გვ. 279-292.

ვიქტორ კუნინი. „ფილოზოფიკონი“ - ბიბლიოფილიის ფუძემდებლის ტრაქტატი-ანდერძი. (რუსულიდან თარგმნა პ. ლელეყვამ). - „მნ.-95/96“, 1996, გვ. 293-314.

ვლადიმერ სარიშვილი, ოლეგ პოლიაძე. „მიძინებულთა ქალაქის გუბერნატორი“ [კ. გერასიმოვი]. - „მნ.-97“, 1997, გვ. 177-182.

ვიქტორ კუნინი. კარდინალი და ბიბლიოთეკარი [ჯ. მაზარინი და გ. ნოდე]. (რუსულიდან თარგმნა პ. ლელეყვამ) - „მნ.-98“, 1998, გვ. 169-191.

დავით ბოქუჩავა. ლვანდოსილი ბიბლოფილის გახსენება. [ზ. შენგელია]. - „მნ.-98“, 1998, გვ. 192-194.

დრო და ადამიანები

შალვა გოზალიშვილი. მამულიშვილთა დიადი თანამეგობრობა [ი. ჭავჭავაძე, ა. წერეთელი]. - „მნ.-87“, 1987, გვ. 148-157.

დავით მჭედლური. ილია და ვაჟა. - „მნ.-87“, 1987, გვ. 158-165.

მიკოლა ბაჟანი. იგი მთებს ესაუბრებოდა [ს. ჩიქოვანი]. - „მნ.-87“, 1987, გვ. 166-175.

გრიგოლ რობაქიძის ზოგი წერილი აკაკი პაპაევას მიმართ შედგენილი ბეჭდილია ჟურნალ „კავკასიონიდან“ (წიგნი X, პარიზი, 1964)]. – „მნ.-93/94“, 1995, გვ. 97-114.

ოთარ ჩხეიძე. ნაწყვეტი წიგნიდან „ჩემი სავანე“. – „მნ.-95/96“, 1996, გვ. 151-170.

ალექსანდრე გვახარია. მცირე მოგონება დიდ პოეტზე. – „მნ.-95/96“, 1996, გვ. 171-174.

ნიკო ლეონიძე. ისევ დაბრუნდება ღვინჯუა. – „მნ.-95/96“, 1996, გვ. 178-184.

ლალა ავალიანი. გრიგოლ რობაქიძის სალექციო მოღვაწეობის დასაწყისი. – „მნ.-97“, 1997, გვ. 47-61.

თამარ მიძაძე. იოსებ ბაქრაძის ცხოვრება და მოღვაწეობა. – „მნ.-97“, 1997, გვ. 63-73.

გიორგი შაჰულაშვილი. იეთიმ გურჯის ბიოგრაფიული ეტიუდები. – „მნ.-97“, 1997, გვ. 74-82.

რევაზ ხვედელიძე. ლესია უკრაინკა. – „მნ.-97“, 1997, გვ. 83-94.

ჯუმბერ ჭუმბურიძე, ლადო შინაშვილი, იუზა ავალიანი. მეცნიერი, პედაგოგი, მოღვაწე [ხ. ხუციშვილი]. – „მნ.-97“, 1997, გვ. 95-100.

მარიამ ლორთქიფანიძე. ივანე ჯავახიშვილის პრემია – ღირსეულ მეცნიერს [გ. ბოჭორიძე]. – „მნ.-97“, 1997, გვ. 101-102.

ეთერ ავსაჯანიშვილი. ალექსანდრე ყაზბეგი თანამედროვეთა მოგონებებში. – „მნ.-98“, 1998, გვ. 7-18.

ფიქრია ზანდუკელი. ქართული ფოლკლორის მოამაგე – პეტრე უმიკაშვილი. – „მნ.-98“, 1998, გვ. 19-32.

შუქია აფრიდონიძე. მოგონება მოუგონელი [თ. სახოკია]. – „მნ.-98“, 1998, გვ. 33-49.

მანანა დუმბაძე. რისთვის, ღმერთო? [მოგონება ნ. დუმბაძის შესახებ]. – „მნ.-98“, 1998, გვ. 50-57.

ლალა ავალიანი. „ღმერთო, მოხედე პოეტებს“. [ლ. სტურუა-ბო]. – „მნ.-99“, 1999, გვ. 73-75.

ლია სტურუა. ცეცხლში დამწვარი სიტყვა. – „მნ.-99“, 1999, გვ. 76-79.

ლალა ავალიანი. „რაც კი ვარსებობ, მე ვთამაშობ მართოდ, ეულად...“ [ბ. ხარანაული-ბო]. – „მნ.-99“, 1999, გვ. 81-83.

ბესიკ ხარანაული. მწერლობა – დედაენის სალარო. – „მნ.-99“, გვ. 84-87.

ნანა გონილაშვილი. რამდენიმე შტრიხი ილიას ლირიკულ ნაწარმოებზე. – „მნ.-2000“, 2000, გვ. 33-40.

ნოდარ ტაბიძე. ნიკო ლორთქიფანიძის ნაწარმოებთა სათაურები. – „მნ.-2000“, 2000, გვ. 41-59.

დონარა კარიჭაშვილი. დავით კარიჭაშვილის მეცნიერული ღვაწლი. – „მნ.-2000“, 2000, გვ. 60-69.

ჩვენი იუბილარები

მიხეილ შენგელია. ზაზა ფანასკერტელი-ციციშვილი და მისი „სამკურნალო წიგნი – კარაბადინი“ [დაბ. 550 წლისთავი]. – „მნ.-88“, 1988, გვ. 31-42.

დარეჯან ჯოღოშა. იუბილარი წიგნი [„ვეფხისტყაოსნის“ 1888 წლის გამოცემა]. – „მნ.-88“, 1988, გვ. 43-59.

სოლომონ ხუციშვილი. ალექსანდრე ყაზბეგი [დაბ. 140 წლისთავი]. – „მნ.-88“, 1988, გვ. 61-72.

დავით მჭედლური. ტანჯული ქვეყნის შვილი [ა. ყაზბეგი]. – „მნ.-88“, 1988, გვ. 73-81.

ლალი ავალიანი. პაოლო იაშვილი (1894-1937 წწ.). – „მნ.-93/94“, 1995, გვ. 203-217.

ნუგზარ წერეთელი. დიდი მწერლობისათვის დაბადებული [გ. რჩეულიშვილი-60]. – „მნ.-93/94“, 1995, გვ. 218-225.

ალექსანდრე გვახარია. სოფიო მარი [დაბ. 100 წ.] – „მნ.-93/94“, 1995, გვ. 226-237.

ცისანა ყიფშიძე. „პოეტთა თავადი“ [კ. მაყაშვილი-120]. – „მნ.-95/96“, 1996, გვ. 225-238.

მაია ჯალიაშვილი. „დიონისოს ძმადნაფიცი“ პოეტი [ტ. ტაბიძე-100]. – „მნ.-95/96“, 1996, გვ. 239-245.

გვანცა ჩხენკელი. „ცისფერი ორდენის“ უკანასკნელი მოპიკანი [კ. ნადირაძე-100]. – „მნ.-95/96“, 1996, გვ. 246-250.

თამარ გოთუა. „არამარტო დაბადებითა და სიტყვით...“ [ლ. გოთუა-90]. (ესაუბრა შ. კობიაშვილი). – „მნ.-95/96“, 1996, გვ. 251-256.

ილია ძაბჭავაძე. კრიტიკული აზრის უქონლობა. [ი. ჭავჭავაძის დაბ. 160 წლისთავის გამო]. – „მნ.-97“, 1997, გვ. 7-9.

ლამარა კიკილაშვილი. „როგორც სასანთლე გაჩაღებული...“ [გ. ლეონიძე-100]. – „მნ.-99“, 1999, გვ. 5-20.

ყალბით და უუწყხრით

ვენერა ხუნდაძე. ექსლიბრისმა დაამეგობრა. – „მნ.-85“, 1987, გვ. 127-136.

ინა დივნოვოროცაძე-ბრიზოლია. თანამედროვე ქართული გრაფიკის სკოლის ფუძემდებელი [ვ. გრიგოლია]. – „მნ.-86“, 1987, გვ. 133-152.

ნინო ზაალიშვილი. ქართული საბჭოთა ნიგნის გრიფიკის სათავეებთან. – „მნ.-88“, 1988, გვ. 133-152.

ელენე მაჭავარიანი. ნიგნის მომხატველთა ტერმინები [X-XIII სს.]. – „მნ.-88“, 1988, გვ. 153-158.

მერი კარბალაშვილი. სერგო ქობულაძე. – „მნ.-89“, 1989, გვ. 159-176.

მარიამ ბაჩაჩილაძე. გრიგოლ ტატიშვილი. – „მნ.-90“, 1990, გვ. 89-102.

მერი კარბალაშვილი. ელენე ახვლედიანის ნიგნის ილუსტრაციები. – „მნ.-91/92“, 1992, გვ. 69-82.

ელენე ამირანაშვილი. სახარების ავტორთა პორტრეტები IX-XI საუკუნეების ქართული ნიგნის მხატვრობაში ადიშისა და ალავერდის ოთხთავთა მინიატურების მიხედვით. – „მნ.-93/94“, 1995, გვ. 121-141.

ქეთევან ელაშვილი. ერთი ძველი ქართული მორთული ხელნაწერის თავისებურება. – „მნ.-98“, 1998, გვ. 165-166.

ია ბაჩაჩილაძე. უცნობი ქართველი მხატვარი-გადამწერი გიორგი ართმელაძე. – „მნ.-99“, 1999, გვ. 173-178.

მარიამ ბაჩაჩილაძე. ქართული ექსლიბრისის სათავეებთან. – „მნ.-99“, 1999, გვ. 179-191.

მერი კარბალაშვილი. პენრიკ პრინევსკი და მისი ილუსტრაციები ილია ჭავჭავაძის თხზულებათა კრებულისათვის. – „მნ.-99“, 1999, გვ. 193-206.

ქეთევან ტატიშვილი. გრიგოლ ხანძთელის უცნობი მინიატურა. – „მნ.-2000“, 2000, გვ. 185-191.

მერი კარბალაშვილი. ოსკარ შმერლინგი. – „მნ.-2000“, 2000, გვ. 192-211.

მარიამ ჯოღბაძე. მხატვარი ლუიჯი (ლუდვიგ) პრემაცი საქართველოში. - „მნ.-2000“, 2000, გვ. 212-216.

მსოფლიოს მერიდიანებზე

ნუგზარ წერეთელი. ნიგნის დიდი ფორუმი. - „მნ.-85“, 1987, გვ. 139-149.

სერგო თურნაძე. „ბედი ქართლისა“ - ქართული კულტურის პროპაგანდისტი. - „მნ.-85“, 1987, გვ. 150-171.

ზაირა სტურსა. ლუიჯი მაგაროტო - გალაკტიონის მთარგმნელი. - „მნ.-85“, 1987, გვ. 172-189.

პელო ლეჟავა. „... რა შიში იყო ცრემლი“. - „მნ.-85“, 1987, გვ. 190-194..

სერგო თურნაძე. ფერარ გარიტი. - „მნ.-86“, 1987, გვ. 155-168.

ნელი ანდრონიკაშვილი. რობერტ სტივენსონი - ქართული ლიტერატურის მკვლევარი და მთარგმნელი. - „მნ.-89“, 1989, გვ. 99-118.

ნანა ზაბდინიძე. საქართველო იყო მისი საოცნებო მხარე [ო. უორდროპი]. - „მნ.-89“, 1989, გვ. 119-133.

სერგო თურნაძე. შვეიცარიელი ქართველოლოგები. - „მნ.-89“, 1989, გვ. 134-143.

ჯემალ ძაღიძე. პენრიკ სენკევიჩი და საქართველო. - „მნ.-89“, 1989, გვ. 144-155.

ალექსანდრე ბარამიძე. „მადლიანი მჩხრეკელი“ [ე. ნოზაძე]. - „მნ.-90“, 1990, გვ. 147-159.

გოჩა ჯაფარიძე. ერაყელი მკვლევარი „ვეფხისტყაოსნის“ შესახებ [ჯ. ქამალ ად-დინი]. - „მნ.-90“, 1990, გვ. 160-163.

ალექსანდრე ბარამიძე. „ვეფხისტყაოსნის“ მთარგმნელები [მოკლე საცნობარო მიმოხილვა]. - „მნ.-91/92“, 1992, გვ. 125-130.

ნინო ძაჯაია. ღვანლმოსილნი [ნ. და კ. სალიები]. - „მნ.-91/92“, 1992, 131-141.

სერგო თურნაძე. ფრანგი ქართველოლოგი [რ. ლაფონი]. - „მნ. - 91/92“, 1992, გვ. 142-151.

ანდრე კარბაღაშვილი. საქართველოს ფრანგი მეგობარი [ბარონი დე ბაი]. - „მნ.-91/92“, 1992, გვ. 152-167.

ზაირა სტურუა. პიეტრო დელა ვალეს მუსიკალურ-დრამატული ნაწარმი
რმოები „განახლდა ვალე!“ - „მგ.-93/94“, 1995, გვ. 145-161.

თამაზ ნატროშვილი. მეორე ფრონტის ძიებაში. - „მგ.-95/96“, 1996, გვ. 259-276.

დევიდ დიკენსი. ჩარლზ დიკენსი და დიკენსების ოჯახი. - „მგ.-97“, 1997, გვ. 185-191.

მ. ბოტვინიკი, მ. რაბინოვიჩი. ოვიდიუსი (თარგმნა პ. ლელუყვამ). - „მგ.-97“, 1997, გვ. 192-205.

სალომე შუბაწიშვილი. ალექსანდრ პუშკინის „ევგენი ონეგინის“ ერთი ლიტერატურული წყარო [ა. პუშკინი - 200]. - „მგ.-99“, 1999, გვ. 227-232.

სანდრო თბილელი [ალექსანდრე გეგაბარია]. ა. პუშკინი და აღმოსავლეთი. - „მგ.-99“, 1999, გვ. 233-237.

მიხეილ ძაბთაძე. ალექსანდრ პუშკინის ერთი ლექსის უცნობი თარგმანი. - „მგ.-99“, 1999, გვ. 238-245.

ბონდო პრეშლაძე. „თანამოძმენო, სალაში თქვენდა!“ [ო. თუმანიანი-130]. - „მგ.-99“, 1999, გვ. 246-248.

რევაზ სვამდლიძე. ივანე კოტლიარევსკის „ენეიდა“. - „მგ.-2000“, 2000, გვ. 219-238.

მარინა ალექსიძე, მზია ბურჯანაძე. წიგნის საერთაშორისო გამოფენა-გაყიდვა [თეირანი-2000]. - „მგ.-2000“, 2000, გვ. 239-247.

ძიებანი

ივანე ლოლაშვილი. იოანე პეტრიწის უცნობი თარგმანები. - „მგ.-80“, 1980, გვ. 101-111.

ციალა ძურციკიძე. ათონზე გადაწერილი ერთი ხელნაწერის შესახებ. - „მგ.-80“, 1980, გვ. 112-120.

ივანე ლოლაშვილი. „შაჰნავაზიანის“ ხელნაწერი და სტროფული წყობა. - „მგ.-81“, 1982, გვ. 89-100.

ანდრია აბრამიშვილი. „წერილი რუსის ქართველისა...“ - „მგ.-81“, 1982, გვ. 101-108.

ივანე ლოლაშვილი. ფილოსოფიის განსაზღვრებათა ძველქართული წიგნები. - „მგ.-82“, 1983, გვ. 115-133.

- მიხეილ ჩიქოვანი. „ქორქუთის წიგნი“ და ქართული საგმირობის
- „მწ.-82“, 1983, გვ. 134-156.
- იზოლდა შიკაძე. თამარის ცხოვრების წიგნი და არჩილის „გაბა-
ასება თეიმურაზისა და რუსთველისა“. - „მწ.-82“, 1983, გვ. 157-167.
- გივი მიქაძე. გრიგოლ ხანძთელის პორტრეტი. - „მწ.-83“, 1984, გვ.
239-243.
- ბორის ღარჩია. ვახტანგ მეექვსე და მამუკა ბარათაშვილის „ჭა-
შნიკი“. - „მწ.-83“, 1984, გვ. 244-258.
- იზოლდა შიკაძე. არჩილის „გაბაასება თეიმურაზისა და რუსთვე-
ლისა“ და ბერი ეგნატაშვილის „ახალი ქართლის ცხოვრება“. - „მწ.-83“,
1984, გვ. 259-271.
- ივანე ლოლაშვილი. ეფთვიმე მთანმინდელის წერილი აპოკრიფული
წიგნების შესახებ. - „მწ.-84 (ნაწ. I)“, 1986, გვ. 91-102.
- ირაკლი ყიფიანი. ამხანაგობა „ცისკარი“ და „საქართველოს ენცი-
კლოპედია“. - „მწ.-84 (ნაწ. I)“, 1986, გვ. 103-123.
- რიმა ფირცხალაიშვილი. „გაიმართა ხელითა... მიქელისათა“. -
„მწ.-84 (ნაწ. II)“, 1986, გვ. 81-101.
- როქსანა ახვარდია. მიხეილ თუმანიშვილის უცნობი ნაწარმო-
ებები. - „მწ.-84 (ნაწ. II)“, 1986, გვ. 103-120.
- ნანა ღვინეაშვილი. ფრაგმენტები მწერლის არქივიდან. - „მწ.-85“, 1987,
გვ. 111-123.
- ცილა კარბელაშვილი. ვეფხისტყაოსნის პარიზული ხელნაწერი.
- „მწ.-86“, 1987, გვ. 171-194.
- ბორის ღარჩია. „ქილილა და დამანას“ ლექსების ვახტანგისეული თა-
რგმანები. - „მწ.-86“, 1987, გვ. 195-213.
- ვანო შაღვრი. დიდება და უკვდავება პუშკინის სახელს! - „მწ.-87“,
1987, გვ. 125-136.
- ზაირა სტურუა. „გულითადად მოგესალმებით ძველი კოლხეთიდან“. -
„მწ.-87“, 1987, გვ. 138-144.
- რამაზ პატარიძე. ქართული მწიგნობრობა. - „მწ.-88“, 1988, გვ.
161-188.
- ნათელა ნადიბაიძე. ალექსანდრე ბაგრატიონი - მწიგნობარი. -
„მწ.-88“, 1988, გვ. 189-202.
- რამაზ პატარიძე. მეოთხე საუკუნის ქართული მწიგნობრობის ძე-
გლები. - „მწ.-89“, 1989, გვ. 179-196.

ლაურა ბრიგოლაშვილი. მეფე-მნიგნობარი. - „მნ.-90“, 1990, გვ. 183-198.

ლევან მინაბაძე. დიდი გზის დასაწყისი [ქართული ანბანის შექმნის შესახებ]. - „მნ.-91/92“, 1992, გვ. 85-111.

ზურაბ ჭუმბურიძე. დავით აღმაშენებლის ანდერძი. - „მნ.-91/92“, 1992, გვ. 112-122.

ლევან მინაბაძე. შოთა რუსთაველის ძველი პორტრეტები. - „მნ.-93/94“, 1995, გვ. 59-67.

კორნელი ღანელიძე. „მნიგნობარ“ სიტყვის ისტორიისათვის. - „მნ.-93/94“, 1995, გვ. 68-73.

გივი მიძაძე. ფსევდონიმები და სახეები. - „მნ.-93/94“, 1995, გვ. 74-93.

ლადო მინაშვილი. „ქვეყნის სამსახური ყველგან მსხვერპლია“. - „მნ.-95/96“, 1996, გვ. 29-51.

სალომე ყუბანაიშვილი. მოხრობელი და პერსონაჟი. - „მნ.-95/96“, 1996, გვ. 52-63.

ვახტანგ იმანიშვილი. ძველი ქართული ხელნაწერების ოდისეა. - „მნ.-95/96“, 1996, გვ. 64-73.

ენრიკო გაბიძაშვილი. ერთი უნიკალური ხელნაწერი წიგნის შესახებ. - „მნ.-95/96“, 1996, გვ. 74-81.

მაია კარანაძე. ქართული წიგნის ყდის ისტორიისათვის - „მნ.-95/96“, 1996, გვ. 82-96.

ირინა ნაცვლიშვილი. ბიბლია - უამთააღმწერლის ისტორიოგრაფიული აზროვნების საფუძველი. - „მნ.-97“, 1997, გვ. 105-113.

ზურაბ ჭუმბურიძე. იოანე ბერა. - „მნ.-97“, 1997, გვ. 114-123.

მაია კარანაძე. წერეთლებისა და დადიანების კუთვნილი რამდენიმე წიგნის ოქროთი მოვარაყებული ყდები. - „მნ.-97“, 1997, გვ. 124-134.

გივი მიძაძე. ფსევდონიმები და სახეები. - „მნ.-97“, 1997, გვ. 135-145.

ლევან მინაბაძე. აბუსერისძე ტბელი - XII-XIII საუკუნეების გამოჩენილი მწერალი და მეცნიერი. - „მნ.-98“, 1998, გვ. 117-133.

ენრიკო გაბიძაშვილი. ახალგამოვლენილი ნათარგმნი თხზულება - „მმ. საბინეს წამება“. - „მნ.-98“, 1998, გვ. 134-137.

ნესტან სულაშა. საბა სვინგელოზის ბიოგრაფიისათვის. - „მნ.-98“, 1998, გვ. 138-142.

ნანა გონჯილაშვილი. მზის დაბნელების მხატვრული ფუნქცია „წინოს ცხოვრებაში“. - „მნ.-98“, 1998, გვ. 143-162.

ბორის ღარჩია. ბაგრატ მუხრანბატონის ბიბლიოგრაფიული ცნობები. - „მნ.-99“, 1999, გვ. 91-99.

გივი შიშაძე. იოანე ბაგრატიონის ნათარგმნი შრომების სია. - „მნ.-99“, 1999, გვ. 100-112.

მზექალა შანიძე. ერთი სინური ხელნაწერის კვალდაკვალ - „მნ.-99“, 1999, გვ. 113-126.

პელო ღელაშვილი. „გასინჯეთ ბეჭდის იგავი...“ - „მნ.-99“, 1999, გვ.127-142.

აკაკი ხინთიბიძე. სულხან-საბა ორბელიანი - ვერსიფიკატორი. - „მნ.-99“, 1999, გვ.143-158.

ინგა მიწორაძე. მითის მხატვრული ტრანსფორმაცია მოდერნისტულ მოთხრობაში. - „მნ.-99“, 1999, გვ.159-170.

ენრიკო ბაბიძეშვილი. IV-VII საუკუნეების ქართულ ხელნაწერთა პარადოქსული ბედი - „მნ.-2000“, 2000, გვ.125-135.

ბორის ღარჩია. იაკობ შემოქმედელი - მნიგნობარი. - „მნ.-2000“, 2000, გვ.136-144.

ნესტან სულაშვილი. იოანე ზოსიმე - „ქებაჲს“ ავტორი. - „მნ.-2000“, 2000, გვ.145-156.

ლელა შათირიშვილი. მეთორმეტე-მეცამეტე საუკუნეების ფრაგმენტები ლუკას სახარებებიდან. - „მნ.-2000“, 2000, გვ. 157-171.

ზაზა ხინთიბიძე. კომპოზიციური პარალელიზმი ჰომეროსის ეპოსსა და შოთა რუსთაველის „ვეფხისტყაოსანში“. - „მნ.-2000“, 2000, გვ. 172-182.

ნარსულის ფურცლები

ზურაბ ჭუმბურიძე. ოშკის ბიბლია. - „მნ.-80“, 1980, გვ. 145-155.

შალვა მოზალიშვილი. დავით ჩუბინაშვილის ნაღვანი და ნანადერძები. - „მნ.-80“, 1980, გვ. 156-168.

ლელა ნანიტაშვილი. ქართული წიგნის ამადგარი. [ს. ფირცხალავა]- „მნ.-80“, 1980, გვ. 169-181.

ზურაბ ჩილაჩაძე. ნარსულის გახსენება. - „მნ.-80“, 1980, გვ. 181-191.

ოთარ პასრაძე. ვახტანგისეული სტამბა. - „მნ.-81“, 1982, გვ. 111-126.

სოლომონ ღვინძიშვილი. ქართული სტამბის მოღვაწე [ვ. ერისთავი]. -

„მნ.-81“, 1982, გვ. 127-138.

ლელია ნანიტაშვილი. რაფიელ ისარლიშვილის საზოგადოებრივი მოღვაწეობიდან. – „მნ.-81“, 1982, გვ. 139-148.

გიორგი ჯაპახიშვილი. მნიგნობარი და მკვლევარი [პ. კარბელაშვილი]. – „მნ.-81“, 1982, გვ. 149-159.

მანანა ბარათაშვილი. ოსე გაბაშვილი – მნიგნობარი. – „მნ.-81“, 1982, გვ. 160-174.

ლევან მინაბაძე. ძველი ქართული მწერლობის საზღვარგარეთული კერების ურთიერთობის ისტორიიდან. – „მნ.-82“, 1983, გვ. 171-180.

ია ბაჩიჩილაძე. ექსლიბრისის უძველესი ნიმუშები ქართულ ხელნაწერებზე. – „მნ.-82“, 1983, გვ. 183-187.

ლიანა ბიორბაძე. ილიას „ხუთშაბათობები“. – „მნ.-82“, 1983, გვ. 188-196.

შალვა გოზალიშვილი. დევნილნი. – „მნ.-82“, 1983, გვ. 197-207.

ლევან მინაბაძე. რუსთაველი რუსულ ლიტერატურაში (XIX ს.). – „მნ.-83“, 1984, გვ. 127-149.

გიორგი პაიჭაძე. მეგობრობის მატიანე. – „მნ.-83“, 1984, გვ. 150-171.

ლელია ნანიტაშვილი. გიორგი ქართველიშვილი. – „მნ.-83“, 1984, გვ. 172-189.

იოსებ ლორთქიფანიძე. იოსებ გრიშაშვილი – რედაქტორ-გამომცემელი. – „მნ.-83“, 1984, გვ. 190-205.

შოთა რაჰვიშვილი. არტურ ლაისტი და ქართული წიგნი. – „მნ.-83“, 1984, გვ. 206-221.

ბონდო არაველაძე. „ჩვენო მრავალსაუკუნოვანო ძმანო...“ – „მნ.-83“, 1984, გვ. 222-236.

ელგუჯა ხინთიბიძე. ათონელ ქართველ მნიგნობართა შემოქმედებითი პრინციპები. – „მნ.-84 (ნან.I)“, 1986, გვ. 127-135.

ბონდო არაველაძე. იოსებ გრიშაშვილი და საიათნოვა. – „მნ.-84 (ნან.I)“, 1986, გვ. 136-150.

ოთარ პასრაძე. პეტერბურგში დაბეჭდილი ძველი ქართული წიგნები. – „მნ.-84 (ნან.II)“, 1986, გვ. 123-147.

გიორგი ჯაპახიშვილი. ლიტერატურული თელავის ისტორიიდან. – „მნ.-84 (ნან.II)“, 1986, გვ. 148-155.

აკაკი წერეთელი. ანტიკვარულ-ბუკინისტური წიგნის ვაჭრობის წარსულიდან. – „მნ.-84(ნან.II)“, 1986, გვ. 156-165.

ლევან მანაშაძე. რუსთაველი რუსულ ლიტერატურაში (XX ს.). – „მნ.-85“, 1987, გვ. 197-219.

ბორის დარჩიშვილი. ვახტანგ მეექვსის პოეზიის ხელნაწერ კრებულთა რედაქციები. – „მნ.-85“, 1987, გვ. 220-237.

თამარ გომართაძე. ჩარკვიანის წიგნის მალაზია. – „მნ.-85“, 1987, გვ. 239-246.

სოლომონ ხუციშვილი. პირველი ქართველი რომანტიკოსის თხზულებანი. – „მნ.-86“, 1987, გვ. 217-229.

ოთარ კასრაძე. ქართული წიგნის ბეჭდვა-გამოცემის საქმე თბილისში 1800-1860 წლებში. – „მნ.-86“, 1987, გვ. 230-243.

ოთარ კასრაძე. ი. ჭავჭავაძე და გამომცემლობა „ქართული მწერლობა“. – „მნ.-87“, 1987, გვ. 181-190.

ნადია შალუტაშვილი. ილია ჭავჭავაძე და უკრაინა. – „მნ.-87“, 1987, გვ. 191-200.

მერი ძრისტასაშვილი. ილია ჭავჭავაძე და რუსი სამოციანელები. – „მნ.-87“, 1987, გვ. 201-215.

ლამარა გომარაძე. ერის დიდი ქომაგი [ი. ჭავჭავაძე]. – „მნ.-87“, 1987, გვ. 216-231.

ლევან მანაშაძე. მწიგნობრობა ძველ ქუთაისში. – „მნ.-88“, 1988, გვ. 205-220.

თეიმურაზ ჯაბოდინიშვილი. რაფიელ ერისთავის ლექსიკოგრაფიული და ლექსიკოლოგიური ინტერესები. – „მნ.-88“, 1988, გვ. 221-228.

ოთარ კასრაძე. ძველი ქართული ლიტერატურული ძეგლების გამოცემის ისტორიისათვის (XIX ს.). – „მნ.-88“, 1988, გვ. 229-243.

მერი გუგუშვილი. სოფლის მომდურავი პოეტი [თეიმურაზ I]. – „მნ.-89“, 1989, გვ. 199-209.

თამაზ ჯოღოშაძე. დიმიტრი ყიფიანის საზოგადოებრივი მოღვაწეობიდან. – „მნ.-89“, 1989, გვ. 210-224.

მეგი ბარამიძე. ლერმონტოვი საქართველოში. – „მნ.-89“, 1989, გვ. 225-237.

მადონა ბანცაძე. ექვთიმე თაყაიშვილი. – „მნ.-89“, 1989, გვ. 238-243.

ირინე გოფოძე. მოსე ჯანაშვილი. – „მნ.-89“, 1989, გვ. 244-249.

სოლომონ ხუციშვილი. აკაკის საიუბილეო. – „მნ.-90“, 1990, გვ. 201-209.

ლევან მანაბდა. იაკობ გოგებაშვილი და ძველი ქართული მწერლობა
- „მნ.-90“, 1990, გვ. 210-223.

თეიმურაზ ჯაბოდნიშვილი. დიდი მწიგნობრის მეცნიერული თვა-
ლთახედვის ერთი ასპექტი. - „მნ.-90“, 1990, გვ. 224-233.

თამაზ ჯოლოგუა. ნიკოლოზ ბერძენიშვილი. - „მნ.-90“, 1990, გვ.
234-247.

გივი მიქაძე. ფსევდონიმების კვლადკვალ [პ. ინგოროყვას ფსევდონი-
მები]. - „მნ.- 90“, 1990, გვ. 248-259.

მიხეილ გოგატიშვილი. იმერეთის სამეფო სტამბა საჩხერეში. -
„მნ.-90“, 1990, გვ. 260-264.

დემნა შინგალაია. დედაენა. - „მნ.-90“, 1990, გვ. 266-268.

რაულ ჩაგუნაძე. „ქმნულობის ცოდნის ნიგნი“. - „მნ.-91/92“, 1992, გვ.
171-186.

შოთა ბარამიძე. აკაკის ფსევდონიმები, კრიპტონიმები და ფსევდ-
ონიმური ინიციალები. - „მნ.-91/92“, 1992, გვ. 181-200.

თამაზ ჯოლოგუა. „გამორჩეული წევრი საზოგადოებისა“. -
„მნ.-91/92“, 1992, გვ. 202-208.

თამაზ ჯოლოგუა. „სიყვარულმან მამულისამან განმალევიდა“ - სოლ-
ომონ დოდაშვილი. - „მნ.-93/94“, 1995, გვ. 165-185.

იუზა ავგანიძე. ნინო ნაკაშიძე ვაჟა-ფშაველას შესახებ. - „მნ.-93/94“,
1995, გვ. 186-199.

თამაზ ჯოლოგუა. დიმიტრი ყიფიანის ჟურნალისტური მოღვაწეობი-
დან. - „მნ.-95/96“, 1996, გვ. 99-105.

დარეჯან მანაბდა. „სევდით პყრობილი“ მწერალი - გაბრიელ რატი-
შვილი. - „მნ.-95/96“, 1996, გვ. 106-122.

გივი მიქაძე. ქართული წიგნის სავაჭრო კატალოგები (XIX ს. - XX ს.
დასაწყისი). - „მნ.-95/96“, 1996, გვ. 123-147.

დარეჯან მანაბდა. ძველი ქართული სამოგზაურო-მემუარული
მწერლობის ისტორიიდან. - „მნ.-97“, 1997, გვ. 149-160.

გენადი სადუნიშვილი. საქართველოს უცხოელი მეგობრები აკაკის
მშობლიურ კუთხეში [იხ. გასწორება „მნ.-98“-ის გვ. 4]. - „მნ.-97“, 1997,
გვ. 161-174.

დარეჯან მანაბდა. ძველი ქართული სამოგზაურო-მემუარული
მწერლობის ისტორიიდან [ქართველი მწერლები რუსეთის შესახებ]. -
„მნ.-98“, 1998, გვ. 89-100.

გივი შიშაძე. ქართული წიგნის სავაჭრო კატალოგების ისტორიისათვის. – „მნ.-98“, 1998, გვ. 101-114.

ეთერ იშნაძე. ოლღა გურამიშვილი-ნიკოლაძე. – „მნ.-99“, 1999, გვ. 209-217.

სოფიო ცუცუნაშვილი-ფაველანიშვილი. მარიამ ჯამბაკურ-ორბელიანი. – „მნ.-99“, 1999, გვ. 218-223.

სოფიო ცუცუნაშვილი-ფაველანიშვილი, მარიამ ჯამბაკურ-ორბელიანის ოჯახური წრე. – „მნ.-2000“, 2000, გვ. 73-91.

მარიამ ჯამბაკურ-ორბელიანისა და ივანე ჯავახიშვილის მიმოწერა [ს. ცუცუნაშვილი-ფაველანიშვილის სტატიის დანართი]. – „მნ.-2000“, 2000, გვ. 92-104.

გიორგი ჯაფარიშვილი. მნიგნობარ ხელაშვილთა საგვარეულო. – „მნ.-2000“, 2000, გვ. 105-121.

წიგნი პუბლიკაცია

რადუ ბოურიანუ. ჯეკ ლონდონი წამიკითხე (თარგმნა თ. ჯანგულაშვილმა). – „მნ.-81“, 1982, გვ. 221-223.

ანდრე შორუა. წიგნი (თარგმნა გ. ქოჩლაძემ). – „მნ.-81“, 1982, გვ. 224-227.

კატო შიშაძე. დიდი აკაკი. – „მნ.-90“, 1990, გვ. 167-179.

ნიკო მარი. ჩემი ავტობიოგრაფია. – „მნ.-91/92“, 1992, გვ. 227-231.

წიგნი... წიგნი... წიგნი...

მანანა მაჭავარიანი. ალ. ცაგარელის კოლექციის ავტოგრაფები. – „მნ.-80“, 1980, გვ. 195-207.

ანდრია აბრამიშვილი. ქართული მარგინალიები სალტიკოვ-შჩედრინის სახ. ბიბლიოთეკაში. – „მნ.-80“, 1980, გვ. 208-216.

სოლომონ ხუციშვილი. „ვაი ჭკუისაგან“ ქართულად. – „მნ.-81“, 1982, გვ. 177-185.

ელენე მაჭავარიანი. ქართული მოხატული წიგნის პირველი ნიმუ-

შები. - „მნ.-81“, 1982, გვ. 186-197.

სიმონ კვაჭაძე. სისხლით შეღებილი შაბათი. - „მნ.-81“, 1982, გვ. 198-204.

ანზორ გვანცაძე. „ხსენება შენი... მარადის“. - „მნ.-81“, 1982, გვ. 205-218.

ალექსანდრე ბარამიძე. შემთხვევით ნაპოვნი განძი [ვახტანგისეული ნაბეჭდი „ვეფხისტყაოსანი“. - „მნ.-82“, 1983, გვ. 211-212.

გაიოზ იმადაშვილი. იოსებ იმედაშვილი - გამომცემელი და ბუკინისტი. - „მნ.-82“, 1983, გვ. 213-237.

ნიკოლოზ რარიხი. ოჯახის საუნჯე [მიმართვა ნიუ-იორკის ბიბლიოთეკართა კონვენციისადმი, 1990]; გიყვარდეთ წიგნი (თარგმნა და წინასიტყვაობა დაურთო პ. ლელეყვამ). - „მნ.-82“, 1983, გვ. 238-247.

რუსუდან კახიძე. დიდი მეცნიერის მემკვიდრეობა [გრიგოლ წერეთელი]. - „მნ.-93/94“, 1995, გვ. 241-244.

გულნარა ნინუა. უდაბნოს მრავალთავი. - „მნ.-95/96“, 1996, გვ. 187-190.

ირინე გოფოძე. „გიორგი მთაწმინდელის ცხოვრების“ ახალი პუბლიკაცია. - „მნ.-95/96“, 1996, გვ. 190-193.

ირინა ნაცვლიშვილი. „ასწლოვანი მატიანის“ ჩინებული გამოცემა. - „მნ.-95/96“, 1996, გვ. 194-198.

ნინო მახათაძე. ქართული მეცნიერების ძვირფასი შენაძენი. [მ. თარხნიშვილი. წერილები.]. - „მნ.-95/96“, 1996, გვ. 199-203.

ზურაბ სარჯველაძე. „ნაშრომი ჰგიეს უკუნისამდე“ [ი. ყიფშიძის რჩეული თხზულებანი]. - „მნ.-95/96“, 1996, გვ. 204-205.

მაია ხალაშვილი. ჟურნალი „ლიტერატურა და ხელოვნება“ (1990-1992 წწ.). - „მნ.-95/96“, 1996, გვ. 206-221.

ოთარ ჭურღულია. მონოგრაფიები ტერენტი გრანელისა და გალაკტიონის შესახებ. - „მნ.-97“, 1997, გვ. 205-210.

ნინო მაღიშიშვილი. გრიგოლ ნაზიაზნელის შემოქმედების შემსწავლელი ჯგუფის კრებული. - „მნ.-97“, 1997, გვ. 211-215.

ინგა მილწრაპა. გამომცემლობა „ლომისი“: ესეების ორი კრებული [ჟან-პოლ სარტრის „სარკის მეორე მხარე“ და მიგელ დე უნამუნოს „სულის სიღრმეში“. - „მნ.-97“, 1997, გვ. 216-223.

ირინა სპანიძე. მეცნიერის ღვაწლის აღიარება. [კრებული „ფილოლოგიური ძიებანი“. - თბ., „მეცნიერება“, 1995]. - „მნ.-97“, 1997, გვ. 224-227.

“აბესალომ ბადილია. საყურადღებო ნაშრომი [ო. ჭურღულია. სიტყვა ფიქრის სხეულია. - თბ., თსუ-ის გამ-ბა, 1993.]. - „მნ.-97“, 1997, გვ. 228-230.

ლალი ქონანიძე, ნინო მახათაძე. „უნწყება და ჯსენება“. - „მნ.-97“, 1997, გვ. 231-233.

კახა დავითური. ლექსის ანალიზის პრობლემისათვის [„ლექსი, მხოლოდ ერთი ლექსი“, შემდგ.-რედაქტორი ა. ხინთიბიძე]. - „მნ.-97“, 1997, გვ. 234-235.

რევაზ ბარამიძე. მეცნიერის უკანასკნელი წიგნი [ო. კასრაძის „ნარკვევები ქართული წიგნის ბეჭდვის ისტორიიდან“]. - „მნ.-98“, 1998, გვ. 197-198.

ზურაბ ჭუმბურიძე. ივირონის ჩამქრალ ვარსკვლავთა შუქი [ე. მეტრეველი, ნარკვევები ათონის კულტურულ-საგანმანათლებლო კერის ისტორიიდან. - თბ.: „ნეკერი“, 1996.]. - „მნ.-98“, 1998, გვ. 199-206.

ემზარ კვიტიშვილი. ქართული „პლატერო“. - „მნ.-98“, 1998, გვ. 207-209.

ენრიკო ბაბიძეშვილი. აბუსერისძე ტბელის თხზულებათა სრული კრებულის პირველი გამოცემა. - „მნ.-99“, 1999, გვ. 251-254.

ალექსანდრე გვახარია. ორი კრებული და ორი გახსენება [„გურამ ჭილაშვილი“, „ქართული მწერლობის დესპანი“ (გ. ასათიანი)]. - „მნ.-99“, 1999, გვ. 255-259.

გიორგი გოგოლაშვილი. იოსებ გრიშაშვილის „ქალაქური ლექსიკონი“. - „მნ.-99“, 1999, გვ. 260-261.

ლევან მინაბაძე. „ჯვარ-ხატთა სადიდებლები“ - მნ.-99“, 1999, გვ. 262-263.

ციალა ძურციკიძე. ქართული ფილოლოგიური მეცნიერების ძვირფასი შენაძენი [ე. ჭილაძის „ძველი ქართული საღვთისმეტყველო ტექნოლოგია (I)“. - თბ., 1996.]. - „მნ.-99“, 1999, გვ. 264-267.

თამარ შარაბიძე. კრებული - „ილია ჭავჭავაძე ლიტერატურისა და ხელოვნების შესახებ“. - „მნ.-99“, 1999, გვ. 268-272.

ბელა წიფური. რევაზ მიშველაძის „ასი ახალი ნოველა“. - „მნ.-99“, 1999, გვ. 273-275.

რევაზ ხვედელიძე. ოთარ ბაქანიძე - „უკრაინული ლიტერატურა“. - „მნ.-99“, 1999, გვ. 276-280.

ალექსანდრე გვახარია. ავთანდილ გადინადირა [ე. ქორიძე. „ვეფხი-

სტყაოსნისა" და "ტარიელიანის" ურთიერთმიმართება.] - "მნ.-2000", 2000, გვ. 251-258.

ვახტანგ გურული. ლევან თოიძის მეცნიერული მემკვიდრეობის შეფასებისათვის. - "მნ.-2000", 2000, გვ. 259-262.

ბელა ნიჟარია. მაია გოგოლაძის "პეტრე-პავლობა". - "მნ.-2000", 2000, გვ. 263-265.

თამარ შარაბიძე. "აკაკის კრებული". - "მნ.-2000", 2000, გვ. 266-268.

ქრონიკა

გიორგი სამიონოვი. მინიატურული წიგნების ფართო სარბიელი. - "მნ.-80", 1980, გვ. 219-225.

ლეილა მამისურაძე. როცა ანთია ჩირაღდანი. - "მნ.-80", 1980, გვ. 226-228.

ფაქტაზი, მოვლენები (შემდგ. ნ. გენაძე). - "მნ.-80", 1980, გვ. 229-235.

ნიგნის მოყვარულთა კლუბები. - "მნ.-81", 1982, გვ. 231-234.

მოვლენები, ფაქტები, ღონისძიებები [შემდგ. ო. მეოტიშვილი]. - "მნ.-81", 1982, გვ. 234-247.

ნიგნის მოყვარულთა კლუბები (შემდგ. ლ. მაისურაძე). - "მნ.-82", 1983, გვ. 251-256.

სახალხო უნივერსიტეტი "ნიგნი" (ავტ. ნ. ქველიძე). - "მნ.-82", 1983, გვ. 256-257.

ფაქტაზი, მოვლენები (შემდგ. ნ. ქველიძე, ლ. გურგენიძე). - "მნ.-82", 1983, გვ. 258-272.

საქართველოს სსრ წიგნის მოყვარულთა საზოგადოების III ყრილობა (მოამზადა ო. გოჩელაშვილმა). - "მნ.-84 (ნაწ. I)", 1986, გვ. 153-154.

ნიგნის მოყვარულთა პირადი ბიბლიოთეკების დათვალიერება-კონკურსი (მოამზადა რ. კაიშაურმა). - "მნ.-84 (ნაწ. I)", 1986, გვ. 155-156.

სასურსათო პროგრამის რეალიზაციის სამსახურში (მოამზადა დ. კაციტაძემ). - "მნ.-84 (ნაწ. I)", 1986, გვ. 156-157.

სანიტარისუ შეხვედრების კლუბი (წმ ღონისძიებები. შეადგინა ლ. ბარბაქაძემ). "მნ.-95/96", 1996, გვ. 319.

ნიგნის მოყვარულთა საზოგადოება: ფაქტები, მოვლენები, ღონისძი-

ებები (შეადგინა ლ. ბარაბაძემ). – „მნ.-98“, 1998, გვ. 213-215. **პროექტული მნიშვნელობა** ასოციატია: ფაქტები, მოვლენები, ღონისძიებები (შეადგინა ლ. ბარაბაძემ). – „მნ.-99“, 1999, გვ. 283-284.

მნიშვნელობა ასოციატია: ფაქტები, მოვლენები, ღონისძიებები (შეადგინა ლ. ბარაბაძემ). – „მნ.-2000“, 2000, გვ. 271-274.

გამოსათხოვარი

ივანე ლოლაშვილი. – „მნ.-83“, 1984, გვ. 273-274.

მნიშვნეობარი [სოლომონ ხუციშვილი]. – „მნ.-95/96“, 1996, გვ. 315-316.

ბიბლიოგრაფია

„ვეფხისტყაოსნის“ გამოცემები [ბიბლიოგრაფიული საძიებელი შეადგინა ი. ჯავახიშვილის სახელობის თსუ რუსთაველის კაბინეტმა]. – „მნ.-95/96“, 1996, გვ. 315-316.

ალმანახ „მნიშვნეობარი“ ჩართული ლექსები

გიორგი ლეონიძე. „ვეფხისტყაოსანს“. – „მნ.-80“, 1980, გვ. 5-8.

იოსებ ბრეხაშვილი. *** მეგობრებო! ჩემს ბინაში... – „მნ.-80“, 1980, გვ. 98.

აკაკი ბენაძე. წარწერა რევას ჯაფარიძის წიგნზე „მძიმე ჯვარი“. – „მნ.-81“, 1982, გვ. 60.

ხუტა ბარულაშვილი. დავითიანის გადამრჩენელი. – „მნ.-82“, 1983, გვ. 63-64.

თეიმურაზ ჯანგულაშვილი. და როცა ჩვენი წიგნის ფაბრიკას... – „მნ.-82“, 1983, გვ. 112.

პახტანოვი VI. „ქილილა და დამანაზედ თქმული“. – „მნ.-82“, 1983, გვ. 168.

არჩილი. სიბრძნის სიკეთე. – „მნ.-82“, 1983, გვ. 168.

უცნობი პოეტი. ნარწერა ფილოსოფიურ თხზულებათა ხელნაწერ ნი-
გნზე. - „მწ.-82“, 1983, გვ. 180.

იოანე პატრიწი. სწავლულობაზე. - „მწ.-82“, 1983, გვ. 208.

სულხან-საბა ორბაღიანი. ანბანზედ თქმული. - „მწ.-82“, 1983, გვ. 208.

გალაკტიონ ტაბიძა. წიგნი. - „მწ.-83“, 1984, გვ. 57.

გაბაშვილი თქმული. - „მწ.-83“, 1984, გვ. 102.

დავით-გარეჯის უდაბნოსადმი შეწირული „გულანის“ ზედწერილი,
თქმული ლექსად გიორგი აბაშიძის მიერ. - „მწ.-83“, 1984, გვ. 114.

მინაწარი ლექსად ხელნაწერ წიგნზე „ეკლესიის მამათა თხზულე-
ბანი და წმიდათა ცხოვრებანი“. - „მწ.-83“, 1984, გვ. 123.

არჩილი. ათორმეტნი ხელოვნებანი ბერძენთა სწავლულებისანი. -
„მწ.-83“, 1984, გვ. 124.

სულხან-საბა ორბაღიანი. სიბრძნეზე თქმული. - „მწ.-83“, 1984, გვ.
205.

სულხან-საბა ორბაღიანი. ძალი სიბრძნისა. - „მწ.-83“, 1984, გვ. 236.

გიორგი ლომიძე. წიგნი „ქართლის ცხოვრება“. - „მწ.-83“, 1984, გვ.
272.

ანა კალანდია. რა მოგწონს უფრო? - „მწ.-84 (ნაწ. I)“, 1986, გვ. 34.

ჯემალ ჯაყელი. წიგნი ქართულს. - „მწ.-84 (ნაწ. I)“, 1986, გვ. 47.

ალეკო შიგაშვილი. გიყვარდეს წიგნი. - „მწ.-84 (ნაწ. I)“, 1986, გვ. 88.

გიორგი ლომიძე. ნარწერა ჩემს წიგნზე. - „მწ.-84 (ნაწ. I)“, 1986, გვ.
124.

იური პატროვი. მე მდიდარი ვარ. - „მწ.-84 (ნაწ. I)“, 1986, გვ. 124.

ემილ დიკინსონი. *** სად ნახავთ წიგნზე უკეთეს ფრეგატს... -
„მწ.-84 (ნაწ. II)“, 1986, გვ. 34.

იოსებ ბრიშაშვილი. მეფე ვახტანგი. - „მწ.-84 (ნაწ. II)“, 1986, გვ. 62.

ტიციან ტაბიძა. ჩემი წიგნი. - „მწ.-84 (ნაწ. II)“, 1986, გვ. 78.

ნაზარბატი. რუსთაველის ხელნაწერი. - „მწ.-84 (ნაწ. II)“, 1986, გვ. 102.

შოთა ნიშნიანიძე. დედა ენა. - „მწ.-86“, 1987, გვ. 212.

გივი თუშანიშვილი. ეპიტაფია [ვახტანგ მეექვსისა]. - „მწ.-86“, 1987,
გვ. 214.

გალაკტიონ ტაბიძა. დროშები ჩქარა. - „მწ.-87“, 1987, გვ. 28.

ილია ჭავჭავაძე. პოეტი. - „მწ.-87“, 1987, გვ. 31.

ვაჟა-ფშაველა. ილია ჭავჭავაძის სახსოვრად. - „მწ.-87“, 1987, გვ. 89.

ლადო ასათიანი. ილიასადმი. - „მწ.-87“, 1987, გვ. 90.

ალექსანდრ პუშკინი. წინასწარმეტყველი (თარგმნა ილია ჭავჭავაძემ)
- „მნ.-87“, 1987, გვ. 123.

ალექსანდრ პუშკინი. პოეტს (თარგმნა ე. გელენავამ). - „მნ.-87“, 1987, გვ. 124.

ანა კალანდაძე. ილიამ ბრძანა. - „მნ.-87“, 1987, გვ. 147.

სიმონ ჩიქოვანი. წინამური. - „მნ.-87“, 1987, გვ. 175.

მირზა ბაღვაში. ილიას ობელისკთან. - „მნ.-87“, 1987, გვ. 179.

მურმან ლეგანიძე. ილიას. - „მნ.-87“, 1987, გვ. 180.

გალაკტიონ ტაბიძე. ვნერ ვინმე მესხი მელექსე. - „მნ.-88“, 1988, გვ. 60.

ვაჟა-ფშაველა. ალექსანდრე ყაზბეგს. - „მნ.-88“, 1988, გვ. 82.

გიორგი ლომიძე. ქართულო სიტყვავ. - „მნ.-88“, 1988, გვ. 129.

მუჰამედ თარზი. წიგნი (თარგმნა თ. ჯანგულაშვილმა). - „მნ.-88“, 1988, გვ. 130.

ჯანსუღ ჩარკვიანი. დედა ენა. - „მნ.-89“, 1989, გვ. 52.

ალექსანდრ პუშკინი. *** ქუჩის ხმაურში ხეტილს ვინყებ... - „მნ.-89“, 1989, გვ. 96.

ტადეუშ რუჰივიჩი. პოეტის თმის ღერი. - „მნ.-89“, 1989, გვ. 156.

იოსებ ბრიშაშვილი. მაიკო ორბელიანის „ვეფხისტყაოსანი“. - „მნ.-89“, 1989, გვ. 255.

აკაკი წერეთელი. პოეტი. - „მნ.-90“, 1990, გვ. 85.

აკაკი წერეთელი. უკანასკნელი ლექსი. - „მნ.-90“, 1990, გვ. 86.

აკაკი წერეთელი. რუსთაველის სურათზე. - „მნ.-90“, 1990, გვ. 164.

ანა იურაკვიჩი. აკაკის. - „მნ.-90“, 1990, გვ. 120.

გიორგი შარვაშიძე. აკაკის. - „მნ.-90“, 1990, გვ. 180.

იოსებ ბრიშაშვილი. აკაკი და ვარსკვლავები. - „მნ.-90“, 1990, გვ. 265.

გალაკტიონ ტაბიძე. უნაზესი ხელნაწერი. - „მნ.-91/92“, 1992, გვ. 68.

გალაკტიონ ტაბიძე. აკაკის ლანდი. - „მნ.-91/92“, 1992, გვ. 201.

მურმან ლეგანიძე. *** რომ დავესაჯეთ... - „მნ.-91/92“, 1992, გვ. 168.

გალაკტიონ ტაბიძე. მესხის გამოხედვა. - „მნ.-93/94“, 1995, გვ. 13.

გალაკტიონ ტაბიძე. ვნერ ვინმე მესხი მელექსე. - „მნ.-93/94“, 1995, გვ. 14.

გალაკტიონ ტაბიძე. *** არის მკითხველი.... - „მნ.-93/94“, 1995, გვ. 142.

გივი ციციშვილი. მოქანდაკე. - „მნ. - 93/94“, 1995, გვ. 94.

ტერენტი ყიფიანი. 26 მაისი. - „მნ.-93/94“, 1995, გვ. 115-117; **წიგნი**
 ლადო ასათიანი. წარწერა წიგნზე (ნიკა აგიაშვილს). - „მნ.-93/94“,
 1995, გვ. 118.

ანა კალანდიაძე. მარიამ დედოფლის ფრესკასთან. - „მნ.-93/94“, 1995,
 გვ. 162.

ვაჟა-ფშაველა. დევების ქორწილი. - „მნ.-93/94“, 1995, გვ. 200.

პაოლო იაშვილი. ლანდი სივრცეში. - „მნ.-93/94“, 1995, გვ. 238.

გალაქტიონ ტაბიძე. მთვარე ჭაში. - „მნ.-97“, 1997, გვ. 10.

მორის ფოცხიშვილი. არის. - „მნ.-97“, 1997, გვ. 146.

ლადო ასათიანი. გზაში. - „მნ.-97“, 1997, გვ. 236. *** ამ ხეივანში ის
 ძალზე ხშირად... - გვ. 237; ქართული ენა. - გვ. 238.

ნოდარ დუმბაძე. გადასცემ, ალუბალო? - „მნ.-98“, 1998, გვ. 58; ღამით
 თბილისში. - გვ. 210.

ტერენტი ბრანელი. *** ლექსია ჩემთვის ნუგეში. - „მნ.-98“, 1998, გვ.
 86.

გიორგი ლეონიძე. დგება ღამე. - გვ. 21; ცას. - გვ. 21; *** აქ ყვავილი
 ცისფერვალა, იცინოდა განამკრთალი... - გვ. 22.

გივი ციციშვილი. მოგონება. - „მნ.-99“, 1999, გვ. 224.

ლია სტურუა. რიტორიკული შეკითხვა მნიგნობრებს. - „მნ.-99“, 1999,
 გვ. 80.

ბესიკ ხარანაული. ანდერძს არ ემსგავსოს... - „მნ.-99“, 1999, გვ. 88.

ალმანახ „მნიგნობარში“ ჩართული პროზაული ტექსტები

დავით ალმახანაშვილი და წიგნი („ცხოვრება მეფეთ-მეფისა დავი-
 თისი“). - „მნ.-82“, 1983, გვ. 181-182.

მნიგნობარის ჩივილი და ვედრება [ეგნატის ძე იესე]. - „მნ.-82“, 1983,
 გვ. 182.

აოთხი და ბუკინისტი [დემიან ბედნი]. - „მნ.-82“, 1983, გვ. 248.

ძარტვალ მოღვაწეთა მეგობრული შარფები და მოგონებები (რე-
 დაქციას მიანოდა ჟურნალისტმა დ. ბუზუკაშვილმა). - „მნ.-91/92“, 1992:

ვეფხო აკოგაშვილი. *** [ვაჟა-ფშაველა]. - გვ. 209-212.;

ავთანდილ ადუნიშვილი. საახალწლო ინტერვიუ ნოდარ დუმბაძესთან

- გვ. 213;

ალექსანდრე ბარამიძე. *** [ივანე ჯავახიშვილი]. - გვ. 214-215., ***
[კორნელი კეკელიძე]. - გვ. 217;

ნინო ტაბიძე. *** [ტიციან ტაბიძე]. - გვ. 218-219;

სერგი ღურამიშვილი. *** [იოსებ გრიშაშვილი]. - გვ. 221.

„ნიანგი“. *** [გიორგი ლეონიძე] (იუმორისტული ლექსი). - გვ. 223;

ნაზი ჟაჟანიძე. *** [არჩილ კერესელიძე]. - გვ. 223-224.

ՆԱԽԱԳԵՅՐԱՆ
ՆՈՇԱՐԱԴԱՐԱՆ

ՃԻՐՈՆՈՎ

ქართული
ნაციონალური
ბიბლიოთეკა

მწერალს მხოლოდ ერთი
მასწავლებელი ჰყავს – მკითხველი.
ნიკოლოზ გოგოლი

სიმეოზი

2001 წელი

23 იანვარი

თბილისის ივანე ჯავახიშვილის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტში გაიმართა საქართველოს მნიგნობართა ასოციაციის, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ისტორიისა და ეთნოგრაფიის ინსტიტუტისა და საქართველოს განათლების სამინისტროსთან ერთობლივად ჩატარებული საქართველოს სახელმწიფოებრიობის 3000 წლისთავისა და მაცხოვარის იესო ქრისტეს დაბადებიდან 2000 წლისთავისადმი მიძღვნილი მოსწავლეთა დაუსწრებელი ვიქტორინა-კონკურსი, დევიზით: „ვიცოდეთ ჩვენი ქვეყნის ისტორია“ – შედეგების შეჯამება.

კონკურსის ჟიურიმ გამარჯვებულად ცნო და პირველი ხარისხის დიპლომი გადასცა მცხეთელ მოსწავლეს ნინო ბარძიმაშვილს.

7 მარტი

საქართველოს მნიგნობართა ასოციაციის პოლიტოლოგთა კლუბმა მოაწყო პრეზენტაცია ჰელსინკის მოქალაქეთა ასამბლეის საქართველოს ეროვნული კომიტეტის (ჰმასეკ) ბიულეტენისა – „სამოქალაქო პლატფორმა“.

6 აპრილი

საქართველოს ტექნიკურ უნივერსიტეტში შედგა განხილვა ლ. მელიქიშვილის რედაქტორობით გამოცემული მონოგრაფიისა – „კონფლიქტური სიტუაციები პოლიეთნიკურ საზოგადოებაში“.

20 აპრილი

მოენყო პრეზენტაცია იოსებ ნონეშვილის ლექსების შინაარსი -
რული ნიგნისა „დედაო საქართველოვ“, რომელიც გამოსცა საქა-
რთველოს მნიგნობართა ასოციაციამ.

14 ივნისი

შეჯამდა საქართველოს განათლების სამინისტროსა და ეკოლო-
გიურ მეცნიერებათა აკადემიასთან ერთობლივად მოწყობილი
ქართული სახელმწიფოებრიობის 3000 წლისთავისადმი მიძღვნილი
მოსწავლეთა რესპუბლიკური დაუსწრებელი ვიქტორინა-კონკუ-
რსის - „ჩვენ და ბუნება“ - შედეგები.

კონკურსში გაიმარჯვეს თბილისელმა მოსწავლემ ვახტანგ
კორძაიამ და ქუთაისელმა მოსწავლემ ნანა თათიშვილმა.

22 ოქტომბერი

თბილისის მასწავლებელთა დახელოვნების ინსტიტუტთან ერთ-
ობლივად ჩატარდა პრეზენტაცია პროფესორ მარიამ თაბორიძის
ნიგნისა - „ვეფხისტყაოსნის ლიტერატურულ-ესთეტიკური ანა-
ლიზი სკოლაში“.

28 ოქტომბერი

მოენყო საქართველოს მნიგნობართა ასოციაციის პოლიტო-
ლოგთა კლუბის შეკრება თემაზე: „რუსულ-ქართული ურთიერთო-
ბანი დღეს და აფხაზეთის კონფლიქტის მოგვარების პერსპექტი-
ვები“.

26 ნოემბერი

მცხეთაში ჩატარდა პროფესორ რევაზ ბარამიძის ნიგნის - „წინ,
ილიასაკენ!“ - განხილვა.

6 დეკემბერი

მოენყო პრეზენტაცია აკადემიკოს შოთა ნადირაშვილის ნიგნისა
- „განწყობის ანტიროპული თეორია“.

რეგიონალურ ორგანიზაციებში

თბილისის დიდუბე-ჩუღურეთის რაიონულმა ორგანიზაციამ, რესპუბლიკურ საბავშვო ბიბლიოთეკასთან და სასულიერო სასწავლებელთან ერთობლივად, წარმოადგინა ლიტერატურული კომპოზიცია – „ღეგენდა ქრისტეს დაბადებაზე“. იგივე რაიონული ორგანიზაცია ბავშვთა რესპუბლიკურ ბიბლიოთეკასთან ერთად ატარებს ღონისძიებათა ციკლს: „საუკუნეთა გადაძახილი – ჩვენი ენა ქართული“, ღონისძიებაში მონაწილეობს თბილისის, მცხეთის, ქარელის, თელავისა და საგარეჯოს მოსწავლე-ახალგაზრდობა.

თბილისის ისანი-სამგორის რაიონულმა ორგანიზაციამ ქალთა სასჯელ-აღსრულების კოლონიაში მოაწყო შეხვედრა პოეტ მზია ხეთაგურთან.

მნიგნობართა ასოციაციის აფხაზეთის ორგანიზაციამ საქართველოს საქველმოქმედო ფონდ „ფიროსმანთან“ ერთობლივად აფხაზეთიდან დევნილთათვის მოაწყო ა. გასვიანის ნიგნის – „ქართული ანბანი – სამყაროლოგის“ – განხილვა, ჩაატარა ვიქტორინა-კონკურსი თემაზე: „აფხაზეთი ქართველი პოეტების შემოქმედებაში“.

საზეიმოდ აღინიშნა ქუთაისში პირველი ნაბეჭდი ნიგნის გამოცემის 200 წლისთავი; ამ მნიშვნელოვან თარიღთან დაკავშირებით მნიგნობართა ასოციაციის ქუთაისის საქალაქო ორგანიზაციამ მონაწილეობა მიიღო ქუთაისში გამოცემული ნიგნების გამოფენაში და დაბეჭდა გაზეთ „მნიგნობრის“ (გამოდის 2000 წლის 7 ნოემბრიდან) სპეციალური ნომერი.

ამბროლაურის რაიონულმა ორგანიზაციამ, რაიონის ქალთა საკრებულოსთან ერთობლივად მოაწყო შეხვედრა საქართველოს გენდერული განვითარების ასოციაციის წევრებთან. ამავე ორგანიზაციის ლიტერატურულ სალონში მოეწყო პრეზენტაცია პოეტ ანა ერისთავის ნიგნისა – „გაზაფხული“.

მოამზადა ლეილა ბარაბაძემ

შინაარსი

წიგნი და ცხოვრება

სალომა ყუბანეიშვილი, აკაკი წერეთლის „ჩემი თავგადასავალი“ – ქართული მემუარისტის მშვენიერება-----	5
ლალი ავალიანი, XX საუკუნის დასასრულის ვნებანი (ახალი სახელები ქართულ პროზაში)-----	23

დრო და ადამიანები

ნოდარ ტაბიძე, გალაკტიონის მარგინალიები-----	45
ადიშარ ხოშტარია-ბროსა, მარი ბროსე და ქართველი საზოგადოებრიობა (მარი ბროსე – 200)-----	76

წარსულის ფურცლები

გივი შიძაძე, დავით ბაგრატიონის შრომების სია -----	103
დარეჯან მენაბდე, ქართული სამოგზაურო მემუარული მწერლობის ისტორიიდან -----	113
ლია კარიჭაშვილი, დავით კარიჭაშვილი – რედაქტორ-გამომცემელი და ქართული ბეჭდვითი სიტყვის ისტორიკოსი-----	120

ძიებანი

მარი გუგუშვილი, ბიბლიური ნაკადი თეიმურაზ პირველის შემოქმედებაში-----	139
პორის დარჩიბა, გელათი – ახალი რომი -----	155

ნესტან ჩხიკვაძე, ქრისტიანული მწერლობის ძველ ქართულ	ბიბლიოთეკა
თარგმანთა ისტორიიდან-----	172
პალო დელაჟვა, „...ეახტანგ... მოიხენა სტამბა ვლახეთით...“ -----	185
მანანა კვაჭანტირაძე, სემიოლოგიური კვლევა -	
დროის ნიშანი-----	222

ჩვენი პუბლიკაციი

ვახტანგ იმნაიშვილი, პეტრე მელიქიშვილი	
ლაბორატორიის გარეთ -----	239
მ. ქავთარია, აკაკი წერეთლის უცნობი ლექსი-----	264

ჩვენი იუბილარები

ალექსანდრა გვახარია, ქართული ფილოლოგიის დიდოსტატი	
(ალექსანდრე ბარამიძე -100) -----	269

ბიბლიოთეკები და ბიბლიოფილები

ოთარ ოსაძე, ნიკო ლორთქიფანიძე - საბიბლიოთეკო მოღვაწე ----	283
---	-----

ყალბით და ფუნჯით

მარიამ გაჩაჩილაძე, თანამედროვე ქართული ექსლიბრისის	
ფორმირება და განვითარება (1920-1930-იანი წლები)-----	291

წიგნი... წიგნი... წიგნი...

ჯონდო გვასალია, სახელოვანი მეცნიერისადმი მიძღვნილი	
სამეცნიერო კრებული -----	319
ქეთევან გვაზავა, პირველი შეხვედრა ტიბეტთან-----	322
მარინა ლომიძე, „ეურნალისტური ძიებანი“ -----	330

გამოსათხოვარი

ლევან მანაგაძე -----	333
----------------------	-----

ბიბლიოგრაფია

ალმანახ „მნივნობის“ ბიბლიოგრაფია რუბრიკების მიხედვით
(1980-2000 წწ.). შეადგინა შოთა კოპიაშვილმა ----- 339

ძრონია

მნიშვნელოვანი ასოციაციები: ფაქტები, მოვლენები, ღონისძიებები...
(მოამზადა ლეილა ბარბაქაძემ).....369

მნივნობარი

'02

საქართველოს ი. ჭავჭავაძის სახელობის
მნივნობართა ასოციაცია

რუსთაველის გამზ., 40/1. ტ.: 93-29-12; 93-31-79

საგამომცემლო განყოფილების გამგე შოთა კობიაშვილი
რედაქტორ-კორექტორი დარეჯან კაციტაძე

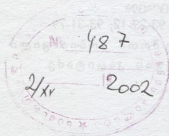
ხელმოწერილია დასაბეჭდად 16.09.2002 წ.

ფორმატი 60X84 1/16

ISBN 99928-62-15-7

გზისკენ

'9

აიწყო დო დოკობადონდო „კოლორ პრინტო“
ტექსტი აიწყო ნათიო კუპროშვილბო
დოკობადონო გიო ჩხიძე

დოიბეჭდო შპს „ზოვოროტო“

ქართული
ლიბრერია

51-200
5252
807-42